TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

NİCOS POULANTZAS'IN DEVLET TEORİSİ VE KAPİTALİST DEVLETİN OTORİTER DÖNÜŞÜMÜ

Yüksek Lisans Tezi

Tayfun YILDIRIM

Ankara-2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

NİCOS POULANTZAS'IN DEVLET TEORİSİ VE KAPİTALİST DEVLETİN OTORİTER DÖNÜŞÜMÜ

Yüksek Lisans Tezi

Tayfun YILDIRIM

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ö. Aykut ÇELEBİ

Ankara-2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)

ANABİLİM DALI

NİCOS POULANTZAS'IN DEVLET TEORİSİ VE KAPİTALİST DEVLETİN OTORİTER DÖNÜŞÜMÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tayfun YILDIRIM

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ö. Aykut ÇELEBİ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	İmzası
1) Prof. Dr. Ö. Aykut Çelebi	……
2) Prof. Dr. Filiz Zabcı	…….
3) Dr. Öğretim Üyesi R. Berker Bank	…….

Tez Savunması Tarihi

22.02.2021

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Prof. Dr. Ö. Aykut Çelebi danışmanlığında hazırladığım "Nicos Poulantzas'ın Devlet Teorisi ve Kapitalist Devletin Otoriter Dönüşümü" adlı yüksek tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:11.03.2021

Tayfun Yıldırım

İÇİNDEKİLER……..... i

GİRİŞ……...1

BİRİNCİ BÖLÜM
NİCOS POULANTZAS'IN KAPİTALİST DEVLET TEORİSİ

1.1) Marksist Devlet Kuramı ve Bonapartizm……18

1.2) Kapitalist Devletin Görece Özerkliği ve Hegemonya……..28

1.3) Poulantzas- Miliband Tartışması ve Üretim Tarzı……...39

1.3.1) Yanlış Formülasyon: Yapısalcılık vs. Araçsalcılık……39

1.3.2) Üretim Tarzı Tartışmaları ve Toplumsal Formasyon…….……47

İKİNCİ BÖLÜM
SİYASAL GÜÇLER, DEVLET VE İKTİDAR

2.1) Devlet ve Ekonomi: Betimsel Devlet Anlayışından Kopuş……56

2.2) Devlet, Toplum ve İktidar…….. 61

2.2.1) Devlet-Toplum Düalizminin Aşılması……..61

2.2.2) Anti- Marksist Teorik Yönelim: İktidar vs. Devlet……65

2.3) Siyasal Güçlerin Özgül Yoğunlaşması Olarak Devlet…….70

2.4) Devletin Kurumsal Maddiliği…….....76

2.4.1) Bireyselleştirme, Bilgi ve İktidar…….....78

2.4.2) Hukuk……...82

2.4.3) Ulus……...85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
OLAĞANÜSTÜ REJİM BİÇİMLERİ

3.1) Kapitalist devletin otoriterleşme eğilimi……..89

3.2) Askeri Diktatörlükler……...94

3.3) Faşizm……...106

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
KAPİTALİST DEVLETİN OTORİTER DÖNÜŞÜMÜ

4.1) Sermayenin Uluslararasılaşması ve Ulus Devlet……...124

4.1.1) Nicos Poulantzas'ın Yeni Emperyalizm Teorisi……..124

4.1.2) Emperyalist Metropoller Arasındaki İlişki Biçimi ve İç Burjuvazi……..130

4.1.3) Uluslararası İktidar Bloku……135

4.2) Devletin Krizi ve Dönüşümü: Otoriter Devletçilik……148

4.3) Demokrasinin Taşıyıcısı Olarak Sosyalizm……...171

SONUÇ……195

KAYNAKÇA……..201

ÖZET……...216

ABSTRACT……217

GİRİŞ

Tarihsel materyalizmin üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin toplumları bir üst aşamaya taşıyacağı tezini tartışmalı hale getirecek şekilde, gelişmiş kapitalist sanayi toplumlarında işçi sınıfının politik bir özne olarak tarih sahnesine bir türlü çıkamaması ve sosyalist devrimin henüz kapitalistleşme sürecini dahi tamamlamamış Rusya gibi bir ülkede meydana gelmesi, Perry Anderson'nın ifadesiyle "bir yenilginin ürünü" olan "Batı Marksizminin" en temel sorunlarının genel çerçevesini oluşturur. Reel sosyalist rejimlerin sosyalizmin insanlığa vaat ettiği eşitlik ve özgürlük ideallerini gerçekleştirmekten uzak görüntüsü, sadece üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kaldırılarak üretim ilişkileri çerçevesinde yapılacak olan dönüşümlerin, dolaysız olarak üstyapısal kurumlarda ifadesini bulmadığını göstermiştir.

Üstyapısal kurumları klasik Marksizmin epistemolojik çerçevesinin sınırlarının ötesinde incelemeyi gerekli kılan söz konusu tarihsel koşullar eşliğinde, altyapı-üstyapı, ekonomi-siyaset ilişkilerini yeniden değerlendirerek, devrim ve devrimin öznesi meselesini tartışmaya açan Lukács'dan Gramsci'ye bir dizi Marksist düşünür, Marksizmin krizine çözüm arayışlarına girmişlerdir. Hem yeni devrim stratejileri geliştirmek hem de kapitalist toplumsal formasyonun işleyişini anlamlandırabilmek için üstyapıyı daha özerk bir şekilde ele almanın gerekliliğine dikkat çekmişlerdir.

Batı Marksizminin üstyapıyı daha özerk bir çerçevede ele alma girişimi, kültür, dil bilim, ideoloji, sınıf bilinci gibi alanlara yönelik çalışmalarda cisimleşmekte (Gramsci gibi istisnai düşünürler hariç) ve Marksizmin devlet ve ekonomiye ilişkin sorunlarının ikinci plana atılmasına neden olan felsefe merkezli bir yönelimle karakterize olmaktadır (Anderson, 2007: 85-87).

Batı ülkelerinde beklenen sosyalist devrimin gerçekleşmemesi, reel sosyalist rejimlerin politik/ekonomik sorunları, işçi sınıfının sosyalist mücadeleden uzaklaşan konumu gibi bir dizi konu başlığına işaret eden Marksizmin siyasete ve ekonomiye ilişkin sorunları ve söz konusu sorunların çözümünün çıkmaza girmesi felsefe merkezli bir yönelimi beslemiştir. Söz konusu felsefi yönelim, Marksizmin kanonik eserlerini kateden devlet, sınıf, devrimci taktik/strateji ve ekonomi-politik gibi konuların Marksist teorinin gündeminden düşmesine neden olmuştur.

Devlet, sınıflar, emperyalizm gibi konulara yoğunlaşan ve Batı Marksizminin felsefe merkezli yönelimine aykırı bir tutum takınan Poulantzas, faşist rejimleri ve askeri diktatörlüklere geçiş sürecini incelemiş ve Marksizmin praksis felsefesi uyarınca pratik ve teori arasında kurmuş olduğu ilişkiye sadık kalarak, Marksist teoriyi pratik-politik olayları anlamlandırabilmek için işlevsel kılma girişiminde bulunmuştur (Jessop, 1985: 3-6).

Poulantzas'ı Batı Marksizmi içerisinde özgün bir konuma getiren söz konusu durum özellikle devlet çalışmalarında kendisini göstermiş ve Poulantzas Marksist devlet kuramına yaptığı en önemli katkılardan olan kapitalist devletin görece özerkliği teorisiyle, kapitalist devletin burjuva sınıf ve fraksiyonlarının aracına veya istencine indirgenemeyeceğine işaret etmiştir. (Poulantzas, 2013j: 391-392) Poulantzas, kapitalist devletin sınıf devleti olma vasfını daha spesifik bir kavramsal repertuar eşliğinde ve geniş bir teorik spektrum doğrultusunda ele almıştır.

Marx'ın tarihsel materyalizmin en spesifik özeti olarak kabul edilen *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* isimli çalışmasına yazmış olduğu önsözde alt yapının üst yapı üzerindeki belirleyiciliğine yapmış olduğu vurgu (Marx, 1979a: 25-28) ortodoks Marksizm tarafından ekonomik kertenin siyasi ve ideolojik alan üzerindeki mutlak

belirleyiciliği şeklinde anlamlandırılmış ve ekonomik indirgemeci bir yorumun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Marx ve Engels'in devleti doğrudan bir inceleme nesnesi olarak ele almaması (*Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* gibi istisnai eserler dışında) ve artı-değer temellüküyle sömürünün kapitalist üretim tarzında büründüğü özgün form üzerine yoğunlaşması, Lenin'in ise devrimci politika pratiği doğrultusunda ve taktik/strateji bağlamında kapitalist devleti incelemesi, Marksist teoride devlet meselesine ilişkin bir boşluğu beraberinde getirmiştir (Poulantzas, 2013g: 246-247). Devlet teorisindeki söz konusu boşluk altyapının mutlak belirleyiciliği ekseninde doldurulmaya çalışılmış ve devletin egemen sınıfların doğrudan aracı olduğuna ilişkin bir anlatının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Marx ve Engels'in kapitalist devleti, araç, makine, baskı aygıtı gibi kavramlar aracılığıyla tanımlamasından da güç olan ekonomik indirgemeci yorum, devleti büründüğü formdan (cumhuriyet, diktatörlük, parlamenter demokrasi vs.) bağımsız olarak egemen sınıfların savaş örgütü olarak ele alır ve her devletin özü gereği bir sınıf diktatörlüğü olduğunu vurgular.

Ekonomik indirgemeci teorik yönelim, devlet de dahil olmak üzere toplumsal hayatın çeşitli veçhelerini altyapının epifenomeni olarak ele almaya yatkındır ve söz konusu düşünüş tarzı, burjuva sınıf ve fraksiyonlarının ekonomik çıkarlarının bir dolayım mekanizmasına gerek kalmaksızın siyasal üstyapıda cisimleştiğine işaret ettiği ölçüde, kapitalist devleti egemen sınıfların iradesi doğrultusunda manipüle edebileceği bir araç olarak telakki eder (Poulantzas, 1990: 14).

II. Enternasyonal'in ekonomik indirgemeci anlayışına ve mekanik/evrimci tarih anlatısına bir tepki olarak doğan ve politika pratiğinin özerkliğine yapılan çağrıda

ifadesini bulan tarihselci Marksizm ise tarihi, bir sınıf öznenin praksis bilincinin açımlanması olarak anlamlandırır ve toplumsal formasyonda tutunumu sağlayanın sınıf bilinci olduğuna işaret ederek kapitalist devleti egemen sınıfların kolektif istencinin tezahürü olarak ele alır. İradecilik ve ekonomizm birbirleri yerine geçen bir döngü sunarak, altyapının doğrudan üstyapıyı belirlediğine veya sınıfların üstyapılar aracılığıyla bilinçlenip altyapıya müdahale ettiğine ilişkin bir anlatı ekseninde şekillenir. Ekonomi-siyaset, altyapı-üstyapı arasındaki diyalektik ilişkiyi tesis edemeyen söz konusu teorik yönelimler, ya üstyapıyı altyapının dolaysız bir yansıması olarak ele almakta ya da üstyapının altyapıyı kurduğuna işaret etmektedir. Böylece kapitalist üretim tarzının nesnel koordinatlarına denk düşen kapitalist devletin kuruluşunu ve egemen sınıfların politik kertedeki çelişkili yapılanışını açıklamaktan uzak bir konuma düşmektedir (Poulantzas, 2013c: 109-113).

Poulantzas'ın devlet teorisi, kapitalist üretim tarzının nesnel koordinatları çerçevesinde ve ekonomi ile siyaset arasındaki görece bir ayrım ekseninde, egemen sınıfların politik düzeydeki çelişkili kuruluşunu açıklama girişimi olarak ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan tarihselci-ekonomist anlayışın sınırlarından kurtulma gayreti gütmektedir.

Marx'ın kapitalist üretim tarzının emekçinin emek araçlarından kopuşunu içerimleyen "özgür emek"le karakterize olduğuna dikkat çekmesi, Poulantzas'ın erken dönem devlet çalışmalarının üzerinde yükseleceği temeli sunar. Poulantzas söz konusu durumun ekonomi ile siyaset arasında görece bir ayrımı beraberinde getirdiğine dikkat çeker. Kapitalist üretim tarzında özerkleşen siyasi kerte, kapitalist devletin egemen sınıfların doğrudan istencinin yansıması olmadığına ve egemen sınıflardan görece özerk bir pozisyonda bulunduğuna işaret eder (Poulantzas, 2014: 142-143).

Poulantzas, kapitalist devlete sınıf devleti olma hüviyetini verenin burjuva sınıf ve fraksiyonlarının ekonomik çıkarlarının doğrudan onaylanması olmadığına işaret eder ve devletin egemen sınıfların kısa süreli beklentilerinden görece özerk bir pozisyonda inisiyatifi elinde tutarak burjuvazinin uzun erimli siyasal çıkarlarını cisimleştirdiğini belirtir. Poulantzas'ın söz konusu tezleri, Marx'ın araç/aygıt metaforuyla ifade edilen devlet anlatısının dışına çıktığı ve kapitalist devleti sınıf mücadelelerinin devlete dayattığı rol ekseninde ele aldığı Bonapartizm çözümlemelerinden esinler taşır.

Burjuvazinin siyasal kriz sonucu egemenliğini kaybetme momentine girdiği ve işçi sınıfının henüz yönetme gücüne haiz olmadığı bir dönemde ortaya çıkan Bonapartist devlet (Marx, 2016a: 82) sınıf ve fraksiyonların kısa dönemli beklenti ve çıkarlarından görece bağımsız bir pozisyonda bulunmakta ve burjuvazinin kısa süreli ekonomik/siyasal çıkarlarına aykırı davranabilme gücüne haiz olmaktadır (Thomas, 2000: 110-111).

Bonapartist devlet her ne kadar sınıflardan kısmen bağımsız bir pozisyonda olsa da Marx'a göre, devlet iktidarının yine de dayandığı sınıfsal bir temel vardır ve bu sınıfsal temel Fransız toplumunun en kalabalık kesimini oluşturan küçük çiftçilerdir (Marx, 2016b:150). Küçük çiftçilere dayanan ve siyasal temsilini burada bulan Bonapartist devlet, kendisini sınıflar üstü olarak gösterebilme imkânına kavuşmuş ve burjuvazinin egemenliğini cisimleştirmeye yönelik müdahalelerini bütün ulusun ortak çıkarı olarak sunmuştur.

Poulantzas, kapitalist devletin kendisini sınıflar üstü gösterme imkânına nasıl sahip olduğunun ve kapitalist toplumsal formasyonda burjuvazinin uzun erimli siyasal çıkarlarının devlet tarafından nasıl yapılandırıldığının izini sürerek, egemen sınıfların neden başka bir devlet biçimine değil de burjuva-demokratik devlete ihtiyaç duyduğunu

açıklamaya çalışır ve her devletin özü gereği bir sınıf diktatörlüğü olduğu varsayımının bu durumu açıklamayacağına işaret eder.

Poulantzas kapitalist üretim tarzında siyasalın görece özerkliğinin, devlet ve sivil toplum arasında görünürde bir ayrımı beraberinde getirdiğini belirterek, sivil toplumun özgür üreticiler arasındaki ilişkiyle biçimlenen bir alan görünümüne büründüğüne, devletin ise halkın/ulusun politik temsil alanı olarak ön plana çıktığına işaret eder. Görünürdeki bu ayrım, kapitalist devletin burjuva sınıf ve fraksiyonlarının ekonomik/siyasal çıkarlarını cisimleştirmeye yönelik müdahalelerini, ulusal-popüler bir dile tahvil etmesine ve halkın gözünde meşrulaştırmasına hizmet etmektedir (Poulantzas, 2014: 146-148).

Özerkleşen siyasal kertenin, ekonomik ilişkileri üstbelirleyerek sınıflar arasındaki ilişkiyi hukuksal aygıtı dolayımıyla özgür bireyler arasındaki ilişki olarak sunmasını *yalıtım etkisi* olarak tanımlayan Poulantzas, kapitalist devletin alt sınıflara yönelik işlevlerini tartışmaya açar. Kapitalist devlet yalıtım etkisi aracılığıyla sınıflar arasındaki ilişkiyi mistifiye eder ve bu doğrultuda proletarya arasındaki politik birliğinin oluşmasını akamete uğratır (Poulantzas, 2014: 148-152).

İşçi sınıfı arasındaki bağlantıları çözen kapitalist devlet, sınıfsal ilişkilerden azade gibi görünen bireylerin oluşmasına neden olur ve daha sonra yalıtık bireyleri egemen sınıfların politik hâkimiyetini gerçekleştirmeye yönelik olarak parlamento aracılığıyla ulusal gövde içerisinde temsil eder. Kapitalist devletin kendisini refere ettiği ulusun oluşması, sınıflar üstü olarak görünmesinin imkân ve ön koşullarını oluşturur ve bu durum kapitalist üretim tarzında egemen sınıfların neden diktatörlüğe değil de burjuva demokratik cumhuriyetine ihtiyaç duyduğu meselesine bir açılım getirir. Ayrıca yalıtım etkisi işçi sınıfı arasındaki politik bağlantıların çözülmesine işaret etmesi hasebiyle

gelişmiş sanayi toplumlarında işçi sınıfının politik bir aktör olarak neden tarih sahnesine çıkamadığını açıklamak konusunda da önemli işlevler yükümlenir.

Araçsalcı devlet anlayışına teorik destek noktası veren kaynaşmış çıkarlara sahip egemen sınıflar anlatısına eleştirel yaklaşan Poulantzas, burjuva sınıf ve fraksiyonları arasındaki çelişkili çıkar ortaklığına işaret eden *iktidar bloku* kavramı aracılığıyla, devletin egemen sınıflara görece özerk bir pozisyonda çelişkili çıkarları düzenlediğini ve egemen sınıfları politik kertede yapılandırdığını belirtir. (Poulantzas, 2014: 347-350).

Böylece devletin ikili işlevine dikkat çeken Poulantzas, egemen sınıflar arasındaki çıkarları birleştiren öte taraftan halk sınıfları arasındaki bağlantıları çözen kapitalist devletin, kapitalist toplumsal formasyonda burjuva sınıf ve fraksiyonlarının uzun erimli egemenliğini cisimleştirdiğine işaret eder.

Poulantzas'ın erken dönem devlet çalışmaları siyasal olanın ekonomik/sınıfsal ilişkileri üstbelirlemesi ekseninde gelişir. Poulantzas Althusser'in kapitalist üretim tarzının siyasal, ekonomik ve ideolojik kertelerin bileşimi olarak sunmasına benzer olarak, devletin fonksiyon tarzlarını ayrıştırarak devletin politik rolünün ekonomik ve ideolojik rolünü üstbelirlediğine dikkat çeker ve siyasal kerteyi ön plana çıkarır (Poulantzas, 2014: 53-58).

Poulantzas'ın söz konusu teorik tezleri kendisine yönelik eleştirilerin başlangıç momenti oluşturmakta ve Clarke, Wood, Holloway ve Picciotto gibi düşünürler, Poulantzas'ın siyasal ilişkilere ağırlık verecek çözümlemeler yaptığına ve bu durumun politist bir eğilim olduğuna işaret ederek, söz konusu eğilimin sömürü ilişkilerinin ikinci plana atılması sonucunu beraberinde getirdiğini belirtirler (Clarke, 1991; Holloway ve Picciotto, 1978: 6-7; Wood, 2006b: 56-57).

Poulantzas daha sonraki çalışmalarında, kapitalist üretim tarzına özgü siyaset ve ekonomi arasındaki görece ayrımı, pre-kapitalist üretim tarzları için de düşündüğünü ve bu durumun siyasal alanı ön plana çıkarmak gibi bir hatayı beraberinde getirdiğini itiraf eder Her ne kadar kapitalist üretim tarzı ekonomi, siyaset, ideoloji gibi kertelerden ve özerk alanlardan oluşsa da, söz konusu kertelerin birbirinden yalıtık alanlar olmadığına ve sınıf mücadeleleri ekseninde bir araya geldiğine işaret eden Poulantzas, erken dönem devlet çalışmalarının ana hatlarını sunan *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* isimli çalışmasında siyaset ve ekonomiyi birbirinden yalıtık alanlar olarak ele almak gibi bir hatanın içerisine düştüğünü belirtir (Poulantzas, 2013j: 402). Daha sonraki çalışmalarında devlet ve ekonomi arasındaki ilişkiyi yeniden formüle ederek söz konusu hatanın üstesinden gelmeye çalışır.

Poulantzas geç dönem devlet çalışmalarının temel taslağını sunan *Devlet, İktidar, Sosyalizm* isimli çalışmasında, Michel Foucault'yla eleştirel bir diyalog aracılığıyla ve farklı bir kavramsal repertuar eşliğinde kapitalist devleti yeniden teorize etmeye çalışır. Althusser'in yapısalcı Marksist çözümlemelerinden kopan Poulantzas, iktidarın mikro fiziğinin ve olumlu işlevlerinin kapitalist toplumsal formasyonda egemen sınıfların politik/ekonomik egemenliğinin sağlanmasında oynadığı kilit role işaret eder. Foucault'nun baskıcı iktidar varsayımını sorunsallaştırmasına ve iktidarın yaratım kapasitesine haiz olumlu bir güç olduğuna işaret etmesine (Revel, 2012: 82-83) benzer bir şekilde, Poulantzas da kapitalist toplumsal formasyonda burjuva sınıf ve fraksiyonlarının egemenliğinin ancak belirli öznelliklerin üretilmesiyle ve olumlu bir dizi ekonomik temelle mümkün olduğuna işaret eder. Marksist devlet teorisini ekonomik ilişkilere doğru genişleten Poulantzas, böylece erken dönem çalışmalarında siyasi olana ağırlık vermesinin aksine siyaset ve ekonominin diyalektik bütünlüğüne bakar.

Kapitalist üretim tarzının ekonomi ve siyaset arasında görece bir ayrımı beraberinde getirmesi, devletin ekonomik ilişkilerin dışarısında konumlandığı anlamına gelmemekte, bizatihi kapitalist üretim tarzının özgül koşulları içerisine yapılandığına işaret etmektedir. Bu çerçevede devletin ekonomiye ilişkin yükümlendiği rollerin müdahale terimiyle ifade olunamayacağına işaret eden Poulantzas, kapitalist toplumsal formasyonda devletin olumlu ekonomik rollerinin devletin alt sınıflara yönelik işlevlerine gönderimde bulunduğuna vurgu yapar. Alt sınıfların kısa süreli ekonomik çıkarlarının göz önünde bulundurulmasının burjuva sınıf ve fraksiyonlarının egemenliğinin tesisi/yeniden üretimi için zorunlu olduğuna işaret eder (Poulantzas, 2006: 34-38).

Devletin ekonomiye ilişkin yükümlendiği olumlu rollere işaret eden ve böylece kapitalist devleti baskı ve rızanın bileşimi olarak sunan betimsel[1] devlet anlayışından kopan Poulantzas, kapitalist devleti baskı ve rıza çerçevesinde teorize etme girişiminin, devletin sosyal güvenlik gibi rolleri neden yükümlendiğini açıklamaktan uzak bir pozisyona düştüğünü belirterek, kapitalist devletin alt sınıfların kendisine dayattığı rolleri yerine getirmesinin önemine ve işçi sınıfının taleplerini çerçevelemesinin gerekliliğine işaret eder.

İktidarın "elde edilen, koparılan ya da paylaşılan bir şey olmadığına" dikkat çeken Foucault'ya (2007: 72) yakın bir konumda konumlanan Poulantzas iktidarın ilişkisel yönüne vurgu yapar. İktidarın sahip olunan bir nicelik, bir sınıfın özü veya egemen sınıflara ait bir kendilik olmadığına işaret eden Poulantzas, iktidarı sınıf mücadeleleri ekseninde ele alarak bir sınıfın diğer sınıfların hilafına çıkarlarını gerçekleştirebilme gücü olarak tanımlar. Poulantzas, iktidar ilişkilerinin mülkiyete ve emek üzerinde denetime

[1]Devleti baskı + rıza olarak formüle eden yaklaşımı betimsel devlet teorisi olarak tanımlayan Poulantzas, söz konusu yaklaşımın Althusser ve Gramsci gibi düşünürlerin devlet çözümlemelerinde bulanabileceğine işaret eder (Poulantzas, 2006: 31-34).

gönderimde bulunduğu ölçüde, üretim ilişkileri içerisinde temellendiğine işaret eder ve bu çerçevede iktidar ilişkilerinin devlet aygıtına indirgenemeyeceğini belirtir. Her ne kadar iktidar devletin sınırlarını aşsa da ve devlet aygıtı ancak sınıf mücadeleleri ekseninde türeyen iktidar ilişkileri içerisinde eylemde bulunabilme kapasitesine haiz olsa da, bu durumun devletin önemini ortadan kaldırmadığına/azaltmadığına işaret eden Poulantzas, iktidar ilişkilerinin devlet aygıtında yoğunlaştığını ve kapitalist devletin iktidar ilişkilerini çerçeveleyip düzenlediğini ve böylece iktidar ilişkilerine bir süreklik atfederek burjuva sınıf ve fraksiyonlarının ekonomik ve siyasal çıkarlarını realize ettiğini vurgular (Poulantzas, 2006: 48-49).

Sınıf mücadelelerinin bir dolayım mekanizması aracılığıyla kapitalist devlette yankı bulması devleti nesne veya özne olarak ele almayı imkânsız kılar ve güçler mücadelesine gönderimde bulunur. Poulantzas kapitalist devletin ne sınıflar tarafından boyun eğdirilen bir nesne, ne de iradesini sivil topluma dayatan bir özne olmadığına vurgu yapar. Bu doğrultuda Poulantzas, devletin egemen sınıfların istencinin doğrudan ifadesi veya aracı olduğuna işaret eden nesne olarak devlet anlayışıyla, devletin toplumsal güçlerden bağımsız hareket edebilme kapasitesine gönderimde bulunan özne olarak devlet anlayışının sınırlarını aşar (Poulantzas, 2006: 143).

Poulantzas devleti sınıf mücadelelerinin yoğunlaşmış bir biçimi olarak teorize etmesine rağmen, işçi sınıfı ve burjuvazinin mücadelelerinin eşit bir şekilde devlet aygıtında yankı bulmadığına dikkat çeker. Devletin kurumsal matrisinin sınıf mücadelelerinin izleyeceği yolu koşullandırması ve egemen sınıfların devlet aygıtının kurumsal bütünlüğü dolayımıyla eyleyerek, devlet aygıtının bir bölümü işçi sınıfı ve müttefiklerine kapatması, kapitalist devletin *yapısal seçiciliğine* işaret etmektedir. Poulantzas, alt sınıfların yapısal seçicilik uyarınca devlet aygıtında madun bir konumda

yoğunlaştırıldığını belirtmiş, böylece devletin sınıf mücadelelerinin eşit bir şekilde yankı bulduğu tarafsız bir alan olmadığına işaret etmiştir (Poulantzas, 2006: 143-145).

Poulantzas'ın geç dönem devlet çalışmaları her ne kadar post-yapısalcı siyaset felsefesiyle bir diyalog aracılığıyla inşa edilse de, Poulantzas iktidarın mikro-fiziğine yoğunlaşarak devlet meselesini ikinci plana atan teorik anlayışa eleştirel yaklaşır ve post-yapısalcı düşünürlerin anti-Marksist teorik yönelimlerine cevap verme gayreti güder.

Örgütlü işçi sınıfının politik yenilgisi, kapitalizmin toplumsalı kuşatıcı etkisi, reel sosyalist rejimlerin krizi ve akabinde çözülüşü gibi bir dizi tarihsel olayın ön koşulunu oluşturduğu anti-Marksist teorik yönelim, Marksizmin gizli bir devletçilikten muzdarip olduğu, faşizmle sosyalizmi rabıtalandırmak için dolaşıma sokulan totaliterlik kavramı, büyük söylemlerin/Marksizmin otoriter eğilimler barındırdığı gibi tezler eşliğinde işçi sınıfının politik yenilgisini tarihin sonunun geldiği iddiasıyla ebedileştirme gayretinde cisimleşir.

Althusser'in felsefi konjonktür olarak tanımladığı sınıf mücadelelerinin teorinin olabilirlik koşullarına etkisi çerçevesinde düşüldüğünde söz konusu anlayışı besleyen nedenler açıklık kazanmakta ve yine Althusser'den hareketle felsefenin teoride sınıf mücadelesi olduğu hatırlanacak olursa, anti-Marksist tezlerin işçi sınıfına yönelik teorik düzeyde bir saldırıyı içerimlediği görülmektedir. "Neticede kamusal hayatın tüm alanlarında topyekûn sağ ve liberal kurulu düzenin şiddetli anti-Marksist karşı saldırısıyla karşı karşıyayız. Gerici karşı etki, işçi sınıfı hareketinin politik geri çekilişiyle kolaylaşmıştır" (Poulantzas, 2013o: 514).

Poulantzas, Deleuze ve Foucault gibi post-yapısalcı düşünürlerin Marksizmi bir karikatüre indirgeyip bunun üzerinden mahkum etme çabasında olduğuna işaret etmiş ve Marksizmin söz konusu filozofların iddia ettiği gibi bütün bir toplumsal hayatı ekonomik

belirlenimimler üzerinden ele almadığına, iktidarı ekonomik süreçlere dışsal bir pozisyonda konumlandırmadığına, gizli bir devletçi tutum benimsemediğine ve modern totaliter rejimlerin sosyalizmle ilişkili olmaktan ziyade kapitalist üretim tarzından neşet ettiğine işaret etmiş ve bu konularda tatmin edici tezler ortaya koymuştur (Poulantzas, 2006: 40; 80-81; 165-168).

İktidarın mikro-fiziğine dikkat çeken post-yapısalcı siyaset felsefesi, kimlik meselelerine odaklanan yeni sol, küreselleşme kuramları, felsefe/kültür odaklı Marksist çalışmalar gibi farklı teorik yönelimlere haiz düşünce ekolleri, devlet meselesinin ikinci plana atılmasında ortaklaşmaktadır. Bu durum devlet paradigmasının silinmeye yüz tutmasını beraberinde getirdiği ölçüde, dünyada gerçekleşen otoriterleşme eğiliminin, devletin kurumsal matrisi üzerinde yaratmış olduğu dönüşümü sınıf mücadeleleri ekseninde incelemeyi akamete uğratmaktadır.

Devlet paradigmasının siyaset teorisinde silinmeye yüz tutması, dünyada gerçekleşen otoriter dönüşümü açıklamak için kitlelerle lider arasında doğrudan bağ tesis eden duygular siyasetinin, teorik arka planda siyaseti siyasal katılıma indirgeyen ve devlet gücünün seçimlerle kurulduğunu varsayan popülizm kuramlarının ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Söz konusu teorik yönelimler sınıf mücadelelerinden azade çözümlemeler yapma noktasında birleşmektedir.

Devletin otoriter dönüşümünü kavrayabilmek için, devletin iktidar ilişkileri içerisinde oynadığı geniş rolü anlamaya imkân veren ve devletle siyasal güçler arasındaki ilişkiyi daha kompleks çerçevede incelemenin önünü açan bir devlet teorisine gerek vardır. Poulantzas'ın ilişkisel devlet teorisi kapitalist devletin otoriter dönüşümünü sınıf mücadeleleri ekseninde tartışmaya açmaya ve söz konusu dönüşümü koşullandıran sınıfsal etmenleri anlayabilmeye imkân vermektedir. Poulantzas'ın küresel kapitalizm

çözümlemeleri uluslararası sermayenin ulus devletin kurumsal matrisi içerisinde yapılanışına işaret etmektedir ve böylece uluslararası sermaye-ulus devlet karşıtlığına indirgenemeyen uluslararası kapitalist egemenlik biçimlerini açıklama işlevini yükümlenmektedir.

Kapitalist üretim tarzının genişlemeci eğiliminden neşet eden emperyalizmin tekelci aşamada farklı bir forma bürünerek uluslararasılaşma eğilimi gösteren bir iktidar blokunun oluşmasına (Wissel, 2003: 91-93) ve devletin uluslararası güç ilişkilerinin maddi yoğunlaşması (Hirsch, 2011: 65) olarak ön plana çıkmasına neden olmaktadır.

Tekelci kapitalist evrede, emperyalist metropoller ve bağımlı toplumsal formasyonlar arasında ilişki biçimi değişerek özgün bir forma bürünür, siyasal/ekonomik egemenlik biçimleri toplumsal formasyonların birbirlerine karşı dışsallık pozisyonlarından değil, emperyalist metropollere özgü üretim tarzının bağımlı toplumsal formasyonların özgül koşullarında üretilmesinden kaynaklanır. Bir toplumsal formasyonun ekonomik, siyasal ve ideolojik kertelerinin emperyalist metropollere özgü üretim tarzına eklemlenmesi neticesince, toplumsal formasyonlar arasında asimetrik/kurucu ilişkiler oluşur ve bağımlılık biçimleri bu doğrultuda karakterize olur. Tahakküm altındaki toplumsal formasyonlar içerisinde devlet aygıtındaki dönüşümlerde ve sınıfların farklılaşan yapısal belirlenimlerinde kendisi gösteren yeniden yapılanma süreçleri, egemen toplumsal formasyonlardaki burjuva sınıf ve fraksiyonlarının siyasal/ekonomik egemenlik biçimini niteler. Dolayısıyla emperyalizm hem doğrudan hem de dolaylı yollardan bağımlı toplumsal formasyonlardaki halk kitlelerinin sömürülmesiyle karakterize olur. Artı değer temellüküne yönelik yatırımlar ve sermaye ihracı doğrudan sömürülmeye işaret ederken, emperyalist iş bölümü çerçevesinde ortaya çıkan bağımlılık biçimleri ise dolaylı sömürülme biçimlerine gönderimde bulunur. Bağımlı toplumsal formasyonlardaki egemen sınıfların sömürüsüne eklemlenen

emperyalist metropollerdeki egemen sınıfların sömürüsü, bağımlı ülkelerin halk sınıflarının çifte sömürüsünü karakterize eder (Poulantzas, 2013ı: 315).

Tekelci aşamada uluslararası sermayenin ekonomik/siyasal çıkarlarının *iç burjuvazi* aracılığıyla ulusal toplumsal formasyonda temsil edildiğine işaret eden Poulantzas, devletin uluslararası sermayenin teşvik edilmiş yeniden üretimini gerçekleştirebilmek için önemli değişimler geçirmesi gerektiğini belirterek, söz konusu durumun devletin krizine ve otoriter dönüşümüne zemin hazırladığına işaret eder (Poulantzas, 2013k: 431).

Erken bir dönemde dünyanın post-demokratik bir siyasal sisteme evrilmekte olduğunu tespit eden Poulantzas, sermayenin uluslararasılaşmasının devletlerin gücünü azaltmadığını tam tersine devletlerin artan işlevleriyle karakterize olduğunu vurgulamıştır ve tekelci evrede liberalizmle-kapitalizm arasındaki bağlantının çözülme momentine girerek, kapitalizmin otoriter rejimlere ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.

Kapitalist üretim tarzının uluslararası koşullarda yeniden üretimi, tekelci sermaye lehine yönelimi koşullandırarak kapitalist devletin görece özerkliğinin sınırlarının aşınmasını beraberinde getirmekte, iktidar bloku içerisindeki çelişkileri keskinleştirmekte, halk sınıfları üzerindeki hegemonyanın tesisini/yeniden üretimini zora sokmakta, böylece kapitalist devletin burjuva sınıf ve fraksiyonlarının egemenliğini rızadan ziyade baskıya dayalı olarak kristalize etmesine neden olmaktadır (Poulantzas, 2006: 247).

Refah devleti sonrası dönemde ortaya çıkan ve tekelci sermayenin halk sınıflarına saldırısını içerimleyen otoriter devletçilik, yasal bir görünüme büründürülen liberal-otoriter bir devlet olarak ön plana çıkmaktadır (Kalyvas, 2002: 107). Tekelci dönemde kapitalist devletin büründüğü forma işaret eden otoriter devletçilik, bütün toplumsal

formasyonlardaki devlet biçimlerine teşmil edilebilecek soyut bir model olmaktan ziyade, konjonktürel sınıf mücadeleleri ekseninde şekillenmekte ve toplumsal formasyonların özgül belirlenimleri uyarınca farklı biçimlere bürünmektedir (Poulantzas, 2006: 268-269).

Otoriter devletçilik her toplumsal formasyonun özgül koşullarında incelenmesi gerekse de bir dizi unsur kapitalist devletin otoriter dönüşümünün temel taşlarını oluşturmakta ve kapitalist üretim tarzının uluslararası düzeyde yeniden üretimi her toplumsal formasyonda özgün ritimlere bürünerek otoriterleşme eğilimini koşullandırmaktadır. Söz konusu dönüşümler, parlamenter temsiliyetin silinmeye yüz tutarak gücün yürütme organında toplanmasında, kuvvetler ayrımının yapısal bozuluşunda, yurttaşların siyasal özgürlüklerinin kısıtlanmasında, siyasal partilerin rolündeki keskin düşüşte, devlet şiddetinin derinleşmesinde, hukuk devletinin deformasyonunda ve devlet siyasalarındaki muazzam tutarsızlıkta kendisini gösterir (Poulantzas, 2013k: 437-439).

Egemen sınıflarının ekonomik/siyasal çıkarlarını otoriter bir yönetim pratiği uyarınca cisimleştiren ve yeni olağan kapitalist devlete denk düşen otoriter devletçilik, sosyalizmle demokrasi arasında kurulan ilişkiyi yeniden düşünmenin imkânını verir ve Poulantzas'ın reformizmle suçlanmasına neden olan demokratik sosyalizm tezini farklı bir çerçevede anlamlandırabilmeyi sağlar.

Devletin antagonist sınıf çelişkilerinin sonucu olarak ortaya çıktığı varsayımından hareket eden Marksist teori, kapitalist devlet aygıtının radikal bir şekilde parçalanmasını içerimleyen ve sosyalist demokrasi pratiklerinin yaygınlaşmasında ifadesini bulan proletarya diktatörlüğünden sonra sınıfların ortadan kalmasıyla karakterize olan komünizm aşamasına geçileceğine işaret eder. Sınıfların ve dolayısıyla uzlaşmaz sınıf

çelişkilerinin ortadan kalkmasının, devletin varlık koşullarını da ortadan kaldıracağına işaret eden Marksist teori, komünizm aracılığıyla devletsiz toplum vaadinde bulunur ve devletin olduğu yerde (proletarya diktatörlüğü de dahil olmak üzere) özgürlüğün tam olarak yeşeremeyeceğini vurgulayarak anti-devletçi bir tutum takınır (Balibar, 1990: 114-130).

Poulantzas'ın demokratik sosyalizm tezi her ne kadar reformist çağrışımlar taşısa da ve Marksizmin devletsiz toplum vaadinin reddi ekseninde şekillense de, sosyalizme parlamenter yollardan geçilebileceğine işaret etmemekte, devlet içi ve devlet dışı mücadeleleri koordine ederek sınıfsal güç dengelerini radikal bir şekilde alt sınıflar lehine dönüştürme girişimi olarak ön plana çıkmaktadır ve bu açıdan kapitalist devleti radikal bir şekilde parçalama girişiminde cisimleşen proletarya diktatörlüğüne benzemektedir.

Reel sosyalist rejimlerin zaman içerisinde otoriter bir hüviyete bürünmesi, sosyalist bir demokrasi perspektifinin geliştirilmesini gerekli kılmakta ve Poulantzas'ın kuramsal çabası bu eksende şekillenmektedir. Poulantzas temsili demokrasi kurumlarının korunup yaygınlaşması ve doğrudan demokrasi pratiklerinin kurulması gerektiğine işaret ederek demokratik sosyalizme giden yolu bu iki demokrasi biçiminin birbirlerine eklemlenmesinin karakterize ettiğini ve söz konusu eklemlenişin sol siyaseti geniş bir spektrumda kurmanın olanağını verdiğini belirtmiştir (Poulantzas, 2013n: 506).

Başta E. M. Wood olmak üzere Marksist düşünürlerin, Poulantzas'la post-Marksizmi ilişkilendirme çabaları ve Poulantzas'ın post-Marksizme giden yolu açtığına ilişkin iddiaları (Wood, 2006b: 73-75) demokratik sosyalizm kuramıyla post-Marksist düşünürlerin teorik tezlerini karşılaştırmayı gerekli kılmaktadır ve söz konusu karşılaştırma demokrasiyle sosyalizm arasındaki ilişkiyi anlamlandırmak açısından da önemli bir imkân vermektedir. Poulantzas'ın çözümlemeleri tekelci evreye denk düşen

otoriter devletçiliği koşullandıran etkenler ortadan kalmadan, demokrasinin tesis edilemeyeceğine işaret eder (Poulantzas, 2013ö: 539). Poulantzas'ın teorik tezleri sosyalizmin demokrasinin taşıyıcısı olduğuna gönderimde bulunur, bu açıdan demokrasiye sosyalizmin taşıyıcısı olma misyonunu veren *radikal demokrasi* kuramından ayrılır.

Bu çalışmada, Nicos Poulantzas'ın erken ve geç dönem devlet çalışmaları belirli bir süreklilik ve kopuş ekseninde incelenecek, daha sonra kapitalist devletin otoriterleşme eğilimi ekseninde olağanüstü rejim biçimlerine ve sermayenin uluslararasılaşması doğrultusunda ortaya çıkan yeni olağan kapitalist devlete (otoriter devletçilik) değinilecektir. Poulantzas'ın sermayenin uluslararasılaşmasına ilişkin çözümlemelerinin uluslararası bir iktidar blokunun oluşumu olarak anlamlandırılabileceği iddia edilecek ve uluslararası iktidar blokunun devletlerle esnek bir zeminde ilişki kurarak kapitalist devletin krizine ve otoriter dönüşümüne zemin hazırladığı gösterilmeye çalışılacaktır. Kapitalizmin otoriter rejimlere ihtiyaç duyduğu tekelci evrede, Poulantzas'ın demokratik sosyalizm tezi farklı bir perspektiften ele alınacak ve günümüz dünyasında yalnızca sosyalizmin demokrasinin taşıyıcısı olabileceği iddia edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NİCOS POULANTZAS'IN KAPİTALİST DEVLET TEORİSİ

1.1) Marksist Devlet Kuramı ve Bonapartizm

Devlet ve egemen sınıflar arasında kurulan ilişki Marksist devlet teorisinin epistemolojik çerçevesinin oluşmasında anahtar rolü oynamıştır. Marksizm, devleti natüralist bir paradigmayla ele alan yaklaşımların aksine, devletin tikel politik çıkarlarla olan ilişkisine dikkat çekmiş ve devletin genel iradenin tecessümü olmaktan ziyade kapitalist toplumsal formasyonda burjuvazinin egemenliğinin siyasal düzeydeki ifadesi olduğunu vurgulamıştır. Devleti insani varoluşun yetkinleşmesi olarak gören veya *etik İdea*'nın edimselleşmesi olarak ele alan ve böylece devlete beşerî varoluşta ayrıcalıklı bir yer tahsis eden yaklaşımlara eleştirel yaklaşan Marksizm, devletin toplumdaki güç asimetrilerinin ve sömürü ilişkilerinin sürmesi için tarihin belirli bir döneminde ortaya çıkan baskıcı bir aygıt olduğuna işaret etmiştir.

Tarihi sınıf mücadelelerinin tarihi olarak gören Marx ve Engels (2017: 9), devleti tarihsel koşullar içerisinde incelemenin önemine işaret etmiş ve devleti koşullardan aşkınlaştırarak, ona fetişist bir karakter katma tutumunu eleştirmişleridir. Devleti kendi teleolojik/ilerlemeci tarih anlatısına uygun olarak kuramsallaştıran ve devletin, "objektif ahlâk İdesi'nin fiil halindeki realitesi" olduğunu belirten Hegel'e (1991: 199) itiraz eden Engels, devletin ahlaki yaşamın bir momenti olmadığını, toplumsal çelişkilerin siyasal düzeydeki ifadesi olduğunu dile getirir:

> "Öyleyse devlet, topluma dışardan dayatılmış bir güç değildir; Hegel'in ileri sürdüğü gibi, "ahlak fikrinin gerçekliği", "aklın imgesi ve gerçekliği" de değildir. Devlet, daha çok, toplumun, gelişmesinin belirli bir aşamasındaki bir üründür; bu, toplumun, önlemekte yetersiz bulunduğu uzlaşmaz-karşıtlıklar biçiminde bölündüğünden kendi kendisiyle çözülmez bir çelişki içine girdiğinin itirafıdır" (Engels, 1990:175).

Marksizm devletin tarihsel rolünü, sınıf mücadeleleri ve sömürüden hareketle ele alır ve sınıf mücadelelerinin uzlaşmaz olduğu yerde devletin var olduğunu, devletin var olduğu yerde ise sınıf mücadelelerinin uzlaşmaz olduğunu belirtir (Lenin, 2014: 43).

Devlet ve sınıf egemenliği arasında kurulan söz konusu ilişki, klasik siyaset felsefesinin devlet telakkisine bir eleştiri mahiyetindedir. Toplum sözleşmesi kuramları devletin uzlaşıya dayalı olarak ortaya çıktığını belirtir ve bireylerin toplumsal hayata ulaşmasının bir aracı olduğuna işaret eder. Antik Yunan'da ise siyaset felsefesinin etrafında şekillendiği temel problematik olan "iyi yaşam" sorusu, Platon ve Aristoteles başta olmak üzere klasik düşünürlerin devlete bakışını koşullandırmış ve devletin iyi yaşamın ifadesi/yetkinleşmesi olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Bütün varlıkların kendilerini gerçekleştirme/yetkinleştirme eğiliminin ifadesi olan *telos* fikrinden hareket eden Aristoteles, toplulukların en üstünü ve insani varoluşun *telos*'u olan iyi yaşamın cisimleşmiş hali olarak devleti görür:

> "Kendi gözlemlerimiz, bize, her devletin iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluk olduğunu söyler. "İyi" diyorum, çünkü bütün insanlar eylemlerinde iyi saydıkları şeyi elde etmeye çalışırlar, gerçekten. Öyleyse, bütün topluluklar şu ya da bu iyi şeyi amaçladıklarına göre, toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı da, en yüksek iyi'yi amaç edinecektir. Bu, bizim Devlet dediğimiz topluluktur ve o topluluk türüne de siyasal diyoruz" (Aristoteles, 1975: 7).

Devleti beşerî *telos*'dan hareketle anlamlandırmaya çalışan klasik kuramdan, devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi antropolojik varsayımlardan hareketle açıklamaya çalışan toplum sözleşmesi kuramlarına uzanan bir tarihsellik içerisinde, insan doğası anlayışı siyaset felsefesinin kalkış noktalarından biri olmuştur (Malherbe, 2003: 242-249).

Marx'ın, Robinson Crusoe miti olarak tanımladığı toplumsal ilişkilerden soyutlanmış insan anlayışı, klasik ekonomi-politik eleştirilerinin temelini oluşturur ve

Marx, klasik ekonomi-politik kuramcılarının insanın ekonomik/toplumsal belirlenimlerini reddettiği fikrini ileriye sürer (Marx, 2011: 86-87). İnsan özünün toplumsal ilişkilerin toplamı olduğunu ifade eden Marx ve Engels, gerçek "insana" ulaşabilmek için insanı belirleyen güçlerin incelenmesi gerektiğine dikkat çeker (Marx ve Engels, 2011a: 28-30).

Toplumsal formasyonların kuruluşunu ve işleyişini inceleyen tarihsel materyalizm, devlet de dahil olmak üzere toplumsal hayatın çeşitli veçhelerini özcü/idealist kavramlarla ele almak yerine, söz konusu unsurları belirleyen güçler üzerinden bir inceleme gerçekleştirir. Bu çerçevede Marksizme göre devlet ne "tin"in tarih içerisinde bürünmüş olduğu form, ne insan doğasının gerekli kıldığı bir yapı, ne de toplumsal sözleşmeyle oluşmuş ve bireylerin haklarının cisimleştiği genel bir uzlaşı alanıdır. Üretici güçlerin gelişim seyrine denk düşen üretim ilişkilerinin gerekliği kıldığı ve temel işlevi sömürünün sürme koşullarını yeniden üretmek olan bir yapıdır (Carnoy, 2015: 69). İdealist anlatılardan kopan ve tarihsel materyalizm perspektifinden devleti teorize eden Marksizm, sınıflı toplumlarda devletin sömürü ilişkilerini içerimleyen iktisadi altyapı tarafından belirlendiğine ve egemen sınıfların politik hâkimiyetini cisimleştirdiğine işaret eder. "Üretim ilişkilerinin tümü toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukukî ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur" (Marx, 1979a: 25).

Tarihsel materyalizm doğrultusunda, devlet ve sivil toplum arasında kurulan ilişkiyi sivil topluma ağırlık verecek şekilde yeniden formüle eden Marx ve Engels, devleti belirleyen bir güç olmaktan çok belirlenen bir güç olarak ele alır. Devlet iktidarını sınıf mücadelelerinden bağımsız bir uğrak olarak kuramsallaştırmaya çalışan anlayışlara eleştirel yaklaşan Marx ve Engels, toplumdaki güç asimetrilerinin/iktidar ilişkilerinin altında kapitalist toplumsal formasyondaki üretim/sömürü ilişkileri yattığı fikrinden

hareketle, devletin sınıf mücadelelerinden bağımsız bir iktidara sahip olmadığına işaret eder.

Devlet iktidarının üretim ilişkilerinden bağımsız bir güce sahip olmaması, devletin söz konusu süreçlere dışsal bir konumda bulunmadığının bir göstergesidir. Kapitalist toplumsal formasyonda devlet toplumsal hayatının düzenlenmesi/yeniden üretilmesi için sınıf mücadelelerini düzenlemeye yönelik gerekli bir kurum olarak temayüz eder (Carnoy, 2015: 70-71). Marx'a göre farklı teorik yönelimlere haiz olmalarında rağmen devletin bağımlı ilişkisini görmeyen düşünürlerin hepsi devleti "entelektüel, özgürlükçü, etik temellere sahip bağımsız bir varlık" (aktaran Thomas, 2000: 98) olarak ele alır.

Devletin sınıf mücadelelerinden bağımsız bir güce sahip olmadığı ve devlet siyasalarını/müdahalelerini koşullandıran temel unsurun sınıf mücadeleleri olduğu fikri, en somut örneğini I .Enternasyonal içerisinde anarşistlerle olan tartışmada kendisini gösterir.[2] Marksizmin devlet ve sınıf iktidarı/sömürü arasında kurmuş olduğu ilişkiyi tersine çeviren anarşist teori, devletin kendine ait tözsel bir iktidara sahip baskıcı bir aygıt olduğuna dikkat çeker ve Marksist teorinin devleti egemen sınıfın baskı aygıtı olarak ele almasının ve devlet tahakkümüne neden olanının sınıf tahakkümü olduğunu dile getirmesinin aksine, sınıf tahakkümünün kaynağının devlet olduğunu ifade eder ve her devletin kendi egemen sınıfını yarattığına işaret eder. Anarşist teorisyenlere göre devlet burjuvazinin tezahürlerinden yalnızca bir tanesidir, devlet var olmaya devam ettikçe sınıf tahakkümü farklı formlara bürünerek varlığını sürdürecektir (Newman, 2006:61).

[2] Nicos Poulantzas tarafından yapılan devlet iktidarı-sınıf iktidarı ayrımının Marksist teorideki kökleri, Marx ve Engels ile anarşist düşünürler arasındaki tartışmada bulunabilir. Poulantzas, Marx ve Engels'e benzer bir şekilde iktidarın kaynağının devlet değil sınıf olduğuna işaret edecek, öte taraftan devlet iktidarını sınıflı toplumun özgül yapısı ekseninde ele alarak nesne olarak devlet anlayışından kopacaktır (Poulantzas, 2013j: 391-392).

İktidarın kaynağına ilişkin söz konusu ihtilaf kendisini devrim fikrine ilişkin farklı perspektiflerde gösterir. Sömürüye/sınıf tahakkümüne neden olanının devlet olduğu varsayımından hareket eden Bakunin, devlet iktidarı ortadan kalmadan eşitliğin sağlanamayacağını vurgular ve devrimde ilk önce ortadan kaldırılması gerekenin devlet olduğunu dile getirir. Bütün devletlerin/hükümetlerin halkın tepesinde ve halka yabancı olduğu varsayımından yola çıkan Bakunin, devletin toplumdan bağımsız bir güç olduğuna dikkat çeker ve proletarya diktatörlüğünün proletarya üzerinde bir diktatörlüğe dönüşeceğini belirtir (Bakunin, 1998: 226).

Marx'ın Bakunin'e yönelttiği temel eleştiri kapitalist üretim tarzını hesaba katmadığı, siyasalın dayandığı temel düzey olan ekonomiyi görmediği ve toplumsal devrimi bir tür iradeciliğe indirgediği ekseninde şekillenir. Maddi temele dayanmayan iradeci bir anlayışın, toplumsal devrimi ve siyasal özgürleşmeyi sağlayamayacağını belirten Marx'a göre, devleti ekonomik temelden hareketle düşünmek gerekmektedir (Marx ve Engels, 2009: 151-157). Sermayeyi yaratanın devlet olduğunu ve ekonomik eşitsizliklerle mücadelenin yolunun devletle mücadele etmekten geçtiğini ifade eden Bakunin'nin aksine Engels, devletin varlık koşullarını oluşturan temelin sömürü olduğunu ve sınıfsal eşitsizlikler ortadan kalkınca devletin kendiliğinden sönümleneceğini belirtir:

> "Bakunin, sermayeyi, devletin yarattığına, kapitalistin, ancak devletin lütfu sayesinde sermayeye sahip olduğuna inanıyor. Öyleyse, asıl kötülük kaynağı devlet olduğuna göre, her şeyden önce, ortadan kaldırılması gereken devlettir ve ardından da sermaye kendi kendine ortadan kaybolacaktır. Biz, tam tersine, diyoruz ki: Sermayeyi, tüm üretim araçlarının bir avuç insan tarafından sahiplenilmesini ortadan kaldırın, devlet kendi kendine çökecektir" (Marx ve Engels, 2009: 66).

Marksizmin devleti bağımlı bir güç olarak ele alması ve bu bağımlılığın sınırlarının neler olduğu konusunda açıklık getirememesi daha sonra araçsalcı yorumlara tahvil

olacak ve devlet egemen sınıfın doğrudan bir aracına indirgeyecektir (Thomas, 2000:102). "Devlet bir sınıfın bir başkası tarafından ezilmesi için bir makineden başka bir şey değildir" (Marx ve Engels, 1977: 226) sözünde cisimleştiği üzere, Marx ve Engels'in devleti bir tür sınıf diktatörlüğü olarak kuramsallaştırmaya yönelik ifadelerinden güç alan vülger Marksist düşünüş tarzı, devleti doğrudan siyasal hâkimiyete indirgediği ölçüde devletin maddi kuruluşunu ve siyasalın görece özerkliğini göz ardı edecektir (Poulantzas, 2006: 12-13).

Marx ve Engels'in eserlerinde her ne kadar devletin kendine ait tözsel bir iktidarı olmadığını dile getirilse de antagonist çelişkilerin sonucu olarak doğmuş devletin zaman içerisinde toplumun üstünde bağımsız bir güce dönüştüğüne ilişkin çözümlemeler de bulunmaktadır. Sınıf mücadelelerini düzenlemek ve kapitalist toplumsal formasyonu yeniden üretmek için "gereken bir güç gereksinmesi kendini kabul ettirir; işte toplumdan doğan, ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu güç, devlettir" (Engels, 1990: 175).

"Ulusun üzerindeki asalak bir urdan başka bir şey olmayan ve ulustan bağımsız ve onun üstünde olmak isteyen devlet iktidarı" (Marx, 2016a: 85) egemen sınıfın çıkarlarını toplumdan bağımsızlaştırmasının ve halk sınıflarını şiddet aracılığıyla baskı altında tutma gereksiniminin bir sonucudur. Devletin bürokratik yapısının merkezileşmesi, silahlı gücünün yoğunlaşması ve şiddet araçlarının tekelleşmesi alt sınıfları baskı ve kontrol altında tutarken, burjuva sınıf ve fraksiyonlarının ekonomik ve siyasi egemenliği düzenlemeye ve yeniden üretmeye yönelik müdahaleleri devreye sokar. Devlet aygıtını/bürokrasisini toplumunun üstünde bir güç olarak gören ve halk sınıflarının üstünde bir yere konumlandıran Marksist teori, kapitalist devleti dönüştürmenin tek yolunun şiddet aracılığıyla mümkün olduğunu dile getirir. Bu duruma işaret eden Lenin, Marx ve Engels'in devletin sönümlenmesi tezinin reformist bir çerçevede düşünülmemesi

gerektiğini, Engels'in tarihte zorun rolüne ilişkin çözümlemelerini hatırlatarak dikkat çeker ve yalnızca devrimci politika pratiğinin toplumsala yabancılaşan kapitalist devleti ilga edebileceğine vurgu yapar (Lenin, 2014: 45-58).

Marx ve Engels için devlet iktidarının özerkliği, burjuvazinin devlet aygıtını ele geçirmeye ve devleti doğrudan yönetmeye yönelik isteksizliğinden ve gücünü bürokrasiye havale etmesinden kaynaklanır. Devlet, "tüm burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komiteden başka bir şey değildir" (Marx ve Engels, 2011b: 119). Bürokrasi doğrudan egemen sınıfın bir ifadesi olmaması nedeniyle kısmen burjuvaziden özerk olsa da, egemen sınıfın ekonomik ve siyasal çıkarlarını düzenlemesi ve yönetmesi hasebiyle burjuvazinin bir temsilcisine dönüşmekte ve alt sınıflardan yabancılaşarak onların üzerinde bir güce evrilmektedir (Carnoy, 2015: 79).

Devletin kendisini sınıflardan kısmen de olsa bağımsızlaştırdığı, istisnai[3] bir tarihi döneme işaret eden Marx'ın Bonapartizm çözümlemeleri, makine metaforuyla ifade olunan araçsalcı devlet anlatısının dışına çıkararak, devlet ile sınıflar arasındaki ilişkiyi daha kompleks bir çerçevede ele alır. Bonapartist devletin toplumdan özerkliği, yalnızca devlet bürokrasisinin halk sınıflarına yabancılaşması, alt sınıfların üzerinde konumlanması anlamına gelmemekte ve devletin sınıflar mücadelesi karşısında almış olduğu pozisyona işaret etmektedir. Fransa'da yoğunlaşan sınıf mücadeleleri ve bu mücadelelerin Bonaparte darbesiyle sonuçlanması, egemen sınıfların doğrudan yansıması

[3] Bonapartizimin istisnai bir döneme mi işaret ettiği yoksa kapitalist devletin görece özerkliğinin genel bir göstergesi mi olduğu Marksizm içi tartışmalarda kendisini gösteren bir temadır. Bonapartist devleti istisnai bir dönemle sınırlandıran ve yalnızca Bonaparte dönemindeki olağanüstü şartların bir sonucu olarak ele alan Miliband'ın (1990: 73-75) aksine Poulantzas'a göre, Bonapartist devlet sadece istisnai bir dönemle sınırlı olarak ele alınamaz. Bonapartizm kapitalist devletin görece özerkliğine işaret etmesi hasebiyle genel anlamda Marksist teori için geçerli önermeler sunmaktadır. Poulantzas'a göre kapitalist devlet ancak egemen sınıflardan görece özerk olduğu zaman burjuvaziye gerçekten hizmet edebilir (Poulantzas, 1990: 29).

olmayan bir devlet biçiminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bonapartist devlet, burjuva sınıf ve fraksiyonlarının kısa vadeli siyasi/ekonomi çıkarlarının onaylanmasından ziyade, burjuva sınıf ve fraksiyonlarının uzun erimli siyasal/ekonomik çıkarlarını cisimleştiren ve güvence altına alan siyasalarda/müdahalelerde kendisini göstermektedir. Burjuvazinin yarattığı siyasal karmaşada ve burjuvazi içi hizipleşmede kendisini gösteren siyasal bunalım, işçi sınıfının henüz yönetme gücünü kazanamadığı ve burjuvazinin gücünün gerilemekte olduğu tarihi bir dönemle karakterize olur ve böylece ortaya çıkan siyasal denge üçüncü bir gücün temayüz etmesine cevaz verir:

> "Gerçekte, imparatorluk, burjuvazinin ulusa hükmetme yeteneğini kaybettiği ve işçi sınıfının bu yeteneği henüz kazanmamış olduğu bir dönemdeki olanaklı tek yönetim şekliydi. Bütün dünya onu toplumun kurtarıcısı olarak alkışladı. Onun egemenliği altında, her tür siyasal kaygıdan kurtarılmış olan burjuva toplumu, daha önce kendisinin bile hiç hayal etmediği bir gelişim gösterdi" (Marx, 2016a: 82).

Devletin Louis Bonaparte döneminde kendisini sınıflardan bağımsızlaştırdığına dikkat çeken Marx, buna rağmen devlet iktidarının havada asılı olmadığına ve dayandığı sınıfsal bir güç olduğuna işaret eder ve bu gücün Fransız toplumunun en kalabalık sınıfını oluşturan küçük çiftçiler olduğu vurgular (Marx, 2016b:150). Küçük çiftçileri temsil etmesine ve burjuvazinin kısa dönemli siyasal çıkarlarına aykırı davranabilmesine rağmen Bonapartist devlet, burjuvazinin ekonomik çıkarlarını kısa süreli siyasal çıkarları pahasına korur ve burjuvazi için siyasal krizden çıkışın anahtarını verir:

> "Dolayısıyla, burjuvazi, geçmişte "liberal" diye övdüklerini şimdi "sosyalist" diye kötülerken, kendi çıkarının, kendi kendini yönetme tehlikesinden kurtulmayı emrettiğini; ülkede huzuru sağlamak için her şeyden önce kendi burjuva parlamentosunun susturulmasının kendi toplumsal iktidarının eksiksiz bir şekilde korunması için kendi siyasal iktidarının parçalanmasının zorunlu olduğunu; tek tek burjuvaların, diğer sınıfları sömürmeye ve mülkiyetten, aileden, dinden ve düzenden sorunsuz bir şekilde yararlanmaya, yalnızca, diğer sınıflar gibi kendi sınıflarının da aynı siyasal hiçliğe mahkûm edilmesi koşuluyla devam edebileceğini; cüzdanını

> kurtarması için, tacın ondan alınmasının ve onu koruyacak olan kılıcın aynı zamanda Demokles'in kılıcı olarak kendi kafasının üzerine asılmasının zorunlu olduğunu itiraf ediyor" (Marx: 2016b: 82).

Kendisini küçük çiftçilerin temsilcisi olarak sunan Bonaparte, halkın genel iradesinin tecessümü olduğu zannını uyandırarak, burjuva sınıf ve fraksiyonlarının ekonomik çıkarlarını ulusun ortak çıkarı olarak sunar. Devlet iktidarının toplum içerisinde kök salması ve devlet gücünün toplum tarafından kabul edilmesi için gerekli manevra kabiliyetine sahip olan Bonapartist devlet, sınıf ve fraksiyonların kısa dönemli beklenti ve çıkarlarından görece bağımsız bir pozisyonda inisiyatifi elinde tutar ve böylece devlet, sınıfların doğrudan bir aracı olmaksızın sınıfsal ilişkileri düzenleyerek ve kapitalist toplumsal formasyonda tutunumu sağlayarak, burjuva sınıf ve fraksiyonlarının egemenliğini cisimleştirir (Thomas,2000:110-114).

Marx'ın egemen sınıfın siyasal temsilinin devlet aygıtında gerçekleşmesi için burjvazinin ekonomik çıkarlarının doğrudan onaylanması gerekmediğini dile getirerek, araç/aygıt metaforuyla tasvir edilen ve egemen sınıfın güç istencinin doğrudan ifadesi olan devlet anlatısından koptuğu Bonapartizm çözümleri, devleti sınıflar mücadelesinin dayattığı nesnel koordinatlar ekseninde ele alır (Jessop, 2002a:188-191).

Marx'ın Bonapartizme ilişkin çözümlemeleri, özgün bir kapitalist devlet teorisi geliştirmeye çalışan düşünürler tarafından başlangıç noktası olarak kabul edilecektir. Kapitalist devleti sınıflı toplumun yapısının ve sınıf mücadelelerinin devlete verdiği rol ekseninde tartışmaya açan, Gramsci, Althusser, Poulantzas gibi Marksist düşünürler, araçsalcı devlet teorisinden kopmak için Bonapartist devlet çözümlemelerini teorik bir destek noktası olarak ele alacaktır.

Devlet, iktidar, emperyalizm, ekonomi-politik gibi konu başlıklarını gündemde tutarak Batı Marksizminin felsefe merkezli anlayışından kopan Nicos Poulantzas

(Anderson, 2007:114) kapitalist devlet teorisini geliştirirken Marx ve Engels'in devletin kendine ait tözsel bir iktidarı olmadığı varsayımını sürdürecek ve iktidarın kaynağının sınıf olduğuna dikkat çekecektir. Devletin kendine özgü bir iktidarının olmayışının onu egemen sınıfların elinde basit bir nesneye dönüştürmediğine dikkat çeken Poulantzas, egemen sınıfın baskı aygıtı olarak teorize edilen betimsel devlet anlayışından kopuşun anahtarını, kapitalist üretim tarzında siyaset ve ekonomi arasındaki görece ayrımın devletin kurumsal matrisi üzerinde gerçekleştirdiği dönüşümde bulacaktır. Poulantzas anarşist düşünürlerde temsil olan özne olarak devlet anlayışıyla, vülger Marksist yorumlarda ifade olunan nesne olarak devlet anlayışını, devleti sınıf mücadelelerinin özgül bir yoğunlaşması olarak kuramsallaştırarak aşma girişiminde bulunacaktır.

Lenin, Marx ve Engels'in devrimci politika pratiği ekseninde yapmış olduğu devlet çözümlemelerinde, devleti halk sınıflarının nüfuz edemediği monolitik bir bütünlük olarak sunmasına ve kapitalist devleti dönüştürmenin tek yolunun şiddet/zor olduğunu belirtmesine eleştirel yaklaşan Poulantzas, geç dönem eserlerinde kapitalist devleti dönüştürmenin demokratik yollarını arayacaktır. Demokratik kurumsallaşmayla sosyalizmin birbirini dışlamayan unsurlar olduğuna dikkat çekecek ve sosyalizmi demokratik ilkelerle telif ederek demokratik sosyalizm tezini ileriye sürecektir.

1.2) Kapitalist Devletin Görece Özerkliği ve Hegemonya

Özgün bir Marksist devlet teorisi geliştirmeye ve egemen sınıfların istencine/aracına indirgenmiş araçsalcı devlet teorisini aşmaya çalışan Nicos Poulantzas, Marx ve Engels'in devleti doğrudan bir inceleme nesnesi olarak ele almamasının daha sonra ekonomik indirgemeci Marksist yorumlara ilham verdiğini belirtir. Artı-değer temellüküyle sömürünün kapitalist üretim tarzında büründüğü özgün form üzerine yoğunlaşan Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* gibi istisnai eserleri dışında kapitalist devletin özgün bir teorisini yapmaya çalışmadı. Lenin ise devrimci politika pratiğinin içerisinde olduğu için devlet sorununu devrimci stratejiler geliştirebilmek adına ele aldı. Marx, Engels ve Lenin'de anlaşılabilir nedenlerle eksik olan devlet teorisi, II. ve III. Enternasyonal'de ise ekonomizm ve iradecilik nedeniyle göz ardı edilmiş ve iradecilik-ekonomizm çifti özgün bir devlet teorisi yapmayı gereksiz hale getirmiştir. Ekonomizm, siyasalı/devleti ekonomik olanın basit bir epifenomeni olarak ele aldığı için, altyapının üstyapı üzerindeki mutlak ve doğrudan belirleyiciliği vurgusunu sürdürür ve siyasal eylemin asıl hedefinin ekonomi olması gerektiğini vurgulayarak siyasal strateji eksikliğinde cisimleşir (Poulantzas, 2013g: 246-247).

II. Enternasyonal'in mekanik/çizgisel tarihsel anlayışına ve ekonomik olanın mutlak belirleyiciliğine yapılan atfa bir tepki olarak gelişen tarihselci Marksizm, insan iradesine ve politika pratiğine vurgu yapar. Bir tepkinin ifadesi olması nedeniyle tarihsel koşullarının ürünü olan tarihselci Marksizm, devrimci eylemi üretici güçlerin gelişim seyrine havale eden kaderciliğe karşı, tarihi değiştirip dönüştürecek olanın (üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki olmaktan ziyade) siyasal eylem olduğunu iddia eder (Althusser, 2007: 372-375).

Althusser ve Poulantzas tarafından tarihselci eğilimler barındırdığı için eleştirilen Antonio Gramsci[4], Sovyet Devrimi'nin Rusya gibi henüz kapitalistleşme sürecini dahi tamamlamamış bir ülkede gerçekleşmesinin, Marx'ın öngördüğü devrim paradigmasıyla açıklanamayacağı fikrinden hareket eder ve Sovyet Devrimi'nin Bolşeviklerin iradesinin bir tecessümü oluğunu iddia ederek, devrimi *kapital'e karşı devrim* olarak tanımlar (Gramsci, 2018a: 40-44).

Althusser ve Poulantzas tarafından eleştiri konusu yapılan tarihselci Marksist anlayışın en önemli temsilcilerinden olan Georg Lukács'a göre kapitalist toplumsal formasyonda bütünlüğü sağlayan ve tutunumu gerçekleştiren sınıf bilincidir. Kapitalist devletin burjuvazinin çıkarlarına uygun düşmesinin nedeni burjuvazinin sınıf bilincini kapitalist toplumsal formasyona dayatması ve toplumsal hayatı kendi sınıf bilincine uygun olarak kurmasıdır (Lukács, 1998: 133-140).

Bu çerçevede devletin egemen sınıfların çıkarlarına neden uygun düştüğü meselesini, bir sınıf öznenin bilincine referans vererek açıklamaya çalışan tarihselci Marksizm, her sınıfın bütünlüklü bir dünya görüşü olduğu tezinden hareket eder. Lukács'ın çalışmalarında toplumsal sınıfların özne olarak ele alınması ve bütünlüklü dünya görüşüne sahip kolektivize edilmiş bireyler olarak sunulması, sınıfların maddi kuruluşunu göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Toplumsal sınıflar monolitik bütünlükler olmaktan ziyade çelişkili ve yer yer çatışkılı bir yön ihtiva eden blokları oluştururlar. Tarihselci Marksizme yönelik eleştiriler, Marksizmi proletarya ideolojisine ideolojileri de toplumsalın özüne indirgediği ekseninde gelişir ve Hegelci bütünlük fikrini Marksist bir terminolojiye tahvil ettiği çerçevesinde şekillenir (Eagleton, 1996: 146-148).

[4] Althusser ve Poulantzas her ne kadar Gramsci'yi belirli tarihselci eğilimler barındırdığı gerekçesiyle eleştirseler de, Gramsci'nin kapitalist devleti anlamak için önemli bir kavramsal repertuar ve teori sunduğunu belirtirler (Althusser, 2006: 327-330; Poulantzas, 2013c: 143-146).

Althusser ve Poulantzas'ın anti-tarihselci tutumunun altında, tarihselci Marksizmin kapitalist toplumsal formasyonu belirli bir döngüsellik uyarınca homojen bir bütünlük olarak ele alması ve kapitalist toplumsal formasyonda devletin çelişkili kuruluşunu görmemesi yatar. Bu çerçevede kapitalist toplumsal formasyonda, kertelerin özerkliğini ve yapılanışını inceleyen Althusser'in *Marx İçin* isimli eseri büyük bir oranda Lukács'ın *Tarih ve Sınıf Bilinci* isimli çalışmasına karşı yazılmış anti-tezlerden oluşmuştur (Balibar, 1991: 110-111).

Kapitalist devleti anlayabilmek için her türlü iradeci ve ekonomik indirgemeci yorumdan kopmak gerektiğini belirten Nicos Poulantzas, söz konusu yaklaşımların kapitalist üretim tarzının koordinatlarına denk düşen özgün bir devlet teorisi yapmayı imkânsız hale getirdiğine dikkat çeker. Tarihi, bir sınıf öznenin praksis bilincinin açımlanması olarak gören iradeci/tarihselci anlatı toplumsal formasyonu bir arada tutanın sınıf bilinci olduğu tezinden hareket eder ve devleti de bir sınıfın kolektif istencinin tezahürü olarak ele alır. Ekonomik indirgemeci teorik yönelim ise, ekonomik çıkarların bir dolayım mekanizmasına gerek kalmaksızın siyasal çıkarlara tahvil olduğu tezinden hareket eder ve devleti de egemen sınıfların istekleri doğrultusunda manipüle edebileceği bir araç olarak telakki eder. Poulantzas'a göre iradecilik ve ekonomizm, birbiri yerine geçen bir döngü sunarak altyapının üstyapıyı doğrudan belirlediği veya sınıfların üstyapılar aracılığıyla bilinçlenip altyapıya müdahale ettikleri bir anlatı sunar. Altyapı ve üstyapı, ekonomi ve siyaset arasındaki diyalektik ilişkiyi kuramayan ve biri lehine diğerini ortadan kaldıran söz konusu anlayışların perspektifinden devlet ya bir sınıfın iradesiyle yarattığı bir ürüne ya da ekonomik olanın basit bir yansımasına dönüşecektir (Poulantzas, 2013c: 109-113).

Araçsalcı devlet anlayışına teorik destek noktası veren kaynaşmış/bütünlüklü çıkarlara haiz egemen sınıflar perspektifinden ve toplumsal formasyonun birliğini sınıf

öznenin özüne indirgeyen tarihselci anlayıştan kopan Nicos Poulantzas, kapitalist üretim tarzının nesnel koordinatları uyarınca kapitalist devletin çelişkili kuruluşunu açıklamaya çalışır.

Kapitalist üretim tarzını, pre-kapitalist üretim tarzlarından ayıran temel unsur olan "özgür emek", ekonomiye içkin doğrudan siyasal bağların çözülmesiyle ve emekçilerin emek araçlarından kopmasıyla karakterize olur (Marx, 1979b: 139-142). Bu durum egemen sınıfların doğrudan ekonomik çıkarlarıyla örtüşmeyen siyasal bir egemenliğin ortaya çıkmasına neden olduğu ölçüde, kapitalist devletin egemen sınıflardan/ekonomiden görece özerk bir hüviyete bürünmesi sonucunu doğurur.

Belirli imtiyazların onaylanması üzerine kurulu ve sınıfsal eşitsizliklerin kast sistemi aracılığıyla doğallaştığı feodal üretim tarzında, artı değer siyasal zor vasıtasıyla temellük edildiği için siyasal ekonomi içerisinde doğrudan verilidir ve ekonomik çıkarların doğrudan onaylanması biçiminde kendisini göstermektedir. Pre-kapitalist üretim tarzlarında sınıfların siyasal temsili ve kamusal alana girişi doğrudan sınıfların sosyo-ekonomik konumuna bağlıdır. Kapitalist üretim tarzında ise bireyler kastlar halinde önceden belirlenmiş siyasal bağlarla çevrili değildir. Genişletilmiş meta mübadelesiyle karakterize olan kapitalist üretim tarzı, bireylerin atomize olduğu ve sosyo-ekonomik tabiiyet bağlarının çözüldüğü ekonomik ilişkiler ağı sunar. Ekonomik ve doğal hiyerarşiye dayalı insani ilişkilerinin yerini, mübadele sürecinde atomize olmuş bireyler arasındaki ilişkiler alır. Söz konusu dönüşümler, devletten görece ayrılmış izlenimini veren sivil toplumun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Poulantzas, 2014: 142-147).

Söz konusu ayrımın kapitalist üretim tarzının nesnel koordinatlarına uygun düşen kapitalist devletin özgül teorisini yapmanın anahtarı olduğunu belirten Poulantzas, Marx'ın gençlik dönemi eserlerinde devlet ve sivil toplum arasında kurmuş olduğu

ilişkiden kopmak gerektiğini ifade eder. Marx, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkiyi incelediği gençlik dönemi eserlerinde Hegel eleştirisi dolayımıyla, devletin sivil toplumun yabancılaşmış özünü oluşturduğunu ileriye sürer (Marx, 1997: 21-26).

Marx'ın gençlik eserlerinden feyz alan Marksistler, devletin maddi kuruluşunu ve belirli bir üretim tarzının çelişkili yapısını göz ardı etmiş ve devleti tikel bir bütüne yani egemen sınıfın istencine indirgemiş ve böylece egemen sınıfın politik pratiğine doğrudan bağımlı bir devlet anlatısı geliştirmişlerdir. Marx-Engels ve Lenin'in politik eserlerinde devletin egemen sınıfın bir ürünü ve/veya aracı olarak ele alınmadığını belirten Poulantzas, Marksizmin kanonik eserlerinde devletin sınıflı toplumun devleti olarak teorize edildiğine dikkat çeker. Bu çerçevede devlet belirli bir üretim tarzı temelinde işleyen birlik tipinde yapılanır. Devletin egemen sınıfların çıkarlarıyla örtüşmesinin nedeni, devletin bir sınıfın ürünü olması veya egemen sınıfın bilincini toplumsal formasyona dayatması değildir. Devlet ve sınıfların oluşumu arasında bir öncelik/sonralık ilişkisi yoktur, devletin sınıfları önceleğine dikkat çeken anlatı devleti sınıf mücadelelerinden bağımsız bir uğrak olarak ele almaya yatkındır, öte taraftan sınıfların devleti önceleğini dile getiren anlayış ise devleti sınıfların iradesinin bir tecessümü olarak ele alır. Devlet ve sınıfların oluşumu arasında kronolojik bir ilişki olmadığına dikkat çeken Poulantzas'a göre, sınıfsal eşitsizliklerin sürebilmesi için sınıfların politik düzeyde eş zamanlı olarak kurulması gerekir (Poulantzas, 2013c :116-119).

Kapitalist üretim tarzına denk düşen birliğin yapılanışının ve devletin kapitalist üretim tarzında kuruluşunun izini süren Poulantzas, kapitalist devletin özgül rolünü anlamlandırabilmek için devlet ve sivil toplum arasındaki görünürdeki ayrımı tartışmaya açar. Söz konusu ayrıma uygun olarak kapitalist devletin üstyapılarının nasıl şekillendiğini inceleyen Poulantzas, egemen sınıflar arasındaki çelişkili birliğin kapitalist devletin politik kertesiyle olan ilişkisine dikkat çeker. Modern hukuk sisteminde

kendisini gösterdiği üzere, halka dair seküler bir sorumluluk ekseninde varlığını tanımlayan kapitalist devlet, sivil toplumdan/ekonomik alandan bağımsız bir kertede bulunduğu izlenimini uyandırarak sınıfsal yönünü mistifiye etmek için gerekli imkânlara sahip olur. Kapitalist toplumsal formasyonda, sivil toplum özel çıkar alanı olarak devletin dışında bir kerte olarak görünürken, devlet ise halkın ulusun politik temsil alanı olarak görünür. Sivil toplumla devlet arasındaki bu görünüşteki ayrışma nedeniyle, kapitalist devlet egemen sınıfların ortak çıkarlarını cisimleştiren sınıf siyasetini, ulusun halkın ortak çıkarı olarak sunma şansına sahip olmuştur (Poulantzas, 2014: 142-146).

Antonio Gramsci tarafından ekonomik -korporatif aşamanın aşılması olarak ifade edilen egemen sınıfın ekonomik çıkarlarını topluma kabul ettirme ve kendi çıkarlarını ulusal popüler bir siyasal proje eksininde inşa etme gerekliliğine (Gramsci, 1997: 268) kapitalist devletin özgün üstyapısal kuruluşuna işaret ederek yeni bir açılım getiren Poulantzas, kapitalist devletin kendisini bütün bir ulusun temsilcisi olarak sunabilmesinin *yalıtım etkisiyle* mümkün olduğuna dikkat çeker. Atomize olmuş üretim faillerini hukuki ve ideolojik özneler olarak kendi yapısı içerisine yerleştiren kapitalist devlet, kapitalist üretim ilişkilerini hukuki bir dile tahvil eder ve sınıfsal bölünmeleri loncasal/mesleki bölünmeler olarak, sömürü ilişkilerini ise özgür bireyler arasındaki ilişki olarak sunar.

Poulantzas'ın yalıtım etkisi aracılığıyla sınıfsal ilişkilerin hukuksal bir mantıkla düşünülmemesi gerektiğine işaret etmesine benzer bir şekilde Marx da hukuki mülkiyet ilişkilerini ön plana çıkaran ve sınıfsal ilişkileri hukuki bir çerçevede düşünen Proudhon'a itiraz eder. Marx yasanın sınıfsal ilişkileri tasdik etmekten başka bir şey yapmadığını belirtir ve sınıfları hukuk dolayımıyla düşünmek yerine üretim tarzına tekabül eden nesnel koordinatları çerçevesinde düşünmek gerektiğine işaret eder (Marx, 1966: 171-172).

Kapitalist devlet, yalıtım etkisi dolayımıyla halk sınıfları nezdinde sömürü ilişkilerini gizlemenin imkân ve ön koşullarına sahip olur. Sınıfsal ilişkileri bu şekilde mistifiye eden ve proletarya arasındaki birliği dağıtan kapitalist devlet, sınıflar arasındaki politik mücadelenin keskinleşmesinin önüne geçer ve uzun erimli olarak burjuva sınıfının politik çıkarlarını cisimleştirir. Devletin politik üstyapısının ekonomik ilişkilerden yalıtık olduğunu dile getiren yaklaşımların aksine Poulantzas'a göre, hukuki-politik ilişkiler ekonomik ilişkilerin düzenlenmesinde doğrudan rol aldığı için her zaman ekonomik ilişkilere içkindir. Normatif hukuki sistem, üretim faillerini normatif hukuki öznelere dönüştürür ve ekonomik ilişkileri yalıtan etkiye katkıda bulunur. Daha sonra yalıttığı bireyleri halk/ulus adı verilen toplumsal gövdede temsil eder.

Modern devletin parlamenter sistem gibi temsil mekanizmaları, büyük oranda kendisinin yarattığı yalıtım etkisiyle kurmuş olduğu ilişkinin kurumsallaşmış ifadesidir. Bu çerçevede kendisini sınıflar üstü göstermenin imkânına kavuşan kapitalist devlet, burjuva sınıf ve fraksiyonları lehine yaptığı müdahaleleri ulusal popüler bir dile tahvil etmek ve söz konusu müdahaleleri halkın gözünde meşrulaştırmak için gerekli manevra kabiliyetine sahip olur. Emekçinin emek araçlarından kopuşuyla karakterize olan kapitalist üretim tarzında, siyasal olan görece bir özerklik kazanarak ekonomiye müdahale ederek sınıfsal ilişkileri ideolojik/politik olarak üstbelirler ve sömürü ilişkilerini mistifiye ettiği ölçüde sınıfları yalıtır ve onları bireylere dönüştürür. Böylece kapitalist toplumsal formasyonun uzun erimli varlığını güvence altına alır (Poulantzas, 2014: 146-152).

Yalıtım etkisi aracılığıyla devletin kapitalist üretim tarzında alt sınıflara yönelik işlevlerini açıklayan Poulantzas, kapitalist devletin proleterler arasındaki politik bağlantıyı çözdüğünü ve politik temsil mekanizması aracılığıyla onları sistemle bütünleştirdiğini gösterir. Bu çerçevede Poulantzas, tarihsel materyalizmin üretici

güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkinin toplumları bir üst aşamaya taşıyacağı tezini tartışmalı hale getirecek şekilde gelişmiş kapitalist Batı ülkelerinde işçi sınıfın politik bir aktör olarak tarih sahnesine bir türlü neden çıkamadığı meselesine bir açılım getirir.

Monolitik kaynaşmış çıkarlara sahip egemen sınıflar anlayışı, araçsalcı devlet anlayışına teorik destek noktası sağlar ve egemen sınıfın doğrudan politik düzeydeki ifadesi olarak devletin ele alınmasına neden olur. Marx, Engels ve Lenin'in politik eserlerinde, sınıfları hiçbir zaman iki temel sınıfa indirgemediğine dikkat çeken Poulantzas, hegemonya ve iktidar bloku kavramları aracılığıyla, kapitalist toplumsal formasyonda çelişkili çıkarlara sahip egemen sınıfların politik kuruluşunu inceleyecektir.

Lenin ve Plehanov tarafından proletaryanın müttefik sınıflar üzerindeki önderliği anlamında kullanılarak taktik-strateji bağlamına oturtulan hegemonya, Antonio Gramsci'yle beraber kapitalist devletin politik oluşumunu açıklamak için işlevsel kılınmıştır. Gramsci'ye yakın bir konumda konumlanan Poulantzas'a göre hegemonya, kapitalist toplumsal formasyonda devlet ve sınıflar arasındaki ilişkiyi incelemenin fırsatını verdiği ölçüde, araçsalcı/betimsel devlet anlayışını aşmanın ön koşullarını oluşturur.

Kapitalist devletin egemen sınıfların sosyo-politik çıkarlarını açıktan ve dolaysız bir şekilde onaylamadığını gösteren hegemonya, politik düzeyde bağımlı sınıfların ekonomik-korporatif çıkarlarının dikkatte alınması gerektiğine gönderimde bulunur. Politik düzeyde konuşlanan kapitalist devlet, alt sınıfların ekonomik-korporatif çıkarlarını egemen sınıflarını siyasal çıkarları içerisinde massedebildiği ölçüde, kapitalist toplumsal formasyonun varlığını ve egemen sınıfların uzun erimli politik çıkarlarını güvence altına alır. Sosyal devlet uygulamaları gibi işçi sınıfının kimi zaferleri, kapitalist toplumsal formasyonu güvence altına alması ve sınıf mücadelelerinin keskinleşmenin

önüne geçmesi nedeniyle, burjuva sınıf ve fraksiyonları açısından sömürü koşullarının yeninden üretilmesini sağlar. Kapitalist devlet, hegemonya nosyonun da işaret ettiği üzere, burjuvazinin kısa vadeli ekonomik çıkarlarından ziyade politik çıkarlarının hizmetindedir. Halk sınıflarının ekonomik çıkarlarının devlet aygıtında temsilinin basit anlamda rıza üretmeye yönelik bir mekanizma olmadığına dikkat çeken Poulantzas, kapitalist devlete söz konusu çıkarları dayatanın halk sınıflarının mücadelesi olduğunu belirtir. Poulantzas, Gramsci'nin devleti baskı ve rızanın bileşimi olarak sunan betimsel devlet anlayışından hareketle hegemonya kavramını anlamlandırdığını dile getirir ve Gramsci'ye eleştirel yaklaşır (Poulantzas, 2013c: 143-146).

Gramsci'ye göre egemen sınıfın ahlaki, siyasi, entelektüel önderliğinde cisimleşen hegemonya, egemen sınıfların dünya görüşünü organik aydınları vasıtasıyla bağımlı sınıflara kabul ettirmesinden neşet eder. Bu çerçevede salt baskının dışında rızaya dayalı bir yönetim pratiğinin kurulmasına cevaz veren hegemonya, bağımlı sınıfların çıkarlarının ve arzularının egemen sınıfın dünya görüşü içerisinde absorbe edilmesi sonucunu doğurur. Böylece halk sınıflarının çıkarlarını ve arzularını kendi dünya görüşüyle bütünleştiren egemen sınıf ve fraksiyonlar, kendilerine yönelik olası saldırıları bertaraf eder ve varlığını uzun erimli olarak güvence altına alır (Carnoy, 2001: 257).

Kapitalist toplumsal formasyonun salt baskıya dayalı olarak işlemediğini işaret eden Gramsci, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkiyi farklı biçimlerde kurgular ve devlete ilişkin farklı kavrayışlar geliştirir. Zorun/egemenliğin devlete rızanın/hegemonyanın ise sivil topluma ait olduğu birinci anlayışta Gramsci, egemen sınıfın devlet aracılığıyla baskı uygularken, sivil toplum aracılığıyla rıza imal ettiğini dile getirir. Devlet ve sivil toplumun birbirlerine karşıt olarak konumlandırıldığı birinci anlayışın aksine devletin sivil toplumu içerdiği ikinci anlayışta, devlet ve sivil toplumun birbirlerini bütünlendiği tezinden hareket eden Gramsci, hegemonyayı rıza ve zorun

sentezi olarak teorize eder. Devlet ve sivil toplum arasındaki özdeşlikle karakterize olan üçüncü anlatıda ise, hegemonya toplumsal formasyonun bütününü kapsar, zor ve rıza ayrılmaz bir birlik oluşturur (Carnoy, 2001: 260-261).

Böylece rıza ve zoru devlette cisimleştiren Gramsci'nin entegral devlet anlayışına göre, devlet sivil topluma atfedilmesi gereken unsurları da bünyesinde taşır. Devleti sivil toplum ve politik toplumun bir bileşkesi olarak sunan Gramsci'ye göre devlet zor zırhıyla korunan hegemonyadır (Gramsci, 2018b: 288-289).

Poulantzas'ın, Gramsci'ye yönelik temel eleştirileri, Gramsci'nin devleti baskı ve rızanın farklı biçimlerde sentezi olarak sunarken, devletin ekonomik/korporatist işlevlerini görmezden geldiği ekseninde şekillenir. Gramsci sonrasında da hegemonya nosyonunu genellikle tarihselci sorunsala bağlı kalarak, üstyapılarla sınırlı bir şekilde düşünüldüğüne işaret eden Poulantzas, hegemonya nosyonunu ekonomik ilişkilere doğru genişletir. Kapitalist toplumsal formasyonda egemen sınıf ve fraksiyonlar, devlet dolayımıyla bir dizi madun grup üzerindeki hegemonyası çerçevesinde yapılanırlar (Poulantzas, 2013c:146-151).

Egemen sınıflar arasındaki çelişkili çıkar ortaklığını tanımlamak için *iktidar bloku* kavramsallaştırmasına başvuran Poulantzas'a göre saf bir üretim tarzı olmadığı ve pre-kapitalist üretim tarzları kapitalist üretim tarzına içkin olduğu için, farklı üretim tarzlarına denk düşen egemen sınıflar kapitalist üretim tarzında bir arada bulunmaktadır. Kapitalist üretim tarzındaki egemen sınıf olan burjuvazi de farklı fraksiyonlara ayrışarak ticaret, sanayi, tekelci burjuvazi gibi bir dizi farklı çıkarlara ve sınıf belirlenimlerine bölünerek farklılaşmıştır. Egemen sınıflar arasındaki söz konusu farklılaşma, çelişkili ve yer yer çatışkılı bir görünüm sunan bir birlikteliği oluşturur, söz konusu birliktelik Nicos Poulantzas tarafından iktidar bloku olarak tanımlanır. Çelişkili yapısı nedeniyle bir sınıfın

önderliğine ihtiyaç duyan iktidar blokunu, kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilme kapasitesine sahip olan sınıf, hegemonik sınıf ve fraksiyondur (Poulantzas, 2014: 347-355).

İktidar blokunun çelişkili yapısı, kapitalist devletin bir sınıfın istencinin basit bir yansıması veya aracı olmadığına işaret etmesi hasebiyle, kapitalist devletin görece özerkliğinin bir göstergesidir. Hegemonik sınıf önderliğinde burjuva sınıf ve fraksiyonlarının ortak politik çıkarlarını cisimleştiren sınıf siyasetinin uygulayıcısı olan kapitalist devlet, burjuva sınıf ve fraksiyonlarına dışsal bir konumda bulunmaz. Kapitalist devlet nesnel birliği ve görece özerliği uyarınca, hegemonik sınıfın önderliğinde burjuva sınıf ve fraksiyonlarının politik düzeyde yapılanmasının ifadedir. Dolayısıyla kapitalist devlet yalıtım etkisiyle alt sınıflar arasındaki ilişkileri çözerken ve sınıfsal ilişkileri mistifiye ederken, egemen sınıfları da hegemonik sınıfın önderliği doğrultusunda bir araya getirir ve iktidar blokunu politik düzeyde yapılandırır.

Bu çerçevede iktidar bloku üzerindeki hegemonya, burjuva sınıf ve fraksiyonların çelişkili çıkar ortaklığını ve devlet dolayımıyla politik birliğini ifade ettiği ölçüde, politik alanı egemen sınıflar açısından bir mücadele alanına dönüştürür. Politik alanda yoğunlaşarak, kendisini hegemonik sınıf pozisyonuna yükseltmeye çalışan burjuva sınıf ve fraksiyonları, kendi özgül çıkarlarını politik düzeyde yapılandırarak hem iktidar bloku üzerinde hem de kapitalist devletin evrenselleştirici rolü nedeniyle halk sınıfları üzerinde hegemonya kurmaya çalışırlar (Poulantzas, 2013c: 152).

İktidar blokunun çelişkili yapısını vurgulayan ve devletin politik alanını burjuva sınıf ve fraksiyonları için bir mücadele alanı olarak sunan Nicos Poulantzas, araçsalcı devlet anlayışından kopmuştur. Burjuva sınıf ve fraksiyonları arasındaki çıkar çatışmalarına işaret eden Poulantzas, söz konusu çıkar çatışmalarını hegemonik sınıfın

önderliğinde düzenleyebilmek ve politik alanda cisimleştirebilmek için devletin egemen sınıflara görece özerk bir pozisyonda olması gerektiğine dikkat çekmiştir.

1.3) Poulantzas- Miliband Tartışması ve Üretim Tarzı

1.3.1) Yanlış Formülasyon: Yapısalcılık vs. Araçsalcılık

Nicos Poulantzas ve Ralph Miliband arasında yapısalcı devlet teorisiyle araçsalcı devlet teorisi arasındaki karşıtlık olarak formüle edilen tartışma, yapısalcılık-araçsalcılık paradigmasının sınırlarını aşar ve kapitalist devleti üretim tarzı-toplumsal formasyon, devlet iktidarı-sınıf iktidarı, soyutlamacılık- ampirizm gibi farklı teorik güzergahlar ekseninde tartışmaya açmak açısından önemli bir imkân verir. Ernesto Laclau da söz konusu tartışmaya dahil olarak, Althussercilik dolayımıyla Poulantzas ve Balibar'a eleştiriler yöneltmiştir. Nicos Poulantzas'ın Laclau'ya erken dönem çalışmalarını kısmen de olsa tekzip ederek vermiş olduğu cevap, Poulantzas'ın erken dönem devlet teorisinin ana hatlarını sunar ve geç dönem çalışmalarına giden yolda kopuşu koşullandıran etmenlerin genel bir taslağını verir.

Ralph Miliband'ın *The State in Capitalist Society* (Kapitalist Toplumda Devlet) isimli kitabının, Marksist devlet teorisinin zayıflaması nedeniyle devleti tarafsız bir hakem rolünde gören burjuva siyaset bilimine ve sosyolojisine önemli bir cevap niteliğinde olduğuna işaret eden Poulantzas, buna rağmen Miliband'ın burjuva devlet teorisinin epistemolojik çerçevesinden kopamadığını dile getirir. Söz konusu kitapta Miliband kapitalist devletin sınıflardan bağımsız olmadığını, devlet yöneticilerinin ve üst düzey bürokrasi kadrolarının sınıfsal kökenine ve/veya burjuva sınıfıyla olan bağlantısına dikkat çekerek göstermeye çalışır. Benzer bir paradigmanın devletin sınıfsal bir konumu olmadığını iddia eden Raymond Aron gibi düşünürler tarafında da dile getirdiğini belirten

Poulantzas, söz konusu düşünürlerin yönetici sınıfın orta ve alt sınıflardan devşirildiğini göstererek, kapitalist devletin egemen sınıfın çıkarlarından bağımsız bir yapı olduğunu ispatlamaya çalıştığına işaret eder. Söz konusu düşünüş tarzı devleti, kapitalist toplumsal formasyondaki nesnel koordinatları ve sınıf mücadeleleri ekseninde ele almak yerine, toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiyi kişiler arasındaki ilişkiye, devlet ile sınıflar arasındaki ilişkiyi ise toplumsal sınıfları oluşturan bireylerle devlet aygıtında bulunan bireyler arasındaki ilişkiye indirger. Miliband'ın somut olguları böyle bir epistemolojiden hareketle incelediğini belirten Poulantzas, siyasal elitlerin kâr etme güdüsüyle davranmasının onları, kapitalist sınıfın bir parçası yaptığını ifade eden ve devlete kapitalist karakterini verenin bu olduğunu vurgulayan Miliband'ın, devlet ve sınıf pratikleri arasındaki nesnel ilişkiyi öznelci bir sorunsal ekseninde ele aldığını belirtir (Poulantzas, 2013g: 246-253).

Poulantzas'ın kendisine yönelttiği herhangi bir sorunsala sahip olmaksızın olguları inceleme işine giriştiğine yönelik eleştiriye karşılık Miliband, Poulantzas'ın Althusserciliğin bir uzantısı olarak ampirik olguları göz ardı ettiğini belirtir. Bu çerçevede Miliband, burjuva siyaset teorisinin vazettiğinin aksini ispatlayabilmenin ve kapitalist sınıfla devlet arasındaki organik bağı tespit edebilmenin ancak ampirik çalışmalarla mümkün olduğuna dikkat çeker. Somuta yönelik bir inceleme, burjuva sosyolojisinin/siyaset biliminin bulanıklığı gidermenin yegâne yolu olarak ön plana çıkmaktadır. Ampirik verilerin incelenmesi, devlet yöneticilerinin sınıfsal kökenini ortaya çıkardığı ölçüde, devlet aygıtının tarafsız bir pozisyonda olmadığına işaret edecektir (Miliband, 1990: 43-45).

Poulantzas'a göre bir argümana karşı çıkarken kullanılan somut deliller ve olgular farklı bir sorunsaldan hareketle ancak ortaya konulabilir. Miliband'ın ampirist ve neo-pozitivist yaklaşımına karşı olguların ancak teorik bir üretim içerisinde işlenince anlam

kazanacağını belirten Poulantzas, Durkheim'ın işaret ettiği görünür olanın aldatıcılığından/apaçıklığından ancak böyle sakınılabilineceğine dikkat çeker. Buna rağmen Althusserci[5] epistemolojiye bağlı kalarak, yer yer teorik bir sapma içerisine girdiğine işaret eden Poulantzas, bu durumun somut gerçek karşında teoriyi yalıtık bir alan olarak ele almasına ve pratik koşulların teoriye olan müdahalesini göz ardı etmesine neden olduğunu itiraf eder (Poulantzas, 2013j: 375-378).

Kapitalist toplumsal formasyonda devlet ve sınıflar arasındaki ilişkinin nesnel bir ilişki olduğunu ve burjuva sınıfının doğrudan yönetici olarak devlet aygıtında temsil edilmediği durumlarda dahi kapitalist devletin egemen sınıfın çıkarlarına hizmet edebileceğini belirten Poulantzas, bu durumu aristokratik üstyapısal görünümüne rağmen burjuvazinin ekonomik çıkarlarını cisimleştiren 19.yy İngiltere'sini ve köylülüğe dayanan Bonapartizm örneğini vererek açıklamaya çalışır. Bu çerçevede Miliband'ın bürokrasi sorununu yanlış formüle ettiğini belirten Poulantzas, bürokratların sınıfsal kökeninden hareketle analiz yapmaya çalışmanın hatalı sonuçlar doğurabileceğine işaret eder. Bürokrasi farklı sınıflardan oluşmuş olsa da aralarındaki içsel birliği ve tutunumu sağlayan şey sınıfsal kökenleri değil, belirli nesnel işlevleri yerine getirmekle yükümlenmiş içsel birlikleri ve dolayısıyla sınıfsal konumlarıdır. Bu çerçevede bürokrasi ayrık bir sınıf oluşturmaktan ziyade, toplumsal bir kategoriyi oluşturur (Poulantzas, 2013g: 256).

Miliband'ın egemen aygıtı, ekonomik harcamalar ekseninde tanımlama girişimine eleştirel yaklaşan Poulantzas'a göre, devletin içsel birliğinde herhangi bir aygıtın temayüz etmesi söz konusu aygıtın ekonomik rolüne veya aygıt içerisinde bulunan personelinin

[5] Althusser de teorik bir sapma içerisine girdiğini kabul ederek, tarihselcilik ve ekonomizme anti-tezler geliştirmeye çalışırken, teoriyi toplumsal pratikten bağımsız bir alan olarak ele aldığı gerekçesiyle kendisini tekzip edecektir (Althusser, 2000: 25-26).

sınıfsal kökenine bakılarak anlaşılamaz. Devlet içerisinde egemen aygıt olarak ön plana çıkan aygıt, sınıf mücadeleleri ve üretim ilişkilerinin dönüşümü ekseninde ele alınmalıdır. İçerisinde hegemonik sınıfın yoğunlaştığı devlet aygıtı öncülüğünde kapitalist devletin içsel birliği sağlanır ve söz konusu aygıta hâkim aygıt olma karakterini veren, devletin hem egemen sınıflara hem de bağımlı sınıflara yönelik işlevlerinin bu aygıt öncülüğünde gerçekleşmesidir (Poulantzas, 2013g: 258-259).

Devlet elitlerinin sınıfsal kökenini görmeme konusunda Poulantzas'ın çok ileriye gittiğini belirten Miliband, kapitalist devleti anlayabilmek için hem devletin sınıflar mücadelesi eksenindeki koordinatlarına ve tutunumu sağlama rolüne, hem de bürokrasinin devşirildiği sınıflara bakmak gerektiğine işaret ederek, söz konusu iki bakışın birbirlerini bütünlediğine dikkat çeker.

Devleti salt sınıf mücadelelerinin dayattığı nesnel koordinatlardan hareketle anlamlandırma girişiminin Poulantzas'ın kaçınmaya çalıştığı araçsalcı devlet anlayışını farklı bir kavramsal repertuarlarla yeniden üretmesine neden olduğunu belirten Miliband, Poulantzas'ın söz konusu teorik yöneliminin devlet siyasalarına yön veren tek unsurun sistemin devlete dayattığı nesnel ilişkiler olduğunu düşünme eğilimini doğurduğunu ve bu durumun da devletin özerk karar alma inisiyatifini görmezden geldiğini dile getirir. Yönetici sınıfın yerine nesnel ilişkileri ikame etmek kapitalist devletin görece özerkliğinin bir göstergesi değildir, toplumsal sınıflarla yönetici elit arasındaki organik ilişkileri incelemek gerekmektedir. Miliband, Poulantzas'ın konumunun yapısal determinizm (*structural determinism*) veya yapısal üst determinizm (*structural super determinism*) olarak adlandırılabilineceğini belirtir (Miliband, 1990: 49).

Miliband'ın yapısalcılık suçlamasını kabul etmeyen Poulantzas, yapısalcılığın iki anlamda kullandığına dikkat çeker. Birinci anlam, insan eylemine ve özgür iradeye büyük

değer atfeden tarihselci/iradeci eksende şekillenen Marksist anlayışın sınırlarından çıkan ve nesnel belirlenimlere işaret eden anlayıştır. Bir diğeri ise kapitalist toplumsal formasyonda üretim, yeniden üretim ve dönüşüm süreçlerinde sınıf mücadelelerini görmeyen ve böylece yapıların konfigürasyonlarını sınıf mücadeleleri yerine ikame eden teorik yönelimdir. Bu çerçevede Poulantzas sınıf mücadelelerini gündemde tutması ve tarihselci/iradeci anlayıştan kaçınması hasebiyle birinci anlamda yapısalcılığı kabul ederken, ikinci anlamda yapısalcı olmadığını belirtir (Poulantzas, 2013j: 384-385).

Poulantzas'ın Marx'ın Bonapartizm çözümlemelerini, kapitalist devletin görece özerkliğinin bir göstergesi olarak ele almasının ve bütün kapitalist devlet tiplerinde bunun geçerli olduğuna işaret etmesinin, faşizm gibi devletin olağanüstü bir özerklik kazandığı bir durumla, burjuva demokrasisi arasındaki farkı ortadan kaldıracağına işaret eden Miliband, bu durumun doğal sonucunun kapitalist devleti incelemeyi olanaksız kılmak olduğuna işaret eder. Söz konusu anlayışın burjuva demokrasilerinin halk sınıfları için sağlamış olduğu özgürlükleri ve işçi sınıfının kazandığı bazı zaferleri yok saymak gibi vülger yorumlara neden olabileceğine dikkat çeker (Miliband, 1990: 49-51).

Poulantzas'ın burjuva demokratik devlet biçimleriyle ilgilenmediğini belirten Miliband, Marx'ın Bonapartizm yorumlarını kapitalist devletin görece özerkliğinin genel bir karakteristiği olarak ele alma girişiminin, istisnai bir dönemi kapitalist devletin genel teorik ifadesi olarak ele almak gibi yanlış bir okumaya dayandığına dikkat çeker. Engels'in Bonapartizmden burjuvazinin dini olarak bahsetmesi, siyasal kriz dönemlerinde burjuvazinin böyle bir rejime ihtiyaç duyması olarak yorumlanabilinir. Sivil toplumun akışkanlığının ve özerkliğinin aşınmasıyla karakterize olan Bonapartist devlet, burjuvazinin her koşulda isteyebileceği bir rejim biçimi olmaktan ziyade, kendi egemenliğini siyasal kriz dönemlerinde kurtarmak için inşa ettiği bir yarı diktatörlük biçimidir. Bonapartizm burjuvazi için son çaredir. (Miliband, 1990: 73-75).

Miliband, Poulantzas'ın görece özerklik olarak tanımladığı siyaset ve ekonomi arasındaki kapitalist üretim tarzına özgü ayrımın ne denli görece olduğunu sorgulayarak, Poulantzas'ın görece özerkliğin sınırlarını belirlemediğini ve farklı dönemlerde almış olduğu biçimi incelemediğini belirtir (Miliband, 1990: 62).

Poulantzas, Miliband'ın eleştirisinin aksine *Faşizm ve Diktatörlük, Diktatörlüğün Krizi* gibi çalışmalarında kapitalist devletin özgün biçimlerini ve büründüğü olağanüstü rejim karakterini ele aldığını belirtir (Poulantzas, 2013j: 393-394).

Siyasal düzey ve ekonomik düzey arasındaki ayrımının kapitalist toplumsal formasyonu incelemenin anahtarı olduğunu vurgulayan Poulantzas, görece özerkliğin sınırlarını sorgulayan Miliband'ın yanlış bir soru formüle ettiğine dikkat çekerek, söz konusu özerkliğin sınırlarını belirleyenin devlet ve egemen sınıfların politika pratiği arasındaki ilişki olduğuna işaret eder. Konjonktürde yoğunlaşan sınıf mücadelelerinin ve ona tekabül eden devlet biçiminin önceden belirlenemeyeceğine, ancak konjonktürün incelenmesi dolayımıyla devletin görece özerkliğinin incelenebileceğine dikkat çeker. Hegemonik sınıfın iktidar bloku üzerindeki egemenlik biçiminde, destek sınıfların varlığında ve işçi sınıfının kimi stratejilerinde cisimleşen çoğu konjonktürel durum görece özerkliğin sınırlarının belirlenmesinde etkilidir (Poulantzas, 2013j: 387).

Poulantzas'ın devlet iktidarı ve sınıf iktidarı arasında yapmış olduğu ayrımın devleti burjuvazinin elinde bir araç konumuna düşürme tehlikesi olduğunu belirten Miliband, Poulantzas'ın iktidarın kaynağının devlet değil sınıf olduğunu dile getirmesinin, devleti her türlü inisiyatiften yoksun bırakacağına ve devlet aygıtını burjuvazinin iktidarının tasdik edilmesine indirgeyeceğine işaret eder. Poulantzas kapitalist devletin iktidarının bir bütün olduğuna ve devlet organları arasında dağılmadığına işaret ederek, kuvvetler ayrımının liberal demokrasinin bir illüzyonu

olduğunu belirtir. Ayrıca burjuva sınıf ve fraksiyonlarının örgütlenme rolünün aslolarak burjuva partileri aracılığıyla değil, devlet aygıtının bizatihi kendisi tarafından gerçekleştirildiğine işaret eder. Miliband söz konusu düşünüş tarzının burjuva demokrasilerinin özgün karakterini ve halk sınıfları için yarattığı görece özgürlük ortamını görmezden geldiğine dikkat çeker (Miliband, 1990: 66-69).

Köklerini Weber ve Hegel'de bulan kurumsalcı/işlevselci yaklaşım iktidarı elinde tutanın kurumlar olduğu varsayımından hareket eder ve toplumsal güç asimetrilerinin kurumlardan kaynaklandığını vazeder. Bu anlayıştan kopan ve iktidarın kaynağını sınıf olduğuna, devletin de sınıf mücadelelerinin olduğu yerden başlayarak kurulduğuna dikkat çeken Poulantzas, kapitalist devletin görece özerkliğinin farklı sınıflar arasındaki çelişkili iktidar ilişkisinden kaynaklandığını işaret eder. İktidar blokunu hegemonik sınıf ve fraksiyonun öncülüğünde örgütleyebilmek için gerekli olan görece özerklik, sınıflar arasındaki iktidar ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Devletin sınıf mücadeleleri karşısında almış olduğu pozisyonun bir göstergesi olan görece özerklik, araçsalcı ve kurumsalcı anlayışların sınırlarından kurtulur ve devlet iktidarını, sınıf mücadelelerinin devletin kurumsal matrisini takip ederek gerçekleştirmiş olduğu müdahaleler olarak teorize etmeye imkân verir (Poulantzas, 2013j: 391-392).

Klasik Marksist geleneğin devleti fiziksel baskı olarak kavramsallaştırmasına tepki olarak Gramsci'nin açtığı eleştirel güzergahtan ilerleyerek kapitalist devlette ideolojik olanın önemine değinen Miliband, Poulantzas'a göre ideolojinin devlet aygıtlarında yoğunlaştığını göz ardı eder. Poulantzas Althusser'in DİA (Devletin İdeolojik Aygıtları) kuramının kapitalist devleti anlamanın önemli araçlarından biri olduğuna dikkat çeker. Kapitalist üretim tarzının genişletilmiş yeniden üretim sürecinde, üretim ilişkilerinin ve üretim ilişkilerinden yansıyan toplumsal ilişkilerin gerekli kıldığı rolleri yerine getirecek öznelerin üretilmesi gerekmektedir. İçerisinde egemen ideolojinin yoğunlaştığı DİA'lar

hem öznelerin üretilmesinde hem de egemen ideolojinin bağımlı sınıflar tarafından kabul edilmesinde işlevseldir. Devlet aygıtı içerisinde aslolarak baskıya dayalı olarak işleyen ordu-polis teşkilatı gibi aygıtlar olduğu gibi, birincil olarak rızaya dayalı olarak işleyen kitle iletişim araçları, dini kurumlar, okul gibi aygıtlar da vardır. Söz konusu aygıtlar burjuvazinin siyasal hâkimiyetini ürettiği ve güvence altına aldığı için, geniş anlamda tanımlanan devletin bir parçasını oluştururlar. Machiavelli'nin insanların belirli bir fikre inanmama eğilimi gösterdiğinde onları inanmaya zorlayacak maddi bir gücün gerekliliğine işaret eden silahlı peygamberler kavramsallaştırmasına (Machiavelli, 1994: 60) paralel olarak Althusser de, kapitalist toplumsal formasyonda DİA'ların işleyişini sağlayanın ve varlığını güvence altına alanın Devletin Baskı Aygıtı (DBA) olduğuna dikkat çeker (Althusser, 2010:170-175).

Althusser'in DİA'lar kuramını sürdüren Poulantzas[6], DİA'ların görece bir özerkliğe sahip olmasına karşın, kapitalist toplumsal formasyonda devletin bir parçası olduğunu belirtir ve kapitalist üretim tarzının evre/aşamalarına uygun olarak kapitalist devletin geçirmiş olduğu dönüşümlerin DİA'lardaki dönüşüm aracılığıyla incelenebileceğine işaret eder. Poulantzas, Miliband'ın ideolojiyi fikirler, adetler ve ahlaki değerlerle sınırlı tuttuğuna ve egemen ideolojinin kurumsallaşmasını göz ardı ettiğine vurgu yapar (Poulantzas, 2013g: 260).

DİA kuramının, kitle iletişim araçları, sendikalar gibi devletin tüzel kişiliğinin dışında işleyen aygıtları devlete entegre etme çabasıyla ön plana çıktığına işaret eden Miliband, söz konusu anlayışısın hatalı sonuçlar doğurabileceğini vurgular. Kapitalist devleti olağan koşullarda bu denli geniş düşünme eğiliminin burjuva demokrasisiyle,

[6] Nicos Poulantzas daha sonraki çalışmalarında, Althusser'in DİA ve DBA kuramından koparak, kapitalist devleti ideoloji ve baskının bileşimi olarak sunmanın devletin ekonomik yönünü göz ardı etme sonucunu doğurduğunu belirtecek ve bu çerçevede Althusser'i eleştirecektir (Poulantzas, 2006: 31-38).

devletin söz konusu aygıtları tekelleştirmesi ve bünyesine dahil etmesiyle karakterize olan faşizm gibi olağanüstü rejim biçimleri arasındaki farkı incelemeyi olanaksız kılacağına dikkat çeker (Miliband, 1990: 52-53).

Poulantzas ve Miliband arasındaki tartışma yapısalcılık ve araçsalcılık paradigmasının dışına çıkarak, kapitalist devletin farklı kavramlar ve teorik yönelimler eşliğinde tartışıldığı zengin bir içerik sunar (Barrow, 2002: 43-44; Panitch, 1995: 13). Kapitalist toplumsal formasyonda egemen sınıfların politika pratiğine ilişkin bir sorunsal etrafında şekillenen söz konusu tartışmada, Miliband egemen sınıfların politika pratiğini devlet elitlerinin sınıfsal kökenini referans vererek açıklama getirmeye çalışır ama devletin nesnel rolünü de göz önünde bulundurur. Poulantzas ise kapitalist devleti, kapitalist üretim tarzındaki nesnel koordinatlara ve sınıf mücadeleleri karşısında devletin almış olduğu pozisyona ağırlık vererek inceler, fakat daha sonraki çalışmalarında belirli bürokratik kadroların sınıfsal kökene göre parsellendiğine işaret edecektir. Poulantzas'a göre ara ve alt kademeler küçük burjuva sınıfına ayrılırken, üst düzey bürokratik kadrolar burjuva sınıf ve fraksiyonlarından devşirilmiştir (Poulantzas, 2006: 172).

1.3.2) Üretim Tarzı Tartışmaları ve Toplumsal Formasyon

Devlet, sınıf, ekonomi-siyaset ilişkisi gibi Marksizmin temel inceleme alanlarının ve tartışma konularının bir düğüm noktası olan üretim tarzı, Marksizm içi tartışmalarda farklı teorik ve politik yönelimleri tespit edebilmek için temel bir gösterge olarak temayüz etmektedir. Üretim tarzını, üretici güçlerle üretim ilişkilerinin bir kombinasyonu olarak gören Marx, söz konusu unsurlar arasındaki ilişkiyi muhtelif eserlerinde farklı türlü teorize ederek bazen vurguyu üretici güçlere bazen ise üretim ilişkilerine yapar.

Marx, tarihsel materyalizmin en spesifik özeti olarak kabul edilen "*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*"ya yazmış olduğu önsözde, üretici güçlerin kendi gelişim seyrine uygun düşen üretim ilişkilerini belirlediğine, daha sonra üretici güçlerin gelişim eğiliminin üretim ilişkileriyle ters düştüğüne ve bu durumun toplumsal bir devrimi gerekli kıldığına işaret eder. Hem politika pratiğinin imkânını oluşturanın hem de üretim ilişkilerini belirleyenin üretici güçler olduğuna işaret etmesi hasebiyle Marx, söz konusu eserinde üretici güçleri ön plana çıkarır (Marx, 1979a: 23-28).

Üretici güçlere yapılan söz konusu vurgunun aksine Marx *Kapital*'de önceliği üretim ilişkilerine verir ve üretici güçlerden artı değer temellüküne yönelik bir üretim aracı yaratanın üretim ilişkileri olduğuna dikkat çeker:

> "Bir zenci, bir zencidir. Zenci, ancak belirli koşullar içinde köle olur. Bir pamuk eğirme makinesi, pamuk eğirmek için kullanılan bir makinedir. Bu, ancak belirli koşullar içinde sermaye haline gelir. Bu koşulların dışına çıkarılsın, altın kendiliğinden ne kadar para değilse ya da şeker ne kadar şeker fiyatı değilse, makine de sermaye olmaktan o kadar çıkar. ... Sermaye, bir toplumsal üretim ilişkisidir. Tarihsel bir üretim ilişkisidir" (Marx, 2011: 732).

Marksizmin birincil kaynaklarındaki söz konusu farklı yorumlarda teorik temelini bulan Marksizm içi üretim tarzı tartışmaları, üretici güçlerin mi yoksa üretim ilişkilerinin mi aslolarak belirleyici olduğu ekseninde gelişir ve kapitalizmden sosyalizme geçişe ilişkin bir dizi sorunsal etrafında şekillenir. Üretici güçlere yapılan vurguyla karakterize olan analitik Marksizme ve bu akımın en önemli temsilcilerinden G.A. Cohen'e göre, sosyalizm projesi ancak mekanik evrimci bir tarih anlatısıyla temellendirilebilinir (Oğuz, 2007: 51).

Mekanik/evrimci tarih anlatısından kopma girişimiyle ve sınıf mücadelelerinin önceliğine yapılan vurguyla ön plana çıkan bir diğer anlayış ise, politika pratiğini mümkün kılanın üretim ilişkilerinin önceliği olduğuna dikkat çeker ve politika pratiğini

üretici güçlere havale eden anlayışın kaderci bir anlatı geliştirdiği ölçüde, devrimci eylemi işlevsiz kıldığına işaret eder. Althusser'de temsil olunan bu eğilime göre, Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya yazdığı önsözde geliştirmiş olduğu anlatı, Hegel felsefesindeki kavramların Marksist terminolojiye tahvil edilmesinden kaynaklanmaktadır. Tarihte İdea'nın gelişim seyrinin izini süren Hegel, biçim ve içerik arasındaki sırasıyla denklik ve denk olmama halinden neşet eden tarih felsefesi uyarınca, her toplumun daha üst aşamadaki bir toplumu tohum olarak içerisinde taşıdığını ve daha sonra bu tohumun(içerik) kabukla(biçim) çelişkiye girdiğini ve biçimi içerip aşarak kendisini realize ettiğini belirtir. Bu çerçevede Althusser'e göre Marx gençlik dönemi eserlerinde Hegel'den mülhem üretici güçleri içerik, üretim ilişkilerini de biçim olarak ele alır ve tarihin bir aşamasında çelişkinin keskinleşerek, içeriğin biçimi parçalayacağı mekanik bir anlatı geliştirir. Üretim ilişkilerinin aynı zamanda sömürü ilişkileri olduğuna ve söz konusu sömürü ilişkilerinin sınıf mücadelelerine gönderimde bulunduğuna dikkat çeken Althusser, belirleyici olanın üretim ilişkileri olduğuna işaret eder ve sınıf mücadelelerinin önceliğine vurgu yapar. İradeci bir anlayışa düşmemek içinse, üretici güçlerin belirlediği sınırlar içerisinde belirleyici olanın üretim ilişkileri olduğunu ifade eder (Althusser,2005:138-146).

Kapitalist toplumsal formasyonunun yalnızca üretici güçlerin mekanik evrimiyle açıklanamayacağı ve Hegelci basit çelişki anlayışından kopmak gerektiğine işaret eden Althusser, Hegel ve Marx arasındaki ilişkiyi tartışmaya açar. Bu doğrultuda Hegelci kavramlar ile Marksist kavramlar arasında derinden bir fark olduğunu iddia eden Althusser'e göre, Hegelci diyalektiğin ayırt edici noktası basit karakteridir. "Hegelci çelişkinin basitliği gerçekten de ancak tüm tarihsel dönemin özünü oluşturan iç ilkenin basitliğiyle mümkündür" (Althusser, 2002: 126). Ekonomi, toplumsal ilişkiler, politika, hukuk, devlet, ahlak, sanat gibi bir topluluğun farklı ve heterojen öğelerinden bahseden

Hegel'e göre bütün bu farklılıkları belirleyen o halkın İdea'sı, yani tinin edimselleşme sürecinde aldığı biçimdir. Dolayısıyla tinin yerine maddi dünyayı, yani üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkiyi geçirmek ve bütün heterojen unsurları belirleyenin bu olduğunu iddia etmek, Althusser'e göre Hegelci basit çelişki anlayışına esir olmak demektir. Marksist çelişki kavramının özgül doğasını belirleyemeye ve böylece Hegelci basit çelişki kavramından farkını vurgulamaya çalışan Althusser, üç toplumsal düzey tanımlayarak (ekonomik ideolojik, siyasi), bu düzeylerin her birinin kendisine özgü çelişkiler ürettiğini ifade eder ve daha sonra bu çelişkilerin birbirlerini karmaşık bir süreç uyarınca belirlediği tezini ileriye sürer ve buradan hareketle üstbelirlenim teorisini geliştirir. Çelişki, "çeşitli düzeylerinde ve çeşitli mercilerinden belirlenir: Bu çelişkinin kendi ilkesi içinde üstbelirlendiğini söyleyebiliriz" (Althusser, 2002: 124). Altyapının üstyapı üzerindeki doğrudan belirleyiciliği vurgusunun yoğun bir şekilde hissedildiği ekonomik indirgemeci Marksist yorumlardan kopuşun işareti olan böyle bir düşünce, ekonominin belirleyiciliğini bütünüyle reddetmez, sadece ekonominin son kertede belirleyici olduğunu ifade eder. Althusser'e göre "bir yandan (ekonomik) üretim tarzının son kertede belirleyiciliği; diğer yandan, üstyapıların görece özerkliği ve özgül etkinlikleri" vardır (Althusser, 2002: 137). Dolayısıyla Althusser ve takipçilerine göre, hangi kertenin belirleyici olacağını belirleyecek olan ekonomik kertedir.

Althusser tarafından ileriye sürülen söz konusu paradigma, Nicos Poulantzas'ın erken dönem çalışmalarında[7] *(Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar)* devlet fonksiyonunun tarzları olarak ele alınır ve Poulantzas siyasal kerteyi ön plana çıkarır.

[7] Poulantzas'ın erken dönem devlet teorisinde politik kerteyi ön plana çıkarması, kendisine yönelik eleştirilerin çıkış noktasını oluşturur. Poulantzas'ın siyasi olana yoğunlaşmasının, sömürüyü ve ekonomik ilişkileri göz ardı etmesi sonucunu doğurduğuna işaret eden yorumlar olduğu gibi (Holloway ve Picciotto, 1978: 6-7), Poulantzas'ın belirli fonksiyonlar çerçevesinde kapitalist devleti çözümlemesinin, işlevselci bir teori geliştirmesine neden olduğunu iddia eden yorumlar da vardır (Clarke, 1991).

Devletin fonksiyonlarını düzeylere göre ayrıştıran Poulantzas, ekonomik, siyasal ve ideolojik fonksiyonların her birinin sınıf mücadeleleri dolayımıyla devletin kapitalist toplumsal formasyonda tutunumu sağlama rolünde cisimleştiğini ifade eder. Ekonomik düzeydeki teknik-ekonomik fonksiyon, ideolojik düzeydeki ideolojik fonksiyon ve politik düzeydeki politik fonksiyon, devletin global rolünün tarzlarını oluşturmaktadır. Poulantzas ideolojik ve ekonomik fonksiyonun, devletin politik fonksiyonu tarafından üstbelirlendiğine dikkat çeker. Devletin politik sınıf hâkimiyetini sağlama rolü, kendisine politik bir rol verir ve ekonomik/ideolojik roller politik rolün tarzlarını (*Modalite*) oluşturur. Poulantzas kapitalist üretim tarzının evre ve aşamalarında egemenliğin bir kerteden diğer kerteye geçişini belirleyenin ve koşullandıranın politik kerte, dolayısıyla devletin politik rolü olduğuna dikkat çeker (Poulantzas, 2014: 53-58).

Laclau, Poulantzas'ın devleti düzeyler arasında birleşme olarak sunmasının, sendikalar, sosyal demokrat partiler, bireylerin bilinç biçimleri de dahil olmak üzere kapitalist toplumsal formasyonu oluşturan ve tutunumu sağlayan bütün unsurları devlete ait görmek gibi aşırı bir yoruma neden olabileceğine dikkat çeker ve Poulantzas'ın devleti politik bir kerte olarak değil, toplumsal formasyonu kaplayan bir nitelik olarak ele almak gibi bir eğilimin içerisinde olduğuna işaret eder (Laclau, 1990: 110-112).

Miliband'ın yaptığı soyutlamacılık eleştirisine kısmen de olsa hak veren ve Poulantzas'a yönelik eleştirisini üretim tarzı tartışmalarına doğru kaydıran Laclau, Poulantzas'ın taksonomik bir sınıflandırmaya başvurduğuna ve soyutlamayı biçimsel bir düzeyde kurguladığına işaret eder. Bu çerçevede düzeyler arasındaki birleşim ve ayrılmalar uyarınca, görece özerklik sorunu kertelerin birbiriyle olan biçimsel ilişkisine indirgenir ve bu durum kapitalist toplumsal formasyonun karmaşık bütünlüğünü kavramayı ve gerçek koşullarla mantıksal bir bağ kurmayı imkânsız hale getirir (Laclau, 1990:115-116).

Althusser'in düzeyler ayrımını politik düzeye öncelik verecek şekilde yeniden formüle eden Poulantzas'a Laclau Althussercilik dolayımıyla eleştiriler yönelterek, Althussercilerin kapitalizme özgü siyaset ve ekonomi arasındaki ayrımı pre-kapitalist üretim tarzlarını da içine alacak şekilde düşündüklerine dikkat çeker. Althusser'in üretim tarzını oluşturan üç öğe olduğunu dile getirmesi Laclau'ya göre betimsel bir anlatıdan öteye geçememekte ve neden üç düzey olduğunu açıklayamamaktadır. Son kertede belirlemenin ise, dilsel bir oyundan öteye gidememekte olduğuna işaret eden Laclau, söz konusu düşünüş tarzının, kapitalist devletin ve sınıfların ontolojisini reddeden soyut bir yapılar ve düzeyler sorunsalına bağlandığına dikkat çeker. Üretim ve ekonomi arasındaki ayrıma dikkat çeken Laclau, kapitalizm öncesi toplumsal formasyonlarda ekonomik olanın siyasaldan ayrılmadığı için, ekonominin ayrık bir düzey olarak ön plana çıkmadığına işaret eder. Öte taraftan üretim, meta üretimini ve özgür emeği gerekli kılmayan, daha geniş anlamda maddi varoluş koşullarının üretilme tarzıdır. Althussercilerin ekonomi ve üretim arasında söz konusu ayrımı görmemesi, ekonomiyle maddi varoluşun üretimini eşanlamlı kullanmak gibi bir yanılgıya onları sürüklemiştir.

Eğer ekonomi, özgür mübadele ve siyasi zor dışında artı-değer temellüküyle karakterize oluyorsa, pre-kapitalist üretim tarzlarında hem ekonomi ayrık ve görece özerk bir alan olarak temayüz etmemiş hem de son kertede belirleyici değildir. Toplumsal varoluşun üretimi anlamında kullanılıyorsa şayet, bu seferde son kertede belirleyicilik ifadesinin kullanılmasını gerekli kılmayacak ve düzeyleri ayırmayı anlamsız hale getirecek bir bütünlük vardır. Bu durumu gözden kaçırmaları, Althusser ve takipçilerinin düzeyleri Aristotelesci bir paradigma uyarınca kendi kendisini özde yeniden üretme yeteneğine haiz alanlar olarak ele almalarına neden olmuştur (Laclau, 1990: 116-124).

Laclau'nun yaptığı eleştiriyi kısmen de olsa haklı bulan Poulantzas, buna rağmen Laclau'nun eleştirisinin bütün Althussercilerin çalışmalarının ortak bir sorunsaldan

çıktığı varsayımından hareketle şekillendiğini belirtir. Poulantzas Laclau'nun eleştirisinin aksine, toplumsal kerteleri kendi kendisini yeniden üretme gücüne sahip alanlar olarak ele almadığını dile getirir ve söz konusu eleştirinin Étienne Balibar için doğru olabileceğini söyler. Balibar üretim tarzının genel bir teorisini yapmaya çalışır ve ekonomik olanın nihai kertede belirleyici bir rol oynadığına dikkat çeker (Balibar, 2007: 521-536). Balibar daha sonra genel bir üretim tarzı olamayacağına işaret ederek teorik bir hata yaptığını itiraf eder, formel nesneyle gerçek nesneyi birbirine karıştırmamak gerektiğine dikkat çekerek her üretim tarzını kendi özgül koşulları içerisinde ve somut durum çerçevesinde incelemek gerektiğine vurgu yapar (Balibar, 2008).

Poulantzas Balibar'ın genel bir üretim tarzı teorisi yapmaya çalışmasının, Hegelci içerik fikrinin yerinin ekonomik kerteninin aldığı bir anlayıştan neşet ettiğini ve bu durumun sınıf mücadelelerinin öneminin göz ardı edilmesi sonucunu doğurduğunu belirtir ve Laclau'nun eleştirdiği anlamda biçimciliğin Balibar'da bulunabileceğini söyler. Kendi konumunun Balibar'dan farklı olduğuna dikkat çeken Poulantzas, kertelerin önsel olarak bir araya gelmediğini, sınıf mücadeleleri ekseninde a posteriori olarak bir araya geldiğini ifade eder (Poulantzas, 2013j: 395-397).

Balibar'ın çalışmalarında bütün üretim tarzlarında sabit kalan bir ekonomik düzey fikrinin var olduğunu ve Balibar'ı ekonomizme sürükleyenin, üretim tarzını sadece ekonomik belirlenimlerle sınırlı tutmak olduğunu belirten Poulantzas, üretim tarzına siyasal ve ideolojik öğelerin de dahil olduğuna işaret eder:

> "Üretim tarzıyla genellikle ekonomik diye tanımlanan şeyi, yani dar anlamdaki üretim ilişkilerini değil, kendi kombinasyonları içerisinde pek çok yargı ve düzey olarak, kısaca bu tarzın bölgesel yapıları olarak ortaya çıkan çeşitli yapı ve pratiklerin özgül kombinasyonlarını ifade edeceğiz"(Poulantzas, 2014:12).

Kertelerin Althusser'de ve Balibar'da her kertenin özüne ve doğasına uygun olarak değişmeden kalan bir kendilik olarak ortaya çıktığına işaret eden Poulantzas, bunu aşmanın yolunun üretim tarzıyla toplumsal formasyon arasındaki ayrımdan geçtiğini belirtir (Poulantzas, 2013j: 401-402). Saf bir üretim tarzı olmadığı fikrinden hareket eden Poulantzas, kapitalist üretim tarzına pre-kapitalist üretim tarzlarının da dahil olduğuna işaret ederek, farklı üretim tarzlarının eklemlenişini ve kertelerin birbiriyle olan ilişkisini anlayabilmek için toplumsal formasyona bakmak gerektiğine dikkat çeker. Üretim tarzı soyut bir inceleme nesnesi olarak var olurken, toplumsal formasyon çeşitli üretim tarzlarının sınıf pratikleri ekseninde bir araya gelerek oluşturduğu somut toplumu oluşturur (Poulantzas, 2013h: 273-274; 2014: 9-13).

Althusser'in üretim ilişkilerinin üretici güçlere karşı görece önceliği tezini sürdüren ve üretici güçlerin kendisine uygun düşen üretim ilişkilerini doğrudan belirlemediğine işaret eden Poulantzas, soyut bir modelin belirli ampirik koşullar içerisinde somutlaşmasını beklemenin, karmaşık örgütlenmeyi monist bir kerteye indirgeyen bir anlayış ekseninde şekillendiğini ve Spinoza'dan mülhem köpek kavramını havlatmaya çalışmak gibi olduğunu belirtir (Poulantzas, 2013d: 170-176).

Devlet somut bir toplumsal formasyonda saf olamayan bir üretim tarzına denk düşen ve sınıf mücadeleleri ekseninde yapılanan bir birlik türü olduğu için genel bir devlet teorisinin imkânsız olduğuna işaret eden Poulantzas, bu nedenle Balibar'ın ekonomiyi ele almasına benzer bir şekilde devleti ele almadığını ve bütün üretim tarzlarında geçerli olacak bir devlet teorisi yapmaya kalkışmadığını belirtir (Poulantzas, 2013j: 309-400).

Buna rağmen *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* isimli eserinin bir tür biçimcilikten muzdarip olduğunu itiraf eden Poulantzas, söz konusu eserinde kapitalizme özgü ekonomi-siyaset ayrımını pre-kapitalist üretim tarzları için de düşündüğüne ve bu

durumun düzeyleri birbirinden yalıtık alanlar olarak ele almasına neden olduğuna işaret eder. Söz konusu yöneliminin, devletin ekonomik rolünü ikinci plana atmasıyla sonuçlandığını belirtir (Poulantzas, 2013j: 402).

Poulantzas, daha sonraki eserlerinde devletin ekonomik rolünü ön plana çıkararak söz konusu hatayı telafi etmeye çalışır. Althusserciliğin etkisiyle devletin fonksiyonlarını ayrıştıran ve söz konusu fonksiyonların devletin politik tutunum rolüyle üstbelirlendiğini belirten Poulantzas'ın, erken dönem eserlerinde devlet teorisi, kapitalist üretim tarzında özerk bir hüviyete bürünen siyasal düzeyin ekonomik ve sınıfsal ilişkileri üstbelirlemesi ekseninde gelişir. İktidar bloku ve hegemonya kavramları aracılığıyla toplumsal sınıfların politik düzeydeki çelişkili kuruluşunu inceleyen Poulantzas, egemen sınıfların politika pratiği doğrultusunda devleti bir mücadele alanı olarak sunarken ve devletin halk sınıflarının da siyasal/ekonomik çıkarlarını göz önünde bulundurması gerektiğine işaret ederken, örtük bir şekilde de olsa sınıf mücadelelerinin devletin kurumsal matrisi içerisindeki yapılanışına işaret eder. Daha sonraki eserlerinde söz konusu tezi açan Poulantzas, kapitalist devleti sınıf mücadelelerinin özgül bir yoğunlaşması olarak teorize edecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASAL GÜÇLER VE DEVLET

2.1) Devlet ve Ekonomi: Betimsel Devlet Anlayışından Kopuş

Devlet ve ekonomi arasında kurulan ilişki biçimi, farklı teorik yönelimlere haiz devlet kuramlarının dayandığı temel varsayımlardan birini sunar. En somut örneğini liberal devlet teorilerinde gösterdiği üzere ekonomik ilişkilerin doğal bir denge uyarınca biçimlendiği varsayımından hareket eden düşünüş tarzı, devleti ekonomik ilişkilerden yalıtık bir alan olarak ele alır. Ekonominin kendisini özgür bireyler arasındaki ilişkiler dolayımıyla yeniden üretmeye haiz bir alan olduğu düşüncesi, devlet müdahalelerinin gereksiz olduğu kanaatini besler ve devlet müdahalelerinin özgürlüğe yönelik bir tehdit olarak telakki edilmesine neden olur (Hayek, 2015: 127-130). Devlet ile ekonomi arasındaki ilişkinin olumsallık ekseninde değerlendirilmesi ve bir dışsallık ilişkisinin tesis edilmesi, devletin ekonomiyle ilişkin yükümlendiği rollerin "müdahale" terimiyle ifade edilmesi ve söz konusu "müdahalenin", ahlaki bir sorunsalın biçimlendirdiği normatif kavramlar ekseninde tartışılması sonucunu doğurur. Devletin ekonomik işlevleri, devletin alt sınıflara yönelik yükümlendiği roller ve devletle egemen sınıflar arasındaki ilişki, devletle ekonomi arasındaki ontolojik bağın reddedilmesi nedeniyle, ahlaki bir dile tahvil edilir[8].

Devleti siyasal hâkimiyete indirgeyen vülger Marksist yorumlar ise, kapitalist toplumsal formasyonda halk sınıflarını baskı altında tutan veya ideolojik manipülasyon aracılığıyla rıza üreten bir kurum olarak devleti tanımladığı ölçüde, devletin ekonomik işlevlerini görmezden gelir. Bu çerçevede devleti baskı ve rızanın bileşimi olarak sunan

[8] Söz konusu durum, en somut örneklerinden birisini John Rawls'ın *Bir Adalet Teorisi* isimli eserinde bulur ve Robert Nozick'in ifadesiyle Rawls'ın eseri ahlak felsefenin en incelikli eserlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır (Ryan, 2013: 135).

betimsel devlet anlayışından çıkış yolunun devletin ekonomik işlevlerini göz önünde bulundurmak olduğunu belirten Poulantzas, devletin maddi kuruluşunu üretim ilişkilerine gönderimde bulunarak inceler ve devlet ile ekonomi arasındaki ilişkinin müdahale terimiyle ifade olunamayacağına işaret eder (Poulantzas, 2006: 185).

Kapitalist üretim tarzında devletin ekonomik alanın dışarısında konumlanıyor gibi görünmesi, kapitalist devletin sermaye sınıf ve fraksiyonları lehine yaptığı müdahaleleri mistfiye etmesine imkân vermesi hasebiyle kapitalist devletin ideolojik yönüne işaret eder. Kapitalist üretim tarzı ekonomi ve siyaset arasındaki görece ayrımla karakterize olduğu için, devlet ekonominden görece özerk bir alan olarak temayüz eder fakat bu durum devletin ekonomik ilişkilerin dışarısında konumlandığı anlamına gelmemekte bizatihi kapitalist üretim tarzının özgül koşulları çerçevesinde yapılanmasına işaret etmektedir. Devletin ekonomik ilişkilerin içerisinde konumlandığına işaret eden ve devletle ekonomiyi birbirlerine dışsal pozisyonda konumlandıran topografik devlet modelinden kopmak gerektiğini belirten Poulantzas, Marksist devlet teorisi içerisinde devleti rıza ve baskınının bileşimi olarak sunan yorumlara eleştirel yaklaşır ve söz konusu düşünüş tarzının devletin maddi kuruluşunu ihmal ettiğine işaret eder (Poulantzas, 2006: 186-189).

Poulantzas'ın betimsel devlet anlayışına yönelttiği eleştiriyi farklı bir kavramsal repertuar eşliğinde ve belirli bir sosyoloji anlayışı çerçevesinde ifade eden Pierre Bourdieu, Marksist teorinin devleti oluşturan mekanizmalarla ilgilenemeyip devletin belirli işlevlerini ön plana çıkardığını ve bu eksende devleti tanımadığını belirtir. Devleti siyasi ve ideolojik işlevler dolayımıyla kavramaya çalışan anlayış, hegemonyaya (Gramsci) veya devletin ideolojik aygıtlarına (Althusser) gönderimde bulunmasına rağmen, devletin mevcudiyetini/fiiliyatını ikinci plana atar ve devletin ne olduğundan çok ne yaptığıyla ilgilenir (Bourdieu, 2015: 20).

Devletin egemen sınıfın politik hâkimiyetini örgütleyebilmesi ve güvence altına alabilmesi için, devletin salt fiziki baskıya dayanmaması gerektiğini kabul eden Poulantzas, egemen sınıfların hâkimiyetinin ideolojik yönüne vurgu yapar. Kapitalist devlet, sınıf mücadeleleri dolayımıyla egemen ideolojiyi kurumlar içerisinde cisimleştirmeli ve konsensüsün sağlanmasına yönelik ideolojik işlevleri yükümlenmelidir. Althusser'in devletin ideolojik aygıtları veya Gramsci'nin hegemonya kuramında görülebilen bu anlatı Poulantzas'a göre, siyasal hâkimiyeti kompleks bir kavramsal repertuar eşliğinde ele alma imkânı verir ve devleti daha geniş bir spektrumda düşünmenin önünü açar.

Devletin kapitalist toplumsal formasyonda ideoloji dolayımıyla yükümlendiği rolün kapitalist devletin baskı yönünü ikinci plana atmadığını belirten Poulantzas, kapitalist devletin burjuva sınıf ve fraksiyonların egemenliğini cisimleştirebilmesi için baskının her zaman gerekli olduğuna işaret eder. Devlet, baskı aygıtları vasıtasıyla sürekli bir tehdidi gündemde tutarak bedenler üzerinde işler ve onları itaatkâr öznelere dönüştürmeye yönelik uygulamaları devreye sokar. Devletin söz konusu işlevleri, salt olumsuzluk ekseninde şekillenmez ve cezalandırılma korkusuyla işlemez, aynı zamanda bedenleri terbiye etmeye ve kapitalist toplumsal formasyonda toplumsal ilişkilerin gerekli kıldığı öznelerin üretilmesine yönelik bir dizi uygulama ekseninde de şekillenir (Poulantzas, 2006: 31-32). Foucault'nun baskıcı iktidar varsayımını sorunsallaştırıp iktidarın bedenler üzerinde işleyerek bireyleri terbiye ettiğine/normalleştirdiğine ve verimli/işlevsel kıldığına dikkat çekmesine (Foucault, 1992: 168) benzer bir şekilde Poulantzas da, kapitalist devletin bedenleri kurumlar aracılığıyla belirli kalıplara sokmaya yönelik işlevlerine işaret eder.

Poulantzas her ne kadar devletin, ideolojik yönüne dikkat çeken Althusser ve Gramsci gibi düşünürleri belirli yönlerden olumlasa da, devleti baskı ve rızanın bileşimi

olarak gören anlayışın kapitalist devleti anlayabilmek adına sınırlı bir paradigma sunduğunu belirtir. Devletin ekonomik işlevlerini ideoloji veya siyaset üzerinden kavramaya yönelik anlatı, baskıcı bir iktidar varsayımından ve ekonominin Aristotelesci bir paradigma doğrultusunda ele alınmasından neşet eder. Ekonominin kendi kendisini özde yeniden üretebilen bir alan olduğu varsayımı, devletin ekonomiye olan ilişkisini bir dizi olumsuz işlev dolayımıyla açıklamaya çalışır. Devleti ekonomik olanın işleyişini bozmaya yönelik tehditleri baskı aracılığıyla bertaraf eden veya ideolojik manipülasyon aracılığıyla sömürü ilişkilerini mistifiye eden bir kurum olarak ele alan yaklaşım, devletin ekonomiye ilişkin bir dizi olumlu işlevini göz ardı eder. Poulantzas, kapitalist devletin ekonomiyle olan ilişkisinin halk sınıflarıyla olan ilişkisine gönderimde bulunduğuna ve sınıf mücadeleleri ekseninde devlet birliğinin tesisinin ve hegemonyanın inşasının ancak olumlu bir dizi maddi temelle mümkün olduğuna işaret eder.

Kapitalist devlet, ekonomik ilişkilerin bizatihi içerisinde yer aldığı ve sınıf mücadelelerinin olduğu yerden kurulmaya başladığı için ekonomik ilişkileri sınıf hegemonyası doğrultusunda düzenleyebilmesi ve söz konusu ekonomik ilişkileri kurumsal matrisi içerisinde cisimleştirebilmesi için ezilen sınıfların mücadelelerini ve taleplerini çerçeveleyebilmesi gerekmektedir. Ezilen sınıfların dayatmış olduğu rolleri yerine getiren kapitalist devlet, işsizliğin azaltılması, enflasyonun düşürülmesi, alım gücünün artırılması gibi bir dizi siyasayı yürürlüğe koyarak, egemen sınıfların siyasal hâkimiyetini ezilen sınıfların kısa vadeli ekonomik çıkarları dolayımıyla cisimleştirir (Poulantzas, 2006: 34-38).

Kapitalist devletin söz konusu işlevlerinin, olağanüstü rejim biçimlerinde ve faşizm gibi bir siyasal rejimde dahi bulunabileceğine dikkat çeken Poulantzas, Almanya ve İtalya'da faşist devletin, bağımlı sınıfları sistemle bütünleştirmeye yönelik bir dizi siyasal/ekonomik taviz ekseninde hareket ettiğine ve konsensüsü sağlamaya yönelik

müdahalelerde bulunduğuna işaret eder. Devleti baskı-ideoloji çerçevesinde ele almak ve devletin halk sınıflarına yönelik işlevlerini bu çerçevede yorumlamak, idealist ve araçsalcı bir devlet teorisini beraberinde getirdiği ölçüde, kapitalist devletin hegemonik yönünü ve maddi kuruluşunu görmezden gelir. Bu düşünüş tarzına göre devlet halk sınıflarına ya polisiye tedbirlerle ya da baskının içselleştirilmesiyle/iktidarın arzulanmasıyla hâkim olacaktır.[9] (Poulantzas, 2006: 35).

Devletin ekonomik işlevlerinin, sınıf hegemonyasının tesisindeki ve kapitalist toplumsal formasyonun genişletilmiş yeniden üretimindeki oynadığı kilit role dikkat çeken Poulantzas, kapitalist devletin ekonomik işlevleriyle siyasal/ideolojik işlevlerinin ayrıştırılamayacağına işaret eder. Kapitalist üretim tarzının evre ve aşamalarına göre devletin değişen ekonomik rolü, yalnızca sermayenin birikimine yönelik işlevlere indirgenemez, kapitalist devletin yükümlendiği roller siyasal uzamı ve devletin siyasal/ ideolojik rolünü derinden etkiler. Sınıflarının siyasal temsilinin, devletin halk sınıflarına dair yükümlendiği rolün, egemen sınıflara devlet arasındaki ilişkinin dönüşümünü ve devlet aygıtının yeniden organizasyonunu gerekli kılar. Bu çerçevede kapitalist devletin ideolojik/siyasal işlevleri ekonomik işlevleri içerisinde, ideolojik/siyasal işlevleriyse ekonomik işlevleriyle kaynaştığı ölçüde, devletin kurumsal matrisi ve çelişkili birliği şekillenir (Poulantzas, 2006: 193-195).

Devletin tekelci aşamada değişen ekonomik rolü ve üretim ilişkilerinin dönüşümü doğrultusunda devletin yükümlendiği siyasal rol, Nicos Poulantzas'ın geç dönem çalışmalarında kapitalist devleti anlayabilmek için temel bir gösterge olarak ön plana çıkacaktır.

[9] Nicos Poulantzas tarafından eleştirilen bu yaklaşım, Wilhelm Reich'ın bastırılmış arzunun Hitler tarafından harekete geçirildiğine ilişkin faşizm analizlerinde (Reich, 1979: 64-67) ve bireylerin faşizmi içselleştirdiğine işaret eden Deleuze ve Guattari'nin yorumlarında bulunabilir (Deleuze ve Guattari, 2005: 215).

2.2) Devlet, Toplum ve İktidar

2.2.1) Devlet-Toplum Düalizminin Aşılması

Marksist devlet teorisini ekonomik ilişkilere doğru genişleten ve devlet ile ekonomi arasında bir dışsallık ilişkisi olmadığına işaret eden Poulantzas, üretim ilişkilerinin oluşumunda ve yeniden üretiminde iktidar ilişkilerine dikkat çeker ve Foucault'yla eleştirel bir diyalog aracılığıyla, kapitalist toplumsal formasyonda egemen sınıfların politik egemenliğinin nasıl sağlandığını açıklamaya çalışır.

Kapitalist toplumsal formasyonda üretim ilişkilerini ve üretim ilişkilerinden yansıyan toplumsal ilişkileri birleştiren unsurlara ve bu konuda devletin oynadığı role ilişkin bir inceleme gerçekleştiren Poulantzas, üretim ilişkilerinin bizatihi iktidar ilişkileri olduğuna işaret eder. İktidar ilişkilerinin, sömürü ilişkilerine gönderimde bulunması, emek üzerindeki denetime ve mülkiyet/sahiplik ilişkisine işaret etmesi nedeniyle, sınıf pratikleri doğrultusundaki sınıf mücadeleleri içerisinde konumlanır. İktidar ilişkilerini meşrulaştıran ve yeniden üretimini sağlayan ideolojik/siyasi ilişkilerin de üretim ilişkilerine ve dolayısıyla iktidara dahil olduğu belirten Poulantzas, böylece üretim ilişkilerinin yeniden üretimini geniş bir spektrumda ele alır. Bu paradigma uyarınca devlet ve iktidar arasındaki ilişki tartışmaya açıldığında, iktidarın devlete kıyasla önceliği elinde tuttuğu açıklık kazanır. İktidarın siyasal erke indirgenemez oluşunun ve onun sınırlarını aşmasının devletin önemini ortadan kaldırmadığına işaret eden Poulantzas, kapitalist devletin iktidar ilişkilerini bünyesine dahil ederek cisimleştirdiğine ve böylece kapitalist toplumsal formasyonda sınıf hâkimiyetini sağladığına dikkat çeker (Poulantzas: 2006: 38-42).

Poulantzas *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* isimli eserinde iktidarın ilişkisel yönüne vurgu yaparak, bir sınıfın çıkarlarını realize etme gücüne gönderimde bulunarak

iktidarı teorize eder ve iktidarı sınıfsal ilişkiler üzerinden ele alır. *Devlet, İktidar, Sosyalizm* isimli eserinde ise ilişkisel iktidar teorisini korumakla birlikte, iktidarı daha geniş bir çerçevede düşünür.

İktidarın devlete nazaran önceliği elinde tutması ve devlet aygının dışına taşması, iktidar ilişkilerinin yalnızca sınıfsal ilişkilere bağımlı olduğu anlamına gelmemekte ve iktidar ilişkilerinin sınıfsal ilişkilerin dışına doğru genişleme eğiliminde olduğuna işaret etmektedir. Kapitalist toplumsal formasyonda, kadın-erkek ilişkileri gibi doğrudan sınıfsal iktidara indirgenemeyen eşitsizliklerin de varlığını da kabul eden Poulantzas, buna rağmen kapitalist devletin söz konusu iktidar ilişkilerini egemen sınıfların çıkarları doğrultusunda biçimlendirdiğine ve çerçevelediğine işaret ederek, sınıfsal egemenliğin sağlanması konusunda devletin oynadığı geniş role dikkat çeker. Kapitalist devlet sınıfsal iktidar ilişkilerini aşan iktidar ilişkilerini de yükümlenerek onlara bir süreklilik atfeder ve söz konusu iktidar ilişkilerini sınıf egemenliğini sağlanmaya yönelik destek birimlerine dönüştürür. Kapitalist devlet her türlü iktidar ilişkisini bünyesine dahil edip onları sınıf hâkimiyeti doğrultusunda işlevsel kılabildiği ölçüde bir sınıf devletidir (Poulantzas, 2006: 48-49).

Kapitalist toplumsal formasyonda, devletin iktidar ilişkilerini düzenleyici rolüne ve iktidar ilişkilerinin sürebilmesi için devletin gerekliliğine işaret eden Poulantzas, söz konusu çözümlemelerini tarihsel süreç ekseninde tartışmaya açarak devlet merkezli ve toplum merkezli anlayışlardan kopmak için gerekli teorik temeli bulur.

Devletin kökeni ile devletin maddi kuruluşu arasındaki ayrıma işaret eden Poulantzas, devletin orijinine ilişkin tartışmaların bir mitos ekseninde şekillendiğini belirtir. Aydınlanma paradigmasının ve siyaset felsefesinin vazettiği üzere devleti önceleyen bir "toplumsallık" veya "doğa durumu" olduğu varsayımı, devletin toplumun

bir uzantısı olarak ele alınmasına neden olur. Buna karşın belirli bir kurumsalcı anlayıştan hareket eden ve yeni felsefecilerde temsil olunan bir diğer anlatı ise, her türlü toplumsal ilişkinin kurumsallaştırıcı imgesi olarak devleti görür ve devleti ayrıcalıklı bir iktidar merkezi olarak kutsar. Bu çerçevede devlete öncelik veren anlayış da topluma öncelik veren anlayış da bir kökenler mitosuna bağlanır ve tarihsel süreci basit/mekanik bir biçimde anlamlandırır (Poulantzas, 2006: 44-46).

Devletin mücadelelerin nedeni veya sonucu olduğuna ilişkin anlatının, mücadelelerle devlet arasında bir dışsallık ilişkisi kurduğunu ve devletin maddi kuruluşunu açıklamaktan uzak olduğunu belirten Poulantzas, devletin en baştan itibaren üretim ilişkilerinin ve sınıf mücadelelerinin olduğu yerde kurulmaya başlayarak siyasi egemenliği çerçevelediğini, pazarı güvence altına aldığını, mülkiyet ilişkilerini kurumsallaştırdığını ve böylece sınıf hâkimiyetini cisimleştirdiğini belirtir. Devlet ve toplum arasındaki düalist ilişkiyi bu çerçevede aşan Poulantzas'a göre, devlet olmadan toplum, toplum olmadan da devlet düşünülemez. Bu durumun nedeni tarihsel süreç içerisinde devlet var olmadan toplum ortaya çıkmadığından/çıkamayacağından değil, devlet parantez içerisine alındığı takdirde toplumsal güç asimetrilerinin ve iktidar ilişkilerinin düşünülemez olmasından kaynaklanır (Poulantzas, 2006:47-48; 2013p: 545-546).

Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* isimli eserinde sınıfsal bölünmenin devleti önceleğine yapmış olduğu vurgunun tarihselci anlatılara güç verdiğine işaret eden Poulantzas, söz konusu anlayışın tarihi düz bir zamansallık olarak ele aldığına işaret eder. Buna karşın Marksist teori her toplumsal formasyonun ideolojik,

ekonomik ve siyasi mücadeleler ekseninde gelişen ve farklılaşan özgün zamansallıklarına işaret eder[10] (Poulantzas 2006:47, Althusser, 1975: 15-19).

Özgün zamansallıklar, devlet ve sınıflar arasındaki ilişkiyi daha kompleks bir çerçevede düşünmesinin imkânını verdiği ölçüde, devletin veya sınıfların birbirlerini önceliğine ilişkin özcü tarihsel anlatılardan kopar. Engels'in ekonominin devleti önceliğine ilişkin anlatısına cevap verme niteliğinde olan Pierre Clastres'nin *Devlete Karşı Toplum* isimli çalışması, devletin mülkiyet ilişkilerini önceliğine vurgu yapar ve Marksist devlet teorisinin yanlış teorik temellerden hareket ettiğine işaret eder. Devlet olmadan mülkiyet ortaya çıkabiliyorsa ve sınıfsal güç asimetrileri temayüz edebiliyorsa, devlet gereksiz bir ek baskıya dönüşecektir. Bu çerçevede ilkel toplumlarda mücadele sınıflar arasında değil, devlete giden güçlerle toplum arasındaki mücadeledir. Sömürü ilişkilerini yaratanın devlet olması hasebiyle "toplumdaki mutlak farklılaşmayı yaratan şey siyasal iktidar" dır (Clastres, 1991: 24).

Poulantzas Clastres ve Engels'in farklı varsayımlardan hareket etseler de aynı sorunsala bağlandıklarına dikkat çeker ve devletin kökenine ilişkin bir tartışma ekseninde, devletin kuruluşunu gözden kaçırdıklarını belirtir. Toplum merkezli Proudhoncu anarşist kuramların kapitalizmden çıkışın imkânını verecek olanın, devleti toplumsalın içerisinde eritmek olduğuna dikkat çekmesinin (Cantzen, 1994: 264-267) aksine, Poulantzas'a göre iktidar ilişkileri devlet olmadan düşünülemeyeceği ve devleti önceleyen bir toplumsallık olmadığı için devlet ve toplum arasındaki diyalektik bütünlüğe

[10] Poulantzas ve Althusser'in her toplumsal formasyonun kendine özgü bir zamansallığa sahip olduğuna ilişkin vurguları, Karl Popper'ın Marksizme Hegelcilik dolayımıyla yönettiği eleştirilere bir cevap niteliğindedir. Popper'a göre Marksizm ekonomizm ve tarihselcilik ekseninde gelişen bir toplum tasavvurundan hareket eder ve tarihsel gelişim seyrine ilişkin kehanetlerde bulunur (Popper, 2018: 411-416). Poulantzas tarihselci ve öznelci Marksizmin tarihi sürekli, türdeş ve özsüremli bir zamana indirgediğini belirtir (Poulantzas, 2013e: 212). Althusser ve Poulantzas'a göre Marksizm toplumsal formasyonları çizgisel/evrimci bir tarihsellik anlayışı içerisinden temellendirilemez ve bu açıdan soyut bir tarihsel modelin belirli koşullarda cisimleştiği bir anlatı geliştirmez.

bakmak ve siyasal özgürleşmeyi bu çerçevede düşünmek gerekmektedir (Poulantzas, 2013p: 547).

2.2.2) Anti-Marksist Teorik Yönelim: İktidar vs. Devlet

Örgütlü işçi sınıfının politik yenilgisi, sosyalist rejimlerin krizi ve akabinde çözülüşü, kapitalizmin toplumsalı kuşatıcı etkisi gibi bir dizi tarihsel olayın önkoşulunu oluşturduğu anti-Marksist teorik yönelim, Althusser'in felsefi konjonktür olarak tanımladığı sınıf mücadelelerinin teorinin olabilirlik koşullarına etkisi (Althusser, 2004: 85-89) çerçevesinde düşünüldüğüne, söz konusu yönelimi besleyen ve yeniden üreten anlayış açıklık kazanır. Anti-Marksist yönelim, büyük söylemlerin/Marksizmin otoriter eğilimler barındırdığı, sosyalizmle faşizm arasındaki benzerliği vurgulamak için dolaşıma sokulan totaliterlik kavramı, tarihsel güçlere yapılan atfın bir tür teleoloji olduğu gibi bir dizi söylemle karakterize olur. Toplumsalın bütününü anlamaya yönelik girişimin ve siyasal alanı dönüştürmeye yönelik politik eylem ufkunun yokluğundan neşet eden söz konusu anlatı, mikro-politikayı gündeme getirir ve siyasalın/toplumsalın bu perspektiften ele alınması gerektiğini vazeder (Eagleton, 2011: 21).

Poulantzas, Marksizm eleştirmenlerin Marksist teorinin devletle olan ilişkisini çelişkili bir çerçevede ele aldıklarına işaret eder. Söz konusu düşünürler hem Marksizmi devleti özgül bir inceleme nesnesi olarak ele almadığı için eleştirmekte, hem de, Marksizmin gizli devletçi -Marksizm devlet paradigmasını gündemde tuttuğu için- bir tutumdan muzdarip olduğunu belirtmektedirler (Poulantzas, 2006: 39).

Poulantzas'ın eleştirdiği perspektiften Marksizmi değerlendiren Foucault'ya göre, sorunu devlet terimleriyle ortaya koymak ve devleti mücadele edilecek asli unsur olarak belirlemek, devrimci öznenin kendisini devletin eşiti kılmaya yönelik girişimlerinde

cisimleşir ve devleti var eden iktidar pratiklerinin devrimci parti içerisinde üretilmesi sonucunu doğurur (Foucault, 2012: 43). "Öte taraftan sınıf mücadelelerinin (burjuva ya da proleter) devleti hedef almasının (burada ve hemen) hiçbir şekilde siyasetin devlete kıyasla tanımlanmak zorunda olduğu anlamına gelmediği" söylenebilir (Althusser, 2006: 342).

İktidarın "elde edilen, koparılan ya da paylaşılan bir şey olmadığına" dikkat çeken Foucault'ya (2007: 72) yakın bir konumda konumlanan Poulantzas iktidarın ilişkisel yönüne vurgu yapar. İktidarın sahip olunan bir nicelik, bir sınıfın özü veya egemen sınıflara ait bir kendilik olmadığına işaret eden Poulantzas, iktidarı sınıf mücadeleleri ekseninde ele alır. İktidar, bir sınıfın nesnel çıkarlarını diğer sınıfların hilafına gerçekleştirebilme yetkinliğine gönderimde bulunur ve sınıfların ideolojik, ekonomik, siyasal konumuna işaret eder:

> "Bir sınıfın kendi çıkarlarını gerçekleştirme yeğinliği öteki sınıfların yeğinliği(ve çıkarları) ile karşıtlık halindedir. Dolayısıyla iktidarın alanı kesinlikle ilişkiseldir. Bir sınıfın iktidarı (örneğin egemen sınıfınki) onun elinde tuttuğu bir tözü anlatmaz: İktidar, çeşitli sınıfların toplamı hiç olan iktidara ilişkin eski anlayış uyarınca paylaşacakları ya da mübadele edecekleri nicelenebilir bir büyüklük değildir" (Poulantzas, 2006: 163).

Her ne kadar, Foucault'nun iktidara dair analizlerinden etkilenmesine ve Marksizmin Foucault'dan öğrenecek çok şeyi olduğunu belirtmesine rağmen Poulantzas anti-Marksist teorik yönelimin sac ayaklarından birinin de iktidarı çoğul mikro konumlanışlar içerisinde dağıtan anlayış olduğuna dikkat çeker ve söz konusu anlayışın Parsons, Merton gibi düşünürlerde ifadesini bulan işlevselci bir gelenek ekseninde şekillendiğini belirtir ve bu düşünüş tarzının sınıf mücadelelerini görmezden geldiğine işaret eder. Foucault, Poulantzas'ın eleştirilerini doğrulayacak bir şekilde sınıf mücadelelerinin yerine bireyler arasındaki mücadeleyi ikame eder: "Mücadelenin, biri

proletarya, diğeri burjuvazi olmak üzere baştan verili özneleri yoktur. Kim kime karşı savaşır? Hepimiz birbirimizle savaşıyoruz" (Foucault, 2005b: 134).

Poulantzas Foucault'nun ilişkisel iktidar anlayışını sürdürmesine rağmen, iktidarın ancak aygıtların içerisinde yoğunlaşmış bir biçimde var olduğunu/olabileceğini belirtir ve devletin iktidar ilişkilerinin oluşturulmasında ve yeniden üretilmesinde oynadığı kilit role işaret eder. Foucault'ya göre ise iktidar "aşkın bir bütünselleştirme olmaksızın alanının içkinliği global bir merkezileşme olmaksızın çizgisinin sürekliliği, ayrık bir totalizasyon olmaksızın segmentlerinin komşuluğudur" (Deleuze, 2013: 47). Dolayısıyla iktidarın yoğunlaşma alanı belirsiz hale geldiği ve mikro iktidar ilişkilerine bütünlüğü verenin ne olduğu sorusu cevapsız kaldığı ölçüde, devlet meselesi ikinci plana itilir.

Poulantzas kapitalist üretim ilişkilerinin iktidar ilişkileri olduğunu vurgular, Marksizmin iktidar ilişkilerini ekonomi dışında konumlandırmadığına işaret eder ve iktidar ilişkilerinin salt olumsuz işlevlerle karakterize olmadığını, normalleştirmeye/verimli kılmaya yönelik bir dizi olumlu işlevle de ön plana çıktığını belirtir. Foucault ve Deleuze'ün, Marksizmin iktidarı ekonomik süreçlerin dışarısında konumlandırdığına ve iktidarı baskıcı bir varsayım doğrultusunda ele aldığına ilişkin eleştirilerinin geçersizliğine işaret eder (Poulantzas, 2006: 40).

Foucault'nun ve Poulantzas'ın iktidar ilişkilerini ele alış biçimleri referans noktaları çerçevesinde farklılaşır ve mücadelenin farklı biçimlerine gönderimde bulunur. Foucault iktidarı nominalist bir çerçevede ele alarak iktidarı bireyler arasındaki ilişkiden hareketle türetmeye çalışır ve iktidarı sınıf/devlet gibi aşkınsal gösterenlerle ifade etmektense, mikro uzamdaki konumlanışlarına referansla açıklamaya çalışır. Sınıf tahakkümün toplumsal hayatı açıklamadığını belirten Foucault, dispozitifler[11] aracılığıyla makro

[11] Foucault bilimsel, felsefi, ahlaki, söylemler bunun yanı sıra kurumlar, idari önlemler gibi söylenmiş veya söylenmemiş heterojen öğelerin dispozitifin unsurları olduğunu belirterek,

tahakküm biçimlerinin nasıl ortaya çıktığına ilişkin bir inceleme gerçekleştirir (Bidet, 2016: 29-32).

Foucuault burjuvazi için ekonomik çıkarı ortaya çıkaran şeyin, mikro iktidar ilişkileri çerçevesinde disiplin mekanizmaları olduğunu ve burjuvazinin asıl ilgilendiği şeyin delilerin kapatılması, cinselliğin bastırılması gibi uygulamalar olmadığını ve söz konusu uygulamaların belirli bir tahakküm biçimini oluşturacak şekilde aşağıdan yukarıya doğru kurgulandığını ifade eder (Foucault, 2005a :111). Poulantzas da iktidar ilişkilerinin belirli mikro konumlanışlarına işaret etmekle beraber, Foucault'nun disiplinci paradigmasının devleti ikinci plana attığını belirtir. Disiplinci aygıtlar devlettin baskı aygıtları vasıtasıyla güvence altına alınır, desteklenir ve yeniden üretilir. Poulantzas'a göre sınıflı toplumlarda mikro iktidar ilişkilerin bir araya gelmesi ve sınıf tahakkümünün tesisi sınıf mücadeleleri dolayımıyla kapitalist devlet tarafından gerçekleştirilir. (Jessop, 2008: 306).

İktidar ilişkilerini nominalist bir perspektifle incelemek gerektiğini ve iktidarın merkezsiz, içkin, karmaşık stratejiler örüntüsü olduğunu belirten Foucault'ya (2007: 72-73) eleştirel yaklaşan Poulantzas, iktidarın her zaman bir temelinin olduğuna ve bu temelin sınıflı toplumlarda egemen sınıfın hâkimiyetinin tesisi/yeniden üretimi olduğuna işaret eder. Artı-değerin temellüküne yönelik sömürünün varlık koşullarının tesisi/yeniden üretilmesi, sınıf iktidarının aygıtlar içerisinde yoğunlaşmasıyla ve kapitalist toplumsal formasyonda üretim ilişkilerine uygun düşen sınıfsal konumların yeniden üretilmesiyle sağlanabilir. Bu çerçevede Foucault'nun iktidarı kendinden başka temeli olmayan bir ilişki olarak ele almasına eleştirel yaklaşan Poulantzas, Foucault'nun

dispozitifi ise bu unsurlar arasındaki kurulmuş veya kurulabilecek ilişki ağları olarak tanımlar (Revel, 2012: 64-66).

iktidara dair telakkisinin direnişi imkânsız hale getirdiğine işaret eder (Poulantzas, 2006: 165-168).

İktidarın kaynağının sınıf olduğunu ve sınıflı toplumlarda devletin bir dizi iktidar ilişkisi içerisinde hareket ettiğini belirten Poulantzas, söz konusu iktidar ilişkilerinin devletin stratejik alanı tarafından içerildiği ölçüde, geniş anlamda devletin bir parçası olacağına ve iktidar odağına dönüşeceğine işaret eder. Foucault ve Deleuze'ün ise devleti büyük bir oranda kendi kamusal çekirdeğine (ordu, polis, hapishane gibi aygıtlarla) hapsettiğini belirten Poulantzas, söz konusu unsurların sınıf egemenliğini üretmesi ve düzenlenmesinin devlet tarafından sağlanması nedeniyle, devletin bir parçası olduğunu vurgular (Poulantzas, 2006: 41).

Poulantzas'ın geç dönem devlet teorisinin şekillenmesinde ve Althusserci yapısalcılıktan kopmasında, Foucault'nun baskıcı iktidar varsayımını sorunsallaştıran çözümlemeleri büyük bir yer tutar. Poulantzas araçsalcı/baskıcı devlet anlatısını aşmanın yolunu devletin olumlu işlevlerini ön plana çıkarmakta bulur (Jessop, 2008: 314).

Foucault'nun iktidarın devlet aygıtının sınırlarını aştığına, devletin belirli iktidar ilişkileri içerisinde hareket edebilme kapasitesine haiz olduğuna ve iktidarın bir töz değil bir ilişki olduğuna ilişkin analizlerini sürdüren Poulantzas, buna rağmen Foucault'da temsil olunan devlet paradigmasının silinmesi pahasına iktidarın mikro-fiziğine dikkat çeken anlayışa eleştirel yaklaşır. Devletin artan rolü ve işlevleriyle karakterize olan kapitalizmin tekelci aşaması, ancak devleti incelemeye olanak veren teorik bir zeminden hareketle ele alınabilinir.

2.3) Devlet: Siyasal Güçlerin Özgül Yoğunlaşması

Nicos Poulantzas, ilişkisel iktidar anlayışını devlet teorisine doğru genişleterek sınıf mücadeleleri ekseninde türeyen iktidar ilişkilerinin devletin kurumsal maddiliği içerisinde nasıl yapılandığını ve bu yapılanışın egemen sınıfların politik hâkimiyetinin sağlanmasında devlete verdiği manevra kabiliyetini kapitalist üretim tarzının özgül doğası çerçevesinde açıklamaya çalışır.

Devlet ve sınıflar arasındaki bir dışsallık ilişkisi olmaması, kapitalist devleti önceleyen egemen sınıfların olmadığına ve egemen sınıfların politik hâkimiyetinin devletin kurumsal matrisi içerisinde kayıtlı olduğuna gönderimde bulunur. Althusser'in sınıf mücadelelerinin sınıflara öncel olduğu tezini (Althusser, 1987: 17) farklı bir kavramsal repertuar eşliğinde ifade eden Poulantzas, egemen sınıfı egemen sınıf yapan asli unsurun, sınıf mücadelelerinin bir ilişki olarak devlet aygıtında yoğunlaşması olduğuna işaret eder.

Kapitalist toplumsal formasyonda burjuvazinin çeşitli fraksiyonlara ayrılması ve kapitalist devletin görece özerkliği uyarınca, hegemonik sınıf önderliğinde burjuva sınıf ve fraksiyonlarının uzun erimli çıkarlarını örgütlemesi/kristalize etmesi, doğrudan gerçekleşmez. Kapitalist devlet iktidar blokunun çıkarlarını kendi kurumsal matrisi dolayımıyla ve sınıf mücadelelerinin türeyimsel öğeleri ekseninde örgütleyerek bünyesine dahil eder.

Devletin içerisinde egemen sınıfların çıkarlarının bir ilişki olarak cisimleşmesi, devletin sınıf mücadelelerinin özgül bir yoğunlaşması olduğuna işaret eder:

> "Kapitalist devlet özcü bir birlik değildir, ama esasen sermaye için de geçerli olduğu üzere, bir ilişki olarak, daha doğru bir ifadeyle devletin içinde ve her zaman özgül bir biçimde dile geldiği haliyle, sınıflar ve sınıf fraksiyonları arasındaki bir güç dengesinin maddi yoğunlaşması olarak düşünülmesi gerektiğini söyleyeceğim" (Poulantzas, 2000: 128-129).

Sınıf mücadelelerinin bir dolayım mekanizması aracılığıyla kapitalist devlette ifadesini bulması devleti nesne veya özne olarak ele almayı imkânsız kılar ve güçler mücadelesine gönderimde bulunur. Poulantzas kapitalist devletin ne sınıflar tarafından boyun eğdirilen bir nesne, ne de iradesini sivil topluma dayatan bir özne olmadığına vurgu yapar. Bu doğrultuda Poulantzas, vülger Marksist yorumlarda ifade olunan devletin egemen sınıfların istencinin doğrudan ifadesi veya aracı olduğuna ilişkin nesne olarak devlet anlayışıyla, Weber, Hegel ve anarşist düşünürlerde ifade olunan ve devletin toplumsal güçlerden bağımsız hareket edebilme kapasitesine gönderimde bulunan özne olarak devlet anlayışının sınırlarını aşar (Poulantzas, 2006: 143).

Poulantzas'a göre özne veya nesne olarak devlet anlayışı kapitalist toplumsal formasyonda sınıfların politik kuruluşunu açıklamaktan uzak bir anlatı geliştirir. Söz konusu düşünüş tarzına göre ya egemen sınıf devleti önceler ve kendi iradesini devlete dayatır ya da devlet egemen sınıfı önceleyerek onu kendi iradesinin tecessümü olarak kurar. Bu doğrultuda devlet içi çelişkiler, ya siyasal elitler arasındaki farklı yönelimler olarak ele alınır, ya da egemen sınıflar arasındaki çelişkinin baskı grupları aracılığıyla devlete dışarıdan nüfuz ettiğine ilişkin bir anlatı geliştirilir. Devlet ve sınıflar arasında bir dışsallık ilişkisi uyarınca özne ve nesne olarak devlet anlayışı, sınıf çelişkilerinin devletin dışında olduğuna veya devletin içsel çelişkilerinin sınıfların dışında olduğuna ilişkin bir bakış açısı ekseninde şekillenir.

Devlet ve sınıf mücadeleleri arasındaki ilişkiyi topografik bir model çerçevesinde düşünmemek gerektiğine ve devletin sınıf çelişkilerinin olduğu yerden başlayarak kurulduğuna işaret Poulantzas, kapitalist üretim tarzında ekonomi ve siyaset arasındaki görece ayrımın, sınıfsal çelişkilerin devlet aygıtında cisimleşirken izleyeceği yolu

koşullandırdığına dikkat çeker ve bu durumun devlete kendine ait kurumsal bir bütünlük verdiğini belirtir. Kapitalist devlete, kapitalist olma niteliğini veren unsur da, egemen sınıfların devletin kurumsal bütünlüğü dolayımıyla eyleyerek, diğer sınıflara devlet aygıtın bir bölümü kapatması ve böylece madun sınıfların ekonomik/siyasal çıkarlarının temsil edilmesini akamete uğratmasıdır.

Devletin kurumsal bütünlüğü ve gösterdiği direniş, devletin doğrudan sınıf çelişkilerine ve güçler mücadelesine indirgenemeyeceğine işaret eder ve devlete sınıf mücadelelerinin *özgül* yoğunlaşması olma vasfını kazandırır. Belirli enformasyon aygıtları tarafından getirilen yapısal seçilebilirlik düzeyi, devlet aygıtlarının temsil ettikleri öncelikler ve karşı öncelikler anlayışı, belirli sınıf ve fraksiyonların ekonomik/siyasal çıkarlarını takip edebilmeye/cisimleştirebilmeye yönelik devlet aygıtının organizasyonu gibi bir dizi kurumsal düzenlemede kendisini gösteren devletin maddiliği, sınıf mücadelelerin eşitsizliğine gönderimde bulunur. Devlet aygıtının tarafsız bir konumda bulunmadığına ve sınıf mücadelelerinin eşit bir şekilde devlet aygıtında yankı bulmadığına işaret eden yapısal seçicilik, belirli sınıfları stratejik olarak daha avantajlı kılmaya yönelik devlet müdahalelerinde/siyasalarında cisimleşir. "Dolayısıyla verili bir devlet türü, verili bir devlet biçimi, verili bir rejim biçimi, devlet iktidarını ele geçirme stratejilerine bağlı olarak, bazı güçlerin erişimine, diğerlerinden daha fazla açık olacaktır" (Jessop, 2005a: 133).

Devleti güçler mücadelesinin maddi yoğunlaşması olarak teorize eden Poulantzas, sınıf mücadeleleri ekseninde gelişen çelişkilerin ve sınıf hâkimiyetini sağlamaya yönelik farklı taktiklerin/stratejilerin devlet aygıtını boydan boya katettiğine işaret eder. Devlet aygıtının mikro iktidar ilişkilerinin ve taktiklerin çarpıştığı bir alan olması, devlete kurumsal bütünlüğünü verenin ne olduğunu gündeme getirir ve kapitalist devletin sınıf hâkimiyeti realize etmek için neden söz konusu çelişkili mikro konumlanışlara ihtiyaç

duyduğu meselesini tartışmaya açar. Devletin söz konusu çelişkili yapılanışı, devlet aygıtı ve sınıf mücadeleleri arasındaki bütünlüğü sağlayacak ve diğer sınıf ve fraksiyonları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilecek bir sınıfın varlığını gerekli kılar. Söz konusu bütünlüğü sağlamaya yönelik olarak temayüz eden ve diğer sınıf ve fraksiyonları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilme gücüne haiz olan hegemonik sınıf, devletin belirli bir aygıtında yoğunlaşarak yoğunlaştığı aygıtı egemen aygıt konumuna getirir ve böylece egemen aygıtın öncülüğünde devletin kurumsal bütünlüğü sağlanır. Hegemonik aygıtın devletin kurumsal bütünlüğünün oluşmasında oynadığı bu kilit rol, devletin egemen sınıf ve fraksiyonlar arasındaki çelişkilerin kaynaştığı bir bütünlük olduğuna işaret etmemekte, diğer aygıtlarda yoğunlaşan burjuva sınıf ve fraksiyonları üzerindeki önderlik anlamına gelmektedir. Bu çerçevede hegemonik aygıt dolayımıyla iktidar blokunun diğer bileşenleri üzerindeki egemenlik, diğer aygıtların pasifize olduğu bir anlayışta ifadesini bulmaz. Hegemonik aygıt dışındaki aygıtlarda yoğunlaşan burjuva sınıf ve fraksiyonları da, yoğunlaştığı aygıtı hegemonik aygıt konumuna getirmeye çalışır. İktidar blokunun farklı bileşenlerinin politika pratikleri doğrultusunda bir mücadele alanı olma hüviyeti taşıyan kapitalist devlet, anın sorunlarını çözmeye yönelik dakik/telafi edici siyasalalar eşliğinde, tutarsızlık izlenimi veren ve çelişkili bir yön ihtiva eden bir yapı olarak temayüz eder. Kapitalist devletin başlangıçta zayıflığı olarak telakki edilebilecek bu özelliği, burjuva sınıf ve fraksiyonlarının uzun erimli siyasi/ekonomik egemenliğini cisimleştirebilmesi için devlete gerekli manevra kabiliyetini verir. Kapitalizmin evre/ aşamalarına uygun olarak ve sınıf mücadelelerinin türeyimsel öğeleri ekseninde hegemonik sınıf ve fraksiyonun dönüşümü, devlet aygıtında bütünsel bir dönüşümü gerekli kılmaksızın egemenliğin bir aygıttan diğerine geçişine cevaz verir ve kapitalist devlet hegemonyayı dolaşıma sokan sınıf siyasetini uygulamak için gerekli manevra kabiliyetine sahip olur (Poulantzas, 2006: 144-155).

Kapitalist devleti sınıf mücadelelerin özgül bir yoğunlaşma alanı olarak teorize eden Poulantzas, devletin yalnızca egemen sınıflar arasındaki bir yoğunlaşma ve çatışma alanı olmadığını ifade eder ve halk sınıflarının da kapitalist devletin içerisinde yoğunlaştığına dikkat çeker. Devletin halk sınıflarını yoğunlaştırması, kapitalist devletin tarafsız bir konumda olduğu anlamına gelmemektedir ve egemen sınıfların uzun erimli çıkarlarını realize eden sınıf siyasetinin gerekli bir unsuru olarak ön plana çıkmaktadır.

Kapitalist devlet, egemen sınıflar ve halk sınıfları arasındaki asimetrik ilişkiyi hegemonya vasıtasıyla güvence almaya yönelik siyasaları dolaşıma sokar ve böylece kısa vadeli ekonomik tavizler aracılığıyla siyasal hegemonyayı örgütlemenin imkânına sahip olur. İktidarın devletin dışarısına doğru taşma eğiliminde olması ve kapitalist devletin iktidar ilişkileri içerisinde gömülü halde bulunması, halk sınıflarının belirli ekonomik/siyasal politikalar aracılığıyla devlet aygıtı tarafından içerilmesini (halk sınıflarının mücadelelerini tam olarak tüketmeye muktedir olmasa da) gerekli kılar. Refah devleti gibi kimi uygulamalarda görüldüğü üzere kapitalist devletin sosyal/ekonomik işlevleri, alt sınıfların devlet aygıtında egemen sınıf ve fraksiyonlarının egemenliği güvence altına alacak şekilde içerilmesinden neşet etmektedir. Halk sınıflarının devlet aygıtı tarafından içerilmesi, kapitalist devlete alt sınıfların çıkar ve taleplerini göz önünde bulundurma ve söz konusu talepleri egemen sınıfların siyasi/ekonomik çıkarlarını gerçekleştirecek stratejilerle birleştirme imkânı verir. Bu çerçevede kapitalist devlet, stratejik örgütlenişini geniş spektrumda kurarak/yeniden yapılandırarak, egemen sınıfların çıkarları doğrultusunda işçi sınıfını ve müttefiklerini yönlendirir ve mevzi savaşlarıyla[12] küçük burjuvazi, köylüler gibi sınıflarla (işçi sınıfının olası müttefikleriyle) işçi sınıfının bağlantısını keser ve böylece sınıf hegemonyasını yeniden üretir.

[12] Kapitalist devlet egemen sınıflar ve alt sınıflar arasında kararsız bir dengede hareket eder ve ekonomiyi görünüşte bir uzlaşı alanı olarak kurmaya yönelik siyasaları devreye sokar

Devleti halk sınıfların nüfuz edemediği monolitik bir bütünlük olarak ele alan araçsalcı Marksist yorumlara eleştiri mahiyetinde olan Nicos Poulantzas'ın ilişkisel devlet teorisi, egemen sınıflar arasındaki çelişkiyi keskinleştiren nedenlerden birinin de halk sınıflarının devlet aygıtında yoğunlaşması olduğuna işaret eder. Kâr oranlarının düşme eğilimi gibi egemen sınıflar arasındaki çelişkinin başat aktörü olan bir durumun da gösterdiği üzere, işçi sınıfının mücadelesi egemen sınıflar arasındaki çelişkiye müdahil olur ve iktidar bloku içerisindeki halihazırdaki çelişkileri keskinleştirir ve böylece halk sınıflarının devlet aygıtında mevzi kazanabilmesi için gerekli manevra kabiliyetini verir. Buna rağmen devlet aygıtı içerisinde egemen sınıfların yoğunlaşmasıyla, işçi sınıfı ve müttefiklerinin yoğunlaşması arasındaki farka işaret eden Poulantzas, kapitalist devletin alt sınıfları madun bir konumda yoğunlaştırdığına ve bunun nedenin de burjuva sınıf ve fraksiyonlarının egemenliği güvence altına alan devletin kurumsal maddiliği olduğuna dikkat çeker. Egemen sınıfların ortak çıkarını cisimleştiren sınıf siyasetinin uygulayıcısı olan kapitalist devlet, halk sınıflarının mevzi kazandığı aygıtları karar alma ve uygulama süreçlerinde geri plana çeker ve burjuvazinin yoğunlaştığı aygıtları ön plana çıkarır ve böylece sınıf egemenliği restore eder (Poulantzas, 2006: 156- 161).

Devlet aygıtlarında temsil olmayı reddeden ve böylece devletin içerisinde yoğunlaşmanın alt sınıflara verdiği imkânları geri tepen anlayışa eleştirel yaklaşan Lenin[13]'e yakın bir pozisyonda konumlanan Nicos Poulantzas, kapitalist devleti

(Demirovic, 2012: 102). Söz konusu uzlaşının sağlanabilmesi ve sınıf hegemonyasının restorasyonu için, egemen sınıf ve fraksiyonların olası tehditleri bertaraf etmesi ve işçi sınıfının inisiyatiflerini etkisizleştirmesi gerekmektedir. İnisiyatiflerin etkisizleşmesi belirli fraksiyonların stratejik olarak desteklenmesi doğrultusunda da olabilmektedir (Jessop vd., 1984). Bu çerçevede, Gramsci'nin mevzi savaşı olarak tanımladığı mücadele biçimi, sınıfların politik egemenliğini güvence altına alan ve devletin sert çekirdeğinin dışarısında bulunan unsurlar üzerinde verilen mücadelelere gönderimde bulunur (Gramsci, 2018b: 281-282).

[13] Lenin, parlamenter sistem gibi aygıtlara katılmayı reddeden ve sosyalizme giden yolda gerektiğinde kısa vadeli uzlaşılar yapmaktan imtina eden anlayışı sol komünizm olarak tanımlar ve söz konusu düşünüş tarzının politik ataletle ve taktik/strateji yokluğuyla karakterize olduğuna işaret eder (Lenin, 1999: 50-62).

dönüştürmenin yollarından birinin de devlet aygıtında işçi sınıfı ve müttefiklerinin temsil olması olduğuna işaret eder. Lenin'den farklı olarak ise halk sınıflarının devlet aygıtında temsilini yalnızca taktik ve strateji bağlamında ele almayan Poulantzas, söz konusu durumun egemen sınıfın hegemonyasının tesisi/yeniden üretimi için bir zorunluluk olduğuna ve ilişkisel devlet teorisi uyarınca halk sınıflarının ekonomik/siyasal taleplerinin devlet aygıtında yankı bulmamasının olanaksızlığına işaret eder. Buna rağmen kapitalist devletin alt sınıfları yalnızca madun konumda yoğunlaştırması, devlet aygıtında temsil olmanın siyasal özgürleşme için tek başına yeterli olmadığına gönderimde bulunur. Poulantzas söz konusu durumu da göz önünde bulundurarak, kapitalist devleti demokratik yollardan dönüştürmenin yollarını arayacaktır.

2.4) Devletin Kurumsal Maddiliği

Kapitalist devleti bir sınıf diktatörlüğü olarak kuramsallaştıran ve araçsalcı devlet teorilerinde ifade olunan anlatı, egemen sınıfların neden burjuva demokratik devlet biçimine ihtiyaç duyduğunu açıklamaktan uzak bir konuma düşer. Egemen sınıfların siyasi/ ekonomik hâkimiyetini açıklayabilmek ve sınıf egemenliğinin değişen biçimlerinin izini sürebilmek, devleti belirli işlevlere göre ayrıştıran ve daha sonra bu işlevlerin toplanması olarak devleti telakki eden anlayıştan kopmayı gerekli kılar. Kapitalist devletin belirli rolleri yükümlenmesine işaret eden ve devletin ne olduğundan çok ne yaptığını inceleyen işlevselci yaklaşımdan kopma girişimi olarak ön plana çıkan devletin maddiliği, kapitalist devletin ontolojisini açıklama gayreti güder.

Poulantzas, kapitalist devleti öncelikle üretim ilişkileriyle ilişkiye sokup ikincil olarak sınıf mücadelelerini gündeme getiren anlayışın, kapitalist devleti anlamaktan uzak bir konuma düştüğüne işaret eder. Kapitalist devleti, salt sınıf mücadelelerinin

konjonktürüne gönderimde bulunarak açıklamaya çalışan ve kapitalist üretim tarzının evrelerinin/aşamalarının karakterize ettiği içkin eğilimi göz ardı eden yaklaşımlara da eleştirel yaklaşan Poulantzas devletin maddiliğini, kapitalist üretim tarzından temellenen siyaset, ekonomik, ideolojik sınıf mücadelelerinin kurumsal bir hüviyete bürünmesi olarak teorize eder.

Egemen sınıfların neden monarşiye değil de burjuva demokratik cumhuriyetine ihtiyaç duyduğuna ilişkin bir sorunsal etrafından şekillenen Poulantzas'ın devlet teorisi, erken dönem çalışmalarının genel taslağını sunan *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* isimli eserinde ve geç dönem devlet teorisinin ana hatlarını sunan *Devlet, İktidar, Sosyalizm*'de farklı paradigmalarla ele alınır. Kapitalist üretim tarzında özerkleşen siyasal kertenin ekonomik ilişkileri üstbelirlemesi ekseninde ve üretim faillerini hukuki öznelere dönüştüren *yalıtım etkisi* aracılığıyla söz konusu sorunsala bir açılım getirdiği erken dönem çalışmalarının aksine geç dönem eserlerinde Poulantzas, kapitalist üretim tarzında siyasetin görece özerk bir hüviyet kazanmasına ve bu durumun ekonomi ile siyaset arasındaki görece bir ayrımı beraberinde getirmesine rağmen, kertelerin birbirlerinden yalıtık olmadığına işaret eder. Kapitalizmin evre ve aşamalarına uygun olarak söz konusu ayrımın sınırlarını belirleyenin sınıf mücadeleleri olduğunu belirten Poulantzas, kapitalist devletin sınıf hâkimiyetine veya siyasal erkin yoğunlaşmış bir biçimine indirgenemeyeceğini belirtir. Bu çerçevede alt sınıfların devlete dayattığı rollere dikkat çeken Poulantzas, devletin neden sosyal güvenlik gibi siyasal hâkimiyete indirgenemeyen unsurları bünyesine dahil ettiği meselesine bir açılım getirir (Poulantzas, 2006: 53-58).

Devletin kurumsal maddiliği sınıf kuramsal ve sermaye kuramsal yaklaşımların sınırlarını aşmaya imkân verir. Sermaye kuramsal yaklaşımlar üretici güçlerin gelişim seyrine uygun düşen bir devlet biçimi olduğunu/olabileceğini belirtirken ve devlet

teorisini soyut ekonomik modellerden hareketle türetmeye çalışırken, sınıf kuramsal yaklaşımlar ise vurguyu sınıf mücadelelerine yapar ve kapitalist üretim ilişkilerinin dönüşümünün devlet üzerinde yaratmış olduğu etkileri ikinci plana atar. Birinci yaklaşım siyasal kerteyi ikinci plana atma pahasına ekonomik kerteyi ön plana çıkarırken, ikinci yaklaşım vurguyu siyasala yaparak ekonomiyi görmezden gelir (Jessop, 2005a: 120-123).

Devlet aygıtı içerisinde yoğunlaşan sınıf mücadelelerinin nasıl yapılandığına ve söz konusu yapılanışın sınıf hâkimiyetinin sağlanmasında oynadığı role işaret eden Poulantzas, ekonomi ve siyaseti birbirinden yalıtık alanlar olarak ele alan yaklaşımların sınırlarını aşmaya çalışır ve devletin yükümlendiği rolleri, bireyselleştirme, ulus, bilgi-iktidar, hukuk gibi unsurlar ekseninde tartışmaya açar. Kapitalist toplumsal formasyonda devletin tutunumu sağlama ve sınıf tahakkümünü tesis etme rolünün, doğrudan burjuvazinin egemenliğine indirgenemeyeceğine işaret eder.

2.4.1) Bireyselleştirme, Bilgi ve İktidar

Poulantzas'ın post-yapısalcı düşünürle eleştirel bir diyalog aracılığıyla, Marksist devlet teorisine büyük bir zenginlik katmaya yönelik kuramsal çabalarından biri de bilgi ve iktidar arasında ilişkiyi farklı bir çerçevede ele almasında kendisini gösterir. Aydınlanmanın düşünsel paradigmasında ifade olduğu üzere, bilgiyi iktidara karşı bir direniş odağı olarak anlamlandıran ve insanların bilgi vasıtasıyla özgürleşeceğini vazeden yaklaşımlara eleştirel yaklaşan Michael Foucault, bilgi ve iktidar arasındaki derin ilişkiye işaret eder ve egemenlik biçimlerinin bilgi vasıtasıyla üretildiğine vurgu yapar. Bilginin üretimi, yayılması ve kabul ettirilmesi, iktidara bir meşruiyet alanı sağlaması ölçüsünde iktidarı güvence altına alır, öte taraftan iktidar da belirleme, bir araya getirme ve ilişki kurma aracılığıyla belirli bilgi türlerinin oluşmasını sağlar. Bu doğrultuda, "bir yanda

bilgi öte yanda toplum ya da bir yanda bilim öte yanda devlet yoktur, ama 'iktidar-bilme'nin temel formları vardır" (Foucault, 1993: 51).

Kapitalist toplumsal formasyonda bilgi ile iktidar arasındaki ilişkinini izini sürebilmek ve bilginin devlet aygıtında nasıl kurumsallaştığını açıklayabilmek için natüralist/pozitivist paradigmadan kopmak gerektiğine işaret eden Poulantzas, kapitalist üretim tarzında emekçilerin emek araçlarından kopmasının bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi koşullandıran temel etmen olduğuna dikkat çeker. İşçi sınıfının meta üretirken yaptığı işin bilişsel öğelerinden mahrum kalmasına neden olan söz konusu kopuş, bilimin iktidar tarafından sahiplenilmesinin ve sınıf egemenliğinin yeniden üretilmesi için işlevsel kılınmasının başlangıç momentini oluşturur. Fikir işçiliğiyle beden işçiliği arasındaki ayrımla karakterize olan kapitalist üretim tarzında, fikir işçiliği ideolojik tabiiyet ilişkilere işaret eder ve bu çerçevede kafasıyla çalışanlar-bedeniyle çalışanlar arasındaki ayrıma indirgenemez (Poulantzas, 2006: 59-62).

Kapitalist devlet fikir işçiliğini kendi kurumsal maddiliği içerisinde cisimleştirir ve böylece beden işçiliği üzerindeki hâkimiyeti sağlamaya yönelik bürokratik kadroların ortaya çıkmasına neden olur. Teknik işlerde görevli kadrolar, üniversite çalışanları, devletin baskı ve ideolojik aygıtları içerisindeki uzmanlar gibi kimi fikir işçileri, burjuvazinin egemenliğini yeniden üretmeye yönelik siyasaları devreye sokar. Halk sınıflarının karar alma süreçlerinden uzaklaştırılmasına yönelen fikir işçiliğinin devlet aygıtında kurumsallaşması, aynı zamanda devlet personelinin bilginin taşıyıcısı olduğu zannına neden olur ve egemenlik ilişkilerinin teknik/bilimsel bir dile tahvil edilerek meşrulaştırılmasına hizmet eder. Kapitalist üretim tazında bilgi ve iktidar arasındaki ilişkinin yalnızca araçsal bir çerçevede ele alınamayacağını belirten Poulantzas, bilginin bizatihi kendisinin de iktidar tarafından yapılandırıldığına işaret eder. Kapitalist devlet bilimin üretilmesini güvence altına alırken, bilimin kendisinin de iktidar ilişkilerini içeren

bir devlet bilimine dönüşmesine neden olmaktadır. Entelektüeller sınıfını, üniversiteler ve uzman kadrolar aracılığıyla kendi bünyesine dahil eden kapitalist devlet, bilgiyle iktidar arasında içsel bir bağın tesis edilmesine neden olur. Bu çerçevede Gramsci'nin organik aydınlar[14] teorisini farklı bir kavramsal repertuar eşliğinde ifade eden Poulantzas, burjuvazinin kendi işlerini bilimin taşıyıcısı olduğu zannını uyandırarak yapacak bir sınıfa ihtiyaç duyduğuna işaret eder ve bütün devlet kadrolarını burjuvazinin organik aydını olarak ön plana çıktığını vurgular.

Kendisini bir akılcılık temelinde tanımlayan kapitalist devlet, iktidarın hükümdarın sözüyle veya dinsel otoriteyle meşrulaştığı pre-kapitalist toplumsal formasyonlardaki devlet biçimlerinden ayrılır ve halkın/ulusun temsilcisi sıfatıyla temayüz eder. Kapitalist devletin kendisini refere ettiği ulusun inşasının/yeniden inşasının ancak belirli tekniklerle mümkün olduğuna işaret eden Poulantzas, kapitalist toplumsal formasyonda bilgi-iktidar arasındaki ilişkinin salt ideolojik olana işaret etmediğine dikkat çeker ve söz konusu ilişkiyi maddi pratiklere doğru genişletir. Ulus hâlihazırda verili bir bütünlük olmadığı ve ulusun yaratılması/tekrar yaratılması gerektiği için, ulusu oluşturan unsurların belirli pratikler aracılığıyla inşa edilmesi gerekmektedir. Devletin ulusu inşa etmeye yönelik girişimleri bilgi-iktidar ekseninde şekillenir, kapitalist devlet ulusal dilin ve belirli ritüeller/semboller aracılığıyla ulusal türdeşliğin yaratılması için bilgiyi işlevsel kılar ve bilgi-iktidar teknikleri dolayımıyla yaratmış olduğu ulusal biçimleri kendi bünyesine dahil ederek ulusun/halkın temsilci olma sıfatıyla ön plana çıkar. Ayrıca ulusal pazarın yaratılması belirli bir ulusu varsaydığı için bilgi-iktidarın kapitalist toplumsal

[14] Bağımsız bir aydınlar sınıfı olmadığına işaret eden Gramsci organik aydınları, temsil ettiği sınıfların dünya görüşünü yayan ve bu çerçevede sınıf hegemonyasının tesisini sağlayan entelektüeller olarak kavramsallaştırır (Gramsci, 2018c: 374-375).

formasyonda oynadığı rol, devletin hem ekonomik yönünün hem de siyasal yönünün iç içe geçmesinin bir sonucudur (Poulantzas, 2006: 62-68).

Kapitalist üretim tarzında bilgi ve iktidar arasında kurmuş olduğu ilişkiyi, bireyselleştirme uğrağına taşıyan Poulantzas, öznellik üretiminin kapitalist toplumsal formasyonda oynadığı kilit rolü, birliklerin çözülmesi ve tekrar bir araya getirilmesi ekseninde açıklar. Kapitalist devlet bireyleri normalleştirmeye, homojenleştirmeye ve onları itaatkâr kılmaya yönelik disiplin tekniklerini devreye sokar ve toplumsal iş bölümünün gerekli kıldığı öznelerin üretilmesine katkıda bulunur ve aynı zamanda farklılıkları kaydederek bireyleri toplumsal gövdeyle buluşturmak için gerekli bilgiye sahip olur. Kapitalist devlet ekonomik/toplumsal birlikleri bireyselleştirme teknikleriyle "özgür" bireylere dönüştürerek, sınıf devleti olabilmek için gerekli referans çerçevesine sahip olur. Bireyselleştirdiği bedenleri temsil etme iddiasıyla ön plana çıkan kapitalist devlet, egemen sınıflar lehine devreye sokmuş olduğu siyasaları, ulusun ortak menfaatini gerçekleştirmeye yönelik kararlar olarak sunar ve böylece toplumsal iş bölümünü üretmek ve tekrar yapılandırmak için gerekli manevra kabiliyetine sahip olur. Poulantzas erken dönem çalışmalarında da benzer temalarla ele aldığı ve yalıtım etkisiyle açıklamaya çalıştığı devletin bölme ve bir araya getirmeye ilişkin rolünü, Foucault'nun çözümlemeleri ekseninde yeniden formüle eder ve bireyselleştirmenin salt anlamda ideolojik etkiler üzerinden kavranamayacağını, toplumsal iş bölümüne gönderimde bulunduğunu belirtir. Kapitalist devlet kendi bünyesine dahil ettiği belirli iktidar tekniklerini devreye sokar ve böylece hem sınıfsal failleri bireyselleştirir hem de bireyleri toplumsal iş bölümünün gerekli kıldığı rolleri oynamaya uygun öznelere dönüştürür. Bu doğrultuda Poulantzas'a göre bireyselleştirme teknikleri ve bilgi-iktidarın yarattığı kendilik stratejileri ancak kapitalist üretim tarzı ekseninde ele alınabilir. Kapitalist üretim tarzı her bireyin sınıfsal konumunun önceden belirli olduğu pre-kapitalist üretim

tarzlarından ayrılmakta ve belirli statülerin, ayrıcalıkların sürekli yeniden tanımlandığı ve dağıtıldığı bir anlayış ekseninde gelişmektedir. Bu doğrultuda bireyselleştirme teknikleri, hem kapitalist üretim tarzının gerekli kıldığı farklılaşmayı sağlayarak bireyleri farklı kimliklere bağlamakta hem de bireylerin aynı/benzer rolleri oynayabilmesine imkân veren teknik becerilerle onları kuşatmaktadır. Devletin bireyselleştirme uğrağını kendi içerisine okul aygıtı gibi kurumlar vasıtasıyla dahil ettiğine işaret eden Poulantzas, Foucault'ya eleştirel yaklaşır ve Foucault'nun bireyselleştirme tekniklerinde devletin oynadığı rolü ve kapitalist üretim tarzının özgül doğasını göz ardı ettiğini belirtir (Poulantzas, 2006: 69-76).

2.4.2) Hukuk

Devletin keyfi uygulamalarının/müdahalelerinin sınırlandırılması olarak tanımlanan hukuk devleti anlayışı, devletin şiddet pratiklerinin yasal düzenlememeler lehine silindiğine/kontrol altına alındığına ilişin bir anlatı sunar ve hukuk-şiddet dikotomisi çerçevesinde şekillenir. Modern devletin meşruiyet zeminini bulduğu bu anlayışa eleştirel yaklaşan hikmet-i hükümet/devlet aklı teorisi, devletin kendi yaratmış olduğu yasayı askıya alarak işlediğine işaret eder ve yasa-şiddet ikilemini aşmak için gerekli teorik zemini sunar. İlk olarak Giovanni Botero tarafından kavramsallaştırılan devlet aklı, kamu düzenin ve devletin uzun erimli varlığının sürebilmesi için yasayla bir çatışmayı içerimler ve yönetim sanatının altında konumlanır. Devlet aklı, yasanın üzerindeki bir yasaya gönderimde bulunur ve olağanüstü koşullarda yasanın askıya alınarak acil bir konjonktürel ihtiyacın gerekliliklerine devletin (şiddet pratikleri de dahil olmak üzere) verdiği cevaba işaret eder (Zarka, 2003: 201-202). Yasanın şiddetin dışlanması olduğuna ilişkin anlayışa eleştirel yaklaşan Foucault'ya göre devlet aklı,

devletin egemenliğini tehdit eden unsurların ortadan kaldırılmasında ve devleti güçlendirmeye yönelik pratiklerde ifadesini bulur (Foucault, 2015: 6-7).

Şiddet ve hukuk arasındaki düalizmi aşmaya yönelik kuramsal çabayı belirli yönlerden olumlayan Poulantzas[15], bütün devlet biçimlerinde yasanın var olduğuna ve en despotik rejimlerin bile kendisini hukuki bir forma büründürerek halkın gözünde meşrulaştırmaya çalıştığına işaret eder. Hukuk düzeni, devlet şiddetinin ve iktidar uygulamalarının nesnesini belirlediği ölçüde devletin baskı aygıtlarını varsayar ve devletin baskıcı yönünün daha iyi işlemesini sağlayarak devlet şiddetine meşruluk katar. Öte taraftan devletin baskı aygıtlarının da hukuksal düzeni güvence altına alan yegâne unsur olduğuna işaret eden Poulanzas, yasa ve şiddetin iç içe geçtiğini belirtir. Devlet eyleminin ve somut işleyişinin, yasa tarafından çerçevelenebilmekten uzak bir görüntü sunduğuna işaret eden Poulantzas, devlet aklı düşüncesini sınıf pratiklerine doğru genişletir ve devletin yasayı askıya alarak hareket etmesinin altında yatan temel unsurun, sınıflı toplumlarda egemen sınıfın hâkimiyetini yeniden üretmek olduğunu belirtir. Egemen sınıfların hâkimiyetini sağlayan kapitalist devlet, yasayı askıya alacak düzenekleri de kendi içerisinde yoğunlaştırır ve gerektiğinde bunları devreye sokarak şiddet dolayımıyla sınıf egemenliğini restore eder. Marx ve Engels'in her devletin bir sınıf diktatörlüğü olduğuna ilişkin teorilerine yeni bir perspektif sunan Poulantzas, yasa dışılığın her zaman devlet aygıtı içerisinde örgütlenmiş olduğuna ilişkin tezinden

[15] Poulantzas erken dönem eserlerinde hukuku J. P. Sarte'ın etkisiyle varoluşçu temalar eşliğinde ele alarak insan özgürlüğünün içkin ontolojik temelini hukuk aracılığıyla açıklamaya çalışır ve insani varoluşun yetkinleşmesinde hukukun oynadığı role dikkat çeker (Poulantzas, 2013a; 2013b). Geç dönem çalışmalarında ise hukukun kapitalist toplumsal formasyonda devlet aygıtının kurumsal maddiliğinin içerisindeki yapılanışına ve bu yapılanışın egemen sınıfların hâkimiyetinin sağlanmasında oynadığı role işaret eder.

hareketle, yasa-şiddet dikotomisini aşar ve yasanın da hukuksal aygıt dolayımıyla örgütlenmiş şiddet olduğuna dikkat çeker (Poulantzas, 2006: 84-95).

Her ne kadar hukuk ve şiddet birbirlerine karşıt olarak düşünülemez olsa da kapitalist üretim tarzında hukuk yeni bir boyut kazanarak, devletin görece özerkliğinin bir sonucu olarak eylemde bulunabilmesi ve sınıfsal ilişkileri düzenleyebilmesi için gerekli bir form olarak temayüz eder. Kapitalist hukuk içerisinde şiddet biçimi doğrudan sınıfsal bir nitelik kazanır ve işçinin emek araçlarından kopuşunu içerimler, bu çerçevede sınıfların genişletilmiş yeniden üretimi, sınıfların dışarıya kapalı olduğu pre-kapitalist üretim tarzlarından farklı bir biçim alır. Bireyleri hukuki öznelere dönüştüren modern hukuk sistemi, sınıfların üretim ilişkilerinde maruz kaldığı bölünmeyi yeniden üretir ve üretim failleri arasındaki doğal bağların çözüldüğü kapitalist üretim tarzında, sınıflar arasındaki ilişkileri bireyler arasındaki ilişki olarak göstererek düzenler.

Kapitalist toplumsal formasyonda hukukun aksiyomatikleşerek, soyut, genel ve biçimsel kurallar ekseninde şekillenmesi, belirli bir öngörülebilirliği beraberinde getirir ve egemen sınıflar açısından belirli stratejik boyutlar içerir. Burjuva sınıf ve fraksiyonlarının egemenlik mücadelelerinde takip edecekleri ve geliştirecekleri stratejilerle ilgili genel bir taslak sunar. Yasanın kapitalist toplumsal formasyonda yükümlendiği bir diğer önemli rol ise, görece bir özerklik uyarınca sınıfların devlet aygıtına ulaşmak için izleyecekleri yola işaret etmesidir ve bu doğrultuda devlet aygıtına/personeline iletilen burjuva sınıf ve fraksiyonlarının talepleri hukuksal dolayım mekanizması aracılığıyla devlet aygıtına ulaşır. İktidar bloku içerisindeki dönüşümlerin bir dolayım mekanizmasıyla devlet aygıtına ulaşması, iktidar blokundaki esaslı dönüşümlerin devlet aygıtında bir sarsıntıya neden olmaksızın devletin siyasalarında yankı bulmasını sağlar ve kapitalist devletin sınıfsal ilişkileri düzenlemesi için gerekli manevra kabiliyetini tesis eder. Bu çerçevede Poulantzas'a göre hukuk sistemi, iktidar

blokuna karşı görece özerk bir pozisyonda bulunması gereken kapitalist devlet için gerekli bir form olarak ön plana çıkmaktadır ve devletin hegemonik sınıf ve fraksiyonun öncülüğünde iktidar blokunu politik kertede yapılandırmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kapitalist devletin yalnızca egemen sınıfları kurumsal maddiliği içerisinde yoğunlaştırmaması aynı zamanda alt sınıfları da bünyesine dahil etmesi, devletin kurumsal birliğinin tesis edilebilmesi için hukuk dolayımıyla alt sınıfların da içerilmesinin gerekliliğine işaret eder. Proletarya ve müttefiklerinin sınıf mücadeleleri ekseninde kendisine dayatmış olduğu siyasal/ekonomik işlevleri yükümlenen kapitalist devlet, böylece alt sınıfların taleplerini hukuk aracılılığıyla çerçeveleyebildiği ölçüde, kendi varlığını ve sınıf egemenliğini güvence altına alır. Poulantzas hukukun kapitalist devlette oynadığı kilit role dikkat çekerek, hukuksal kuralların görece bir özerklik uyarınca güç ilişkilerinin yoğunlaşması olduğunu belirtir ve devlet müdahalesinin sınırlarını belirleyenin sınıf mücadelelerini önceleyen ve kendi kendine gönderimde bulunan bireysel haklar değil, işçi sınıfı ve müttefiklerinin mücadeleleri olduğuna işaret eder (Poulantzas, 2006: 96-103).

2.4.3) Ulus

Modern bir olgu olması hasebiyle kapitalizmle ilişkili bir çerçevede ele alınabilecek bir birlik türü olan ulus, Marksist teori tarafından farklı perspektiflerden değerlendirilmiştir. Ulusla toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiyi tesis eden Marksist teori, ulusun kapitalist toplumsal formasyonda burjuvazinin egemenliğini cisimleştiren ve tikel politik çıkarların siyasal kolektivitenin çıkarı olarak sunulmasına imkân veren bir birlik türü olduğuna ilişkin bir perspektif sunar. Ulusun inşa/yeniden inşa projeleri hayata geçirilmeden "sınıf mücadeleleri ve daha genel anlamıyla sosyal çatışmalar son kertede hâkim sınıf lehine çözülemezdi" (Balibar, 2016: 207). 20.yy'da sosyalist hareketin taşıyıcısının işçi sınıfı olmaktan ziyade, anti-emperyalist ulusal kurtuluş mücadeleleri

ekseninde ulusal hareketler olması, Marksizmin ulusa olan bakışında bir dönüşümü beraberinde getirmiş ve ezen ulus-ezilen ulus ayrımı uyarınca ulusal hareketin ilerici bir niteliğe bürünebileceğine işaret edilmiştir. Lenin'in ulusların kendi kaderini tayin hakkı tezinde görülebileceği üzere, başka bir ulusun siyasal/ ekonomik egemenliği altında yaşayan bir ulusun ayrılma hakkı kabul edilmiş ve söz konusu ayrılma hakkı dünya proletaryasının lehine ise uluslararası sosyalist hareket tarafından desteklenmesi öngörülmüştür (Lenin, 1992: 51-56).

Marksizmin klasik eserleri, örtük bir biçimde de olsa ulus ve ulus devlet arasında bir ayrımı içerimler, sınıf çatışmalarının ortadan kalkmasından ve devletin sönümlenme momentinden sonra da ulusların varlığını sürdüreceğine ilişkin bir anlatı geliştirir. Siyasal erkin belirli bir teritoryal alanda ulusal birlik doğrultusunda örgütlenmesi anlamına gelen ulus devlet ile, kültür, dil, din gibi unsurlar üzerindeki belirli bir ortaklığa gönderimde bulunan ve farklı tahayyüller ekseninde şekillenen ulus arasındaki ayrım (Jessop, 2018: 219-222), Poulantzas'ın ulusa yönelik perspektifinin temelini oluşturur ve ulusal unsurların devletin kurumsal matrisi içerisindeki yapılanışının izini sürebilmesine imkân verir.

Ulus, devletle özdeşleşmese de kapitalist devletin ulus devlet olarak temayüz ettiğine işaret eden Poulantzas, ulus ve devlet arasındaki diyalektik ilişkiye gönderimde bulunur ve sınıfsal egemenliğin sürebilmesi için ulusların kendisini devlet pozisyonuna yükseltmesinin önemine, devletlerin ise belirli pratiklerle ulusu oluşturmasının gerekliliğine, kapitalist üretim tarzının özgün zamansallığına ve mekansallığına işaret ederek açıklama getirmeye çalışır. Emekçinin emek araçlarından kopuşuyla karakterize olan kapitalist üretim tarzı, mekân ve zamanda bir dizi farklılaşmayı içerimler ve bu doğrultuda zamanın/mekânın homojen, tersine çevrilebilir ve kesiksiz olduğu pre-kapitalist üretim tarzlarından ayrılır. Kapitalist üretim tarzında temellenen iş sürecinin

örgütlenmesi, taylorgil üretim sürecinde de görüldüğü üzere parçalı bir yön ihtiva ederek üretim, tüketim ve yeniden üretim döngüleri ekseninde farklılaşan bir uzam olarak ön plana çıkar. Sermayenin devinimlerinin ve genişletilmiş yeniden üretiminin içerisinde yer aldığı bu parçalı/kesikli uzam, modern ulusun başlangıç momentini oluşturur ve kapitalist üretim tarzına gönderimde bulunur. Kapitalist devlet, söz konusu parçalı mekâna belirli hudutlar koyarak mekânın parçalı örgütlenmesini kurumsal maddiliği dolayımıyla kendi bünyesine dahil eder ve paranın, emeğin, sermayenin akışını düzenlemeye yönelik belirli teknikleri işlevsel kılar. Kapitalist zamansal matrisinin de farklılaşarak, parçalı, tekil ve tersine döndürülemez bir görünüme büründüğünü belirten Poulantzas, işçinin zamanı, burjuvazinin zamanı, ara kademelerin zamanı gibi farklı zamansallıkların ortaya çıktığını ve sınıf mücadelelerinin farklılaşan ritmi ekseninde toplumsal formasyonların siyasal üstyapısının, ekonomik ilişkilerinin ve ideolojik örüntülerinin farklı tarihsel evrelere denk düştüğünü ifade eder. Söz konusu farklılıklar, kendilerini bir araya getirerek düzenleyecek ve sınıf hâkimiyetini güvence altına alacak bir yapının gerekliliğine gönderimde bulunur. Bu yapının modern devletlerde ulus olarak ön plana çıktığını belirten Poulantzas, ulusun unsurları olan zaman ve mekânın hâlihazırda verili unsurlar olmadığını ve bizatihi kapitalist devlet tarafından yapılandırıldığını ifade eder. Ulusun unsurlarının oluşturan zaman ve mekânın sınıf mücadeleleri ekseninde şekillenmesi ve kapitalist üretim tarzında temellenmesi, ulusa ilişkin araçsal yaklaşımlardan kopuşu beraberinde getirir ve ulusun burjuvazinin bir ürünü olmaktan ziyade, sınıflı toplumlarda siyasal/ekonomik egemenliğin büründüğü bir birlik türü olduğu açıklık kazanır. Ulusun güç dengelerinin bir sonucu olması, sınıfların ulus üzerinde yürüttükleri mücadelelere işaret eder, kendisini ulusun temsilcisi olarak gösterip diğer sınıfların desteğini almaya çalışan sınıf ve fraksiyonlar, politika pratikleri ekseninde farklı ulusal projeleri hayata geçirmeye çalışır. Milli burjuvazi uzam ve zamanı kendi çıkarlarını gerçekleştirecek

şekilde dışa kapalı olarak tesis etmeye çalışırken, komprador burjuvazi uzam ve zamanı dışa doğru genişletmeye çalışır. Ulusun, devletin kurumsal maddiliği içerisinde yapılanışı taktik/strateji ve enternasyonalizm açısından da bir dizi sonuç doğurur. Ulusu ortaya çıkaran her toplumsal formasyonun kendi özgün zamansallığı/mekansallığı ve sınıf mücadelelerinin ulusal biçim dolayımıyla büründüğü form olduğu için, her toplumsal formasyonda işçi sınıfı kendi ulusunun bir değişkeni olarak temayüz etmekte ve sınıf mücadelelerinde ulusal biçim önemli olmaktadır. Enternasyonalizmin ancak farklı ulusal biçimler varsayıldığı zaman anlamlı olabileceğine işaret eden Poulantzas, aksi türlü bir yaklaşımının soyut bir enternasyonalizm adına ulusal mücadelelerin özgünlüğünü görmemekle karakterize olacağına işaret eder (Poulantzas, 2006: 112-120, 122-126, 130-133).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OLAĞANÜSTÜ REJİM BİÇİMLERİ

3.1) Kapitalist Devletin Otoriterleşme Eğilimi

Totaliter ve otoriter rejimlerin tanımlanma biçimi, kamusal alan-sivil toplum, birey-devlet, yasa-tiranlık gibi bir dizi sorunsal etrafında şekillenir ve devlet teorisine ilişkin farklı yönelimler çerçevesinde temellenir[16]. Totaliter rejimleri devletin özel alana ait bazı unsurları tekelleştirmesi, bütünlüklü bir dünya görüşünü bireylere endoktrinasyon yoluyla kabul ettirmesi, iktidarın merkezileştirilerek tek partiyle/liderle ilişkilendirilmesi, plüralizmin ortadan kaldırılması çerçevesinde değerlendiren yorumlar, kamusal alanla sivil toplum arasındaki ayrımda anlamını bulur (Linz, 2008: 33-38). Totaliter rejimleri, birey ve devlet arasındaki ilişki çerçevesinde ele alan yaklaşımlar, kamusal ve özel alan arasındaki ayrımı sürdürerek, devletlere otoriterleşme imkânını verenin dolayım mekanizmalarının ortadan kalkması olduğunu belirtir. Hannah Arendt, emperyalizm aşamasında burjuvazinin gücünü devlete devrederek siyaset sahnesinden çekildiğini ve bu durumun bireyleri bir arada tutan sınıfların ortadan kalkmasıyla karakterize olduğunu belirtir. Emperyalizm, toplumsalın hizmetinde olması gereken güç ve iktidarın, başlı başına bir amaca dönüşmesinde ve toplumsal hayatın üzerinde konumlanmasında ifadesini bulur (Arendt, 2014a: 35). Bu çerçevede, güç ve iktidar arayışında olan burjuvazi, sınıfların çözülüşüyle ortaya çıkan ve yalın bireylerin terkibinden oluşan kitlelerle iş birliği yapar. Totaliter rejimler ne "ulus-devletlerin eski çıkar partileri gibi

[16] Marksizm de dahil olmak üzere bütün radikal özgürleştirici projelerin zorunlu olarak totaliter eğilimler barındırdığını iddia eden yaklaşımlar, totalitarizm düşüncesinin ideolojik yönünü oluşturmakta ve anti-Marksist bir söyleme bağlanarak faşizm ile sosyalizmi rabıtalandırmak konusunda işlevsel olmaktadır (Zizek, 2006: 11). Bu açıdan Poulantzas'ın totaliter rejimlerin kapitalist üretim tarzıyla olan ilişkisini tartışmaya açması, söz konusu anlayışa bir cevap niteliğindedir.

sınıfları; ne de Anglo-Sakson ülkelerin partileri gibi kamusal konularla ilgili kanaat ve çıkar sahibi olan yurttaşları değil, kitleleri hedefleyerek örgütlerler" (Arendt, 2014b: 40).

Totaliter rejimleri, soyut bir diktatörlük üst başlığında toplayan yaklaşımlara eleştirel yaklaşan Poulantzas, totalitarizmi kapitalist devletin güncel dönüşümlerini ve otoriterleşme eğilimlerini tespit edebilecek şekilde işlevsel kılmaya yönelik bir kuramsal çaba içerisine girer ve kapitalist üretim tarzının söz konusu fenomeni ürettiğini belirtir. Totaliter rejimler, egemen sınıfların politika pratiği ekseninde kapitalist devletin politik kertesinin güçlendirilmesinden neşet etmekte ve kapitalist toplumsal iş bölümünde temellenmektedir. Kapitalist devlet kendi meşruluk zeminini halkın temsilinde bulduğu için, ekonomik ilişkileri ideolojik ve politik eksende yalıtır ve "sade bireyin" ortaya çıkmasına neden olur ve daha sonra sade bireyleri burjuvazinin hegemonyasını örgütleyebilmek için destek birimlerine dönüştürür. Dolayısıyla totaliter rejimler, Arendt'in iddia ettiği üzere sınıfların çözülüşünden ziyade, sınıf mücadelelerinin aldığı özgün bir biçime tekabül etmekte ve ancak toplumsal formasyonların özgül belirlenimlerinden hareketle anlaşılabilmektedir (Poulantzas, 2014: 339-341). Burjuva/liberal siyaset bilimi ve sosyolojisi tarafından totaliter rejimlerin altında konumlandırılarak özgül belirlenimlerini inceleme girişimi akamete uğratılan Nazizm ve faşizm örneğinde olduğu üzere, belirli sınıfların politik temsilinin yokluğu onların devletle bütünleşmesine imkân vermektedir. Kapitalist üretim tarzının pre-kapitalist üretim tarzları üzerindeki yalıtım etkisi, küçük burjuvazi ve köylüler başta olmak üzere bir dizi sınıfın politik temsili akamete uğratmıştır. Politik temsili gerçekleşmeyen sınıflar ise, devletle bütünleşme uğrağına girmiş ve politik düzeyde *geçerli etkiler*[17] sunarak

[17] Marx'ın Bonapartizm çözümlemelerinde köylülerin durumu veya faşist rejimlerde küçük burjuvazinin üstlendiği rol geçerli etkinin en somut göstergesi olarak ön plana çıkmaktadır. Bir sınıfın politik düzeyde etkilerinin olabilmesi için özerk bir politik temsil mekanizmasına sahip olması gerekmediğine işaret eden Poulantzas, geçerli etkiler sunan sınıf ve fraksiyonların siyasal

burjuvazinin egemenliğini güçlendirmişler ve politik bir dolayım mekanizması görevini yerine getirmeleri ölçüsünde egemen sınıfın yapılanmasına katkı sunmuşlardır (Poulantzas, 2014: 343).

Poulantzas kapitalist devletin otoriterleşme eğilimini *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* isimli eserinde ve *Devlet, İktidar, Sosyalizm*'de belirli bir süreklilik ve kopuş ekseninde ele alır. Poulantzas'ın erken dönem totaliter rejim çözümlemeleri, büyük bir oranda yalıtım etkisinin devletin kurumsal matrisi üzerinde yaratmış olduğu dönüşüm ekseninde şekillenir. Poulantzas daha sonra kendisini kısmen tekzip eder ve erken dönem eserlerinde totalitarizmi yalıtım etkisi çerçevesinde açıklamaya çalışmasının ideolojiye ağırlık verecek çözümlemeler yapmasına neden olduğunu itiraf eder ve yalıtım etkisi yerine maddi pratikleri ikame eder.

Totaliter rejimleri anlayabilmek için toplumsal mücadeleleri önceleyen ve burjuva düşüncesine teorik bir destek noktası olarak inşa edilen "birey" mitinden kopmak gerektiğine dikkat çeken Poulantzas, kamusal ve özel alan arasındaki ayrımı tartışmaya açar. Kapitalist devletin işleyişinin imkân ve ön koşullarını oluşturan bireyselleştirme uğrağı, bir dizi teknikle özel alanın biçimlendirilmesini ve özel olarak tasavvur edilen aile, beden, kadın-erkek rolleri gibi bir dizi unsurun maddi pratiklerle yapılandırılmasını gerekli kılmaktadır. Kapitalist devlet bireyselleştirme uğrağı dolayımıyla yaratmış olduğu özel alandan farklı bir konumda bulunduğu zannını uyandırır ve "bireyleri" temsil mekanizmalarıyla kendi bünyesine dahil ederek, politik sınıf hâkimiyetini tesis eder (Poulantzas, 2006: 76-78).

Kamusal ve özel alan arasındaki ayrım büyük bir oranda bireylerin siyasal hayatlarını sürdürdüğü uzamla özel yaşamlarını sürdürdüğü uzam arasındaki ayrımı

düzeyde önemli işlevler yükümlendiğini ve başka bir sınıfın çıkarlarını yansıttığını ifade eder (Poulantzas, 1990: 148-149).

içerimler ve bireylerin siyasal temsilinin eşit bir şekilde kamusal alanda yankı bulacağına ilişkin bir varsayımdan hareketle şekillenir. Söz konusu düşünüş tarzının perspektifine göre totaliter rejimler, kamusal ve özel uzamlar arasındaki farkı silikleştirdiği ölçüde her iki alanın da yıkımını beraberinde getirir (Arendt, 1994: 87). Özel ve kamusal alanın birbirlerinin dışarısında konumlanan yalıtık alanlar olmadığına işaret eden Poulantzas, devletin stratejik örgütlenişinin bizatihi özel alanın kuruluşuyla mümkün olduğunu belirtir. Özel ve kamusal alan arasında özsel bir ayrımın olmaması, kapitalist devletin özel alanı düzenlemeye yönelik girişimlerinin müdahale terimiyle ifade olunamayacağına gönderimde bulunur ve bireysel haklar/hukuk düzeni gibi unsurların devletin özel alanı biçimlendirme girişimlerine engel teşkil etmediği açıklık kazanır. Totaliter rejimlerin devletin özel alanı gasp etmesi olarak tanımlanamayacağına işaret eden Poulantzas, totalitarizmin kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde şekillendiğini ve toplumsal iş bölümünde temellendiğini belirtir. "Her ne kadar paradoksal görünse de devlete sınırsız iktidar perspektifleri açan şey, bizatihi kendisi tarafından kurulan kamusal-özel ayrımıdır" (Poulantzas, 2006: 80).

Kamusal ve özel alan arasındaki ayrımın sınıf mücadelelerini önceleyen bireysel haklar ekseninde temellenmediğini belirten Poulantzas, temsili demokrasi gibi kurumların devlet aygıtı içerisindeki varlığının halk sınıflarının mücadelelerinin bir sonucu olduğuna dikkat çeker. Bireysel hak ve özgürlükler, refah devleti gibi kimi uygulamalar bireylerin devlete karşı bir fethi olmaktan ziyade, ezilen sınıfların devlet aygıtının kurumsal matrisinin içerisinde kaydolmasına işaret eder. Bu doğrultuda özel alanın daralması, temsili demokrasinin bazı kazanımlarının tasfiye edilmesi, refah devleti uygulamalarının askıya alınması gibi bir dizi uygulamayla karakterize olan totaliter rejimler, sınıflar arasındaki güç ilişkilerine gönderimde bulunur ve egemen sınıfların güç

mücadelesinde momentumu kendi lehine döndürdüğüne işaret eder (Poulantzas, 2006: 80-81).

Poulantzas kapitalist devletin otoriterleşme eğilimini, kapitalist üretim tarzında temellenen konjonktürel sınıf mücadeleleri ekseninde ele alarak, sınıf mücadeleleri göz ardı eden ve kapitalist devletin otoriter eğiliminin tedrici olarak ortaya çıktığını ifade eden özcü anlatıdan kopar. Bununla beraber olağanüstü rejimleri/kapitalist devletin otoriter dönüşümünü, kapitalist üretim tarzının özgül koşullarını ikinci plana atarak salt anlamda sınıf mücadelelerine vurgu yaparak açıklamaya çalışan yaklaşımlara da eleştirel yaklaşan Poulantzas, hem sınıf mücadelelerine hem de kapitalist üretim tarzının içerisinde taşıdığı otoriterleşme eğilimine işaret eder. Modern totalitarizm, faşizm ve askeri diktatörlükler gibi rejim biçimleri salt anlamda sınıf mücadelelerinin konjonktürüne bağlı bir fenomen olarak ortaya çıkmamaktadır. Otoriterleşme eğiliminin kapitalist üretim tarzında ve üretim tarzı ekseninde temellenen kapitalist devletin içerisinde kayıtlı olması, kapitalist devletin otoriter dönüşümünü koşullandırmaktadır. Buna karşılık, olağanüstü rejim biçimlerinin/otoriter kapitalist devletin ortaya çıkışı, içkin otoriter tohumun filizlenmesinden ve tedrici olarak realize olmasından kaynaklanmaz, söz konusu otoriter dönüşüm ekonomik, siyasi ve ideolojik sınıf mücadelelerinin karmaşık yapısına gönderimde bulunur (Poulantzas, 2006: 81-82). Poulantzas hem askeri diktatörlükler, faşizmi gibi olağanüstü rejim biçimlerini, hem de sermayenin uluslararasılaşması doğrultusunda ortaya çıkan yeni olağan otoriter devleti bu bağlamdan inceleyerek, kapitalist devletin otoriter dönüşümünü kapitalist üretim tarzı ve sınıf mücadeleleri ekseninde tartışmaya açar.

3.2) Askeri Diktatörlükler

Nicos Poulantzas tarafından müzmin hegemonya krizine çözüm için ortaya çıkan ve halk sınıflarına karşı açık bir savaş halinde olan rejim tipini tanımlamak için kullanılan "olağanüstü rejimler", emperyalizmin tekelci aşamasında üretim ilişkilerinin dönüşümü, egemen sınıflar arasındaki çelişkiler, halk sınıflarının durumu ve devlet aygıtının geçirdiği dönüşüm gibi bir dizi unsur bağlamında incelenir. Poulantzas her ne kadar üç ülke (Portekiz, İspanya, Yunanistan) çerçevesinde askeri diktatörlüklere geçiş ve rejimlerin çözülüş sürecini incelese de, ampirik gözlemlerin dışında devlet/hegemonya krizi, emperyalizm, hâkim aygıt, egemen sınıflar, toplumsal kategoriler, halk sınıflarının mücadelesi gibi konulara ilişkin genel teorik çıkarsamalarda bulunur.

İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da askeri diktatörlüklere geçiş süreci, emperyalizmin mevcut aşaması olan tekelci kapitalizm tahlili ve söz konusu ülkelerin emperyalist zincir içerisindeki yerinin tespiti aracılığıyla anlamlandırılabilir. Emperyalizm en başat özelliği olan meta ihracı yerine sermaye ihracına yönelim, sermaye ihracı vasıtasıyla hammaddelerin denetiminde ve kapitalist üretim tarzının genişlemeci eğiliminin bir sonucu olarak yeni pazarlara yayılımda ifadesini bulur. Sermaye ihracının söz konusu işlevleri, kapitalist üretim tarzının diğer üretim tarzlarını bünyesine dahil etmediği emperyalizmin erken dönemini açıklayabilse de, emperyalizmin mevcut aşaması olan tekelci kapitalizmi açıklayabilmekten uzaktır. "Sermaye ihracının bugünkü ana işlevi, esas olarak emperyalist tekelci sermayenin kendini dünya ölçüsünde değerlendirerek emeğin doğrudan sömürüsüne dayalı her görece fırsatı kâra çevirme ihtiyacının bir uzantısıdır" (Poulantzas, 1981: 9).

Tekelci kapitalist evrede, kâr oranlarındaki düşüş eğiliminin önüne geçmek amacıyla bağımlı toplumsal formasyonlara yönelen sermaye ihracı, bu toplumsal

formasyonlarda kapitalist üretim tarzının yeniden üretilmesine neden olur. Bağımlı toplumsal formasyonların özgül koşullarında yeniden üretilen kapitalist üretim ilişkileri emeğin yeni sosyalizasyon biçimlerine ve kapitalist üretim tarzının farklı varyasyonlarına neden olur. Emperyalizmin mevcut aşaması çerçevesinde, yerli sermaye birikimini gerçekleştirmekte geç kalan İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın durumu değerlendiren Poulantzas, bu ülkelerde kapitalist üretim ilişkilerinin özgül koşullarda yeniden üretiminin, yabancı sermayenin koruması altında bağımlı bir sanayileşme sürecine neden olduğunu belirtir. Bağımlı sanayileşme politikası ve emperyalizmin mevcut aşamasına özgü bağımlılık biçimleri, askeri diktatörlüklerin kuruluşunun bir yönünü oluştursa da, tek başına askeri diktatörlükleri açıklayabilmekten uzaktır. Söz konusu ülkelerdeki rejim biçimini belirleyen, toplumsal formasyonunun özgül belirlenimlerinde sürmekte olan sınıf mücadeleleridir, dolayısıyla iç etkenlerin dış etkenlere karşı bir öncelliği vardır. "Devletin aldığı somut görünüm ister faşist veya askeri diktatörlük ister demokratik cumhuriyet olsun, bu toplumların iç etkenlerine bağlıdır" (Poulantzas, 1981: 16).

Tekelci kapitalizmin bağımlı toplumsal formasyonlar tarafından içerilmesi, sınıf mücadelelerini etkileyerek, bu mücadelelerin yoğunlaşmış bir biçimi olan devlet aygıtında bir dizi değişime etki eder ve rejim biçiminin (Faşizm, askeri diktatörlük, burjuva demokrasisi vs…) belirlenmesinde rol oynar. Tekelci kapitalist aşamada bağımlılık ilişkileri, kapitalist üretim tarzının toplumsal formasyonların özgül koşullarında içerilmesinden neşet ettiği için iç etkenler, emperyalizmin yarattığı ve yoğunlaştırdığı çelişkilerin toplumsal formasyona özgü çelişkilere eklemlenmesi anlamına gelmektedir. Bu durum ise, iç etkenler ile dış etkenler arasında kurulan ayrımın geçersizliğine işaret eder. Bu öncellik, bir toplumsal formasyonun dışarısında kalan (dünya güç dengesi, herhangi bir devletin süper gücü, emperyalist metropoller arasındaki rekabet vs.) çelişkilerin, ancak o ülkelerin özgün çelişkileriyle birleştiğinde etki

edebileceğine işaret eder. Askeri diktatörlükler, toplumsal formasyondaki siyasal, ideolojik ve ekonomik sınıf mücadelelerinin yoğunlaşmasının rejim biçiminde yarattığı dönüşüme tekabül ettiği için, söz konusu rejim biçimi ekonomik "geri kalmışlık"a ve "hızlı gelişim"e ilişkin teorilerden hareketle ele alınamaz. Dolayısıyla askeri diktatörlüklerin, ekonomik gecikmeyle ilintili olduğunu savunan III. Enternasyonal'in tezleri de, kapitalist gelişmeyi otoriter bir çerçevede gerçekleştirmeye çalıştığını ifade eden teoriler de geçerli bir açıklama sunmaktan uzaktır. "Aslında tarafsız ve çekimser ekonomik gelişme, ya da kendi başına ekonomik gelişme diye bir şey yoktur. Ekonomi, dümdüz bir çizgide, belirsiz olmayan ve daima olumlu bir yönde ilerlemez" (Poulantzas, 1981: 14).

İç etkenlerin dış etkenlere öncelliği tezi çerçevesinde ABD ve Avrupa'nın askeri diktatörlüklere yönelik tavrı incelendiğinde, emperyalist metropoller arasındaki çelişkinin söz konusu ülkelerde rejimin iç çelişkileri olarak yansıdığı açıklık kazanır. Amerikan sermayesinin hegemonyası altında ilerleyen sermayenin uluslararasılaşma süreci, Avrupa sermayesinin kısmen Amerikan sermayesine bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Bu durum Amerikan ve Avrupa sermayesinin birbirlerine cepheden karşıt iki kampı temsil etmediğine işaret eder, ayrıca sermayenin uluslararasılaşması emperyalist metropoller arasındaki çelişkinin silindiği ultra-emperyalist bir dünya düzenin ifadesi olmadığı için ABD ve Avrupa arasındaki çelişki devam etmektedir. Bu doğrultuda askeri diktatörlükler, Amerikan egemen sınıflarının ve ABD dış politikasının öncülüğünde, Amerikan ve Avrupa sermayesinin çelişkili siyasal ve ekonomik çıkarlarını toplumsal formasyonda temsil ederler. Askeri diktatörlükler salt ABD'nin veya Avrupa'nın güdümünde olmadığı için Askeri diktatörlüklerin yıkılış sürecinde Avrupa faal bir rol oynamamıştır. Esas olarak ABD'nin dış politikasının etki alanında olan ve Amerikan sermayesinin siyasal ve ekonomik çıkarlarını yansıtan askeri diktatörlüklerin

söz konusu bağımlılık biçimleri, ABD'nin egemenlik stratejine koşut giden birden çok taktikte cisimleşir. Diktatörlüklerin doğrudan desteklenmesi, Yunanistan'da Karamanlis'li çözüm, diktatörlüklere yasal bir görünüm kazandırmaya yönelik girişim gibi bir dizi taktik, ABD'nin bilinçli tercihinin ürünü olmayıp Amerikan sınıf ve fraksiyonlarının kendi arasındaki sınıf mücadelelerinin bir sonucudur. Emperyalist odakların bağımlı toplumsal formasyonlara yönelik birçok taktiği olmasına benzer bir şekilde, burjuvazinin de halk kitleleri üzerinde birçok taktiği vardır. Burjuvazinin söz konusu taktiksel çokluğu, hem burjuva sınıf ve fraksiyonlarının kendi arasındaki sınıf mücadelelerinin hem de halk sınıflarıyla olan mücadelelerinin bir sonucudur. Kapitalist devlet çoklu taktiklerinden birini/birkaçını uygulamaya koyarak, burjuvazinin hâkimiyetini güvence altına almak ve emperyalist odakların ekonomik/siyasal çıkarlarını cisimleştiren bağımlılığı yeniden üretmek için gerekli manevra kabiliyetine haiz olur. Askeri diktatörlüklerde burjuva sınıf ve fraksiyonlarının egemenliği ve emperyalist iş bölümüne bağımlılık bu şekilde tesis edilmiş ve yeniden üretilmiştir.

İç etkenlerin dış etkenlere önceliği tezi emperyalist metropoller arasındaki çelişkinin toplumsal formasyona özgü çelişkilere tahvil olduğu ve/veya bu çelişkilerle birleştiği zaman etkili olabileceğine işaret eder ve bu durumu doğrulacak şekilde askeri diktatörlüklerde hegemonik aygıt pozisyonun bulunan ordu içerisinde emperyalist odaklar arasındaki çelişkiyi özgül bir tarzda yeniden üreten hizipleşmeler yaşanmıştır. Devletin küresel yönelimi ve hem bu yönelimi belirleyen hem de bu yönelimden etkilenen ulusal ve uluslararası sınıf mücadeleleri, iktidar bloku içerisinde güçler dengesini değiştirerek devlet aygıtının yeniden organizasyona neden olur. Bu durum da devlet tipinin değişmesine ve dolayısıyla rejimlerin yıkılmasına neden olabilir. Askeri diktatörlüklerin Avrupa ortak pazarı lehine yönelimi, aslolarak Amerikan sermayesinin çıkarlarını yansıtan rejimler içerisindeki çelişkileri yoğunlaştırarak güçler dengesinin

değişmesine neden olmuştur. Bu çerçevede, emperyalist metropoller arasındaki çelişkilerin özgün bir tarzda toplumsal formasyona yansıması, iktidar bloku ve devlet aygıtı içerisinde hegemonya istikrarsızlığını beraberinde getirmiş, bu durum da rejimlerin yıkılışında önemli bir rol oynamıştır (Poulantzas, 1981: 21-28).

İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da diktatörlüklerin çözülüş sürecinde sermayenin ulusüstü bir yön kazanmasıyla ortaya çıkan yerli burjuvazi (domestic bourgeoisie) önemli bir rol oynamıştır. Askeri diktatörlüklerde, Amerikan sermayesinin tasallutu altındaki komprador burjuvazi hegemonik sınıf pozisyonda olduğu için, söz konusu rejimler uzun vadede bu sınıfın hegemonyası altında sermaye sınıf ve fraksiyonlarının çelişkili çıkar ittifakını yansıtır. Sermayenin uluslararasılaşması sürecinde ortaya çıkan yerli burjuvazi kendi sermaye tabanına sahip olmasına ve ideolojik-politik olarak görece bir özerkliği elinde tutmasına rağmen, uzun vadeli çıkarları uluslararası sermayenin ve dolayısıyla komprador burjuvazinin çıkarlarına bağlıdır. Bu durum yerli burjuvaziyle komprador burjuvazi arasındaki çelişkinin uzlaşmaz çelişkiler olmadığını gösterir, ayrıca yerli burjuvaziyle komprador burjuvazi arasındaki ayrım yapısal bir ayrım olmayıp sınıf mücadeleleri ekseninde şekillenen konjonktürel bir ayrıma denk düşer. "Komprador ve yerli burjuvazi ayrımı her ne kadar bağımlılığın yeni yapısına dayalı olsa da, bir defa da yerine oturtulmuş, istatistik ve ampirik bir ayrım değildir. Daha ziyade, somut şekillenişi bir ölçüde konjonktüre bağlı olan ve eğilimlere dayalı bir ayrışmadır" (Poulantzas, 1981:35).

Her ne kadar söz konusu çelişki antagonist bir şekilde temayüz etmese de yerli burjuvazi iç sanayinin korunması ve komprador burjuvaziyle rekabet edebilmek adına gerekli önlemlerin alınması gibi bir dizi ekonomik tercihten yanadır. Bu çerçevede devlet aygıtında kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarının daha fazla temsil edilmesini isteyen yerli burjuvazi ile askeri diktatörlüklerde hegemonik pozisyonda bulunan komprador

burjuvazi arasındaki çelişki, iktidar bloku içerisindeki çelişkileri yoğunlaştırmıştır. Askeri diktatörlükler parlamenter demokrasilerden farklı olarak, güçler dengesinin daha statik bir formuna tekabül eden bir rejim biçimi olduğu için, manevra kabiliyeti zayıftır ve bu durum söz konusu rejimleri daha kırılgan yapmaktadır. Parlamenter demokrasiler egemen sınıf ve fraksiyonlar arasındaki çelişkiyi uzlaştırabilecek/kontrol altında tutabilecek bir dizi araca (siyasi ve/veya ekonomik temsil mekanizmaları) sahipken askeri diktatörlükler bu araçlardan mahrumdur. Söz konusu durum, iktidar bloku içerisindeki esaslı dönüşümlerin ve hegemonik pozisyonunun bir fraksiyondan diğerine geçişinin, ancak rejim biçimi bütünüyle dönüştüğünde olanaklı olduğuna gönderimde bulunur.

Egemen sınıflar arasındaki çelişkinin devlet aygıtına yansıması ve özgün bir tarzda yeniden üretilmesi, halk sınıflarına devlet aygıtında mevzi kazanmak ve rejime karşı muhalefet etmek için bir fırsat verir. Güçler dengesinin statik bir formuna tekabül eden ve iktidar bloku içerisindeki çelişkileri uzlaştırabilecek araçlardan yoksun olan askeri diktatörlükler, rejimin varlığını güvence altına alabilmek için iktidar bloku içerisindeki çelişkilerin ayyuka çıkmasına izin vermemektedir. Bu durum devlet aygıtında ekonomik ve siyasal çıkarlarının daha fazla temsil edilmesini isteyen yerli burjuvazinin, dışarıdan müttefikler aramasına ve böylece halk sınıflarıyla konjonktürel ittifaklar kurmasına neden olmuştur. Bu ittifakı koşullandıran bir diğer etmen ise söz konusu ülkelerinin emperyalist zincir içerisindeki konumu nedeniyle ortaya çıkan bağımlı sanayileşme politikasıdır. Kâr oranlarındaki düşüş eğilimin önüne geçmek için, daha çok üretken sanayiye yatırım yapan uluslararası sermaye, bağımlı toplumsal formasyonlarda uluslararası sermayenin dolaşım ağlarına ve çıkarlarına, hafif sanayi ve tüketim maddelerine, çok uluslu şirketlerin üretim süreçlerine bağımlı bir yerli burjuvazinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu ekonomik ve siyasi zayıflıklar, yerli burjuvazinin kendi çıkarlarını iktidar bloku içerisindeki diğer sermaye fraksiyonlarına kabul ettirerek hegemonik sınıf konumuna gelmesinin önündeki

en büyük engellerdir. Yerli burjuvazi ile halk kitleleri arasındaki konjonktürel ittifak, yerli burjuvazinin kendi siyasal ve ekonomik çıkarlarının daha fazla temsil edebilecek bir rejim arayışı doğrultusunda, halk sınıflarına yönelik bir dizi ekonomik ve siyasal taviz politikasında cisimleşmiş ve bu durum da diktatörlüklerin çözülüşünde önemli bir rol oynamıştır. Bu ittifak yerli burjuvazinin hegemonyası altında gerçekleştiği ve yerli burjuvazinin çıkarları uzun erimli olarak uluslararası sermayenin çıkarlarına bağımlı olduğu için, diktatörlüklerin yıkılış süreci anti-emperyalist bir yön ihtiva etmemiştir. Ayrıca askeri diktatörlükler yerli burjuvazinin de çıkarlarını temsil ettiği için, yerli burjuvazinin askeri diktatörlüklere karşı muhalefeti düşmanca bir görünüm kazanmamış, sadece daha fazla temsil talebiyle ifade olmuştur. Dolayısıyla yerli burjuvazinin yapmış olduğu ittifakları ve küresel yönelimlerini koşullandıran da bu durumdur. Yerli burjuvazinin Avrupa Ortak Pazarı lehine yönelimi, gerek Avrupa sermayesini Amerikan sermayesine olan bağımlılığı gerekse de kendisinin uluslararası sermayeye olan bağımlılığı nedeniyle anti-Amerikancı bir hüviyete bürünmemiş, iktidar bloku içerisinde Amerikan sermayesinin hegemonyasındaki komprador burjuvaziye karşı mevzi kazanma girişimi olarak temayüz etmiştir. Askeri diktatörlüklerde iktidar bloku içerisindeki güçler dengesinin burjuvazinin bir sınıf veya fraksiyonu lehine dönüşmesi, devlet aygıtının yeniden organizasyonunu gerekli kıldığı için, yerli burjuvazinin iktidar bloku içerisinde mevzi kazanma girişimi rejim biçiminin dönüşümünü koşullandırmıştır (Poulantzas: 1981: 35-52).

Egemen sınıflar arasındaki çelişkiyi yoğunlaştıran en önemli faktör halk kitlelerinin mücadelesi olduğu için, her ne kadar söz konusu rejimlere karşı cepheden bir isyan olmasa da halkın mücadelesi diktatörlüklerin yıkılışında önemli bir rol oynamıştır. Halk sınıflarının mücadele seyrini belirleyen önemli etmenlerden birisi de söz konusu ülkelerin emperyalizmin yeni aşamasında aldıkları yeni bağımlılık biçimlerinin yarattığı sınıfsal

dönüşümler ve bağımlı sanayileşme politikası sonucu ortaya çıkan ekonomik değişimlerdir. Kapitalist üretim tarzının diğer üretim tarzlarını tasfiye etmesi, kırdan kente göçü artırarak köylülüğün proleterleşmesine ve doğrudan üretici olmayan kesimlerin sayısında artışa neden olmuştur. Üretime yönelik yatırımlar ise, el sanatlarının, ticaretin ve serbest mesleklerin gerilemesini beraberinde getirmiştir. Söz konusu süreç yapısal bir işsizlik problemine neden olarak, sınıf çelişkilerinin keskinleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sınıfsal çelişkileri kısa süreli de olsa yatıştıran uluslararası sermaye yatırımları sonucunda ortaya çıkan görece bir refah artışıdır. Refah artışı sonucu artan tüketim halk sınıfları üzerinde kurulan hegemonyanın önemli bir etkenidir. Bağımlı sanayileşme politikası, bağımlı toplumsal formasyonların ekonomik kriz sürecinde gereken ulusal tedbirleri almasını engelleyerek, krizin maliyetlerinin bu ülkelere ihracına neden olur ve bu durum görece artış gösteren ekonomik büyümenin durmasını, artan işsizliği ve enflasyonun yükselmesini beraberinde getirir. Söz konusu ülkelerde halk mücadelesinin yükselişe geçmesinde ekonomik kriz faktörleri etkili olsa da, halk sınıflarının mücadeleleri salt ekonomik belirlenimlerle hapsolmadan demokrasi ve özgürlük talepleriyle birleşmiştir. Askeri diktatörlüklere karşı halk mücadeleleri cepheden olmasa ve kitlesel olarak kendisini ortaya koymasa da, rejimin iç çelişkileri olarak devlet aygıtına yansımıştır. Kapitalist devlet sınıf mücadelelerinin yoğunlaşmış bir biçimi olduğu ve sınıfsal çelişkiler tarafından katedildiği için, alt sınıfların mücadelesi devlet aygıtı içerisinde yer bulmuştur. Söz konusu mücadeleler egemen sınıflar arasındaki çelişkiyi yoğunlaştırmış ve burjuva sınıf ve fraksiyonlarının halk sınıflarına yönelik farklı taktik ve stratejilerinin gündeme gelmesine neden olmuştur. Yoğunlaşan bu çelişkiler ve zaman zaman tutarsız bir yön ihtiva eden farklı taktik ve stratejiler, hegemonya krizini beraberinde getirmiştir. Askeri diktatörlükler ve genel anlamda olağanüstü rejim biçimleri, siyasi krizlerle mücadele edebilmek ve yoğunlaşan sınıfsal çelişkileri

uzlaştırabilmek için uygun araçlara ve manevra kabiliyetine sahip olmadığı için, siyasi krizleri atlatabilmesi parlamenter demokrasilere nazaran daha zordur. Halk sınıflarının mücadelesinin devlet aygıtına yansıması ise daha dolayı bir tarzda kendisini gösterir, bu mücadeleler egemen sınıflar arasındaki çelişkiyi yoğunlaştırarak halk sınıfları için bir manevra alanı yaratabileceği gibi, devlet aygıtında bir mevzi kazanma şeklinde de olabilir. Her iki durumda da, devlet aygıtına yansıyan çelişkiler görece bir özerklik kazanır ve sınıf mücadeleleriyle doğrudan kesişmeyen siyasal ve ideolojik bir yön ihtiva eder. Askeri diktatörlüklerin hâkim aygıtı olan ordu içerisindeki hizipleşmeler de bu durumu örnekler niteliktedir. Ayrıca bu çelişkilerin ordu içerisinde kendisini göstermesi, çelişkilerin aslolarak rejimin hâkim aygıtında ortaya çıkağına işaret eder, bu aygıt faşist rejimlerde faşist partiyken askeri diktatörlüklerde ordudur. Askeri diktatörlüklerin yıkılış sürecinin de gösterdiği üzere, devlet aygıtıyla halk sınıfları arasındaki mesafenin uzaklığına ve halk sınıflarının ekonomik ve siyasi temsilinin neredeyse ortadan kalkmasına rağmen, alt sınıfların mücadeleleri özgül bir görünüm kazanarak devlet aygıtını kateder (Poulantzas, 1981: 81-88).

Devlet aygıtında yoğunlaşan sınıfsal çelişkiler ve askeri diktatörlüklerin bu çelişkileri çözüme kavuşturacak araçlardan yoksunluğu, devlet aygıtı içerisindeki güçler dengesindeki ve/veya iktidar blokundaki egemen sınıflar arasındaki sınıfsal dengedeki herhangi bir esaslı dönüşümün ancak devlet aygıtının bütünüyle dönüşmesiyle mümkün olduğuna işaret eder. Bu çerçevede müzmin hegemonya krizine çözüm olarak ortaya çıkan ve statik güçler dengesinin birleşiminin bir ifadesi olan askeri diktatörlüklerin katı bir rejim biçimi olması, söz konusu rejimi gerek egemen sınıfların kendi arasındaki çelişkilere gerekse de iktidar bloku ile halk sınıfları arasındaki çelişkiye karşı daha kırılgan bir pozisyona sokar. İşçi sınıfının siyasi ve ekonomik çıkarlarının temsili işçi sınıfı partileri aracılığıyla gerçekleşirken, burjuvazinin çıkarlarının temsili sadece burjuva

partileri aracılığıyla değil, buna ek olarak bizatihi devlet aygıtı aracılığıyla da gerçekleşir. "Herhangi bir burjuva devlet biçiminde iktidar blokunun siyasi örgütlenmesi, bütünüyle devlet aygıtları tarafından takviye edilebilir" (Poulantzas, 1981: 81).

Devletin baskı ve ideolojik aygıtları vasıtasıyla burjuvazinin farklı sınıf ve fraksiyonlarının çıkarlarının örgütlenmesi, egemen sınıfların devletin belirli aygıtlarındaki egemenliğinde cisimleşir. Dolayısıyla hegemonik sınıf ve fraksiyonun hâkimiyeti, söz konusu sınıfın devletin egemen aygıtı içerisinde yoğunlaşması ve bu aygıtın öncülüğünde devletin diğer dallarının çelişkili bir şekilde örgütlenmesi anlamına gelir. Dolayısıyla devlete sınıfsal karakterini kazandıran, hegemonik sınıfın ve aslolarak onun çıkarlarını yansıtan devlet aygıtının öncülüğünde devlet birliğinin çelişkili örgütlenişidir. Devlet aygıtının söz konusu organizasyon biçimi, egemen sınıfların kendi arasındaki çelişkilerin halk sınıflarıyla olan çelişkilerinden daha doğrudan devlet aygıtına yansımasına neden olur. Ayrıca egemen sınıflar arasındaki çelişkiler, devlet aygıtının belirli kolları arasındaki çelişkiye tahvil olurlar. Bu çerçevede askeri diktatörlüklerde devlet aygıtına yansıyan iktidar bloku içerisindeki çelişkiler hem ordu içerisinde hem de devlet aygıtının farklı kolları arasında çelişkilere neden olmuştur. Söz konusu çelişkiler devletin iktidar blokuna görece özerkliği nedeniyle, sınıfsal ayrımlara tam olarak denk düşmeyen ideolojik ve politik bir görece özerklik kazanırlar. Devlet aygıtının belirli dallarında yoğunlaşan burjuvazinin politik temsilcileri, temsil ettikleri sınıf ve fraksiyonlarından özerkleşerek belirli ideolojik ve politik saiklerle rejimin değişmesine direnebilir veya rejimi değiştirmeye yönelik girişimlerde bulunabilirler. Ayrıca sınıfsal çıkarlarla birleşen korporatist çıkarlar, hem sınıfsal ayrışmaları ikincil plana atacak bir mücadelenin varlığını mümkün kılar hem de sınıf mücadelelerinin karmaşık bir şekilde yeniden üretilmesine neden olur. "Sınıf çelişkilerinin silahlı kuvvetler ve genel olarak

devlet aygıtlarında yeniden üretilmeleri özgül ve dolaylı bir şekilde meydana gelir ve bu aygıtlardan her birinin özgül belirtileri ve işlevleriyle kaynaşır" (Poulantzas, 1981: 88).

Söz konusu sınıfsal çelişkiler idari teşkilat üzerinde de etkisini göstererek, idari teşkilat ile siyasi organlar arasında bir dizi çelişkiyi derinleştirmiştir. Emperyalizmin tekelci aşaması hâkim ideoloji içerisinde bir değişime neden olmuş, hukuki-siyasi egemenlik yerini ekonomik-teknokratik egemenliğe bırakmıştır. Bu çerçevede bürokrasi söz konusu ideoloji uyarınca teknik ilerlemeyi ve modernleşmeyi gerçekleştireceği/gerçekleştirdiği zannıyla diktatörlüklere bağlı kalmış, fakat çelişkilerin ayyuka çıkmasıyla beraber diktatörlüklerden uzaklaşma eğilimi göstermiştir. İdari teşkilatı kontrol altında tutabilmek adına diktatörlükler hem bürokratik merkeziyetçiliğe yönelmiş hem de rejime sadık olan kişileri söz konusu kadrolara atamıştır. Bürokratik merkeziyetçilik emperyalist bağımlılığın yeni aşamasında az gelişmişlikten kurtulmak için gerekli adımları atmaktan uzak bir yönetim pratiğine denk düştüğü için, böyle bir gelişimi isteyen yerli burjuvazinin muhalefeti körüklenmiş ve bu durum da egemen sınıflar arasındaki çelişkiyi artırmıştır. Bürokrasiye yapılan partizanca atamalar, proleterleşmiş köylü ve küçük burjuva sınıfının istihdam edilmesine set çekerek, işsizliği artırmış ve sınıf çelişkilerini yoğunlaştırmıştır. Askeri diktatörlüklerde bürokratik kadrolar üzerinde etkili olan bir diğer unsur ise, kamu kaynaklarının burjuvazi ve yönetici sınıf tarafından yağmalanması ayyuka çıktıkça, bu durumun kamu yararı ve ulusal çıkarlar gibi ideolojik saiklere bağlı idari teşkilat üzerinde yarattığı yıkım etkisidir (Poulantzas, 1981: 95-99).

Söz konusu çelişkilerin yaratmış olduğu hegemonya/rejim krizi, askeri diktatörlüklerin yapısal zayıflıklarıyla birleşince, diktatörlüklerin çöküş süreci başlamıştır. Parlamenter demokrasiler bir dizi farklı sınıfsal çıkarın temsiline izin vererek ve hegemonyayı dolaşıma sokarak işlerlik kazanırlar. Faşist rejimler ise sınıfsal çelişkileri

ve bu çelişkiler tarafından katedilen devlet aygıtının farklı kollarını, faşist parti örneğinde olduğu üzere bir merkezle ilişkilendirerek kurumsal bir bütünlük kazandırırlar. Askeri diktatörlükler ise hem hegemonyayı dolaşıma sokamamaları hem de çelişkileri bir merkezle ilişkilendirememeleri nedeniyle, siyasi krizlere karşı daha savunmasızdır ve rejimlerin sonunu getiren de bu durumdur. Askeri diktatörlüklerin yıkılış sürecini hızlandıran ve koşullandıran bir diğer unsur ise rejimin, halk desteğinden yoksun olması ve desteği bürokratik kadrolardan devşirmeye çalışmasıdır (Poulantzas, 2013f: 242).

3.3) Faşizm

Siyasal bunalım dönemine denk düşen ve konjonktürel sınıf mücadeleleri ekseninde şekillenen olağanüstü bir rejim biçimi olan faşizme yönelik bir inceleme, her bunalım döneminin kendine özgü olmayan bazı unsurları da ihtiva etmesi hasebiyle, kapitalist devletin bazı genel özelliklerini tespit etmeyi olanaklı kılar. Avrupa merkezciliğinin bir sonucu olarak Asya veya Üçüncü Dünya'daki olağanüstü rejim biçimlerinden ziyade, Alman ve İtalyan faşizmlerine yönelen Komintern'in söz konusu ülkelere ilişkin teorik tezlerinin ve direniş stratejilerinin izini sürmek uluslararası işçi hareketinin teorik ve pratik sorunlarını tespit etme olanağı verir (Poulantzas, 1980:8-9). Bu nedenlerle özellikle Alman ve İtalyan faşizmlerine yoğunlaşan Poulantzas, olağanüstü rejim biçimlerinin siyasal bunalım dönemlerine denk düştüğü tezinden hareketle, söz konusu bunalımı koşullandıran siyasal, ekonomik ve ideolojik etkenleri tarihsel dönem içerisinde inceler ve bu inceleme aracılığıyla Komintern'in faşizme yönelik tespitlerine şerhler düşer. Her devletin bir sınıf diktatörlüğü olduğu tezinden hareket eden Marksist düşünürlerin, faşizmi tekelci sermayenin açık terörist bir diktatörlüğü olarak kuramsallaştırmasına (Dimitrov, 1989: 134; Togliatti, 1979: 28) itiraz eden Poulantzas'ın faşizm analizleri sınıf mücadelelerinin, siyasal bunalım döneminin ve kapitalist üretim tarzının uluslararası koşullarda üretilmesinin karmaşık yapısı ekseninde şekillenir.

Faşizmi anlamanın emperyalizmin mevut aşamasını anlamaktan geçtiğini belirten Poulantzas, Horkheimer'ın "Kapitalizmden söz etmek istemeyen birinin, faşizm konusunda da ağzını açmaması gerekir." sözünü, asıl emperyalizmden söz etmek istemeyen birisi, faşizm konusunda ağzını açmaması gerekir sözüne tahvil eder (Poulantzas, 1980: 13).

Olağanüstü rejim biçimlerini ve dolayısıyla faşizmi ortaya çıkaran toplumsal formasyona özgü siyasal krizler ve toplumsal formasyonun özgül belirlenimlerinde süren sınıf mücadeleleri olduğu için, emperyalizmin mevcut dönemine ilişkin genel teorik çıkarımlar tek başına faşizmi açıklayabilmekten uzaktır. Emperyalizm, toplumsal formasyondaki sınıf mücadelelerini ve siyasal buhranları derinden etkilediği için önemli bir rol oynamaktadır. Emperyalizmi, tekelci sermayenin yoğunlaşması, sermaye ihracı, banka ve sanayi sermayesinin mali sermaye içerisinde kaynaşması gibi yalnızca ekonomik göstergelerle tanımlayan yaklaşımlar, emperyalizmin siyasal ve ideolojik alanlarda gerçekleştirdiği dönüşümleri göz ardı eder. III. Enternasyonal'in tezlerinde de görülebileceği üzere ekonomist emperyalizm yorumu, faşizmi doğrudan ekonomik kriz dönemleriyle veya ekonomik gecikmişlikle ilişkilendirme eğilimindedir. Emperyalizmin, yalnızca ekonomik değişimlerle sınırlı olmadığını siyasal ve ideolojik alanda yarattığı dönüşümlerle hem ulusal toplumsal formasyondaki hem de uluslararası düzeydeki toplumsal ilişkileri derinden etkilediğini vurgulayan Poulantzas, ideolojik ve politik çelişkilerin keskinleşmesinin ve toplumsal formasyonda birikmesinin faşizmin ortaya çıkısında önemli bir rol oynadığını belirtir. Liberal düşüncenin temel varsayımlarından olan devlet müdahalesine gerek olmaksızın kendine özgü dinamikler çerçevesinde işleyen piyasa modeli, kapitalizmin hiçbir aşaması için geçerli olmasa da tekelci kapitalizm devletin artan rolüyle karakterize olur. Devletin artan rolü, tekelci aşamaya özgü genel bir kapitalist rejim tipinin özelliği olmaktan ziyade, tekelci aşamaya geçiş döneminde de kendisini gösterir ve toplumsal formasyona özgü belirlenimlere eklemlenir. Almanya ve İtalya örneğinde de kendisini gösteren bu olgu, sermayenin tekelleşmesinin ve çevriminin yarattığı ideolojik, politik ve ekonomik dönüşümler doğrultusunda, bir aşamadan diğerine geçişte devlete yeni işlevler yükler ve toplumsal formasyona özgü devlet rollerine eklemlenir (Poulantzas, 1980: 14-18).

III. Enternasyonal'in, Lenin'in emperyalizme ilişkin tezlerini ekonomik indirgemeci bir çerçevede okuduğunu ve bu okumayı koşullandıranın da SSCB'deki sınıf mücadeleleri olduğunu vurgulayan Poulantzas'a göre, Leninist emperyalizm teorisinin temel önermelerinden olan "en zayıf halka" tezi, emperyalizmin ideolojik, iktisadi ve siyasal içerimlerine dikkat çekmektedir. En zayıf halkayı belirlemeye yönelik çaba, emperyalist zinciri ve bu zincir içerisindeki eşitsiz gelişmeyi tespit etmeyi gerekli kılar. Leninist emperyalizm teorisinde cisimleşen eşitsiz gelişim, toplumsal formasyonlar arasındaki ilişkiyi ve toplumsal formasyonların gelişim seyrini belirleyen tek unsurun ekonomik belirlenimler olmadığına, emperyalizmin siyasal ve ideolojik alanlarda da eşitsiz dönüşümlere neden olduğuna gönderimde bulunur. Lenin'in emperyalist aşamada mali sermayenin büyüyerek önemli bir rolü ifa ettiğine dikkat çekmesi ise, devletlerin artan işlevlerine ve emperyalist zincirin yeninden üretiminde etkili bir aktör olduğuna işaret eder. Faşizmi karakterize eden unsurun ekonomik geri kalmışlık olduğuna ilişkin anlatıya (Thalheimer, 1999: 48) eleştirel yaklaşan Poulantzas, Leninist emperyalizm teorisini, III. Enternasyonal'in ekonomist emperyalizm yorumuna bir reddiye olarak ön plana çıkararak, İtalya ile Almanya'nın en zayıf diğer iki halkayı teşkil ettiğini vurgular ve faşizmi, emperyalizmin tekelci aşamasında keskinleşerek toplumsal formasyonda biriken ideolojik, iktisadi ve siyasi çelişkilerin yarattığı bunalım dönemi çerçevesinde incelemenin gerekliliğine işaret eder. Alman ve İtalyan faşizmi her ne kadar söz konusu ülkelerin emperyalist zincir içerisindeki konumlarıyla derinden ilişkiliyse de, Poulantzas'ın güçler mücadelesinin maddi yoğunlaşmasına tekabül eden rejim tipinin konjonktürel sınıf mücadeleleri ekseninde şekilleneceğini vurgular. Dolayısıyla emperyalist zincirin yarattığı bağımlılık biçimleri, faşizmin yalnızca bu iki ülkede muzaffer olabileceğine veya bu ülkelerin zorunlu olarak faşistleşme süreci yaşayacağına

işaret etmemektedir ve ekonomik, siyasal, ideolojik sınıf mücadelelerinin karmaşık yapısına gönderimde bulunmaktadır (Poulantzas, 1980: 14-21).

Bu çerçevede söz konusu toplumsal formasyonları özgül koşullarında inceleyen Poulantzas'a göre, Almanya sanayileşme sürecine geç başlasa da 1880'den itibaren büyük güçlerin arasında konumlanmaya başlamış ve 1913'de dünyada üçüncü sırayı almıştır (Poulantzas, 1980: 22). Tekelleşen sanayi sermayesinin yoğunlaşan bankacılık sermayesiyle bütünleşmesi, emperyalizmi karakterize eden mali sermayeyi oluşturmuş ve böylece Almanya emperyalist aşamaya geçmiştir. Ekonomik gelişim seyri veri olarak alındığında, "ileri" ülkelerin başında gelen Almanya, I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle ayrılması sonucunda, savaş tazminatlarını ödemek ve sanayisini tekrar kurabilmek için diğer ülkelerden borç almak durumunda kalmış, bu durum da toplumsal formasyondaki çelişkileri yoğunlaştırmıştır. Söz konusu çelişkilerin, tek başına faşizmi açıklayabilmekten uzak olduğunu belirten Poulantzas, çelişkilerin Almanya'daki kapitalist üretim tarzına özgü çelişkilere eklemlendiğini vurgulamış ve ekonomik bunalımı koşullandıranın da bu durum olduğuna dikkat çekmiştir.

Almanya'nın savaş sonrası tekrar eski sanayi hacmine, 1929 krizi öncesi teknik ilerleme aşamasına, emek üretkenliği bakımından ABD seviyesine ulaşması, faşizm olgusunun neden ekonomik geri kalmışlıkla ilişkilendirilemeyeceğini açıklar niteliktedir.

Savaş sonrası borçlu bir ülke pozisyonuna düşmesi hasebiyle Almanya'nın 1929 krizini yoğun bir şekilde deneyimlemesi, çelişkilerin yoğunlaşarak Almanya'daki kapitalist üretim tarzının yapısal çelişkilerine eklemlenmesine neden olmuştur. Almanya'da proletaryanın yükselişe geçen sınıf mücadelesinin egemen sınıflarda yarattığı tedirginlik nedeniyle, burjuva demokratik devrimi burjuvazi tarafından değil (ileri bir düzeyde bulunmasına rağmen), burjuvazi ve büyük toprak sahiplerinin ittifakı

çerçevesinde Bismarck tarafından yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirilmiştir. Burjuva devriminin özgül yapısı nedeniyle, ulusal birliğini sağlamakta geç kalan Almanya'nın, buna koşut olarak iktisadi birliği de çelişkili bir görünüm sunmaktaydı. Ulusal birlik, burjuva demokratik devrimi çerçevesindeki toplumsal formasyonun iktisadi birliğine işaret ettiği ve bu birlik siyasal-ideolojik unsurlarla desteklendiği için, nasyonal sosyalizm öncesine kadar Almanya, ekonomik, siyasi ve ideolojik olarak çelişkili ve parçalı bir görünümdeydi. Alman burjuvazinin siyasi hegemonyasının zayıflığıyla koşut, Almanya'da idari ve siyasi özerkliği olan bir dizi küçük bölge bulunuyordu. Söz konusu bölünmüşlük Almanya'nın sömürgeler edinmesini de sekteye uğratarak, ticari pazar ve sermaye ihracı alanını daraltmıştır. Kapitalist üretim tarzıyla pre-kapitalist üretim tarzları arasındaki çelişkiyi artıran burjuva demokratik devriminin özgüllüğü, feodal üretim tarzının bir kalıntısı olarak tarım sektörünün sanayileşme sürecini sınırlandırmasını beraberinde getirerek, kapitalist üretim tarzının öncülüğünde kurulan üretim tarzının iç çelişkilerini yoğunlaştırmıştır (Poulantzas, 1980: 22-24). Büyük toprak sahipleriyle burjuvazi arasındaki çelişkili ittifak, toprak sahibi sınıfın ekonomik konumuna denk düşmeyen daha fazla bir siyasi gücü elinde tutmasını beraberinde getirerek (Reichswehr tamamıyla bu sınıfın kontrolündedir), feodal ve kapitalist unsurlar arasındaki çelişkinin devlet içi çelişkilere tahvil olmasına neden olmuştur. (Poulantzas, 1980: 350-351).

Almanya'da tepeden inme Bismarck devrimi, Alman toplumsal formasyonuna özgü olarak yeniden üretim süreçlerinde devletin artan işlevlerine ve devlet müdahalesine bağımlı bir burjuvazinin oluşmasına neden olmuştur. Devletin Almanya'ya özgü söz konusu işlevleri, tekelci kapitalizmin bir gerekliliği olan mali sermaye lehine devlet yönelimini sınırlandırmıştır. Söz konusu çelişkiler ve mali sermaye lehine yönelimin önündeki engeller, Almanya'nın emperyalist zincir içerisindeki zayıf konumunu karakterize ederek, siyasal bunalımın türeyimsel öğelerini oluşturur. Bu doğrultuda,

Almanya'da faşizmi önceleyen siyasal bunalım, Almanya'nın ekonomik ileriliğine koşut gider ve ekonomik, siyasal, ideolojik çelişkilerle karakterize olan "geri"liğinden neşet eder (Poulantzas, 1980: 24-26).

İtalya'da faşistleşme süreci ve bu süreci koşullandıran etmenler Almanya'dan farklı da olsa, söz konu ülkeler emperyalist zincirin geri halkalarını oluşturma konusunda ortaklaşmaktadırlar. Almanya'nın aksine İtalya'nın sanayileşme süreci oldukça geç bir dönemde başlamış ve ulusal birliğinin sağlanamaması nedeniyle, feodal üretim tarzının kalıntısal unsurları uzun bir süre varlığını korumuştur. İtalya'da burjuvazinin zayıflığının bir sonucu olarak kapitalistleşme sürecinin gecikmesi ve diğer ülkelerde kapitalizmin ileriliği, İtalya'ya yoğun bir sermaye ihracına neden olmuş ve bu süreç İtalyan devletinin ve burjuvazisinin borçlanması sonucunu doğurmuştur. Erken dönemde tarım sektörünün egemenliğine rağmen, İtalya'ya özgü bir şekilde gerçekleşen ve kökleri Rönesans'a kadar geriye götürülebilinen banka ve ticaret sermayesinin mali sermaye içerisinde kaynaşması, zamansız bir tekelleşme sürecini beraberinde getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın öncesine kadar uzanan bu zamansız tekelleşme süreci, özellikle sermaye ihracıyla ivme kazanmıştır. Savaş sonrası da devam eden tekelleşme süreciyle, kapitalist gecikmenin bir sonucu olarak tarım sektörünün toplumsal formasyondaki büyük rolü arasındaki çelişki, İtalya'yı karakterize eden asıl çelişkidir. Mezzogiorno sorunu olarak adlandırılan İtalya'nın güneyindeki büyük toprak sahiplerinin egemenliğindeki bölgelerin feodal karakteri, bir reformla (Almanya'nın Batı bölgelerinde olduğu gibi) çözüme kavuşturulamamış ve söz konusu sorun, sermaye birikiminin gecikmesinde, pazarların daralmasında ve toplumsal formasyonun iç çelişkilerinin yoğunlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Savaş ertesinde tarım sektörünün yıkıma uğraması ve bu nedenle iç pazarın daralması sonucunda sermaye ihraç alanlarından yoksun kalan sanayi kesimi, İtalyan sömürgelerinin özgün karakteri nedeniyle buralara yönelme imkânından da mahrum

kalmıştır. Gramsci'nin de dikkat çektiği üzere İtalyan sömürgeleri, sermaye ihracına yönelik pazar arayışından ziyade, politik ve ideolojik saikler çerçevesinde ilhak edilmiştir. İtalyan sömürgeleri, güneydeki fakir köylüleri o bölgeye (Libya) yerleştirmek ve böylece bir tarım reformunu gerçekleştirmek amacıyla elde tutulan topraklara karşılık düşüyordu. Bu çerçevede sermayenin yönelimini sınırlandıran etmenler, savaş sonrası yüksek borçlanmayla birleştiği ölçüde sanayinin yeniden organizasyonuna yönelik manevra alanını sınırlandırıyordu. Dış ticaret ve bütçe açıklarının büyümesinde kendisini gösteren savaş sonrası İtalyan ekonomik bunalımı, Almanya örneğinde de olduğu üzere tarihsel süreç içerisinde şekillenen özgün yapısal çelişkilere eklemlenmiş ve siyasal bunalımın koşullarını oluşturmuştur. Söz konusu yapısal çelişkiler, İtalya'daki burjuva demokratik devrim süreciyle ilintilidir (Poulantzas: 1980: 26-29).

Burjuvazinin zayıflığının bir sonucu olarak güneydeki büyük toprak sahibi feodal unsurlarla kuzeydeki yeni doğmakta olan burjuvazi arasındaki ittifak ekseninde şekillenen ve Cavour tarafından ulusal bir görünüme büründürülen demokratik devrim süreci, üretim tarzı içerisindeki çelişkileri yoğunlaştırmıştır. İtalya'daki devrim sürecinin de etkisiyle tarım reformunun gerçekleştirilememesi (Fransız devriminin aksine), burjuvazinin siyasal egemenliğini tarım ve sanayi kesimleri arasındaki çelişkinin keskinleşmesi pahasına kurabileceğine gönderimde bulunur.

Siyasal zayıflığı nedeniyle iktidar bloku içerisinde mevzi kazanabilmek için toprak reformunu gerçekleştirmeme bedelini ödemek zorunda olan burjuvazi, halk kitlelerini de siyasal ve ekonomik çıkarları doğrultusunda seferber ederek iktidarını pekiştirmiştir. Sanayi ve tarım sektörü arasındaki iktisadi çelişki, ideolojik ve politik unsurlar eşliğinde derinleşerek, kuzeyin güney üzerindeki baskısına ve güneyin ulusal birliğin dışarısına doğru ötelenmesine neden olmuştur ve bu durum ulusal birliği zayıflatmıştır. Ayrıca kuzey ve güney arasındaki çelişkinin, güneydeki yoksul köylülerle kuzeydeki proleterler

arasındaki ideolojik/politik çelişkilere tahvil olması, ulusal birliği zayıflatan bir diğer etmendir. Kuzeyin güney üzerinde hâkimiyetinin devlet aygıtı aracılığıyla gerçekleşmesi İtalyan burjuvazisinin devlet müdahalesine olan bağımlılığını gözler önüne serer, söz konusu bağımlılık savaş sonucunda ortaya çıkan ekonomik buhran nedeniyle daha da pekişerek büyük toprak sahibi sınıfla burjuvazi arasındaki çelişkiyi derinleştirmiştir. İtalya'da zamansız gerçekleşen tekelleşme süreci, İtalya'nın emperyalist zincir içerisindeki konumuna gönderimde bulunur ve sınıf mücadelelerinin/bunalım döneminin karmaşık yapısı çerçevesinde temellenir. Dolayısıyla farklı tarihsel süreçlerden ve konjonktürel etmenlerden de kaynaklansa İtalya ve Almanya'da faşizmi karakterize eden, söz konusu ülkelerin emperyalist zincir içerisindeki özgün konumlarının sonucu olarak ortaya çıkan ve konjonktürel sınıf mücadeleleri ekseninde şekillenen ideolojik, politik ve ekonomik çelişkilerin yoğunlaşmasıdır (Poulantzas, 1980: 29-32).

Faşizmi ekonomik geri kalmışlık ekseninde değerlendiren Komintern, İtalya'da faşist rejime neden olan temel unsurun ekonomik gelişim seyri olduğu ve Almanya'nın ekonomik olarak "ileri" konumu nedeniyle benzer bir süreci yaşamayacağı tezini ileri sürer. Komintern ekonomik indirgemeci anlayışı nedeniyle, ileriliği/geriliği siyasal ve ideolojik içerimlerinden soyutlanmış evrimci bir ekonomik çizgi ekseninde değerlendirerek, ilk dönemlerdeki tezlerinde faşizmi kapitalizmin arkaik bir görümü olarak telaki eder ve köylülükle ilişkilendirir. Bu düşünüş tarzı, üretim ilişkilerini ve onun bağrında vuku bulan sınıf mücadelelerini görmezden gelme pahasına üretici güçlere öncelik verir ve mekanik-evrimci bir görüşü sürdürür. III..Enternasyonal'de zaman içerisinde faşizme ilişkin analizler değişse de, söz konusu varsayımlara bağlı kalınır ve faşizm gelişmiş sanayi toplumlarında ortaya çıkan burjuvazinin siyasal ve ekonomik egemenliğinin "ileri" bir formu olarak tanımlanır. Tarihsel materyalizmin temel önermesi olan üretim ilişkileriyle üretici güçler arasındaki çelişkinin toplumları bir üst aşamaya

taşıyacağı tezini ekonomik indirgemeci bir çerçevede değerlendiren Enternasyonal, kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretiminde sınıf mücadelelerinin özgül ağırlığını görmezden gelir ve ekonomik alanı kendine özgü iç dinamikleri doğrultusunda ilerleyen bir alan olarak ele aldığı ölçüde sınıf mücadelelerinin ötesinde bir yere konumlandırır. Enternasyonal'deki söz konusu teorik yönelim ilk dönem tezlerinde, üretici güçlerin gelişim seyrinin bir yerde durmaya mahkûm olduğunu ileriye sürer ve emperyalizmi çöküş halindeki kapitalizm olarak ele alır. VI. Kongreden itibaren ise, çelişki üretim ilişkileriyle üretici güçler arasındaki çelişkiden, altyapıyla üstyapı arasındaki çelişkiye kaydırılarak, emperyalizmin üretici güçlerin muazzam seviyede geliştiği bir evreye tekabül ettiği ve kapitalist üstyapının söz konusu gelişim seyrini baskı altına aldığı ileri sürülür (Poulantzas, 1980: 33-44).

Emperyalizme ilişkin düşünüş tarzı faşizme dair analizleri koşullandırarak, faşizm tahlillerini ve faşizme karşı direniş stratejilerini derinden etkilemiştir. Komintern'in süreç içerisinde faşizme dair tahlilleri değişse de söz konusu analizleri kateden genel tez, sınıflar arası güçler mücadelesinin öneminin yadsınmasını ve sınıf mücadelelerinin kapitalist üretim tarzının yeniden üretiminde oynadığı başat rolü görmezden gelmeyi içerimler. Faşizmi arızi ekonomik buhranlar ekseninde değerlendiren Enternasyonal, faşizmin sınıf mücadeleleri eksenindeki türeyimsel öğelerini ve sınıflar arasındaki güçler dengesindeki bir dönüm noktasını teşkil ettiğini hesaba katmayarak, faşizmi geçici bir dönem olarak telakki eder. Bu yorum, halk sınıflarının talepleriyle, kriz halindeki kapitalizmin muhafız rolünü oynayan faşist rejim arasındaki çelişkinin, faşizmin kendiliğinden sonunu getireceğini vurgular. Sınıf mücadelelerinin konjonktürel öğelerini görmezden gelen bu anlayış, farklı bir kavramsal repertuarla yeniden ifade edilerek, faşizmin maceracı siyasetinin çöküş halindeki kapitalizmin iç çelişkileri yoğunlaştıracağını ve bu doğrultuda kapitalizmin kendiliğinden sonunu getireceğini

ileriye sürülmüştür. Böylece yine rejimin akıbeti sınıf mücadelelerinden soyutlanmış ve üretici güçlerin gelişim seyrine bağlanmıştır. Komintern'e sirayet eden ekonomik indirgemeci görüş, ekonomik krizleri burjuvazinin yenilgisinin veya işçi sınıfının zaferinin bir göstergesi olarak ele aldığı ve faşizmi ekonomik buhranlarla ilişkilendirdiği için, faşizm burjuvazinin savunma stratejisi olarak telakki edilmiştir. Faşizmi, işçi sınıfının yükselen devrimci mücadelesine verilen karşı devrimci bir savunma stratejisi olarak ele alan söz konusu düşünüş tarzı, toplumsal formasyona özgü sınıf mücadelelerinden ve konjonktürel belirlenimlerden soyutlanmış genel bir devrimci durumunun her yerde hazır olduğunu ileriye sürme eğilimindedir. Faşizmi devrimci durumlarla ilişkilendiren bu mekanik-evrimci anlayış mantıksal anlamada en uç noktasına götürüldüğünde, faşizmin kapitalist gelişimin kaçınılmaz bir evresi olduğu ve sosyalizmi önceleyen geçilmesi gereken zorunlu bir süreç olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Poulantzas, 1980: 44-50).

Komintern'in faşizm tahlillerinin, faşizmin toplumsal formasyona özgü belirlenimlerini ihmal ettiğini ve rejim tipini kapitalist üretici güçlerin mekanik gelişimine bağımlı kıldığını vurgulayan Poulantzas, söz konusu anlayışın faşizmi ekonomik bunalımın dolaysız bir sonucu olarak ele almasının aksine, faşizm iktidara geldiğinde ekonomik buhranın ya yeni ortaya çıkmakta olduğunu ya da absorbe edilmek üzere olduğunu belirtir. Bu çerçevede faşizmin rekabetçi kapitalizmden tekelci kapitalizme geçiş evresinin dolaysız bir sonucu olarak ele alınamayacağını vurgulayan Poulantzas, söz konusu evrenin ve ekonomik krizin sınıf mücadelelerini yoğunlaştırarak sınıfsal ilişkileri dönüştürdüğü ölçüde etkili olduğunu vurgular. Böylece mekanik-evrimci paradigmandan kopan Poulantzas göre, faşizm siyasal bunalımın sonucu ortaya çıksa dahi, siyasal bunalımlar yalnızca bu geçiş evresiyle ilişkilendirilmeyeceği ve bunalımlar zorunlu olarak faşizme neden olmayacağı için, faşizm sınıflar arası güçler

mücadelesinin tekelci aşamada büründüğü formun toplumsal formasyona özgü sınıfsal çelişkilere eklemlenerek rejim tipinde yarattığı dönüşüme tekabül eder (Poulantzas, 1980: 44-53).

Faşizmle, kapitalist devlet arasındaki ilişkiyi tartışmaya açan Poulantzas, faşizmi kapitalist gelişimin dolaysız bir sonucu olarak ele alan Enternasyonal'in aksine, kapitalist devletin faşizmin bazı türeyimsel öğelerini içerisinde barındırdığını fakat bu öğelerin zorunlu olarak faşizme neden olmayacağını vurgular. Bu çerçevede, tekelci kapitalist aşamada devletin artan rolleri sınıf mücadelelerini yoğunlaştırarak faşist rejimlerin kuruluşunun bir yönünü oluştursa da, faşizm sınıf mücadelelerinden soyutlanmış ekonomik gelişim seyrinin dolaysız bir sonucu olarak yorumlanamaz. Poulantzas, faşizmi ekonomik bunalım dönemleriyle ilişkili olarak ele alan yorumların, ekonomik krizlerin burjuvazinin yenilgisi olduğu tezinden hareketle, faşizmi işçi sınıfının yükselen mücadelesini bastırmak için ortaya çıkan karşı-devrimci bir rejim tipi olarak anlamlandırdığını vurgular ve bu görüşe eleştirel bir şekilde yaklaşarak faşizmin işçi sınıfının yenilgisinin bir ürünü olduğunu belirtir. En somut örneğini Troçki ve Dimitrov'un tezlerinde gösteren ve faşizmi savunma halindeki burjuvazinin karşı-devrimci tutumu olarak ele alan bu düşünüş tarzının doğru olmadığı belirten Poulantzas, halk kitleleriyle açık savaş halindeki olağanüstü rejimlerin ortaya çıkabilmesi için, Almanya ve İtalya örneğinde de olduğu üzere işçi sınıfının çok sayıda yenilgi alması gerektiğini belirtir. Faşizmin yükselişi "halk kitlelerinin bir dizi yenilgiye uğramış olmalarına ve iktidar geçişi sırasında, faşizmin iktidar bloğunun bütününün desteğini kazanmış veya bu bütünü kendi açısından etkisizleştirmiş olmayı başarmış olmasına bağlıdır" (Poulantzas, 1980: 348).

Söz konusu yenilgiyi koşullandıran temel etmenlerden birisi de faşistleşme sürecinde, işçi sınıfı ve komünist partiler arasındaki bağlantının kopması ve proletaryanın

içine düşmüş olduğu ideolojik bunalımdır. İşçi sınıfı partilerinin sosyal faşizm tezlerinin faşizme karşı mücadeleyi akamete uğratması da, faşist rejimin iktidarını pekiştirmesine katkı sunmuştur. Komintern'in sosyal faşizm tezleri, faşizmle parlamenter demokrasi gibi olağan rejim biçimleri arasındaki ayrımın izini sürmeyi olanaksız kıldığı ölçüde, işçi sınıfının anti-faşist mücadeleye uygun taktik ve stratejiler geliştirmesine ket vurmaktadır. İşçi sınıfıyla komünist partiler arasındaki bağın kopması işçi sınıfının ideolojik bunalımını koşullandırarak, proletarya içerisinde siyasal örgütlenmeyi ikinci plana atan kendiliğindenciliğin/anarşizmin, burjuva bireyciliğinin ve siyasal kitle mücadelesi yerine darbeci devrimciliği ikame eden anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Poulantzas, 1980: 148-152).

Faşizmin yükselebilmesi için işçi sınıfının çok sayıda yenilgi alması gerektiğine işaret eden Poulantzas, siyasal bunalım dönemlerini sınıflar arasındaki katastrofik denge olarak yorumlayan ve bir yönüyle Marx'ın Bonapartizme ilişkin çözümlemelerine dayanan Gramsci ve Thalheimer'ın yorumlarının da faşizmi açıklamaktan uzak olduğunu belirtir. Gramsci'nin Sezarizm anlayışı doğrultusunda şekillenen ve iki güç arasındaki katastrofik dengenin bir üçüncü gücün yükselişine imkân vermesi ekseninde gelişen faşizm analizlerine (Gramsci, 2014: 111) şerhler düşen Poulantzas, siyasal bunalım dönemlerinin katastrofik denge durumlarıyla özdeşleştirilemeyeceğine işaret eder. "Ne Almanya'da ne de İtalya'da faşizmin ortaya çıkışı, hangi anlamda olursa olsun, bir siyasal denge bunalımına denk düşmemiştir. Bir kez faşizmin ortaya çıkışı sırasında işçi sınıfı zaten yenik düşmüştü" (Poulantzas, 1980: 61).

Poulantzas, faşistleşme sürecinin uzun bir döneme yayıldığını ve belirli evreleri ihtiva etiğini belirtir ve faşistleşme sürecinin aşamalarının tespit edilmesi gerektiğine işaret ederek, söz konusu süreci dört evreye ayırır. Sürecin başlangıcından dönüşsüzlük (non-retour) noktasına kadar olan birinci dönem faşistleşme sürecini koşullandıran güçler

dengesinin, geri çevrilmesi gittikçe olanaksızlaşan bir sürece doğru evrilmesiyle karakterize olur. Dönüşsüzlük noktasından faşizmin iktidara geçişine kadar olan ikinci dönem, faşizmin zaferinin ve siyasal karakterinin şekillenmesi açısından önemli değişimlerin gerçekleştiği bir evreye karşılık düşer. Faşizmin iktidardaki ilk dönemi ise, sınıfsal karakterinin ve halk desteğinin müphemliği nedeniyle, istikrarsızlık ve belirsizlikle nitelenir. Faşizm stabilizasyon döneminde ise, sınıfsal karakterinin belirsizliğinden arınarak, kitlesel ve kanlı tasfiyeler aracılığıyla tekelci sermaye lehine yönelimini dolaysız bir biçimde dışarıya vurur (Poulantzas: 1980: 64-67).

Faşizmi finans kapitalin egemenliğinin dolaysız biçimi olarak ele alan ve araçsalcı devlet anlayışına hapsolan Dimitrov'un yorumlarının aksine Poulantzas, faşizmi karakterize eden temel unsurun, burjuva sınıf ve fraksiyonları arasındaki çelişkilerin keskinleşmesi olduğunu ifade eder. Burjuva sınıf ve fraksiyonlarının halk sınıfları üzerindeki ekonomik egemenliğinin yerini siyasal egemenliğe bırakmasıyla imlenen faşistleşme süreci, sınıf mücadelelerinin siyasal bir boyut kazanmasını beraberinde getirdiği ölçüde, siyasal sınıf mücadelelerinin temayüz etmesiyle karakterize olur. Söz konusu süreç sadece halk sınıflarıyla egemen sınıflar arasındaki çelişkilerde değil, iktidar bloku içerisindeki çelişkilerde de kendisini göstererek, egemen sınıflar arasındaki çelişkinin siyasallaşması sonucunu doğurur. Bu durum, burjuva sınıf ve fraksiyonlarının hiçbirinin hegemonyasını kabul ettirememesi sonucunu doğurduğu ölçüde, egemen sınıflar arasındaki çelişkinin iktidar bloku içerisinden çözümünü olanaksız hale getirir. Hegemonya bunalımını takip eden hegemonya değişimleri evresinde ise, daha önce siyasal olarak egemen pozisyonda bulunmayan tekelci sermayenin çıkarları doğrultusunda iktidar blokunun ve toplumsal formasyonun yeniden örgütlenişi gerçekleşir. Hegemonyanın restorasyonuna neden olan bu süreç, tekelci sermeyenin çıkarları doğrultusunda hareket eden devlet aygıtıyla, iktidar blokunun diğer fraksiyonları

arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde ve devlet aygıtıyla iktidar bloku arasındaki yeni bir ilişki biçiminin tesisinde kendisini gösterir. Faşistleşme sürecinde, klasik parlamenter demokrasiden uzaklaşılması ve burjuvazinin farklı sınıf ve fraksiyonlarını temsil eden siyasal partilerin tasfiyesi, çelişkilerin parlamenter demokrasilerde olduğu üzere siyasal partiler aracılığıyla düzenlenmesinin önüne ket vurmuştur. Bu çerçevede, egemen sınıflar arasındaki çelişkiler, devlet aygıtının merkezinde vuku bularak, devlet aygıtı içerisinde klikleşmelere ve fraksiyonlaşmalara neden oldukları ölçüde, ekonomik çelişkilere siyasal ve ideolojik bir görünüm kazandırmışlardır (Poulantzas, 1980: 71-76).

Emperyalizmin tekelci aşaması toplumsal ilişkilerde bir dizi dönüşüme neden olarak, siyasal bunalımın türeyimsel öğelerinin toplumsal ilişkilerdeki çelişkiler olarak temayüz etmesine neden olmuştur. Dolayısıyla kurumsalcı-işlevselci yaklaşımın kurumsal bunalımın siyasal bunalımın kurucu bir öğesi olduğunu vazetmesinin aksine, kurumlar sınıf mücadelelerinin yoğunlaşmasının ifadesi olduğu için kurumsal bunalım siyasal bunalımın bir sonucudur (Poulantzas, 1980: 57-64). Poulantzas ideolojinin maddi bir pratik olduğu ve kurumlarda cisimleştiği tezinden hareketle, siyasal bunalım dönemlerine ideolojik bunalımların eşlik ettiğini belirtir ve faşizmin ideolojik krizlerle de karakterize olduğuna işaret eder. Egemen ideoloji, toplumsal formasyonun dolayımından geçtiği ve toplumsal formasyonun çelişkili birliğini imgesel düzeyde yeniden ürettiği için, halk sınıflarının ideolojilerini de kendi egemenliğinde içererek yeniden üretir. Toplumsal formasyonda çelişkilerin keskinleşerek yoğunlaşması ve hegemonya istikrarsızlığı, egemen ideolojinin de parçalı bir görünüme bürünmesine neden olur ve faşistleşme sürecinin klasik burjuva ideolojilerini işlevsizliğe sürüklenmesi sonucunu beraberinde getirir. Bu çerçevede, toplumsal formasyonu imgesel düzeyde yeniden üreten egemen ideolojinin krizi, burjuva sınıf ve fraksiyonlarının faşist ideoloji doğrultusunda yönelmesine neden olur (Poulantzas, 1980: 76-78).

Siyasal bunalımı karakterize eden öğeleri bu çerçevede açıklayan Poulantzas, siyasal bunalım sonucu ortaya çıkan faşizmi, tekelci sermayenin önderliği altında burjuvazinin hegemonyasının restorasyonu olarak tanımladığı ölçüde, Komintern'in tezlerinden kopar ve faşizmi burjuvazinin saldırısı, işçi sınıfının savunması olarak anlamlandırır. Komintern ekonomik indirgemeci anlayışı nedeniyle stabilizasyon dönemini, ekonomik stabilizasyon ve işçi sınıfının savunması olarak telakki eder. Poulantzas'a göre her ne kadar stabilizasyon dönemi işçi sınıfının savunmaya geçmesiyle karakterize olsa da, bunun nedeni Komintern'in iddia ettiği üzere ekonomik belirlenimler değildir. Sınıflar arası çelişkilerin yoğunlaştığı siyasal bunalım döneminde işçi sınıfının başarısızlığa uğraması sonucu, sınıflar arasındaki güçler mücadelesi stabilizasyon döneminde belirli bir dengeye ulaşır. Söz konusu dengenin sınıflar arasındaki çelişkinin yatışması olarak ele alınmaması gerektiğine işaret eden Poulantzas'a göre çelişkiler, eşitsiz bir şekilde sürmesine ve mevzi savaşlarında cisimleşmesine rağmen güçler dengesini tamamen değiştirebilme gücünden uzaktır. Güçler dengesindeki bir dönüm noktasına doğru evrilen bu dönem, burjuvazinin saldırıya geçmek amacıyla güç devşirmesiyle karakterize olur ve faşistleşme sürecinin olgunlaşmasıyla beraber söz konusu saldırı gerçekleşir (Poulantzas, 1980: 78-84).

Faşistleşme süreci sonunda değişen güçler dengesinin rejim tipinde yarattığı dönüşüme işaret eden Poulantzas, faşizmin burjuva sınıf ve fraksiyonları arasındaki çelişkilerin ortadan kalktığı bir siyasal sisteme denk düşmediğine ve faşist devletin burjuvazinin çıkarları doğrultusunda manipüle edebileceği araçsalcı devlet anlayışının bir örneği olmadığına özellikle dikkat çeker. Komintern'e egemen olan araçsalcı devlet anlayışı faşist devleti, tekelci sermayenin ekonomik çıkarlarını bir dolayım mekanizmasına gerek kalmaksızın cisimleştiren ve tekelci sermaye tarafından doğrudan kontrol edilebilen bir savaş örgütü olarak ele alma eğilimindedir. Poulantzas söz konusu

anlayışın Clara Zetkin[18]'in de vurguladığı üzere, burjuvazinin askeri başarısını önceleyen ve onun imkânlarını oluşturan siyasal ve ideolojik galibiyetini görmezden geldiğine işaret eder. Faşist devlet, egemen sınıflar arasındaki çelişkiyi görmezden gelen araçsalcı yorumun aksine, sınıf mücadeleleri ekseninde gelişen bir dizi çelişki tarafından katedilmiştir. Faşizmi, Bonapartizm şeması yani var olan iki temel gücün eşitlik dengesi çerçevesinde yorumlayan görüşler ise, ekonomik egemenlikle siyasal egemenlik arasında yapılan bir ayrımda anlamını bulur ve tekelci sermayenin ekonomik egemenliğiyle faşist devletin siyasal egemenliğinin çelişkili bir birlik oluşturduğunu ileriye sürer. Söz konusu düşünüş tarzı, faşizmin tekelci sermayenin aleyhindeki bir yönetim pratiği olduğu iddia edecek kadar faşist devlete büyük bir özerklik bahşeder. Toplumsal sınıflara dair analizleri de etkileyen bu anlayış faşizmi, küçük burjuvazinin siyasal egemenliğinde burjuvazinin ekonomik egemenliğini sürdürdüğü bir rejim tipi olarak ele alır (Poulantzas, 1980: 84-90).

Toplumsal sınıfların tanımlanmasında sadece ekonomik belirlenimlerin yeterli olmadığına işaret eden ve sınıfları ideolojik ve politik belirlenimlere doğru genişlen Poulantzas, sınıfların toplumsal formasyonun özgün belirlenimlerinde süren sınıf mücadeleleri tarafından üstbelirlendiğine işaret eder (Poulantzas, 1976: 13-15). Toplumsal formasyon, ideolojik, politik ve ekonomik kertelerin özgün bileşimine işaret ettiği için sınıf mücadeleleri tarafından üstbelirlenen sınıflar da ideolojik, politik ve ekonomik unsurların bir bileşkesi olarak ön plana çıkmaktadır. Poulantzas'ın sınıf teorisi faşizm analizlerinde kilit rolü oynayarak, küçük burjuvazinin sınıfsal konumunu

[18] Faşist rejimin kuruluşunun yalnızca ekonomik belirlenimlerden hareketle anlaşılamayacağına işaret eden Clara Zetkin, faşizm analizlerini ideolojik ve politik belirlenimlere doğru genişletir. Burjuvazinin faşist devlet dolayımıyla ekonomik egemenliğinin ideolojik ve politik egemenliğiyle ayrılmaz bir yön ihtiva ettiğine işaret eder. Faşizm proletaryanın ideolojik ve politik yenilgisi nedeniyle yükselişe geçme imkânı bulmuştur (Zetkin, 1923).

belirleyebilmek ve tekelci sermayenin hegemonyasının inşasındaki geçerli etkilerini anlayabilmek açısından önemli işlevler yükümlenmiştir. Küçük burjuvazi proletarya ve burjuvazi arasında konumladığı için kendi sınıf konumu dolayımıyla devlete işlevler yükler ve devleti tarafsız bir hakem rolünde görür. İdeolojik ve politik belirlenimleri nedeniyle devlet fetişti bir tutumu içerisinde barındıran küçük burjuvazi, Almanya ve İtalya'daki ekonomik kriz ve kendisini temsil edecek siyasal partilerin yokluğu nedeniyle faşist devleti destekleme momentine girerek anti-kapitalist bir söylemin işlerlik kazanmasına neden olmuş ve bu durum anti-kapitalist söylemin yarattığı manevra kabiliyetiyle faşist devletin tekelci sermayenin hegemonyasını örgütleyebilmesine vesile olmuştur. Bu çerçevede faşizmin sınıfsal yüklerinden kurtulduğu döneme kadar ideolojik ve politik etkileri dolayımıyla yönetici sınıf pozisyonunda kalan küçük burjuvazi, tekelci sermayenin çıkarlarını cisimleştiren bir rolü üstlenmiştir (Poulantzas, 1980: 257-261). "Faşizmin tarihi rolü, büyük tekelci sermaye ile küçük-burjuvazi arasında bir ittifak yaratmasıdır" (Laclau, 1998: 98). Küçük burjuvazi geçerli etkiler sunarak, tekelci sermayenin çıkarlarının cisimleşmesine ve hegemonyanın uzun vadede burjuvaziye dönmesine neden olduğu için, faşizm burjuvazinin ekonomik egemenliği lehine siyasal egemenliğinin silindiği bir durumda ifadesini bulmaz. Küçük burjuvazinin faşizmin kuruluşunda oynadığı rol, uzun erimli olarak burjuvazinin siyasal ve ekonomik çıkarlarını gerçekleştirip güvence altına alan toplumsal formasyonun içsel birliğini tesis edilmesini içerimler. Bu çerçevede faşist rejimlerde küçük burjuvazi, burjuvazinin siyasal egemenliğine tezat oluşturmaz ve uzun erimli olarak egemen sınıfların hegemonyasını cisimleştirir.

İktidarın aygıtlar arasındaki dolaşımın kısıtlanmasıyla ve hegemonik fraksiyonun yoğunlaştığı aygıtın diğer aygıtlar üzerindeki egemenliğiyle karakterize olan faşizm (Poulantzas 1980: 328), devletin baskı aygıtları dışarısında bulunan faşist kitle partisi

aracılığıyla kitlelerin mobilizasyonunu sağlar ve iktidara halk desteğiyle gelir. Faşizm liberal demokrasilerin yapısal krizi ve anti-faşist inisiyatiflerin etkisizleştirilmesiyle ancak iktidara gelebilir (Griffin, 2014: 335). Burjuva demokratik devlet biçiminin krizini içerimleyen meclisin etkisizleşmesi ve hukuksal kurumların işlevsizliği, faşist harekete devletle bütünleşmek için gerekli manevra kabiliyetini verir. Devlet ve faşist kitle hareketi arasındaki çelişkiler ilk dönemde etkisini gösterse de, daha sonra devlet aygıtı faşist hareketi absorbe eder ve bu çerçevede aktif halk desteğini bünyesinde cisimleştirir (Poulantzas, 1980: 345-348). Faşizmi askeri diktatörlüklerden ve Bonapartist rejimlerden ayıran temel unsur da kendisini burada gösterir ve faşist rejim kitlelerin açık desteğiyle karakterize olur (Poulantzas, 2013i: 360). Devletin tekelci sermayenin savaş örgütü olduğunu iddia ederek devleti nesne pozisyonuna indirgeyen veya devlete sahip olmadığı/olamayacağı bir özerklik bahşederek onu özne pozisyonuna yükselten faşizm yorumlamalarına eleştirel yaklaşan Poulantzas'a göre, faşist devlet ne burjuvazinin çıkarları doğrultusunda yönlendirebileceği basit bir nesne ne de sınıfsal güç mücadelelerinin üstünde konumlanan bir öznedir. Faşizm, burjuvazinin siyasal bunalımının saldırı stratejisine denk düştüğü, sınıflar arasındaki güçler mücadelesinin rejim tipinde yarattığı dönüşüme tekabül eden ve halk kitleleriyle açık savaş halinde olan olağanüstü bir rejim biçimidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAPİTALİST DEVLETİN OTORİTER DÖNÜŞÜMÜ

4.1) Sermayenin Uluslararasılaşması ve Ulus Devlet

4.1.1) Poulantzas'ın Yeni Emperyalizm Teorisi

Kapitalist üretim tarzının uluslararası koşullarda yeniden üretiminin, toplumsal formasyonlar arasında yaratmış olduğu bağımlılık/egemenlik ilişkisine dikkat çeken Marksist emperyalizm teorisi, emperyalizmi yayılma, ilhak, fetih gibi kavramlar eşliğinde ele alan ve iradeci bir anlayış uyarınca ülkelerin/liderlerin siyasal yönetim pratiğine hapseden yaklaşımlardan ayrılmaktadır. "Ürünleri için sürekli genişleyen bir pazar gereksinmesi, burjuvaziyi, yeryüzünün dört bir yanına kovalıyor. Her yerde barınmak, her yere yerleşmek, her yerde bağlantılar kurmak zorundadır" (Marx ve Engels, 1976: 135-136). Kapitalist üretim tarzının genişlemeci eğilimine vurgu yapan Marx ve Engels'in çözümlemelerini, yirminci yüzyılda gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı gibi pratik-politik olaylar ekseninde tartışmaya açan Lenin, Marksist emperyalizm teorisinin temel mottosunu dile getirir: Emperyalizm tekelci kapitalizmdir. Sermayenin yoğunlaşması ve tekellerin ortaya çıkması çerçevesinde yeni pazarlar arayışına giren egemen sınıf ve fraksiyonlar, üretici güçlerin gelişim seyri uyarınca çevre ülkelere yayılım gerçekleştirir ve söz konusu ülkeler üzerinde sınıf egemenliğinin bir göstergesi olarak devlet dolayımıyla ekonomik/siyasal tahakküm kurarlar. Kapitalist üretim tarzının genişlemeci eğiliminde temellenen emperyalist politika pratiği, sermaye ihracı için alan açmaya yönelmekte (Harvey, 2012: 349) ve kapitalizmin tarihin belirli bir döneminde aldığı özel biçime gönderimde bulunmaktadır.

Kapitalist üretim tarzının genişlemeci eğilimi ve emperyalist politika pratiği arasında kurulan ilişki biçimi, dünya proletaryasının ve uluslararası sosyalist hareketin

gerçekleşen savaşlar karşında nasıl bir tutum alması gerektiğine ilişkin bir sorunsal etrafında şekillenmiş ve devrimci taktik/strateji açısından önemli roller yükümlenmiştir. SPD (Almanya Sosyal Demokrat Partisi) içerisinde kendi ulus devletlerini destekleme momentine giren ve böylece anti-emperyalizmin yabancı ulus devletlerin politikalarına karşı olmak olduğunu vazeden yaklaşımlara eleştirel yaklaşan Lenin, emperyalizme karşı olmanın anti-kapitalizmden geçtiğine dikkat çekmiş ve savaşlara kapitalizm arasındaki bağı teorik düzeyde tesis etmiştir. Üretimde ve sermayede yaşanan yoğunlaşma, ekonomik hayatta mutlak bir belirleyicilikle malul tekellerin oluşmasına neden olmuş ve banka sermayesiyle sanayi sermayesi kaynaşarak mali sermayenin oluşması sonucunu doğurmuştur. Sermaye ihracının meta ihracından ayrılarak özel bir önem kazandığı tekelci aşamada, dünya tröstler arasında bölüşülmüş ve emperyalist odaklar arasındaki çelişkiler doğrultusunda savaşlar ortaya çıkmıştır (Lenin, 2006a: 94-95). Sosyalist hareketin emperyalist odaklar arasındaki çatışmada taraf tutmaması gerektiğine işaret eden Lenin, sosyalist bir mücadelenin işlevsel kılınmasının önemine ve egemen sınıf ve fraksiyonların çıkarlarını cisimleştiren ulus devletlerle mücadele edilmesinin gerekliliğine işaret eder ve anti-emperyalist mücadelenin kapitalist devletle mücadele etmekten geçtiğine dikkat çeker.

Lenin'e benzer bir şekilde emperyalizmi kapitalist üretim tarzının genişlemeci eğiliminin bir sonucu olarak ele alan Kautsky, buna rağmen savaşların ve devletler arasındaki çelişkilerin burjuva sınıf ve fraksiyonlarının aleyhindeki bir yönetim pratiğine denk düştüğünü ifade eder. "Böylelikle, emperyalizm kendi mezarını kazıyor. Kapitalizmi geliştirme aracı olmaktan, bir engel durumuna geçiyor" (Kautsky: 1990: 97). Kautsky, sermayenin yoğunlaşma ve iç içe geçme eğiliminin emperyalist odaklar arasındaki çelişkilerden ve savaşlardan azade bir dünyanın ortaya çıkmasına neden olacağını ifade eder ve üretici güçlerin siyasal üst yapılar tarafından baskı altına

alınmadığı müddetçe kapitalist üretim tarzının ultra-emperyalist (emperyalist odaklar arasındaki çelişkinin silindiği ve sermayenin bütünleştiği) bir rejime evirileceğini iddia eder.

Emperyalizmin tekellerin ortaya çıkmasıyla ve üretici güçlerin gelişim seyrini baskı altına alan bir durgunlukla karakterize olduğunu belirten Lenin, emperyalizmi kapitalizmin krizine verilen bir cevap olarak okumasına rağmen, sermayenin yoğunlaşmasının emperyalistler arasındaki çelişkinin silindiği bir anlayışta ifade bulmadığına işaret eder (Lenin, 2006a: 106-107).

Kautsky'nin emperyalizmi üretici güçlere referansla açıklamasının ve emperyalist odaklar arasındaki çelişkinin zaman içerisinde ortadan kalkacağını vurgulamasının aksine Lenin, tekelci kapitalist evrede toplumsal formasyonlar arasında salt anlamda ekonomik belirlenimlere indirgenemeyen, siyasal ve ideolojik bağımlılık biçimlerinin de ortaya çıkabileceğini belirtir ve kapitalizm var oldukça emperyalist odaklar arasındaki çelişkinin farklı formlara bürünerek varlığını sürdüreceğine işaret eder. Tekelci kapitalizmin salt anlamda ekonomik belirlenimlerle anlaşılamayacağı fikrinden hareket eden Lenin, emperyalizmin üstyapısal kurumlarda yarattığı dönüşümlere işaret eder ve ulusal sorun gibi doğrudan sermaye ihracının yarattığı etkilere indirgenemeyecek siyasal dönüşümleri özgül koşullar çerçevesinde incelemek gerektiğine dikkat çekerek emperyalizmi ideolojik, siyasal ve ekonomik mücadelelerin farklılaşan ritmi ekseninde ele aldığı ölçüde daha geniş bir spektrumda tanımlar (Lenin, 2008: 25-28).

Klasik emperyalizm teorileri bir dışsallık ilişkisi uyarınca, bağımlı ve egemen toplumsal formasyonlar arasındaki siyasal/ekonomik/ideolojik tabiiyet ilişkilerine işaret eder. Marx ve Engels'in kapitalist üretim tarzının genişlemeci/yayılmacı eğilimine vurgu yapmasını doğrulayacak şekilde, sermayenin uluslararasılaşma eğilimi, klasik

emperyalizm teorilerinin epistemolojik sınırlarını aşan yeni siyasal/ekonomik tahakküm biçimlerini teorize etmenin gerekliliğine gönderimde bulunur.

Poulantzas toplumsal formasyonlar arasında değişen ilişki biçimini sınıf mücadelelerinin türeyimsel öğeleri ekseninde ve kapitalist üretim tarzının evre/aşamaları çerçevesinde tartışmaya açar ve klasik emperyalizm teorilerinin sınırlarını aşan yeni bağımlılık/egemenlik biçimlerini teorize eder.

İkili bir işlev yükümlenen kapitalist üretim tarzının özgül yapısı, kapitalist ilişki biçimlerinin toplumsal formasyonun içerisine kök salarak yeniden üretimine ve dışarıya doğru genişleme eğilimine işaret eder. Kapitalist üretim tarzının dışarıya doğru genişleme eğiliminden neşet eden emperyalizm, kapitalist üretim tarzının evre ve aşamalarına uygun olarak pre-kapitalist toplumsal formasyonlar üzerindeki farklı egemenlik biçimlerine işaret eder. Kapitalist üretim tarzı, pre-kapitalist üretim tarzlarını bastırarak ve kendisini önceleyen üretim tarzlarının unsurlarını bünyesine dahil ederek var olabilir. Kapitalist üretim tarzının her toplumsal formasyonun özgül şartlarında yeniden üretilmesi ve söz konusu yeniden üretimin nesnel koordinatlarını belirleyenin sınıf mücadeleleri olması, kapitalist üretim tarzının evre ve aşamalarının, üretici güçlere içkin bir özün tedrici olarak realize olmasından neşet etmediğine işaret eder. Kapitalist üretim tarzının evre ve aşamaları, sınıf mücadelelerinin karmaşık yapısı ekseninde şekillenir. "Bu, kronolojik doğrusal bir kademeli yükseliş planını izleyen, zorunlu bir ardışıklık anlamında bir dönemseleştirme meselesi değildir. [….] Bu evreler sınıf mücadelelerinin tarihsel sonuçlarıdır" (Poulantzas, 2013ı: 316).

Poulantzas, kapitalist üretim tarzının evre ve aşamalarını bu çerçevede tartışmaya açar ve tekelci kapitalizmle rekabetçi kapitalizm arasındaki ilişki doğrultusunda üç evre tespit eder.

On dokuzuncu yüzyılın sonundan, iki savaş (Birinci ve İkinci Dünya Savaşı) arasındaki döneme kadar olan süreç, kapitalist üretim tarzının pre-kapitalist üretim tarzları üzerindeki koruma etkisiyle ön plana çıkmaktadır ve sermaye ihracıyla meta ihracı, ekonomiyle siyaset arasındaki kararsız dengeyle karakterize olmaktadır. İki savaş arası dönemde sermaye ihracı meta ihracına ağır basmaya başlamasına rağmen, kapitalist üretim tarzının koruma etkisi tasfiye etkisine nazaran ön plandadır ve egemenlik ekonomiden siyasala doğru geçme eğilimi göstermektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte ise, kapitalist üretim tarzı pre-kapitalist üretim tarzları üzerindeki tasfiye etkisiyle ön plana çıkmaktadır ve pre-kapitalist unsular kapitalist üretim tarzı tarafından içerilerek ve yeniden üretilerek varlığını sürdürmektedir. Söz konusu içerilme süreci her toplumsal formasyonunun özgül belirlenimlerinde süren sınıf mücadeleleri ekseninde gerçekleştiği için ortaya kapitalist toplumsal iş bölümü ve emeğin yeni sosyalizasyon biçimleri çıkmaktadır. Poulantzas bu aşamada çelişkilerin siyasal alanda yoğunlaştığı tezinden hareketle, egemenliğin siyasal olana geçtiğine işaret eder (Poulantzas, 2013ı: 316-318).

Emperyalizmin üçüncü evrensinde, emperyalist metropoller ve bağımlı toplumsal formasyonlar arasında ilişki biçimi değişerek özgün bir forma bürünür, siyasal/ekonomik egemenlik biçimleri toplumsal formasyonların birbirlerine karşı dışsallık pozisyonlarından değil, emperyalist metropollere özgü üretim tarzının bağımlı toplumsal formasyonların özgül koşullarında üretilmesinden kaynaklanır. Bir toplumsal formasyonun ekonomik, siyasal ve ideolojik kertelerinin emperyalist metropollere özgü üretim tarzına eklemlenmesi neticesince, toplumsal formasyonlar arasında asimetrik/kurucu ilişkiler oluşur ve bağımlılık biçimleri bu doğrultuda karakterize olur. Tahakküm altındaki toplumsal formasyonlar içerisinde devlet aygıtındaki dönüşümlerde ve sınıfların farklılaşan yapısal belirlenimlerinde kendisi gösteren yeniden yapılanma

süreçleri, egemen toplumsal formasyondaki burjuva sınıf ve fraksiyonlarının siyasal/ekonomik egemenlik biçimini niteler. Dolayısıyla emperyalizm hem doğrudan hem de dolaylı yollardan bağımlı toplumsal formasyonlardaki halk kitlelerinin sömürülmesiyle karakterize olur. Artı değer temellüküne yönelik yatırımlar ve sermaye ihracı doğrudan sömürülmeye işaret ederken, emperyalist iş bölümü çerçevesinde ortaya çıkan bağımlılık biçimleri ise dolaylı sömürülme biçimlerine gönderimde bulunur. Bağımlı toplumsal formasyonlardaki egemen sınıfların sömürüsüne eklemlenen emperyalist metropollerdeki egemen sınıfların sömürüsü, bağımlı ülkelerin halk sınıflarının çifte sömürüsünü karakterize eder (Poulantzas, 2013ı: 315).

Küreselleşme kurmalarına eşlik eden ve toplumsal formasyonlar arasındaki asimetrik ilişkileri mistifiye etme rolünü ifa eden evrenselcilik fikri "kapitalizmin dünya sisteminde iktisadi ve siyasal iktidarı elinde tutanlar tarafından yayılan bir ideoloji olarak yol almıştır" (Wallerstein, 2012: 74). Poulantzas, toplumsal formasyonlar arasındaki bağımlılık/egemenlik biçimine vurgu yapmış ve bu çerçevede uluslararası düzeyde gerçekleşen yeniden üretim süreçlerinin, bağımlı ve egemen toplumsal formasyonlar arasındaki ilişkiyi özgül bir tarzda sürdürdüğünü/yeniden ürettiğini ifade ederek, evrenselci ideolojinin sınırlarından kurtulmuştur. Poulantzas'ın yeni emperyalizm teorisi, toplumsal formasyonlar arasında kurulan dışsallık ilişkisinin reddi çerçevesinde anlamını bulur ve emperyalist metropollere özgü üretim tarzının toplumsal formasyonların özgül belirlenimlerinde yeniden üretilmesine işaret eder. Bağımlı toplumsal formasyondaki halk sınıflarının devlet dolayımıyla hem emperyalist metropollerdeki egemen sınıflarca hem de kendi egemen sınıflarınca sömürüldüğüne işaret eden Poulantzas, emperyalizmin üçüncü evresinin çifte sömürüyle karakterize olduğuna dikkat çeker.

4.1.2) Emperyalist Metropoller Arasındaki İlişki Biçimi ve İç Burjuvazi

Bağımlı toplumsal formasyonlarla emperyalist odaklar arasındaki ilişkiyi metropollere özgü üretim tarzının çevre formasyonlar tarafından içerilmesi ekseninde açıklayan Poulantzas, çözümlemelerini emperyalist odaklar arasındaki ilişkiye doğru genişletir ve sermayenin uluslararasılaşması sürecinde Amerikan sermayesinin oynadığı rolü inceler. Poulantzas her ne kadar sermayenin uluslararasılaşmasının Amerikan sermayesinin egemenliğiyle karakterize olduğuna işaret etse de, söz konusu egemenliğin dolaysız bir biçimde gerçekleşmediğini ve emperyalist metropoller arasındaki çelişkinin devam ettiğini belirtir. Marksist emperyalizm teorisinin Üçüncü Dünya ideolojisi uyarınca, bağımlı toplumsal formasyonlarla emperyalist metropoller arasındaki ilişkiye odaklanmasının ve emperyalist merkezler arasındaki değişen ilişki biçimlerinin incelenmesini ikinci plana atmasının aksine Poulantzas, ABD ve Avrupa arasındaki ilişkiyi tartışmaya açar ve dönemsel tahlillerin ötesinde sermayenin uluslararasılaşması sürecinde devletin konumuna ilişkin çözümlemelerde bulunur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan sermayesinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları içerisindeki payı düzenli olarak artmış ve bu durum Amerikan sermayesinin egemenliğin bir göstergesi olarak ön plana çıkmıştır. Kapitalist üretim tarzının genişlemeci eğiliminin bir sonucu olarak ortaya çıkan kâr hadlerindeki düşme eğiliminin önüne geçmek amacıyla, yüksek emek üretkenliği olan bölgelere yönelen Amerikan sermayesi doğrudan yatırımlarının büyük bir bölümünü Avrupa'ya yapmıştır. Emperyalist metropoller arasındaki ilişkiyi belirleyen ve Amerikan sermayesinin Avrupa'ya yönelmesini koşullandıran temel etmenlerden birisi de emperyalist egemenlik zincirinin çevre formasyonları adi teknoloji ve düşük üretkenlikle, merkez ülkeleri ise gelişmiş teknoloji ve yüksek üretkenlikle karakterize etmesidir (Poulantzas, 2013ı: 320-323).

Burjuva sınıf ve fraksiyonlarının egemenliğinin ve sermayenin çevriminin uzun vadede üretken sermayenin varlığına bağlı olması, ticaret ve mali sermaye gibi üretenken olmayan fraksiyonların ancak artı-değer üreten sanayi sektörünün varlığıyla işlerlik kazanabileceğine gönderimde bulunur (Jessop, 2005b: 157-158). Bu çerçevede Avrupa'da üretken sektörlere yönelen Amerikan sermayesi, patent teknolojilerine sahip olmanın verdiği manevra kabiliyetini de kullanarak Avrupa üzerinde hâkimiyet kurmuştur.

Amerikan sermayesinin işlerlik kazandığı uluslararası emperyalist iş bölümü ve toplumsal ilişkilerin yeniden organizasyonu, Avrupalı ulus devletler içerisinde etkisini göstermiş ve Avrupa sermayesi kendisini söz konusu bölünmeyi yeniden üretecek şekilde organize etmiştir. Amerikan sermayesinin Avrupa üretken sermayesi içerisinde yoğunlaşması, Avrupa'daki emek süreçlerinin ve sermaye hareketlerinin yeniden yapılanmasına ve bu yapılanma uyarınca Amerikan sermayesine kısmen bağımlı hale gelen bir burjuvazinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Avrupa sermayesinin ve Avrupa'daki üretim ilişkilerinin yeniden yapılanma süreçleri, Avrupalı egemen sınıfların Amerikan burjuva sınıf ve fraksiyonlarına bağımlılık (Amerikan sermayesine karşıt bir cephe oluşturmasından ziyade) biçimlerinin bir göstergesi olarak ön plana çıkmaktadır (Poulantzas 2013ı: 337). "Dolayısıyla süreç ancak uluslararası cephede şirketler ile işletmeler arasındaki geleneksel sınırın gerilemesiyle anlaşılabilinir" (Poulantzas, 2013ı: 338).

Amerikan sermayesinin Avrupa içerisinde yoğunlaşması hukuksal mülkiyetle ekonomik egemenlik arasında bir ayrımı beraberinde getirmiş ve Avrupalı görünen ama Amerikan sermayesinin kontrolündeki şirketlerin ABD'ye yatırım yaparak, sermayenin tekrar kendi ülkelerine geri dönüşünü garanti altına almasına imkân vermiştir (Poulantzas, 2013ı: 326-327).

Ernest Mandel, Avrupa ve Amerikan sermayeleri arasındaki ilişkinin ikircikli yönüne dikkat çeker ve Avrupa'daki küçük ölçekli sermayelerin Amerikan sermayesiyle rekabet edebilecek araçlara sahip olmadığı için, Amerikan sermayesiyle kaynaşma eğilimine girdiğine ve Amerikan sermayesinin öncülük ettiği uluslararası şirketler tarafından absorbe edilmeye yönelik bir arzu duyduğuna işaret eder. Buna karşın Amerikan sermayesiyle mücadele edebilecek üretkenliğe ve teknik alt yapıya sahip Avrupa sermayesinin ise, AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) gibi birleşik Avrupa'ya yönelik adımları talep ettiğini ve bu doğrultuda Avrupa sermayelerinin Amerikan sermayesiyle rekabet edebilmek adına bir araya geldiğini ifade eder (Mandel, 1970: 57-58). Mandel, Amerikan sermayesinin baskısına karşı Avrupa sermayelerinin bir araya gelme eğilimlerine dikkat çekerken, Poulantzas Avrupa ile Amerikan sermayelerinin iç içe geçtiğini ve Avrupa burjuvazinin Amerikan toplumsal formasyonundaki egemen sınıflara bağımlı hale geldiğini iddia eder ve sermayenin uluslararasılaşma sürecinde Amerikan sermayesini ön plana çıkarır (Auvray ve Durand, 2019: 164). Poulantzas Avrupa sermayesi üzerindeki Amerikan sermayesinin hâkimiyetine işaret etmesine rağmen, Avrupa ve Amerikan sermayelerinin birbirlerine karşıt cephelerde bulunmadığına ve emperyalist odaklar arasındaki çelişkinin farklı ritimlere bürünerek sürdüğüne işaret eder. "Birleşik Devletler ve Avrupa arasındaki çelişki aslında, adım adım hegemonya gözeten eşdeğer karşı- emperyalizmin patlamaya hazır çekişmesi değildir. Özünde güçler dengesinin yeniden düzenlenmesi üzerinde toplanan, ama gene de daima Amerikan hegemonyasında kalan bir çelişkidir" (Poulantzas, 1981: 21).

Poulantzas Mandel'den farklı olarak Avrupa sermayesinin Amerikan sermayesine karşıt bir cephe oluşturmak amacıyla bir araya gelmekten uzak bir konumda olduğunu, Avrupa iç burjuvazinin Amerikan sermayesine olan bağımlılığına dikkat çekerek açıklamaya çalışır. Avrupalı ulus devletlerin, Amerikan sermayesiyle rekabet edebilmek

için iç pazarın korunmasına yönelik adımlar attığı takdirde, buna ilk karşı çıkacak olanın Avrupalı iç burjuvaziler (sermayenin uluslararasılaşması doğrultusundaki yapısal sınıf belirlenimleri nedeniyle) olduğuna işaret eder.

Poulantzas, Amerikan sermayesine karşı olarak bütünleşik bir Avrupa sermayesinin oluşacağına ilişkin beklentileri Avrupa iç burjuvazinin Amerikan sermayesine olan bağımlılığına işaret ederek çürütürken, birleşik bir Avrupa projesinin de ulusal toplumsal formasyonda artan çelişkiler nedeniyle zaman içerisinde akamete uğrayacağını ve yerini yerelliğe/bölgeselciliğe bırakacağını ifade eder. Bu konuya ilişkin farklı bir yorum geliştiren ve Avrupa'nın birleşik bir siyasal sisteme doğru evrildiğini iddia eden Antonio Negri ise, birleşik bir Avrupa'nın Avrupa proletaryasının mücadelelerini ortaklaştıracağı için, işçi sınıfının lehine bir siyasi düzen olduğunu belirtir. Negri'ye göre birleşik Avrupa'ya karşı çıkan en önemli güçlerden birisi de Avrupalı ulus devletlerinin milli burjuvazileridir (Negri, 2006: 30). Bu çerçevede birleşik bir Avrupa'nın egemen sınıflar ve proletarya olmak üzere iki farklı gücü bir araya toplayarak karşı cephelere yerleştireceği tezinden hareket eden Negri, ortak para birimi Euro'ya geçiş gibi birleşik Avrupa'ya yönelik adımların, işçi sınıfının lehine olduğunu/olabileceğini ifade eder (Negri, 2006: 41-44). Poulantzas ise sınıf mücadelelerinin Avrupa'daki ulus devletlerin özgün koşullarında gerçekleştiğini, birleşik Avrupa'ya yönelik adımların bu mücadeleleri kendiliğinden birleştirmediğini, proletaryanın özgün koşullarda verdiği mücadelelerde etkili olanın ulusal biçim olduğunu belirtir (Poulantzas, 2013ı: 347).

Amerikan sermayesine karşı Avrupa Sermayesi, ABD'ye karşı AET gibi yaklaşımlara eleştirel yaklaşan Poulantzas, yeni bir sınıf tanımı yaparak ve bu sınıfı *iç burjuvazi (interior bourgeoisie)* olarak adlandırarak, sermayenin uluslararasılaşma sürecini farklı bir veçheden anlamlandırma imkânı verir. Milli burjuvazi ve komprador burjuvazi arasındaki yapısal sınıf belirlenimleri arasındaki ayrımın izini süren Poulantzas,

söz konusu sınıflar arasındaki ayrımın yalnızca ekonomik belirlenimlerle anlaşamayacağı tezini ileriye sürer ve ideolojik/politik ayrımları gündeme getirir. Tekelci sermaye- tekelci olmayan sermaye, endüstriyel sermaye-küçük ölçekli sermaye gibi ayrımların milli burjuvaziyle komprador burjuvazi arasındaki ayrımı açıklayabilmek için yeterli olmadığına işaret eden Poulantzas, iç piyasada faaliyet göstermenin de ayrımsal belirlenimleri anlamak için yeterli olmadığına işaret eder. Mili burjuvazi, ideolojik ve politik sınıf belirlenimleri çerçevesinde komprador burjuvaziden ayrılmaktadır ve ideolojik/politik bir görece özerkliği elinde tutarak muntazam birlik sergileyen burjuvazinin yerli fraksiyonu olarak temayüz etmektedir. Komprador burjuvazi ise ideolojik, politik ve ekonomik olarak yabancı sermayenin tasallutu altında bulunan ve kendi sermaye tabanından yoksun olan burjuva sınıf ve fraksiyonlarına işaret eder.

Sermayenin uluslararasılaşması milli burjuvazi ve komprador burjuvazi arasındaki ayrımı belirsiz hale getirdiği tezinden hareket eden Poulantzas, emperyalist metropollerde değişen sınıfsal ilişki biçimini, iç burjuvazinin sınıf belirlenimleri aracılığıyla teorize etmeye çalışır. Çeşitli bağımlılık bağlarıyla uluslararası iş bölümüne ve uluslararası sermayesinin çıkarlarına bağlı olan iç burjuvazi, ideolojik/politik bir görece özerkliği elinde tutmaktadır ve kendi sermaye tabanına sahiptir. İdeolojik/politik özerkliği ve kendi sermaye tabanına sahip olması nedeniyle komprador olmayan, çıkarları uluslararası sermayenin çıkarlarına bağlı olduğu için de milli olmayan iç burjuvazi, sermayenin uluslararasılaşma sürecinin anlaşılabilmesinde anahtar rolü oynar. İç burjuvazinin ideolojik ve politik özerkliğini ilerletebilecek güçten yoksun olması sermayenin uluslararasılaşmasının, uluslararası sermayenin devletlere galebe çalması anlamına gelmediğine işaret eder. İç burjuvazinin devletlere karşı görece özerk konumu ise, söz konusu sürecin bir ülkenin/ülkeler bloğunun (ABD veya Avrupa) diğer ülkeler üzerindeki

dolaysız egemenliğiyle karakterize olmadığına gönderimde bulunur (Poulantzas, 2013ı: 340-343).

4.1.3) Uluslararası İktidar Bloku

Sermayenin uluslararasılaşması, siyaset teorisinde ulus devletler ekseninde bir dizi meseleyi tartışmaya açmış ve kapitalist devletin değişen rolü farklı teorik yönelimler çerçevesinde ele alınarak, ulus devletlerin gücünün azaldığına veya devletlerin gücünü korumakla beraber bir dizi yeni rolü yükümlendiğine ilişkin tezler geliştirilmiştir. Nicos Poulantzas'a göre "emperyalist aşama en başından itibaren uluslararası sermayelerin iç içe geçmesi yönünde bir eğilim" göstermesine (Poulantzas, 2013ı: 340) rağmen, söz konusu süreç devletlerin gücünün azalmasıyla değil, tam tersine kapitalist devletin artan işlevleriyle karakterize olur.

Sermaye sınıf ve fraksiyonları ile devletler arasında kurulan ilişki biçimi, kapitalizmin tekelci aşamasını anlamlandırabilmek adına önemli işlevler yükümlenmiş ve devlet teorisine ilişkin farklı perspektifler eşliğinde söz konusu süreç teorize edilmiştir. Nicos Poulantzas tarafından Kautskyci ultra-emperyalizmin sol versiyonu olarak tanımlanan ve emperyalist odaklar arasındaki çelişkinin silindiğine ilişkin bir anlatı ekseninde şekillenen teorik yönelim, sermaye uluslararası hale geldikçe ulus devletlerin silinmeye yüz tuttuğunu iddia etmektedir. Söz konusu düşünüş tarzına göre, sermayenin uluslararasılaşması süreci Amerikan sermayesinin entegrasyonu çerçevesinde ilerler veya ulus devletlerin sınırlarından kurtulan Amerikan sermayesinin öncülüğündeki uluslararası sermaye ulus devletlerin iktidarını aşındırır.

Öte taraftan Fransız Komünist Partisi başta olmak üzere Avrupa komünist partileri ise tekelci devlet kapitalizmi yorumları eşliğinde, devletin özerk burjuvaziyle çelişkisi ekseninde gelişen bir teorik hat üzerinden ilerler ve zaman içerisinde tekellerin devletlere

boyun eğdirerek, devlet ve sermayenin kaynaştığını belirtir. Tekelci devlet kapitalizmi, araçsalcı bir devlet anlatısında ifadesini bulur ve tekellerin devletleri doğrudan kontrol ettiği bir anlayış ekseninde şekillenir (Poulantzas, 2006: 144). Farklı teorik yönelimlere ve varsayımlara sahip olmalarına rağmen söz konusu perspektifler ortak bir anlayıştan neşet eder ve devlet ile sermaye arasında kurulan dışsallık ilişkisinde anlamını bulur.

Uluslararası sermayenin çıkarlarını da temsil eden iç burjuvazinin ulusal toplumsal formasyonda yoğunlaşması, uluslararası sermayenin çıkarlarının bizatihi ulusal devletler tarafından üstlenilmesi anlamına gelir. Yabancı sermayenin toplumsal formasyonda teşvik edilmiş yeniden üretimi, devletlerin söz konusu sürecin ne öznesi ne de nesnesi olmadığına işaret eder. Devletler arasında kurulan bağlantılara ve ittifaklar işaret eden "ulusüstü" devlet anlatıları, devletlerin kendi sermayelerinin koruyucusu olduğu tezinden hareketle, ulus devleti sermayenin uluslararasılaşması sürecinin öznesi pozisyonuna yükseltir. Öte taraftan sermayelerin ulusal devletlerin sınırlarından kurtulduğuna dikkat çeken ve belirli bir entegrasyon süreci uyarınca kaynaştığı tezinden hareket eden bakış açısı ise sermayenin uluslararasılaşmasını, yoğunlaşan ekonomik iktidarın devletlerin politik iktidarına galebe çalması olarak anlamlandırır ve ulus devletleri sermayenin uluslararasılaşma sürecinin nesnesi pozisyonuna indirger. Poulantzas ise kapitalist devleti sınıf mücadelelerinin özgül bir yoğunlaşması olarak teorize edip özne-nesne olarak devlet düalizmini aşmasına benzer bir şekilde sermayenin uluslararasılaşma sürecini anlamlandırır ve devletlerin söz konusu sürecin ne düzenleyici/öznesi ne de nesnesi olmadığına işaret eder.

Kapitalist devlet, hem ulusal toplumsal formasyonda hem de uluslararası düzeyde vuku bulan sınıf mücadelelerini kendi kurumsal matrisi içerisinde cisimleştirir. Toplumsal formasyonlarda uluslararası sermayenin temsili, teritoryal alanın sınırlarına indirgenemeyen emperyalist bir egemenlik biçimini karakterize eder (Panitch, 2000: 9).

Uluslararası sermayenin genişlemeci eğilimini desteklemeye yönelen ulus devletler, yabancı sermayenin toplumsal formasyona yerleşebilmesi için gerekli hukuksal/kurumsal düzenlemeleri gerçekleştirirler. Yoğunlaşma sürecini koşullandıran yeniden yapılanma süreçleri, iç burjuvaziye göre ekonomik politikaların işlevsel kılınmasına neden olur ve uluslararası sermaye dolaylı yollardan da olsa ulus devletler tarafından desteklenir (Poulantzas, 2013ı: 344). Devletlerin, söz konusu dönüşümleri gerçekleştirebilmesi ve uluslararası sermayenin çıkarlarının da eklemlendiği iktidar bloku içerisindeki sınıf konfügürasyonları düzenleyebilmesi için, iktidar blokuna karşı görece özerk bir pozisyonda olması gerekmektir. Kapitalist devlet iktidar blokuna görece özerk bir pozisyonda olduğu için, sermayenin uluslararasılaşması, devletlerin ulusüstü bir hüviyete bürünmesine doğrudan neden olmaz, ulus devletler varlıklarını korur ve sermayenin uluslararasılaşmasının sorumluluğunu almaya yönelik bir dizi dönüşüm geçirir (Poulantzas, 2013ı: 350).

Sermayenin ekonomik iktidarı ile devletlerin politik iktidarı arasında bir dışsallık ilişkisi kurma ve söz konusu iki iktidarı birbirine karşıt olarak düşünme eğiliminde olan kuramlar, sermaye birikiminin uzun erimli varlığını devlet iktidarının aşınması şartına bağlar. "Politik iktidarı elinde bulunduranlar bir dünya-imparatorluğunda olduğu gibi çok fazla güçlüyse, onların çıkarları ekonomik üreticilerin çıkarlarına üstün gelecektir ve sonsuz sermaye birikimi bir öncelik olmaktan çıkacaktır" (Wallerstein, 2011: 53).

Devlet ve ekonomi, sınıf mücadeleleri ile politik iktidar arasındaki karşıtlığın/dışsallığın reddi çerçevesinde anlamını bulan Nicos Poulantzas'ın ilişkisel devlet teorisinin perspektifinden sermayenin/ekonomik ilişkilerin yoğunlaşma süreci tartışmaya açıldığında, devletlerin siyasal iktidarının aşınmadığı açıklık kazanır. Ekonomik güç ne kadar artarsa devlet iktidarının o denli azalacağını iddia etmek veya ulus devletlerin silinmeye yüz tuttuğuna işaret etmek, devlet ve sınıflar arasındaki bir

dışsallık ilişkisinin tesisinde ve ekonomik güçle siyasal güç arasındaki karşıtlıkta anlamını bulur. Poulantzas iktidarın kaynağının sınıf olduğuna ve devletin sınıf mücadelelerinin özgül bir yoğunlaşması olduğuna işaret eden devlet teorisi uyarınca, sermayenin uluslararasılaşmasının devlet iktidarının aşınmasını ön gerektirmediğini ve politik iktidarın zayıflaması sonucunu doğurmadığını belirtmiştir. Ulus devletler emperyalist metropollerdeki egemen sınıfların ekonomik/siyasal çıkarlarını kristalize edebilmek için yeni roller üstlenirler ve artan müdahalelerde bulunurlar (Poulantzas, 2013ı: 351). "Devlet sınıf ilişkileri ve güç dengelerinden oluşan uluslararası bir ağın kurumsal maddileşmesidir" (Hirsch, 2011: 65).

AET ve NATO gibi uluslararası kurumların, ulus devletlerin belirli işlevlerini yükümlendiğine ilişkin teorilere eleştirel yaklaşan Poulantzas, uluslararasılaşma doğrultusunda dışarıya doğru genişleyen egemen sınıf ve fraksiyonların çıkarlarını takip edebilmek ve cisimleştirebilmek için ulus devletlerin AET gibi organizasyonlara ihtiyaç duyduğunu kabul etmekle beraber, uluslararası kuruluşlarının ulus devletlerinin yerini almadığına ve devletlerin belirli işlevlerinin söz konusu kuruluşlar lehine ortadan kalkmadığına işaret eder. Kapitalist devlet burjuva sınıf ve fraksiyonlarının egemenliğini, toplumsal formasyonun özgül belirlenimlerinde süren sınıf mücadeleleri ekseninde ve iktidar bloku içerisindeki sınıf konfigürasyonlarının ulusal biçim dolayımıyla aldığı özgül form doğrultusunda örgütlediği için, kapitalist ilişkilerin genişletilmiş yeniden üretimi ancak toplumsal formasyonun içerisinden gerçekleşebilir. Kapitalist devletin ekonomik işlevleri politik/ideolojik, politik/ideolojik işlevleri ise ekonomik roller yükümlenir, devletin içsel birliğinin tesisinde söz konusu işlevler birbirinden ayrılamaz ve kaynaşır. Bu çerçevede uluslararası kurum ve kuruluşların yerine getirdiği roller, ulus devletlerin belirli dönemlerdeki yetki devirlerine işaret etmektedir ve sınıf hegemonyasının

sağlanmasında ulusal biçim ve sınıf mücadelelerinin türeyimsel öğeleri dolayımıyla ulus devlet önemli olmaktadır (Poulantzas, 2013ı: 352).

Sınıfsal ilişkilerin düzenlenmesinde ve egemen sınıfların politik hâkimiyetinin cisimleşmesinde ulus devletlerin önemini korumasının bir diğer nedeni ise, metaların ve sermayenin akışkan bir yön ihtiva etmesinin aksine, emek gücünün ulusal sınırlar içerisinde çerçevelenmesidir (Amin, 1992: 223).

Kapitalist üretim ilişkilerinin uluslararasılaşması ve emeğin yeni sosyalizasyon biçimleri, işçi sınıfının enternasyonalist mücadelesine yönelik eğilimler taşısa da, devletin içsel birliği sınıf mücadeleleri ekseninde ve ulusal toplumsal formasyonun özgül belirlenimlerinde tesis edildiği için, işçi sınıfının mücadelesinde ulusal biçim önemli olmaktadır. Kapitalist üretim tarzının uluslararası koşullarda yeniden üretimi, toplumsal formasyonlar arasındaki asimetrik ilişkilerin oluşumuyla ve egemen toplumsal formasyonlardaki burjuva sınıf ve fraksiyonlarının bağımlı toplumsal formasyonlardaki işçi sınıfını ulus devlet dolayımıyla sömürmesiyle karakterize olur. Söz konusu durum, işçi sınıfının mücadelesinin toplumsal formasyonun emperyalist zincir içerisindeki konumu çerçevesinde farklı biçimlere bürüneceğine gönderimde bulunur (Poulantzas, 2013ı: 349).

Toplumsal sınıfların genişletilmiş yeniden üretiminde de bir dizi dönüşüme neden olan sermayenin uluslararasılaşması, ulus devletlerin toplumsal sınıfların yeniden üretiminde ifa ettiği rolün değişen yönüne işaret eder ve ulus devletler emperyalist iş bölümünün gerekli kıldığı öznelliklerin üretilmesini sağlar. Teknolojik farklılıklarda, ücret düzeylerinde ve hiyerarşilerin üretiminde kendisini gösteren emeğin uluslararası sosyalizasyon biçimleri, ulus devletlerin emperyalist zincir içerisindeki konumunun ve

bağımlılık biçimlerinin yeniden üretimini imleyen sınıfsal konumların yeniden üretimine işaret eder (Poulantzas, 2013ı: 354-355).

Kapitalist üretim tarzının uluslararası koşullarda yeniden üretiminin üretken olmayan emekle karakterize olan maaşlı çalışanlar sınıfını ortaya çıkardığını belirten ve bu sınıfı *yeni küçük burjuvazi* olarak tanımlayan Nicos Poulantzas, söz konusu sınıfı geleneksel küçük burjuvaziden ayıran temel özellikleri, sermayenin uluslararasılaşması ekseninde tartışmaya açar. Söz konusu sürecin geleneksel küçük burjuvaziyi ortadan kaldırma eğiliminde olmasına rağmen, yeni küçük burjuvaziyi güçlendirme eğiliminde olduğunu belirtir. Küçük üreticilerden ve zanaatkarlardan oluşan geleneksel küçük burjuvazi, kendi üretim araçları üzerinde kontrole sahip bir sınıf olarak temayüz etmekte ve kapitalist üretim tarzının genişlemeci eğilimi doğrultusunda sermaye uluslararası hale geldikçe, sınıfsal konumu aşınmakta ve ortadan kalkma eğilimine girmektedir. Öte taraftan yeni küçük burjuvazi, sermayenin uluslararası hale gelmesiyle daha fazla güçlenmekte ve emperyalist metropollerde güçlü bir sınıf konumuna bürünmektedir. Yeni küçük burjuvazinin emek gücünün yeniden üretimi artı-değer yoluyla değil, artı-emeğin kapitalist devlet tarafından el konulması ve tekrar dağıtılması yoluyla sağlanmaktadır (Poulantzas, 2013h: 281). Sınıfsal konumu büyük bir oranda bağımlı toplumsal formasyonlardaki halk sınıflarının sömürülmesine bağlı olan yeni küçük burjuvazi, egemen sınıf ve fraksiyonların toplumsala dayattığı iş bölümünü içselleştirir ve uluslararası sermayenin egemenliğini cisimleştirmeye yönelik olarak emek üzerindeki denetimi gerçekleştirir (Poulantzas, 2013L: 453).

Emperyalizmin sınıfsal ilişkilerde yarattığı dönüşüme işaret eden[19] Poulantzas, kapitalist üretim ilişkilerinin uluslararası hale gelmesinin doğrudan işçi sınıfının

[19] Lenin'de emperyalizmin sınıfsal ilişkilerde yarattığı dönüşüme işaret eder ve gelişmiş kapitalist ülkelerde "*işçi sınıfı aristokrasisi*"nin ortaya çıktığını belirtir ve işçi sınıfı içi

mücadelelerini birleştirmediğine işaret eder ve ücret farklılıklarının sınıf hegemonyasının tesisinde oynadığı politik role dikkat çeker. Emek gücünün yeniden üretimine gönderimde bulunan ücret farklılıkları, salt anlamda ekonomik belirlenimlere ve yeniden üretim maliyetlerine bağımlı bir fenomen olarak ön plana çıkmamaktadır ve belirli siyasal rolleri yükümlenmektedir. Burjuvazinin kapitalist devlet dolayımıyla işçi sınıfını bölme stratejilerinde cisimleşen ücret farklılıkları, hegemonik sınıfın öncülüğünde iktidar blokunun örgütlenmesinde bir manevra kabiliyeti tesis eder (Poulantzas, 2013h: 280).

Nicos Poulantzas'ın çözümlemeleri uluslararası sermayenin çıkarlarını temsil eden iç burjuvazinin toplumsal formasyonda yoğunlaşması ekseninde şekillendiği için, emperyalizmin ulus devletler içerisinden izinin sürülebileceğine gönderimde bulunur. Poulantzas'ın erken dönem tezlerini ilerleten ve uluslararası sermayenin ulus devletlerin sınırlarını aştığını ve ulusüstü bir sermaye blokunun oluştuğunu iddia eden yorumlar, devletlerin dünya siyasal sisteminde azalan önemine vurgu yapar.

Antonio Negri ve Michael Hardt'ın *İmparatorluk* kuramında görülebilen söz konusu anlatı, kapitalist ilişkilerin uluslarasılaşmasının ve emperyalizmin değişen biçimlerini tahlil etmeye yönelik bir teorik güzergâh üzerinden ilerler ve yeni devrim stratejileri geliştirme gerekliliğinin önemine vurgu yapar.

Küreselleşmiş bir dünyada genel bir iktidar teorisi yapmaya çalışan Hardt ve Negri, klasik emperyalizm kuramlarının küreselleşmiş iktidar yapılarını açıklayamadığı ve ulus devletlerin sermaye akışlarını kodlamakta yetersiz olduğu varsayımından hareketle, İmparatorluk tezini dünyada değişen siyasal/ekonomik iktidar biçimlerini incelemek için işlevsel kılar. İmparatorluk, bir merkezi ve dışarısı olmayan, uluslarüstü kurumları, ulus

bölünmelerin egemen sınıfların hegemonyasının örgütlenmesinde kapitalist devlete verdiği imkânlarının izini sürer. Kapitalist üretim tarzının uluslararası koşullarda üretiminin merkez ülkeleri yüksek ücretlerle karakterize etmesi, söz konusu ülkelerdeki sınıf mücadelelerinin keskinleşmesinin önüne geçmektedir (Hobsbawm, 2012).

devletleri, yerel örgütleri ve otonom yapıları içerisine alarak karma bir yapı ihtiva eden sermaye egemenliği sisteminin adıdır (Hardt ve Negri, 2003: 13-15).

Kapitalist piyasa modelinin işleyişine ve diğer unsurları içerme eğilimine vurgu yapan Hardt ve Negri, kapitalizmin içerisi ve dışarısı arasındaki ayrımı aşma eğilimiyle karakterize olduğuna işaret eder ve dünya piyasasının bu eğilimin vardığı son nokta olduğu tezinden hareketle, İmparatorluğun bir dışarısı olmadığına dikkat çeker. "İmparatorluğun bu pürüzsüz uzamında hiçbir iktidar mekanı yoktur; İktidar her yerde ve hiçbir yerdedir. İmparatorluk bir ou-tapia, daha doğrusu bir yok-yerdir" (Hardt ve Negri, 2003: 205). İmparatorluğu, klasik emperyalizm teorilerinden ayıran temel unsurlardan birisi de kendisini burada gösterir, klasik emperyalizm kuramları merkez ve çevre formasyonlar arasındaki dışsallık ilişkisi uyarınca bir yayılıma işaret ederken, İmparatorluk mekânsız/merkezsiz bir yayılımla karakterize olur.

İmparatorluğu karakterize eden ekonomik/siyasal egemenlik biçimleri yeni devrim stratejileri geliştirmenin gerekliliğine gönderimde bulunur ve bu devrim stratejisi, İmparatorluğun bir dışarısı olmadığı tezinden hareketle, içkinlik düzlemindeki yeni bir öznelliğin üretiminde ve ortaklaşan mücadele hatlarında cisimleşir. *Biyoiktidar* ve *biyopolitika* arasındaki ayrım uyarınca, hayatı üreten güçleri düzleyen disiplinci iktidar olarak biyoiktidar ulus devletlerin sınırlarını aşar ve İmparatorluğun iktidar tekniklerinde cisimleşir. Mücadele hatları arasındaki klasik sınır hatlarını kaldıran İmparatorluğun "mezar kazıcısı" olan "*çokluk*" ise yeni toplumsal/siyasal/kültürel biyopolitik özgürleşme pratiklerinde ifadesini bulur (Hardt ve Negri, 2003: 46-64). "Siyasal düşünce tarihinin tamamında, tek olan çok olan üzerinde üstün ve hegemonik" (Negri, 2005: 153) olmasına karşın, çokluk bir içerisinde eritilemeyecek farklılıklardan/tekilliklerden oluşur (Hardt ve Negri, 2004: 368).

Hardt ve Negri'nin İmparatorlukta özgürleştirici bir potansiyel görmesinin nedenlerinden birisi de biyopolitik çokluğun üretimidir. Çokluk, biyoiktidarın hayatı sermaye üretim mantığına tabi kılarak düzenlenmesine karşı bir direniş odağı olan ve kültürel, siyasal, ekonomik özgürleşeme mücadeleleri arasındaki bir ortaklığa işaret eden yeni bir devrimci öznelliktir. Bu çerçevede klasik sınıf mücadeleleri çoklukla beraber bir dönüşüme uğrayarak, İmparatorluğa karşı bütün özgürleşme pratikleri sınıf mücadelelerine dönüşmüş ve bu durum da farklı mücadeleler arasındaki bağlantıyı sağlamıştır. "Sınıf, aynı anda hem siyasal hem ekonomik olan, biyopolitik bir kavramdır" (Hardt ve Negri, 2004: 119).

Batı siyasal düşüncesini Hobbes, Rousseau ve Hegel'de ifadesini bulan teleolojik-ilerlemeci anlayışla, potansiyel bir içkinlikte ifadesini bulan ve Machiavelli, Spinoza ve Marx'ta temsil olan, iki genel hatta ayıran Negri (2006: 76), içkinlik düzleminin özgürleştirici potansiyelini vurgularken, siyaset teorisinde en somut örneğini toplum sözleşmesi kuramlarında bulduğu üzere insanlar arasındaki eşitsizliğin belirli bir "düzen" içerisinde sürebilmesi için, bu eşitsizliğin onlara görece dışsal bir güç tarafından düzenlenmesi gerektiğini görmezden gelir. İktidar blokuna görece özerk bir konumda bulunan devletlerin, bu eşitsizlikleri "düzen" içerisinde örgütlemesi de anlamını burada bulur. Bu çerçevede Poulantzas'ın çözümlemeleri ancak devletler var olduğu zaman uluslararası sermaye egemenliğinin uzun erimli olarak varlığını sürdürülebileceğine gönderimde bulunurken, Hardt ve Negri'nin tezleri ise "siyasal olanın, İmparatorluk boyutuna kaydedildiğinde, tekil ulusal uzam boyutu içinde izi sürülebilir olmaktan" (Negri, 2006: 207) çıkacağına işaret eder.

Hardt ve Negri'nin toplumun sermaye mantığı tarafından içerilmesine işaret etmesi, siyaset ve ekonomi arasındaki görece ayrımın silinmeye yüz tuttuğu bir anlayışta ifadesini bulur ve emperyalizmin siyasal tezahürlerini ve devletin konumunu belirlemeyi imkânsız

kılar. Ekonomik bir iktidarın bütün bir süreci üstbelirlediği bir evreye işaret eden İmparatorluk kuramının (Wissel, 2003: 87) aksine, Poulantzas kapitalist üretim tarzının ekonomi ve siyaset arasındaki görece bit ayrımla karakterize olduğuna dikkat çeker ve kapitalist ilişkilerin uluslararasılaşması sürecinde siyasal alanda çelişkilerin biriktiğine işaret eder.

Emperyalizm, ülkesel yönetim ve sermaye mantığı arasındaki diyalektik ilişkide anlamını bulur ve söz konusu ilişki siyaset ve ekonomi arasındaki görece bir ayrımı beraberinde getirdiği ölçüde, emperyalizmin siyasal tezahürlerini tespit edebilmeyi olanaklı kılar. Egemen sınıflar ulus devlet dolayımıyla sermaye birikimini toplumsal formasyonun özgül koşullarında gerçekleştirdikleri için, bölgesel faktörler, küresel güç dengeleri, üretici güçlerin gelişim seyri gibi bir dizi unsur bağlamında devletler sermaye birikimine yönelik uygulamaları devreye sokarlar ve böylece siyasal düzeyde ekonomik çelişkileri absorbe etmeye yönelik hegemonyayı tesis ederler (Harvey, 2004: 152-153). Bu çerçevede Poulantzas, Leninist emperyalizm teorisine yakın bir pozisyonda konumlanarak sermayenin uluslararasılaşma sürecinin siyasal tezahürlerini tespit edebilmiş ve bu tespit dolayımıyla devletlerin otoriter dönüşümünün izini sürebilmiştir.

Foucault'nun iktidara ilişkin çözümlemeleri ile Deleuze ve Guattari'nin kapitalizmin kod çözücü gücüne yaptığı vurgu, İmparatorluk kuramında etkisini yoğun bir şekilde hissettirmektedir. İktidarın bir merkezi olmadığını, içerisi- dışarısı modeliyle düşünülemeyeceğini, türeyimsel karmaşık bir strateji olduğunu belirten Foucault'nun iktidar anlayışına (Foucault, 2007: 72-74) yakın bir noktada konumlanan Hardt ve Negri, aynı zamanda Deleuze ve Guattari'nin kapitalizmin sabit yapıları çözdüğü tezinden (Goodchild, 2005: 163) hareketle İmparatorlukta özgürleştirici bir potansiyel görmüşlerdir. Poulantzas ise iktidarı sınıf mücadeleleri çerçevesinde anlamlandırmış ve iktidarın bir sınıfın çıkarlarını gerçekleştirme kapasitesi olduğunu vurgulamıştır

(Poulantzas, 2006: 163). Poulantzas'ın Foucault, Deleuze ve Guattari gibi "post-yapısalcı" düşünürlerin iktidara dair analizlerinin, sınıf mücadelelerini ve devletin konumunu müphem hale getirdiğine işaret etmesi (Poulantzas, 2006: 40-42) İmparatorlukla, kendi kuramı arasındaki farkta anlamını bulur. Poulantzas devleti iktidar ilişkilerinin yoğunlaşma alanı olarak teorize ederken, İmparatorluk'un teorik öncüllerinin atıldığı, Guattari ve Negri'nin ortak çalışmasında ifade olunduğu üzere "Hepimiz Entegre Dünya Kapitalizmine maruz kalıyoruz; çünkü onun iktidarının kaynağının yerini saptamak imkânsız" dır (Guattari ve Negri, 2006: 35).

Poulantzas'ın sermayenin uluslararasılaşmasına ilişkin çözümlemeleri, emperyalist odaklar arasındaki çelişkiye işaret eder ve söz konusu çelişkilerin siyasal, ideolojik ve ekonomik sınıf mücadeleleri ekseninde farklı ritimlere büründüğüne gönderimde bulunur. Poulantzas'ın emperyalist metropoller arasındaki çelişkiye dikkat çekmesinin aksine Hardt ve Negri Kautsky'nin ultra-emperyalizm teorisine yakın bir pozisyonda konumlanır ve dünya siyasal sisteminin tek bir egemenlik biçimi tarafından absorbe edildiğine ilişkin bir anlatı sunarak, emperyalist metropoller arasındaki ayrımın/çelişkinin ortadan kalktığı izlenimi veren bir teori geliştirir. "İmparatorluk ultra-emperyalizm aşamasının yeni adıdır" (Savran, 2008: 180).

Hardt ve Negri'nin sermayenin uluslararasılaşmasının mücadele hatlarını birleştirerek çokluğun biyopolitik üretiminde etkin bir rol oynayacağını belirtmesinin aksine Poulantzas, sınıf mücadelelerinin toplumsal formasyonun özgül belirlenimlerinde sürdüğüne dikkat çeker. Genel bir soyutlamanın ifadesi olan üretim tarzından farklı olarak toplumsal formasyon, ekonomik, siyasal ve ideolojik pratikte ifadesini bularak somut toplumu oluşturur, somut yapılanış süreci toplumsal formasyondaki devleti, sınıfları, üretim biçimlerini ve mücadele tarzlarını özgün hale getirir (Poulantzas, 1990: 173- 176). Bu çerçevede, "çokluk" soyut bir üretim tarzından devşirilmiş devrimci bir özne olarak

teorize edilirken, Poulantzas bir üretim tarzının somut tarih içerisinde hakim üretim tarzına eklemlenen daha önceki üretim tarzlarının bir bileşimi olduğuna işaret eder (Poulantzas, 1990: 57). Poulantzas'ın üretim tarzıyla toplumsal formasyon arasında yapmış olduğu ayrım, emperyalizmin sınıfsal ilişkilerde yarattığı eşitsiz gelişimin izini sürebilmesine cevaz vermiştir. Poulantzas emperyalist metropollerde sınıf konumu güçlenen yeni küçük burjuvazi örneğinde olduğu üzere, söz konusu eşitsiz gelişim sürecinde merkez ülkelerin sınıfsal çelişkileri çevre ülkelere ihraç ettiğine işaret etmiş ve bu doğrultuda sermayenin uluslararasılaşmasının mücadele hatlarını birleştirmediğine dikkat çekmiştir.

Poulantzas'ın küresel kapitalizme ilişkin analizleri, iktidar blokunun uluslararasılaştığına ilişkin bir teorik yönelim ekseninde şekillenir ve kapitalist devletin iç burjuvazi dolayımıyla uluslararası sermayenin ekonomik/siyasal çıkarlarını ulusal toplumsal formasyonda temsil ettiğine gönderimde bulunur. Uluslararası iktidar bloku devletlerle esnek bir zeminde ilişki kurduğu için, bu durum toplumsal formasyonlarda uluslararası sermayenin sınıfsal çıkarlarının temsili meselesini gündeme getirerek sınıfsal çelişkileri artıracak ve kapitalist devletin krizine ve otoriter dönüşümüne zemin hazırlayacaktır.

Poulantzas'ın sermayenin uluslararasılaşmasına ilişkin özgün katkıları, küresel kapitalizmde değişen ekonomik ve siyasal egemenlik biçimlerini tespit etmeyi olanaklı kılar. Poulantzas uluslararası örgütlerin küresel kapitalizm için gerekli olduğunu belirtmiş fakat sınıf egemenliğinin tesisinde/yeniden üretiminde devletin oynadığı rolün önemine işaret etmiştir. Poulantzas'ın perspektifi günümüzdeki birçok küresel kapitalizm kuramında da sürdürülmektedir. "Hiçbir uluslararası örgüt, ulus devletin, bütün diğerlerinin temelini oluşturan zor fonksiyonunun en asgarisi olan, mülkiyet ve toplumsal

düzenin devamını sağlamadaki vazgeçilmez fonksiyonlarını üstlenme durumuna yaklaşmamıştır" (Wood, 2006a: 32).

Küreselleşme kuramlarının ulus devletlerin gücünün azaldığına ilişkin anlatıları ve ulusüstü kurumlara/güçlere yapılan atıf, devlet teorisinde bir zayıflamayı beraberinde getirmiştir. Kapitalist devleti dönüştürmeye yönelik eylem ufku, devletin iktidar ilişkileri içerisinde oynadığı geniş rolü anlamaya imkân veren ve devletle siyasal güçler arasındaki ilişkiyi daha kompleks çerçevede incelemenin önünü açan bir devlet teorisini gerekli kılmaktadır (Panitch, 2002: 103-104). Poulantzas'ın ilişkisel devlet teorisi uyarınca küresel kapitalizm çözümlemeleri bu açıdan önemli işlevler yükümlenmekte ve kapitalist devletin otoriter dönüşümünü anlamaya imkân vermektedir. Poulantzas kapitalist ilişkilerin uluslararasılaşması ekseninde ortaya çıkan yeni olağan kapitalist rejim biçimini (otoriter devletçiliği) bu eksende inceleyecek ve söz konusu otoriter dönüşümün sosyalizme verdiği demokrasinin taşıyıcısı olma misyonunu tartışmaya açacaktır.

4.2) Devletin Krizi ve Dönüşümü: Otoriter Devletçilik

İlişkisel devlet teorisi çerçevesinde kapitalist ilişkilerin uluslararasılaşmasını çözümleyen ve iç burjuvazinin yabancı sermayeye bağımlılığının devletlerin uluslararası sermayeyi toplumsal formasyonda temsil etmesi sonucunu doğurduğunu belirten Poulantzas, ulus devletlerin uluslararası sermayeyi temsil etmek için geçirdiği dönüşümleri tartışmaya açarak devletin krizini ve otoriter dönüşümünü sınıf mücadeleleri ekseninde inceler.

Kapitalist devletin iktidar blokuna karşı görece özerk konumu, sınıfların kısa dönemli beklenti ve çıkarlarına karşı inisiyatifine işaret eder ve bu durum sınıf hegemonyasının tesisi/yeniden üretimi için gerekli manevra kabiliyetini tesis eder. Sermayenin uluslararasılaşması doğrultusunda hegemonik sınıf ve fraksiyon pozisyonuna yükselen tekelci sermayenin öncülüğünde uluslararası iktidar blokunun ekonomik/siyasal çıkarlarını temsil etme/düzenleme gerekliliği, kapitalist devletin görece özerkliğini aşındırır ve devletin krizinin türeyimsel öğelerini oluşturduğu ölçüde kapitalist devletin otoriter dönüşümünü koşullandırır.

İç burjuvazinin bir dolayım mekanizması görevini ifa etmesi ve egemen toplumsal formasyonlardaki burjuva sınıf ve fraksiyonlarının ekonomik/siyasal çıkarlarını ulusal toplumsal formasyonda temsil etmesi, uluslararası çelişkilerin ulus devletler tarafından içselleştirilen yönüne işaret eder. Emperyalist metropoller arasındaki çelişkiyi içerimleyen ve iç burjuvazinin dışsal çelişkileri içselleştiren yönü nedeniyle ulusal toplumsal formasyonu kateden ve özgün bir tarzda yeniden üretilen çelişkiler, devlet aygıtının hem uluslararası hem de ulusal düzeyde vuku bulan sınıf mücadeleleri ekseninde kurumsal matrisini yapılandırmasının ve yeniden düzenlemesinin gerekliliğine işaret eder. Uluslararası sermayenin temsiline yönelik düzenlemeler çerçevesinde

içselleştirilmiş alanlarda bir dizi dönüşümü beraberinde getiren söz konusu süreç, gerek iktidar bloku içerisindeki çelişkileri keskinleştirmesi gerekse de toplumsal formasyonun içsel birliğini imleyen hegemonya istikrarsızlığına neden olması hasebiyle devletin krizinin türeyimsel öğelerini oluşturur.

Kapitalist ilişkilerin uluslararasılaşmasına ve emperyalist egemenlik zincirinin kapitalist devlete dayattığı uluslararası iş bölümüne gönderimde bulunan uluslararası sermayenin ulusal toplumsal formasyonda teşvik edilmiş yeniden üretimi, iktidar bloku içerisindeki sınıf konfigürasyonlarının düzenlenmesinin gerekliliğine işaret eder.

Yabancı sermayenin iç burjuvazi vasıtasıyla eklemlendiği uluslararası iktidar bloku içerisinde hegemonik fraksiyon olarak temayüz eden tekelci sermaye lehine kapitalist devlet, yerli sermayeyi, orta ölçekli sermayeyi karşısına alarak müdahalelerde bulunur. Bu çerçevede sermayenin uluslararasılaşması doğrultusunda ortaya çıkan çelişkiler, yabancı sermaye ile yerli sermaye, tekelci sermaye ile orta ölçekli sermaye, endüstriyel sermaye ile üretken olmayan sermaye arasında değil, aslolarak toplumsal formasyonların özgül belirlenimleri çerçevesinde devlet içerisinde biriken ve yeniden üretilen çelişkilerdir (Poulantzas, 2013ı: 344-345).

Ulus devletlerin gücünü koruyarak/artırarak, sınıf mücadelelerinin türeyimsel öğeleri ekseninde şekillenen ve tekelci kapitalist evreye denk düşen üretim ilişkilerine kendilerini uydurabilmek için bir dizi dönüşümü gerçekleştirme gerekliliği, devletin krizini koşullandıran temel etmen olarak ön plana çıkmaktadır. "Dolayısıyla ulus devlet ve onun formasyonları, sermayenin uluslararasılaşmasının sorumluluğunu üstlenmek için önemli değişimler geçirir. Öte yanda emperyalizmin mevcut aşaması ve sermayenin uluslararasılaşması bu süreçte ulus devletin önemini azaltmaz" (Poulantzas, 2013k: 431).

Kâr oranlarındaki düşüş eğiliminin önüne geçebilmek için sermaye ihracı aracılığıyla her fırsatın değerlendirildiği tekelci evrede, uluslararası iktidar bloku devletlerle esnek bir zeminde ilişkiye girip toplumsal formasyonun çelişkilerini keskinleştirdiği için hem ekonomik kriz öğeleri hem de siyasal kriz öğeleri artmıştır.

Politik krizin ayırt edici özelliklerini ön plana çıkarabilmek ve ekonomik krizle olan ilişkisini tespit edebilmek için, politik ve ekonomik krize ilişkin genel kabullere eleştirel bir şekilde yaklaşan Poulantzas'a göre, ne krizi arızi durumlarla özdeşleştiren burjuva-sosyolojik kriz anlayışı ne de krizin özgün belirlenimlerini tespit etmeyi olanaksız kılan genel kriz teorisi, politik/ekonomik krizleri açıklayabilir. Burjuva sosyolojik kriz anlayışının perspektifinden ekonomik krizler, düzenli bir şekilde işleyen sistemin sekteye uğradığı momentlere işaret eder. Bu anlayış tarzı, sınıf mücadelelerini ihmal ederek ekonomik krizin sınıf mücadeleleri eksenindeki türeyimsel öğelerini ve krizlerin kapitalizmin uzun erimli varlığı için gerekliliğini görmezden gelir. Kâr oranlarındaki düşüş eğiliminin önüne geçebilmek için ekonomik kriz döneminin yarattığı fırsatları değerlendiren kapitalizm, bu süreçte vahşi tasfiyeleri işleterek kendisini yeniden örgütler. Ekonomik krize ilişkin bir diğer anlayışı temsil eden ve özellikle Komünist Enternasyonal'in tezlerinde cisimleşen "sürekli kriz teorisi" ise, tekelci aşamada kapitalizmin sürekli krizde olduğu anlayışına dayanır. Söz konusu yaklaşım, ekonomik krizin özgül belirlenimlerini ve türeyimsel öğelerini tespit etmeyi olanaksız kılmanın yanı sıra, kapitalizmin sonunun ekonomik krizlere bağlı olduğu anlayışına dayandığı için ekonomik indirgemeci bir eksende şekillenir. İki genel hatta özetlenebilecek ekonomik krizlere ilişkin kavrayışlar, farklı bir kavramsal repertuar eşliğinde politik krizleri açıklamaya yönelik teorilere tahvil olurlar. Özellikle, "sistem teorisi" ve "işlevselcilik" te kendisini gösteren burjuva sosyolojisi ve siyaset bilimi, politik krizleri düzen içerisinde işleyen siyasal sistemin aksaması olarak telakki eder. "Güçler", "karşı güçler", toplumsal

çatışmaların kurumsallaşması" gibi kavramlar eşliğinde sınıf mücadelelerini göz ardı eden söz konusu perspektif, politik krizleri çatışan dünya görüşlerine indirgedikleri ölçüde değer ve/veya meşruiyet krizleri olarak ele almaya yatkındır. Komünist Enternasyonal'in ekonomik krize ilişkin kavrayışı politik krizlere uyarlandığında benzer teorik çıkarsamalara neden olur. Emperyalizmin tekelci aşamasında devletlerin sürekli krizde olduğu yaklaşımı, krizi konjonktürel bir durum olmaktan çıkardığı ölçüde hem politik krizlerin özgünlüğünü hem de sınıf mücadeleleri eksenindeki türeyimsel öğelerini tespit etmeyi olanaksız kılar (Poulantzas, 2013k: 406-410).

Krize ilişkin söz konusu anlayışlara eleştirel bir şekilde yaklaşan Poulantzas'a göre, kapitalizmin tekelci aşamasında politik alan krizin bazı türeyimsel öğelerini içerisinde taşımasına rağmen, politik kriz sınıflar arası güçler mücadelesinin yoğunlaştığı konjonktürel durumlara denk düşer. Devlet iktidar blokuna görece özerk bir pozisyonda olduğu için toplumsal sınıflar arasındaki çelişkiler, ekonomik sınıf mücadelelerine indirgenemeyen, özgün ve dolaylı bir tarzda devlet aygıtını kateder. Siyasal alan ve dolayısıyla devlet ekonomik alanın epifenomeni olmadığı için, ekonomik krizler doğrudan politik krizlere neden olmazlar. Üretim olanaklarının yeniden üretimiyle ve ekonomik krizle doğrudan alakalı olmayan politik krizlere şahit olunabileceğini vurgulayan Poulantzas, ayrıca kapitalizmin sonunu getirecek olanın ekonomik krizler olduğu varsayımına karşı çıkarak, ekonomik krizin yalnızca sınıflar arası çelişkileri yoğunlaştırıp kendisini politik bir krize dönüştürebildiği ölçüde bunu başarabileceğini belirtir. Bu çerçevede politik kriz ekonomik krizi önceleyebilir veya ekonomik krize müdahale araçlarını sınırlandırabilir, ekonomik kriz de politik kriz massedildikten sonra ortaya çıkabilir. Ekonomi ve siyaset birbirlerine indirgenemedikleri için, iki kriz kendi ritminde devam eder. Sınıf mücadelelerinin politik güç ilişkilerinde yoğunlaştırdığı çelişkilerde somutlaşan politik krizler, iktidar bloku içerisindeki sınıf

konfigürasyonlarında, halk sınıflarıyla iktidar bloku arasındaki çelişkilerde ve toplumsal güçler arasındaki çatışmalarda cisimleşir. Gramsci ve Althusser'den hareketle ideolojinin maddi bir pratik olduğunu ve kurumlarda cisimleştiğini hatırlatan Poulantzas, politik krizin en önemli kurucu öğelerinden birinin de egemen ideolojinin krizi olduğunu vurgular. Egemen ideoloji, kendisine başvuran toplumsal sınıfların ve toplumsal kategorilerin perspektifinden devlete farklı işlevler yükler. Bu çerçevede devletin rolü, iktidar blokuna göre kendi çıkarlarının birleştirilip güvence altına alınması, halk sınıflarına göre kendi siyasal ve ekonomik çıkarlarını temsil ederek ortak faydayı cisimleştirmesidir. Devlet personeli ise egemen ideolojiye başvurarak, kendisini ulusal menfaati ve ortak yararı gerçekleştiren bir güç olarak telakki eder. Bu doğrultuda egemen ideolojinin krizi, toplumsal sınıf ve kategorilerin perspektifinden devlete biçilen rolün krizi olduğu için, politik krizlere hep meşruluk krizi eşlik eder (Poulantzas, 2013k: 412-415).

Ekonomik krizle devletin krizi arasındaki ilişki, kapitalist üretim tarzında ekonomi ile siyaset arasındaki ilişkinin ve emperyalizmin tekelci aşamasında devletin değişen rolünün tespiti aracılığıyla tartışmaya açılabilinir. Ekonomiyi kendi kendisini düzenleme gücüne haiz bir alan olarak gören ekonomist yaklaşımın vazettiğinin aksine, üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin seyrini belirleyen sınıf mücadeleleri olduğu için, bu mücadelelerin yoğunlaşmış bir biçimi olan kapitalist devlet, yeniden üretim sürecinin merkezine kayıtlıdır. Kapitalist üretim tarzı her ne kadar, emekçilerin üretim araçlarından yoksunluğuyla ifade olunan "özgür emek" ile karakterize olsa da ve bu durum ekonomi ile siyasetin görece ayrılığını beraberinde getirse de, üretim tarzının öğelerini ve bu öğeler arasındaki sınırı belirleyen sınıf mücadeleleridir (Poulantzas, 2013k: 416- 419).

Ekonomi ve siyasetin birbirinden yalıtık alanlar olmadığına işaret eden Poulantzas'ın üretim tarzına ilişkin söz konusu çözümlemeleri, ekonomik krizlerin belirli

bir tarzda politik düzeyde, politik krizlerin ise ekonomik alanda yansımaları olacağına gönderimde bulunur. Üretim ilişkilerinin üretici güçlere karşı görece önceliği tezinden hareket eden Poulantzas, tekelci evredeki sınıf mücadeleleri çerçevesinde biçimlenen üretim ilişkilerinin, devletin rolünü arttırdığına dikkat çeker. Devletin artan rolü, sermayenin bir fraksiyonu lehine iktidar blokunun sınıf konfigürasyonlarını düzenlemek, kâr oranlarındaki düşüş eğiliminin önüne geçebilmek için milli/kamusal sermayenin bir bölümünü değersizleştirmek, uluslararasılaşan üretim ilişkileri doğrultusunda sermaye ihracı yapmak gibi bir dizi müdahalede kendisini gösterir. Bu durum ekonomik krizlerin daha doğrudan politik alanda yansımasına neden olurken, aynı zamanda ekonomik krize müdahalenin devletin krizini derinleştirme/tetikleme ihtimalini beraberinde getirir. Her ne kadar tekelci aşamada üretim ilişkilerinin uluslararasılaşması, devletlerin krizine zemin hazırlasa da, Poulantzas'a göre bu durum devletlerin sürekli krizde olduğu şeklinde yorumlanamaz. "Tam bir konjonktürel durum olmasına rağmen politik kriz, anlık bir yangın felaketine indirgenemez, aksine çoğu kez uzun bir zamana yayılabilen, güçlü ve zayıf zamanlarıyla, iniş ve çıkışlarıyla kendine ait bir ritmi olan gerçek bir süreci teşkil eder" (Poulantzas, 2013k: 412-413).

Ekonomik krizle ile politik krizi rabıtalandırmak, ekonomik mücadele ile politik mücadelenin farklılaşan ritimlerinin izini sürmekle ve bunların devlet aygıtının bağrındaki yansımalarını incelemekle mümkündür. Dolayısıyla her toplumsal formasyonun özgün koşullarında ekonomik/politik krizi incelemek gerekmektedir. "Devletin krizini ekonomi ve ekonomik krizle ilişkisi bakımından anlamak, son tahlilde, ekonomik mücadele (ekonomik kriz) ile politik sınıflar mücadelesi (politik kriz) arasındaki ilişkileri anlamak ve sınıf çelişkilerinin devlet aygıtının bağrındaki yansımalarının hareket tarzının anlamak demektir" (Poulantzas, 2013k: 421).

Kâr oranlarındaki düşüş eğiliminin önüne geçebilmek için her fırsatın sermaye ihracı vasıtasıyla değerlendirilmeye çalışıldığı tekelci aşamada, daha önce sermaye dolaşım süreçlerine dahil olamayan alanlar da (sağlık, ulaşım, şehircilik vs..) sömürüye açık hale gelmiş ve bu durum refah devletinin tasfiyesine neden olmuştur. Devletin iktidar blokunu örgütleme işlevi bu alanlara devlet müdahalesini koşullandırdığı ölçüde, halk sınıflarının ekonomik mücadelesinin politik bir veçhe kazanmasına neden olur ve ekonomik müdahalenin politik krizi tetikleme yönüne gönderimde bulunur.

Devlet, kapitalist toplumsal formasyonda sermayenin dolaşım süreçlerinin düzenlenmesini ve üretim ilişkilerinin yeniden üretimini üstlendiği ve bu doğrultuda müdahalelerde bulunduğu için, kapitalizmin kaçınılmaz unsuru olan ekonomik krizlerin müsebbibi olarak görülür. Devletin halk sınıfları nezdindeki meşruluğunun aşınmasına neden olan söz konusu durum, devletlerin ekonomik kriz yaratmadan söz konusu dönüşümleri gerçekleştiremeyeceğine ve devletin içsel birliğini imleyen hegemonyanın ekonomik temelinin aşınmasına işaret eder. Poulantzas'ın çözümlemeleri, devlet krizi ve ekonomik kriz yaratanın paradoksal olarak bizatihi devlet müdahaleleri olduğuna işaret eder.

Kapitalist devlet görece özerkliğinin bir sonucu olarak, hegemonik fraksiyonun öncülüğünde burjuvazinin farklı sınıf ve fraksiyonlarının egemenliğini örgütlerken, halk sınıflarının taleplerini de gündeme alarak sınıf mücadelelerinin keskinleşmesinin önüne geçer ve kapitalist toplumsal formasyonun uzun erimli olarak varlığını güvence altına alır.

Sermayenin uluslararasılaşmasıyla imlenen aşamada, devletler hem bir dizi ekonomik/siyasi dönüşümü gerçekleştirmek için tekelci sermaye adına hareket etme ve dolayısıyla refah devletinin tasfiyesi doğrultusunda adımlar atmakla, kapitalist toplumsal

formasyondaki özgün rolü gereği sınıf mücadelelerinin keskinleşmesini önlemek ve toplumsal formasyonun içsel birliğini yeniden örgütlemek için alt sınıfları taleplerini gündeme almak arasındaki çelişkiye hapsolmuş durumdadır. Devletlerin krizini koşullandıran ve türeyimsel öğeleri politik alana içkin olan asıl çelişki budur.

Devletin krizinin kapitalist üretim tarzına denk düşen devlet tipinde bir değişikliğe neden olarak otoriter devletçiliğe geçişi koşullandırabileceğini belirten Poulantzas, buna rağmen her otoriter devletçiliğe geçen ülkenin devlet krizini deneyimlemediğini vurgular ve devletlerin otoriter dönüşümünün, devletin krizi massedilse dahi sürebileceğinin altını çizer. "Söz konusu yeni otoriter devlet biçimi doğrultusunda dönüşümler geçiren bütün devletlerin kaçınılmaz olarak bir devlet krizi yaşayacağı anlamına gelmez. Bilakis bu devletlerin otoriter devlet doğrultusundaki dönüşümleri, bu kriz neticesinde yeniden massedildikten sonra bile varlığını sürdürecektir" (Poulantzas, 2013k: 437).

Her ne kadar gerek devletin krizi gerekse de otoriter devletçilik her toplumsal formasyonun özgün koşullarında incelenmesi gerekse de Poulantzas, bir dizi unsurun kapitalist devletin otoriter dönüşümünün temel taşlarını oluşturduğunu belirtir. Söz konusu dönüşümler, parlamenter temsiliyetin silinmeye yüz tutarak gücün yürütme organında toplanmasında, kuvvetler ayrımının yapısal bozuluşunda, yurttaşların siyasal özgürlüklerinin kısıtlanmasında, siyasal partilerin rolündeki keskin düşüşte, devlet şiddetinin derinleşmesinde, hukuk devletinin deformasyonunda ve devlet siyasalarındaki muazzam tutarsızlıkta kendisini gösterir.

Kapitalist üretim tarzının evre ve aşamaları doğrudan bir devlet tipini karakterize etmese de üretim tarzında temellenen ve sınıf mücadeleleri ekseninde şekillenen kapitalist devlet, evre ve aşamalara uygun belirli içkin eğilimleri bünyesinde cisimleştirir. Tekelci evreye denk düşen yeni olağan kapitalist devlet biçiminin büründüğü form olan otoriter

devletçilik, sermayenin uluslararasılaşması ekseninde toplumsal formasyonda biriken ve devletin kurumsal matrisinin içerisinde özgün bir tarzda kaydolan çelişkilere, kapitalist devletin verdiği cevap olarak ön plana çıkar. "Otoriter devletçilik aynı zaman da bu bunalım öğelerinin yoğunlaşmasının sonucu ve bu yoğunlaşmaya bir cevap olarak kendisini göstermektedir" (Poulantzas, 2006: 231).

Refah devleti sonrası dönemde ortaya çıkan ve tekelci sermayenin halk sınıflarına saldırısını içerimleyen otoriter devletçilik, yasal bir görünüme büründürülen liberal-otoriter bir devlet olarak temayüz etmektedir (Kalyvas, 2002: 107). Tekelci dönemde kapitalist devletin büründüğü forma işaret eden otoriter devletçilik, bütün toplumsal formasyonlardaki devlet biçimlerine teşmil edilecek soyut bir model olmaktan ziyade, konjonktürel sınıf mücadeleleri ekseninde şekillenmekte ve toplumsal formasyonların özgün belirlenimleri uyarınca farklı biçimlere bürünmektedir (Poulantzas, 2006: 228-229).

Otoriter devletçiliğe geçişi koşullandıran kriz öğeleri, iktidar bloku içerisindeki sınıf konfigürasyonlarının dönüşümünde, halk sınıflarının siyasi bir momente doğru evrilen mücadelelerinde ve devletin sermayenin uluslararasılaşması uyarınca tekelci sermaye lehine yönelme gerekliliğinde kendisini gösterir. Otoriter devletçilik, iktidar bloku içerisinde yoğunlaşan sınıf çelişkilerine ve toplumsal formasyonun içsel birliğini imleyen hegemonya krizine verilen bir cevap olarak ön plana çıkmaktadır ve burjuva sınıf ve fraksiyonlarının egemenliğinin köklü bir restorasyonuna işaret etmektedir (Kouvelakis, 2019: 77).

Ulus devletler, iç burjuvazi dolayımıyla uluslararası sermayenin ekonomik/siyasal çıkarlarını toplumsal formasyonun özgül şartlarında yeniden üretilmesini sağlamak/güvence altına almak için, bir dizi yasal/siyasal düzenlemenin gerçekleşmesini

sağlamaya yönelik adımlar atar ve işçi sınıfının mücadelesini bastırmak için kurumsal tedbirler alınmasına öncülük eder.

AET ve NATO gibi uluslararası emperyalist odaklar, her toplumsal formasyonda bir dizi değişimi gerekli kılar ve söz konusu uluslararası organizasyonlar tek tek ulus devletlerin geçirdiği dönüşüm çerçevesinde işlevsel olabilir. Ulus devletlerin geçirdiği dönüşüm, devletin baskı/ideolojik aygıtlarının yeniden yapılanmasını ve devletin ekonomiye ilişkin yükümlendiği rolün değişen yönünü içerimler. Uluslararası müdahaleleri gizlemek için ulus devletlere verilen yeni rolleri yerine getiren ulus devletler, müdahalenin dışsallaşmış yönünü içselleştirir (Poulantzas, 2013ı: 350).

Sermayenin yoğunlaşması ve uluslararasılaşması çerçevesinde belirli sınıf ve fraksiyonlarının hilafına tekelci sermaye lehine yönelen kapitalist devlet, uluslararası sermayenin toplumsal formasyona yerleşebilmesi için, sanayi sektörünün düzenlemesine yönelik siyasaları işlevsel kılar ve belirli sermaye fraksiyonlarını desteklemeye yönelik adımlar atar, bazı sektörlerin ise değersiz kılınmasına yönelik müdahalelerde bulunur. Kapitalist devletin iktidar bloku içerisindeki çelişkileri düzenleme ve egemen sınıfları politik düzeyde "düzen" içerisinde yapılandırma rolüne tezat oluşturan söz konusu müdahaleler, paradoksal olarak hâlihazırdaki çelişkileri keskinleştirir ve söz konusu çelişkilerin siyasal bir hüviyete bürünmesi sonucunu doğurur (Poulantzas, 2006: 238). Kapitalist üretim tarzının pre-kapitalist üretim tarzları üzerindeki tasfiye rolüne gönderimde bulunan tekelci aşama, küçük burjuvazi, zanaatkarlar, köylüler gibi kesimlerin yoksullaşmasına ve sınıfsal konumlarının aşınmasına neden olur.

Yabancı sermayenin ulusal toplumsal formasyonun özgün koşullarında içselleştirilmesi ve yerli sermayeyle entegrasyon girişimi, iktidar blokunun sınıf konfigürasyonlarının dönüşümüne neden olur ve yerli sermaye içerisindeki bölünmeleri

beraberinde getirir. İç burjuvazi ile komprador burjuvazi arasındaki çelişkilerde cisimleşen söz konusu bölünmeler, emperyalist metropoller arasındaki çelişkiyi de özgün bir tarzda yeniden üretir ve devletin uluslararası sermaye lehine yöneliminin çelişik karakterinde kendisini gösterir (Poulantzas, 2006: 237). Sermayenin genişletilmiş yeniden üretimi, daha önce birikim süreçlerinin dışarısında bırakılan sağlık, çevre, şehircilik gibi bir dizi alanın sömürüye açılmasını gerekli kılar ve bu durum halk sınıfları nezdinde devletin meşruiyetini sorgulanır kılarak işçi sınıfı ve müttefiklerinin ekonomik hak taleplerinin siyasal bir momente evrilmesini beraberinde getirir (Poulantzas, 2006: 239). Halk sınıflarının mücadelelerine siyasal bir nitelik kazandıran bir diğer unsur ise, tekelci sermaye lehine ekonomik/siyasi müdahalelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan işsizlik ve yüksek enflasyondur.

Kapitalist üretim tarzının toplumsal formasyonlar arasında yaratmış olduğu eşitsiz gelişimle karakterize olan sermayenin uluslararasılaşma süreci, teritoryal alanın içerisinde de eşitsizlikleri özgün bir tarzda yeniden üretir. Bu durum bazı bölgelerin diğer bölgeler lehine zenginleşmesine ve siyasi olarak ayrıcalıklı bir hüviyete bürünmesine neden olduğu ölçüde, ulus içerisindeki bölünmeleri ortaya çıkarır (Poulantzas, 2006: 239).

İktidar bloku içerisinde artan çelişkiler ve halk sınıflarının siyasi bir momente doğru evrilen hak talepleri, uluslararası sermaye lehine devlet aygıtının ve sınıf ilişkilerinin düzenlenmesinin gerekliliği, kapitalist devleti birçok ekonomik/toplumsal sorunla karşı karşıya getirir ve söz konusu sorunların efektif bir şekilde çözülmesinin gerekliliğine işaret eder. Kapitalist devletin hızlıca karar alma ve aldığı kararları uygulamaya geçirmesinin gerekliliğine işaret eden konjonktürel mücadeleler ve sınıfsal konumlanışlar, yasama organın gerileyişinin başlangıç momentini oluşturur.

Poulantzas'ın "otoriter devletçilik" kavramsallaştırması, yargı, yasama ve yürütme güçlerinin ayrılığından oluşan ve evrensel yasal normlarla karakterize olan klasik liberal devlet biçiminin yapısal bozuluşuna ve devletlerin yasal özgürlükleri kendi idari kontrolleri lehine giderek kısıtladığına işaret eder (Martin, 2019: 130).

Genel, soyut ve normatif kurallarının oluşturulma görevini ifa eden yasama faaliyetlerinin, anın sorunlarına dakik ve telafi edici çözümler getirmekten uzak konumu, yürütme aygıtının güçlendirilmesine neden olmuş ve kararnameler, tüzükler, tebliğler yoluyla hukukun somutlaştırılmasında idare aygıtı baskın konuma gelmiştir. Yasama erkinin yaptığı genel yasaların bir çerçeve yasaya dönüşmesine ve yürütme organının somutlaştırıcı işlemlerine gereksinimin artmasına neden olan devlet organları arasındaki yeni ilişki biçimi, kendisini belirli bir seküler rasyonellik temelinde tanımlayan ve hukuk aygıtı dolayımıyla genel iradenin tecessümü sıfatıyla temayüz eden kapitalist devletin dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Kararların akılcılığın/kurulu biçimsel mantığın içerisinden değil, idari aygıtta cisimleşen ve günden güne değişen ekonomik politikaların içerisinden verilmeye başlaması sonucunu doğurmuştur (Poulantzas, 2006: 242-245).

Poulantzas, hukukun doğrudan egemen sınıfın çıkarlarına indirgenemediğini ve kapitalist devletin görece özerkliğinin bir sonucu olarak sınıf ilişkilerini düzenleyebilmesi için gerekli bir form olduğunu belirtir (Aronowitz, 2002: 278). Kapitalist devletin hegemonik sınıfın önderliğinde burjuva sınıf ve fraksiyonlarının egemenliğini cisimleştirmesinde önemli roller üstlenen hukuksal aygıt (genel ve soyut kurallar), toplumsal sınıfların mücadelelerinde belirli bir öngörüyü beraberinde getirir ve devletin siyasi/ekonomik talepleri belirli bir dolayım mekanizması aracılığıyla gündeme almasına imkân vererek, sınıf egemenliğinin restorasyonu için gerekli manevra kabiliyetini tesis eder. Otoriter devletçilik doğrultusunda hukuk aygıtındaki deformasyon, kapitalist devletin içine düştüğü ikircikli yöne işaret eder ve devletin, iktidar blokunun politik

kertede "düzen" içerisinde yapılandırmaya yönelik eylemlerinin, paradoksal olarak iktidar bloku içerisindeki çelişkileri koşullandırmasına ve keskinleştirmesine neden olur (Poulantzas, 2006: 245-246).

Burjuva demokratik devlet biçiminde sınıf egemenliğinin tesisi/yeniden üretimi için önemli rolleri ifa eden siyasal partiler, toplumsal sınıfların siyasi/ekonomik çıkarlarını temsil ederek, söz konusu çıkarları düzenlemek ve hegemonyayı dolaşıma sokmak için kapitalist devlete gerekli imkânı verir. Siyasal partilerin farklı çıkarları temsil etmesi, hegemonik sınıfın öncülüğünde iktidar blokunun yapılandırılmasına toplumsal bir meşruluk katar ve belirli sınıflarla hegemonik sınıf arasında uzlaşıların kurulmasına vesile olur. Yasama organının (meclis) gerilemesiyle karakterize olan otoriter devletçik, siyasal partilerin azalan rolüne ve işlevlerine gönderimde bulunarak toplumsal sınıflarla partiler arasındaki temsil bağlarının azalmasını/gevşemesini beraberinde getirir. Siyasal partilerin işlevsizleşmesi ise hegemonyanın tesisinde/yeniden üretiminde kapitalist devletin manevra kabiliyetini daraltarak, tekelci sermayenin toplumsal meşruluktan ziyade baskıyla siyasal/ekonomik çıkarlarını dayatması sonucunu doğurur ve böylece otoriter dönüşümü koşullandırır (Poulantzas, 2006: 247).

Kapitalist devletin otoriter dönüşümü uyarınca siyasal partilerin azalan rolü ve meclisin işlevsizleşmesi, sınıf hegemonyasının tesisinde idarenin rolünün artmasına vesile olmuş ve idare artan işlevleriyle kapitalist devlet içerisinde önemli bir pozisyona ulaşmıştır. Sınıf hegemonyasının örgütlenmesinde ve egemen sınıfın çıkarlarının meşrulaştırılmasında başat aktör konumuna gelen idari teşkilat, halk sınıflarının gözünden devletin meşrulaştırılması rolünü de kendisinde yoğunlaştırmıştır (Poulantzas, 2006: 248).

Devlet bürokrasisinin parlamento karşısında özerkleşmesi ve artan bir gücü kendisinde yoğunlaştırması, parlamenterlerin halkın temsilcisi sıfatıyla idare aygıtına ulaşmasına ket vurmuş ve belirli mesleki/sınıfsal/tikel çıkarların doğrudan temsilcisi sıfatıyla bürokratik kanallara başvurması sonucunu doğurmuştur. Söz konusu dönüşüm belirli çıkarların doğrudan idari aygıt içerisinde kaydolmasına ve kaydolan çıkarlar dışında diğer ekonomik/siyasal temsil taleplerine devlet aygıtının kapatılmasına neden olmuştur. Egemen sınıflar lehine devletin yapısal seçiciliğindeki dönüşüm, devlet siyasalarının oluşmasında ve uygulanmasında kamuoyu denetiminin azalmasını beraberinde getirerek hikmet-i hükümet uyarınca devlet politikalarının gizli düzeneklerde cisimleştirilmesi sonucunu doğurmuş ve bu durum da halk denetimden azade bir alanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devletin sınıf egemenliğini oluşturan sert çekirdeğinin bürokrasi içerisine alınması ve siyasi kararların oluşmasında bürokratik aygıtın temayüz etmesi, yönetenler ile yönetilenler arasında geçirimsiz bir ayrıma neden olur ve demokratik denetimin zayıflaması sonucunu doğurur (Poulantzas, 2006: 253).

Kapitalist devletin sınıf hegemonyasını tesis etmek/yeniden üretmek için halk sınıfların kısa dönemli siyasi/ekonomik taleplerini burjuva sınıf ve fraksiyonlarının uzun erimli siyasal çıkarları içerisinde absorbe etme gerekliliği, otoriter devletçilikte halk sınıflarının devlet aygıtından uzaklaştırılması ölçüsünde akamete uğramış ve rastlantıya bağlı hale gelmiştir. Bürokrasinin işçi sınıfı ve müttefiklerinin siyasal/ekonomik taleplerini algı alanından dışlayacak şekilde organize edilmesi, devlet siyasalarının halk tarafından denetlenmesiyle imlenen siyasi özgürlükler üzerinde büyük kısıtlamalara neden olmuştur

Halk kitlelerinin siyasal denetiminin zayıflaması iktidarın yoğunlaşma ve merkezileşme eğilimiyle birleşince, kendine özgü işleyişi olan otoriter bürokratik bir mantık yükselişe geçmiş ve devlet aygıtının çeşitli kolları aşağıdan yukarıya doğru

kendisini bu mantık çerçevesinde organize etmiştir. Söz konusu dönüşüm, demokratik teamüllerin ve karar alma süreçlerindeki çoğulculuğun silinmeye yüz tutmasına neden olmuştur (Poulantzas: 2006: 255).

Poulantzas, otoriter devletçiliğin idarenin otoriter yeniden organizasyonuyla ve merkezileşmesiyle karakterize olduğunu vurgulasa dahi bu durumun siyasal erkin tek bir kişi tarafından kullanılması anlamına gelmediğine dikkat çeker. Yürütme erkinin tepe yöneticisi her ne kadar otoriter devletçiliğin işlerlik kazanması için önemli işlevler yükümlense de devlet sınıf mücadelelerinin özgün bir yoğunlaşmasına tekabül ettiği ve otoriter devletçilikte yoğunlaşma alanı idareye doğru kaydığı için, yürütmenin başı ancak söz konusu güçler mücadelesinin kendisine verdiği imkân dahilinde hareket edebilmektedir. "Yürütme erkinin en yüksek yöneticisi, aynı zamanda ve geçmişte olduğundan da çok, siyasi-idari bir düzeneğin rehinesi durumundadır, ona baskın yeri biçen de geniş ölçüde bu düzenektir" (Poulantzas, 2006: 256). Yürütme aygıtının yöneticisi (devlet başkanı) iktidar düzeneklerinin aşağıdan yukarıya doğru yönlendirilmesini sağlamaktadır. Tekelci sermayenin öncülüğündeki egemen sınıfların lehine müdahaleler, kişiselleştirilmiş başkanlık sisteminin güçlü siyasal imgesinin verdiği manevra kabiliyetiyle işlerlik kazanmaktadır.

Bürokrasinin hegemonik sınıf ve fraksiyonun uzun erimli çıkarları doğrultusunda egemen sınıfların ekonomik/siyasal çıkarlarını kristalize etmekte oynadığı merkezi rol, söz konusu çıkarları cisimleştiren idari aygıtın farklı kolları arasındaki bütünlüğün sağlanmasının gerekliliğine ve verilen kararların halk sınıflarının gözünde meşrulaştırılmasının önemine işaret eder.

Söz konusu rolü ifa etmek amacıyla temayüz eden *egemen kitle partisi*, bürokrasi içerisinde temsil olunan sınıfsal çıkarları bütünleştirir ve idari aygıttaki görevli personeli

yürütme erkinin tepelerine doğru yönlendirip devletin içsel birliğini sağlar. Bürokrasiyle halk arasında bir dolayım mekanizması görevini üstlenen egemen kitle partisi, burjuva sınıf ve fraksiyonlarının egemenliğini realize etmeye yönelik kararları plebisit bir tarzda tabana ulaştırır ve bu doğrultuda söz konusu kararların meşrulaştırılmasına hizmet eder. Bürokrasi içerisindeki içsel bütünlüğü sağlamaya yönelik idari disiplin mekanizmalarını devreye sokan egemen kitle partisi, böylece bürokratların yürütme erkine olan sadakatini güvence altına alır (Poulantzas: 2006: 262).

Bürokrasinin artan rolüyle karakterize olan otoriter devletçilik, devlet personelinin artan önemine gönderimde bulunur ve egemen kitle partisi sınıf hegemonyasının tesisi açısından önemli rolleri ifa eden kurumlara partizanca atamalar yaparak, burjuvazinin siyasal hâkimiyetini kendi dünya görüşü içerisinden üretmeyi garanti altına alır. Devlet personelinin halk sınıflarına doğru yönelimini ve sol siyasetin devlet içerisindeki temsilini akamete uğratan partizanca atamalar, burjuvazinin egemen kitle partisi dolayımıyla bürokrasiyi tekeline alma girişiminde ifadesini bulur (Poulantzas, 2006: 264).

Yürütme aygıtının başı konumundaki devlet başkanın karizmatik kişileştirilmesine yönelik adımlar, idari kararlarının halkın gözünde meşrulaştırılmasına yönelik işlevler yükümlendiği ölçüde, konsensüsü yaratma görevini ifa eden egemen ideolojinin değişen yönüne işaret eder. Parlamenter sistemin, okulun ve kültürel aygıtın yerine getirdiği meşrulaştırma görevini kendisinde toplayan yürütme aygıtı, sınıf mücadelelerinin karmaşık örüntüsü ekseninde şekillenen idari kararları devlet başkanının karizmatik kişiliğinin bir tecessümü olarak sunar ve bu çerçevede halk sınıflarının gözünde meşrulaştırmasını sağlar (Poulantzas: 2006: 266). Yasal/ussal otoritenin kişiler üstü olarak kurulmuş soyut bir yasal düzene itaate gönderimde bulunmasının aksine karizmatik otorite, liderin şahsına yönelik bir güvenden neşet etmekte ve liderin vasıfları

dolayımıyla halktan itaati talep etmektedir (Weber, 2012: 335). Poulantzas'ın otoriter devletçilik çözümlemeleri, hukuksal/kurumsal rasyonalitenin çözülüşüne ve devlet başkanının devletin ideolojik aygıtları vasıtasıyla karizmatik kişiselleştirilmesine işaret ettiği ölçüde, kapitalist toplumsal formasyonda egemen ideolojinin yasal ussal otoriteden karizmatik otoriteye doğru evrildiğine gönderimde bulunur.

Devletin, iktidar ilişkilerinin içerisinde oynadığı geniş role ve iktidar ilişkilerini düzenleyerek sınıf hegemonyasının tesis etme işlevine işaret eden Poulantzas'ın devlet teorisi çerçevesinde otoriter devletçilik tartışmaya açıldığında, kapitalist devletin sınıfsal iktidar ilişkilerini ve sınıfsal iktidar ilişkilerine indirgenemeyen iktidar ilişkilerini (cinsiyet, ulusal, kültürel vs.) otoriter bir çerçevede örgütlediği açıklık kazanır ve bu durum toplumsal alanın bir bütün olarak otoriterleştiğine işaret eder. "Bugün her türlü iktidar otoriter devletçiliğe yönelik olarak işlemektedir" (Poulantzas, 2006: 69).

Yeni olağan kapitalist devlete denk düşen otoriter devletçilik, faşistleşme süreçleriyle veya totaliter rejimlerle özdeşleştirilemese de demokratik devlet biçimlerinden ayrılmaktadır ve resmi devlete koşut faşist öğeleri bünyesinde cisimleştirmektedir ve devletin baskı ve ideolojik aygıtlarının yürütme aygıtı tarafından sıkı bir şekilde denetlenmesiyle karakterize olmaktadır (Poulantzas, 2006: 269). Faşist devletin sınıfsal çelişkileri hassas bir denge uyarınca belirli merkezle ilişkilendirmesi ve söz konusu merkez dolayımıyla sınıf hegemonyasını tesis etmesi, otoriter devletçiliği faşizme yaklaştıran bir unsur olarak temayüz etmektedir.

Hukuksal/kurumsal rasyonalitenin sınırlarını aşan ve acil bir konjonktürel ihtiyaçta devreye girecek bir dizi şiddet aracını bünyesinde cisimleştiren faşist devlet, paramiliterleşme momentini kurumsal maddiliğine kaydetmektedir. Faşist unsurları bünyesinde cisimleştiren ve yasa-şiddet dikotomisinin ötesinde kapitalist devletin sınıf

diktatörlüğü olma yönünün güçlenmesine işaret eden yeni olağan otoriter devlet de burjuva sınıf ve fraksiyonlarının siyasi/ekonomik çıkarlarını otoriter bir yönetim pratiği uyarınca kristalize eder ve halk sınıflarının egemen sınıfların hegemonyasına karşı yarattığı tehlikeleri bertaraf etmeye yönelik bir dizi unsuru içerisinde barındırır.

İşçi sınıfı ve müttefiklerinin siyasal sınıf mücadelelerini yükselttiği konjonktürel durumlarda devreye sokulan şiddet pratikleri, sınıf hegemonyasını cebir yoluyla restore eder. Halk sınıflarının siyasi ve ekonomik çıkarlarının temsilinin akamete uğraması ve bu durumun siyasal sınıf mücadelelerini keskinleştirme ihtimaline karşı olarak yedekte tutulan faşistleşme düzenekleri, birbiriyle iç içe geçmiş iki devletin (resmi devlet ile faşistleşme unsurlarını bünyesinde taşıyan gayri-resmi devlet) oluşumunu karakterize eder. Söz konusu iki devlet entegral bir devlet oluşturarak ve birlikte eyleyerek, sınıf mücadelelerinin konjonktürel durumu uyarınca devreye girer ve burjuva sınıf ve fraksiyonlarının egemenliğini cisimleştirmeye yönelik müdahaleleri devreye sokar (Poulantzas, 2006: 235).

Poulantzas her ne kadar otoriter devletçiliğin, devletin artan gücüyle/rolüyle, şiddet pratiklerinin derinleşmesiyle ve devlet iktidarının yoğunlaşmasıyla karakterize olduğuna işaret etse de yeni olağan otoriter devletin sınıf hegemonyasını tesis etmek/yeniden üretmek açısından zayıfladığını belirtir. "Otoriter devletçilik devletin tek yönlü olarak güçlendirilmesine karşılık düşmez: Belirli dönüşümlerin özgül siyasal bunalım öğelerini hızlandırması neticesinde, devletin güçlenme ve zayıflanma eğiliminin ikili yönünü oluşturur" (Poulantzas, 2000: 241). Devletin zayıflama momenti, ulus içerisindeki bölünmelerde, iktidar bloku içerisinde artan çelişkilerde, halk sınıflarının anti-devletçilik uyarınca mücadelelerini yükseltmesinde ve devletin altyapısal iktidarının zayıflamasında kendisini gösterir.

Ulusal biçimin korunması fakat ulus devletlerin uluslararası sermayenin çıkarları doğrultusunda bir dizi dönüşüm geçirmesi, devlet ile ulus arasındaki bağlantıları kırılgan bir hale sokar. Dolayısıyla sermayenin uluslararasılaşması, devletlerin uluslararasılaşmasıyla veya uluslar arasındaki kaynaşmayla karakterize olmaktan ziyade, kapitalist devletin kendisini refere ettiği ulus içerisindeki bölünmelere neden olduğu ölçüde, ezilen ulusların mücadelesini harekete geçirir ve devletin içsel birliğini tehdit eder. Poulantzas'a göre ulus devletlerin görece zayıflama eğilimi, uluslararası sermayenin yoğunlaşan ekonomik iktidarının devletlerin politik iktidarını geriletmesinden kaynaklanmaz. Emperyalist metropoller arasındaki çelişkilerin özgün bir tarzda ulusal toplumsal formasyonun içerisinde üretilmesinden neşet etmektedir ve toplumsal formasyon/iktidar bloku içerisinde artan istikrarsızlıkla imlenmektedir. Uluslararası sermaye lehine yönelimin gerekliliği devletin görece özerkliğinin sınırlarını aşındırması hasebiyle, kapitalist devletin sınıf hâkimiyetini örgütlemek/yeniden üretmek için ihtiyaç duyduğu manevra kabiliyetini sınırlamaktadır (Jessop, 2002b: 214-217).

Keynesyen refah devleti döneminde hukuki-siyasal ideolojinin yerine ikame edilen teknokratik-ekonomik ideoloji, kapitalist devletin etkinliğin, verimliliğin ve refahın sağlayıcısı olduğu zannını uyandırmaktadır ve böylece kitlelerin gözünde devlet siyasalarını meşrulaştırma görevini ifa etmektedir. Keynesyen refah devleti sonrası kapitalist devletin büründüğü biçime tekabül eden otoriter devletçilik, uluslararası sermaye lehine yönelim uyarınca refah devleti uygulamalarının tasfiye edilmesine yönelik müdahalelerde bulunduğu ölçüde, teknokratik-ekonomik ideolojinin krizinin ortaya çıkmasına neden olur. Egemen ideolojinin krizi ulusal çıkar/kamu yararı gibi saiklere bağlı olan ve söz konusu ideolojinin yarattığı mistifiye edici etki uyarınca kendisini sınıflar üstü hakem pozisyonunda gören devlet personeline de yansımış ve bürokrasinin uluslararası sermaye lehine siyasaları devreye sokması kendisi üzerinde bir

yıkım etkisi yaratmış ve bürokrasinin iç tutunumunu sağlayan ideolojinin krizini tetiklemiştir (Poulantzas, 2006: 271-272).

Kapitalist devletin otoriter dönüşümü, halk ile devlet aygıtı arasındaki mesafeyi artırmış ve bu durum fikir işçiliğiyle beden işçiliği arasındaki ayrımı derinleştirmek suretiyle, kararların alınmasıyla uygulanması arasındaki tutarsızlığı karakterize etmiştir ve devlet siyasalarının çelişkili bir hüviyete bürünmesi sonucunu doğurmuştur (Poulantzas, 2006: 273).

Ulaşım, konut, sağlık gibi gündelik hayatın sürdüğü bir dizi alanın sermayenin uluslararasılaşma sürecinde tekelci sermaye lehine sömürüye açılması, küçük burjuvazinin yaşam standartlarında bir düşüşü beraberinde getirmiş ve böylece burjuvazi ile küçük burjuvazi arasındaki ittifak bozulma momentine girerek, maaşları çalışanların işçi sınıfı lehine yönelmesi sonucunu doğurmuştur. Küçük burjuvazi ve egemen sınıflar arasındaki ittifakın çözülme eğilimine girmesi, söz konusu sınıfların siyasal/bürokratik temsilcileri arasında bir çatışmayı beraberinde getirmiş, ideolojik ve politik belirlenimler dolayımıyla farklı bir hüviyete bürünen söz konusu çatışmalar devletin içsel birliğini tehdit etme momentine girmiştir (Poulantzas, 2006: 274).

Parlamenter demokrasilerde farklı sınıf ve fraksiyonların ekonomik/siyasal çıkarları meclis aracılığıyla temsil edilmekte ve iktidar bloku içerisindeki dönüşümler devletin içsel bütünlüğüne zarar vermeksizin çözüme kavuşturulmakta, böylece sınıf hegemonyası uzun erimli olarak tesis edilmektedir. İktidar bloku içerisindeki sınıf mücadelelerinin akışkan politikalar eşliğinde devlet siyasalarında yankı bulmasına cevaz veren parlamenter demokrasilerin manevra kabiliyetinin aksine, sınıfların temsilinin idare aygıtında toplanmasıyla karakterize olan otoriter devletçilik tekelci sermayenin egemenliğiyle imlenen güçler dengesinin statik bir formuna tekabül etmektedir.

Söz konusu durum, iktidar blokunun ortak egemenliğini cisimleştirmeye yönelik sınıf siyasetinin stratejik kuruluşunu/yeniden yapılanışını kısa vadeli uzlaşılar, günlük politikalar lehine silinmesini beraberinde getirir (Poulantzas, 2006: 276).

Parlamenter sistem kapitalist devlete sınıf hâkimiyetinin örgütlenmesi için bir manevra kabiliyeti verir ve söz konusu manevra kabiliyeti uyarınca kapitalist devlet, iktidar bloku içerisindeki sınıf mücadeleleri ekseninde hegemonik sınıfın dönüşümün gerekli kıldığı düzenlemeleri gerçekleştirerek (bütünlüklü bir düzenlemeye gerek kalmaksızın) hegemonyayı dolaşıma sokar. Otoriter devletçilik ise güçler mücadelesinin daha statik bir formuna tekabül ettiği ve parlamenter sisteminin zayıflamasıyla karakterize olduğu için, söz konusu rejim biçiminde hegemonyayı dolaşıma sokmak ve iktidar bloku içerisindeki dönüşümleri devletin kurumsal matrisine kaydetmek daha zordur. Söz konusu durum, egemen sınıfların uzun erimli çıkarlarını kristalize etmek konusunda kapitalist devletin zayıflayan yönüne gönderimde bulunur.

Devletin içsel birliğini tehdit eden ve iktidar bloku içerisindeki krizi imleyen bir diğer durum ise, tekelci sermaye lehine politikaları cisimleştirmeye yönelik organize edilen bürokrasinin iktidar blokunun diğer bileşenlerinin siyasal/ekonomik çıkarlarını temsil etmekten uzak konumudur. Bu durum ise, iktidar bloku içerisindeki çelişkileri uzlaştırmaya yönelik girişimleri akamete uğratmakta ve egemen sınıflar arasındaki çelişkiyi derinleştirmekte, bu doğrultuda sınıf mücadelelerinin özgün bir yoğunlaşması olan devlet aygıtında çelişkiler birikmektedir.

Devlet aygıtıyla egemen kitle partisi arasındaki iş birliğine gönderimde bulunan klientalist ilişkiler, bürokratların devlet aygıtı içerisindeki dolaşımının akamete uğramasına ve liyakatin yerini kayırmacı atamalara bırakmasına neden olur. Devlet kaynaklarının partizanca kullanmasına ve belirli sınıfsal çıkarların bürokratlar

dolayımıyla yaratılmasına işaret eden söz konusu dönüşüm, devletin altyapısal iktidarında görece bir zayıflamayı da beraberinde getirir (Poulantzas, 2006: 264). Devletin kendi iradesini toplumun rızası hilafına veya rızası olup olmamasına bakılmaksızın dayattığı despotik iktidarın aksine, altyapısal iktidar asgari düzeyde de olsa belirli bir konsensüsü gerekli kılar ve devlet gücünün toplumsala yayılması/ kitleler tarafından kabul edilmesi için gerekli bir iktidar türü olarak temayüz eder. "Altyapısal iktidar (despotik olsun olmasın) bir devletin topluma gerçekten nüfuz etme ve ülke sathında siyasal kararları lojistik olarak uygulayabilme kapasitesidir" (Mann, 2017: 23).

Kapitalist devletin tekelci sermaye lehine müdahaleleri iktidar blokunun diğer bileşenleri ve halk sınıfları nezdinde devletin meşruiyetini yitirmesine neden olur ve klientalist ilişkiler uyarınca devlet aygıtının organizasyonu devletin karar alma/uygulama kapasitesinin azaldığına işaret eder. Poulantzas'ın otoriter devletçiliğe ilişkin çözümlemeleri, kapitalist devletin altyapısal iktidarının zayıfladığına gönderimde bulunur.

Otoriter devletçilik halk sınıflarının siyasal/ekonomik temsilinin akamete uğramasıyla ve keynesyen refah devleti uygulamalarının tasfiye edilmesiyle karakterize olur. Poulantzas kapitalist devletin otoriter dönüşümünün, işçi sınıfı ve müttefiklerinin öz yönetimsel örgütler kurmasına ve halk sınıflarının belirli ekonomik/siyasal talepler doğrultusunda anti-devletçi bir mücadele hattına girmesine neden olabileceğini belirtir ve bu durumu sol siyaset için bir fırsat olarak görür (Poulantzas, 2006: 277).

Devletin burjuva sınıf ve fraksiyonlarının uzun erimli çıkarlarını rızaya dayalı olarak gerçekleştirme kapasitesinin zayıflamasına işaret eden otoriter devletçilik, kapitalist devletin otoriter bir yönetim pratiği uyarınca (şiddet pratikleri de dahil olmak üzere) egemen sınıfların ekonomik/siyasal çıkarlarını kristalize edebileceğine işaret eder.

Otoriter yönetim pratiğinin işçi sınıfı ve müttefiklerinin siyasal mücadelelerini artırabileceği varsayımı ve iktidar bloku içerisindeki artan çelişkilerin devletin altyapısal iktidarının zayıflama momentiyle birleşmesinin kapitalist devleti daha kırılgan bir pozisyona sokabilme ihtimali, Poulantzas'ın demokratik sosyalizm tezinin dayandığı temel noktalarını oluşturur.

Tekelci evreye denk düşen ve toplumsal formasyonların özgül belirlenimleri ekseninde farklı formlara bürünebilen otoriter devletçilik, yeni olağan kapitalist devlet tipinin ifadesi olması hasebiyle, liberalizmle (burjuva demokrasisiyle) kapitalizm arasındaki ilişkinin zayıfladığına/koptuğuna işaret eder. Kapitalizmin otoriter rejimlere ihtiyaç duyduğu tekelci aşama, sosyalizme demokrasinin taşıyıcısı olma misyonunu vermektedir.

4.3) Demokrasinin Taşıyıcısı Olarak Sosyalizm

Post-demokratik bir yöne doğru evrilen dünya siyasal sisteminde genel ve eşit oy hakkı, parlamento, seçim sistemi, siyasal partiler gibi demokrasinin biçimsel bazı unsurları muhafaza edilmekle beraber, demokrasinin özünü oluşturan "*demos*"un kendi varoluş koşulları üzerinde karar verme yetkisi silinmeye yüz tutmaktadır ve bu durum liberal demokrasilerin sunmuş olduğu paradigmayla dünya siyasal sisteminin açıklanamayacağına işaret etmektedir.

Colin Crouch'a göre bu durumu, bağımsız örgütlenmeler yoluyla siyasal sisteme katılmanın yerini belirli aralıklarda gerçekleşen seçimlerde alternatifler arasında yapılan tercihlerin alması, bununla bağlantılı olarak yurttaşların pasif bir pozisyona geçmesi, politika dilinin ajitatif bir söylem ile aşırı teknik bir dil arasında gidip gelmesi, lobi faaliyetleri yoluyla siyasi kararları etkilemenin ön plana çıkması gibi bir dizi neden oluşturur. Dolaysıyla içerisinde yaşadığımız post-demokratik sistem, bazı yönleriyle demokratik bazı yönleriyle ise demokrasi dışı bir yön ihtiva etmektedir. Colin Crouch post-demokratik sistemi, seçkinler ve mülk sahibi sınıflarla bağlantılı bir çerçevede açıklamıştır ve siyasal sistemde halkın geri çekilmesiyle oluşan iktidar boşluğunun seçkinler tarafından doldurulduğuna dikkat çekmiştir. Baskı gruplarının lobi faaliyetleri yoluyla siyasal sistemi etkilemesi her ne kadar anti-demokratik bir yön ihtiva etmese de çıkar grupları arasındaki güç asimetrisi eşitsiz bir ortam yaratarak, burjuva sınıf ve fraksiyonlarını diğer sınıflardan öne geçirmektedir. Bunun yanı sıra, örgütlü işçi sınıfının zayıflaması ve vatandaşların pasif bir konum benimseyerek bağımsız örgütlenmeler kurmaması nedeniyle, seçkinler devlet iktidarı üzerinde büyük bir üstünlük kazanmıştır. Seçkinlerin zaferi sadece siyasal sistemdeki iktidar odaklarını ele geçirmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda şirket mantığının siyasal sisteme hâkim olması sonucunu da doğurmuş, bu durum da vatandaşın müşteriye dönüşmesine ve lobicilik faaliyetlerinin

siyasal örgütlerin yerine ikame edilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla post-demokrasi kuramının temel tezi şudur: "Bir taraftan demokrasi biçimsel anlamda her yerde kökleşmekte ve bazı açılardan da günümüzde sağlamlaşmaktayken, diğer taraftan siyaset ve yönetim, giderek geri çekilmekte ve kontrol, demokrasi öncesi zamanların temel özelliği olan ayrıcalıklı seçkinlere geçmektedir" (Crouch, 2004: 6).

Dünyanın post-demokratik bir yöne doğru evrilmekte olduğunu, tekelci aşamada liberal demokrasilerle kapitalizm arasındaki ilişkinin kopma noktasına geldiğini ve kapitalizmin otoriter rejimlere ihtiyaç duyduğunu erken bir dönemde tespit eden Poulantzas, demokratik sosyalizm tezini bu öngörü temelinde inşa eder. Marksizmin proletarya diktatörlüğünün zaman içerisinde sönümleneceğine ilişkin teorik varsayımının aksine sosyalist rejimlerde devletlerin otoriter bir forma bürünmesi ve söz konusu rejimlerin sosyalizmin insanlığa vadettiği eşitlik ve özgürlük ideallerinden uzak görüntüsü, sosyalizm ile demokrasi arasındaki ilişkiyi tekrar düşünmenin gerekliliğine işaret eder. Poulantzas'ın demokratik sosyalizm tezi hem post-demokratik dünya sistemini demokratikleşmeye hem de sosyalizmi demokratik kurumsallaşmaya şamil kılmaya yönelik bir teorik çaba olarak temayüz etmektedir ve bu açıdan Marksizme demokratik bir perspektif katma işlevini yükümlenmektedir.

Marksizmin kanonik eserlerinde sosyalist bir demokrasi anlayışının eksikliği ve her devletin bir sınıf diktatörlüğü olduğu varsayımı, bireysel hak ve özgürlükler, çok partili siyasal sistem, kuvvetler ayrımı gibi demokratik unsurların burjuva demokrasisi olarak telakki edilmesini beraberinde getirmiştir ve demokrasi=burjuva demokrasisi=burjuva diktatörlüğü denkleminin kurulmasına neden olmuştur. Marx'a göre burjuva demokrasisi/biçimsel demokrasi, burjuva sınıf ve fraksiyonlarının ekonomik/siyasal egemenliğinin tesis edilmesine ve egemen sınıfların çıkarlarının toplum tarafından kabul görmesine vesile olan araçlardır (Ranciere, 2015: 9).

Devletin siyasal hâkimiyete indirgenemeyeceğine işaret eden ve devleti sınıf mücadelelerinin özgül bir yoğunlaşması olarak formüle eden Poulantzas'ın teorik perspektifinden, siyasal temsil mekanizmaları, bireysel hak ve özgürlükler, refah devleti uygulamaları gibi demokratik unsurlar işçi sınıfı ve müttefiklerinin sınıf mücadeleleri dolayımıyla devletin kurumsal matrisinin içerisine kaydolmasına gönderimde bulunur ve söz konusu kazanımlar burjuvazinin egemenliğinin doğrudan bir aracı olarak telakki edilemez.

Toplumsal/siyasal eşitsizliklere eşitlik ilkesinden hareketle karşı çıkış demokrasiye sınıfsal içeriğini verir ve söz konusu anlayış demokrasiyi salt bir prosedür olmaktan çıkardığı ölçüde, toplumsal dünyayı/siyasal alanı ayrıcalıklı sınıfların yetkesinden kurtarma girişiminde ifadesini bulur (Touraine, 1997: 95). Poulantzas'ın demokrasi perspektifi de böyle bir anlayıştan neşet etmektedir ve kapitalist toplumsal formasyonda güç dengelerinin devlet içi-devlet dışı mücadeleler ekseninde alt sınıflar lehine nasıl dönüştürülebileceğine ilişkin bir sorunsal ekseninde şekillenmektedir.

Sovyet Devrimi'nin sosyalizmin dünyadaki ilk pratik uygulaması ve zaferi olmasının, dünya sosyalist hareketi tarafından devrim sürecinin aynen örnek alınması sonucunu doğurduğunu belirten Poulantzas, III. Enternasyonal'in temel hatasının, Rusya toplumsal formasyonun özgün belirlenimleri ekseninde şekillenen ve sosyalizme geçiş sürecini imleyen bir modeli evrenselleştirmesi ve bütün toplumsal formasyonlarda sosyalizme giden yolda söz konusu süreci gerçekleştirmeye çalışması olduğunu belirtir. Poulantzas, toplumsal formasyonların özgünlüğü ve sınıf mücadelelerinin farklılaşan ritmi nedeniyle genel bir geçiş modelinin olamayacağını vurgular ve sosyalizme giden demokratik yolun her toplumsal formasyonda farklı biçimlere bürünebileceğine işaret eder (Poulantzas, 2013n: 490).

Somut durumlara göre tikelleştirilebilinen ve sosyalizme geçişe ilişkin genel bir model sunan bir teorinin olabileceğini ummak teoriyle gerçek koşullar arasındaki ayrımı görmemekten neşet etmektedir ve bir teoriden yapabileceğinden fazlasını beklemektir. "Kuram ile pratik arasında, kuram ile gerçek arasında her zaman için yapısal bir mesafe vardır" (Poulantzas: 2006: 24). Poulantzas'ın çözümlemeleri Sovyet Devrimi'nde sosyalizme geçişin sağlanmasında önemli bir rol ifa eden ikili iktidar stratejisinin tarihsel koşullar içerisinde anlamlı olabileceğine ve söz konusu stratejinin bütün devrim süreçlerine şamil kılınmaması gerektiğine işaret eder.

Lenin'in geçici hükümete sosyalist hareket tarafından neden destek verilmemesi gerektiğinin kuramsal düzeydeki ifadesi olan *ikili iktidar* stratejisi, geçici hükümetin burjuvazi ve müttefiklerinin çıkarlarını yansıttığına ve aşağıdan gelen bir inisiyatife dayanan Sovyetler'in ise işçi ve köylülerin çıkarlarını temsil ettiğine işaret eder ve bu iki iktidarın birbirlerine karşı kamplarda olduğu düşüncesini içerimler. Devrimci bir diktatörlük kurma amacı güden Sovyet inisiyatifinin Paris Komünü'yle aynı tipte bir iktidar olduğunu belirten Lenin, Sovyet iktidarının kaynağının halk sınıflarının üzerinde konumlanan parlamento gibi bir mercii olmadığına, işçi sınıfı ve müttefiklerinin aşağıdan gelen dolaysız girişiminin bir sonucu olduğuna işaret eder. Sovyet iktidarı, halka yabancı konumda bulunan ve temel işlevi işçi sınıfını baskı altına tutmak olan ordu ve polis gibi kurumların yerine tabanda gelen silahlanmış işçileri/köylüleri yerleştirmek suretiyle kamu düzenini sağlama işine girişmiş ve memurların doğrudan vekalet usulüyle çalışmasına yönelik girişimlerde bulunarak sosyalist demokrasi pratiklerinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Lenin'in çözümlemelerini kateden genel tez, her devrimin temel sorununun bir iktidar sorunu olduğuna işaret eder ve burjuvazinin iktidarının geriletilip yerine işçi sınıfının iktidarının ikame edilmesinin gerekliliğini içerimler (Lenin, 2006b: 15-18).

Lenin'in ikili iktidar stratejisi, sosyal demokrasiye ve parlamenter sosyalizme karşı bir polemik ekseninde şekillenir ve biçimsel özgürlükler olarak adlandırılan liberal hakların yerine gerçek/sosyalist demokrasiyi ikame etme girişimiyle nihayetlenir.

Çelişkilerin devlet ile devletin dışında bulunan halk kitleleri arasında olduğu varsayımı, ikili iktidar anlayışını karakterize eden temel unsur olarak ortaya çıkmaktadır ve kapitalist devletin burjuvazinin savaş örgütü olarak teorize edilmesi, devletin ancak dışarıdan bir saldırıyla yıkılabileceği varsayımını beslemektedir.

Gerek iktidar blokunun kendi arasındaki mücadelelerin gerekse de halk sınıflarıyla iktidar bloku arasındaki mücadelelerin özgül bir tarzda devlet aygıtında yoğunlaşması, kapitalist devletin kaynaşmış çıkarları cisimleştiren monolitik bir bütünlük olmadığına ve sınıf mücadeleleri ekseninde türeyen çelişkiler tarafından boydan boya katedildiğine işaret eder (Poulantzas, 2013n: 493).

Lenin'den Gramsci'ye devrimci politika pratiği ekseninde askeri terimlerle yapılan devlet çözümlemeleri, devletin etrafını sarmaya (mevzi savaşı) veya karşıt bir cephe saldırısı uyarınca devleti ortadan kaldırmaya (manevra savaşı) yönelik bir teorik güzergâh üzerinden ilerleyerek, işçi sınıfı ve müttefiklerinin kapitalist devleti içeriden mücadelelerle dönüştüremeyeceği anlayışında ifadesini bulur. Her ne kadar Lenin ve Gramsci, burjuvazi içi çatışmalara/çelişkilere dikkat çekse de söz konusu çelişkiler devleti dışarıdan yıkmaya yönelik bir devrimci durumu tespit edebilmek ve saldırı için uygun anı belirleyebilmek için taktik/strateji bağlamında ele alınır. Karşıt cephe anlayışı yoğunlaştırılmış bir saldırı stratejisine gönderimde bulunduğu ölçüde, devleti dönüştürmenin sınıf mücadeleleri ekseninde belirli ritimlere bürünerek uzun bir sürece yayılacağı anlayışının reddi çerçevesinde anlamını bulmaktadır ve söz konusu

konumlanış biçimi devrimci durumlara indirgenen bir devlet bunalımını varsayması hasebiyle, sürdürülebilir bir mücadele olmaktan çıkmaktadır (Poulantzas, 2013n: 494).

Nicos Poulantzas'ın demokratik sosyalizm tezi, Leninist ikili iktidar anlayışının reddi çerçevesinde şekillenmekte, ilişkisel iktidar/devlet teorisinde temellenmekte ve kapitalist devleti radikal bir şekilde dönüştürmeyi içerimlemektedir. Poulantzas'ın iktidarın kaynağının sınıf olduğuna ve devletin kendine ait tözsel bir iktidara sahip olmadığına işaret etmesi, devlet aygıtının ele geçirilmesine ilişkin devrimci tahayyülü akamete uğratır ve kapitalist devletin dönüşümünün ancak sınıf mücadelelerinin uzun bir sürece yayılması çerçevesinde mümkün olduğuna gönderimde bulunur. Devletin sınıfların iradesinin tecessümü olduğuna ilişkin anlatı, devlet iktidarını ele geçirmeyi, ele geçirilen devlet iktidarını kapitalist devleti yok etmek için kullanmayı ve daha sonra yerine Sovyetler'i ikame etmeyi içerimler ve devletin sınıflar tarafından doğrudan yönlendirebileceği varsayımında temellenir. Söz konusu anlayışın, kapitalist devlete koşut giden ikinci bir devletin yaratılması ve devrimci siyasetin kendisini kapitalist devletin aynasında inşa etmesi sonucunu doğurabileceğine işaret eden Poulantzas, devrimci siyasetin devletin karşında ikinci bir iktidar odağı olarak konumlanmaması, devlet içi-devlet dışı mücadeleleri birleştirmesi gerektiğinde işaret eder.

Devletin sınıf mücadelelerinin özgül bir yoğunlaşması olması, sınıf mücadelelerinin devlete dışsal bir konumda bulunamayacağına gönderimde bulunur ve halk sınıflarının mücadelelerinin devlet aygıtını özgül bir tarzda katedeceğine işaret eder. Halk kitlelerinden yalıtık gibi görünen ve halk sınıflarının uzamına kayıtlı olmadığı aygıtlarda bile alt sınıfların mücadelelerinin yankı bulacağına işaret eden Poulantzas, mücadelelerin iktidar bloku içerisindeki çatışmaları keskinleştireceğini ve bu durumun da devrimci siyasete devlet aygıtında mevzi kazanmak için bir manevra kabiliyeti vereceğini belirtir. Askeri diktatörlükler ve faşizm gibi halk sınıflarıyla devlet aygıtı arasındaki

mesafenin arttığı olağanüstü rejim biçimlerinde dahi işçi sınıfı ve müttefiklerinin mücadelesi devlet aygıtına yansımaktadır ve egemen sınıfların politik temsilcileri arasındaki çelişkileri keskinleştirmektedir.

Leninist devrimci stratejinin aksine Poulantzas sınıf mücadelelerinin devlet aygıtının dışında konumlanmasının mümkün olmadığına işaret eden devlet teorisi çerçevesinde, egemen sınıfların içsel çelişkilerine uyarlanan bir devrimci siyasete işaret etmiştir. Özcü iktidar anlayışı, iktidarın yalnızca onun dışarısında kalanların mücadelesiyle lağvedilebileceği anlayışına teorik bir temel sağlar, iktidarı sınıf mücadelelerinin karmaşık konumlanışına referans vererek anlamlandıran Poulantzas'ın ilişkisel iktidar teorisi, mücadelelerin bir dışsallık pozisyonunda olmaksızın da devlet aygıtını dönüştürebileceğine gönderimde bulunur. "Oysa mücadeleler, iktidarın hiçbir zaman gerçekten dışında olmaksızın da iktidarı yıkabilirler" (Poulantzas, 2006: 166). Dolayısıyla devletin baskıcı aygıtlarını karşı cephe stratejisi uyarınca yıkmaya ve devletin ideolojik aygıtları içerisinde mevzi kazanmaya yönelik girişimde cisimleşen devrimci konumlanış, Poulantzas'ın demokratik sosyalizm tezinden ayrılmaktadır ve Poulantzas, meşru şiddet tekelini elinde tutan aygıtlar (ordu ve polis) içerisinde dahi alt sınıfların güçler dengesini kendi lehine değiştirebileceğine işaret etmektedir.

Çelişkilerin devlet ile devletin karşıt cephesindeki ikinci iktidar veya devlet ile devletin dışarısında konumlandığı düşünülen kitleler arasında vuku bulduğuna işaret eden anlayışların aksine demokratik sosyalizm, devletin sınıf mücadeleleri ekseninde gelişen çelişkiler tarafından katedildiği düşüncesinde temellenir ve devlet içerisinde halk sınıflarının yoğunlaştığı merkezleri güçlendirmeyi, yaygınlaştırmayı, eşgüdüm altına tutup yönetmeyi amaçlar. Kitlelerin devletin stratejik kuruluşu içerisinde güç dengelerini kendi lehine döndürmesini imleyen söz konusu stratejik konumlanış, belirli stratejik

noktaların teker teker ele geçirilmesiyle veya karar alma süreçlerinin ardışıklık uyarınca fethedilmesiyle imlenen devrimci stratejinden kopmaktadır.

Poulantzas'ın demokratik sosyalizm tezi, devletin dışarıdan nüfuz edilerek tedrici bir fethine işaret etmemektedir ve radikal bir kopuşu imleyerek, stratejik güçler dengesinin radikal bir şekilde alt sınıflar lehine dönmesini içerimlemektedir. "Düpedüz gerçek bir kopuş tavrını imler ve bunun ister istemez var olacak doruk noktası da güçler dengesinin devletin stratejik alanı üzerinde halk kitleleri lehine ağır basmasıdır" (Poulantzas, 2013n: 500).

Devlet ve sınıf mücadeleleri arasında dışsallık ilişkisi kuran ve devleti egemen sınıfların kolektif istencinin tezahürü olarak telakki eden monolitik devlet anlayışının perspektifinden sınıf mücadelelerinin devlet aygıtına "yansımayacağı, devlet ile devlet dışında kalan kitleler arasında bir yerde meydana geleceği ileri sürülmektedir. Böyle bir anlayış çerçevesinde, bu aygıtların iç çelişkileri, sınıf çelişkilerinin üstünde ya da dışında kalan bir takım grup yahut hiziplerin sürtüşmesinden öte bir şey olamaz" (Poulantzas, 1981: 63).

Devletin sınıfsal ilişkilerin kurumsallaşmış biçimi olması, sınıf mücadelelerinin ve toplumsal hareketlerin (devletin dışarısında yer alsalar bile) her zaman devlet aygıtının içerisine özgül bir tarzda kaydolacağına işaret eder, bu çerçevede Poulantzas'ın ilişkisel devlet teorisi "iç" mücadele ile "dış" mücadele arasındaki dikotominin aşılmasıyla karakterize olur. Poulantzas'a göre, egemen sınıflar ve halk sınıfları arasındaki mücadelelere işaret eden antagonizma hem devlet içi hem de devlet dışı mücadelelerin bir sonucu olarak temayüz etmektedir, dolayısıyla devlet dışında ortaya çıktığı varsayılan mücadelelerle devlet içi mücadeleleri koordine etmek gerekmektedir (Demirovic, 2019: 60).

Her ne kadar işçi sınıfı ve müttefiklerinin mücadelesinin devlet aygıtına yansıması kaçınılmaz olsa da egemen sınıfların devletin kurumsal bütünlüğü dolayımıyla eyleyerek alt sınıfların ekonomik ve siyasal çıkarlarının temsil edilmesini akamete uğratmasına işaret eden devletin maddiliği, sınıf mücadelelerinin eşitsizliğine ve işçi sınıfının mücadelesinin devlet aygıtında eşit bir şekilde yankı bulmadığına işaret eder. Kapitalist devletin işçi sınıfı ve müttefiklerini madun bir konumda yoğunlaştırması, devlet aygıtında temsil olmanın siyasal özgürleşme için tek başına yeterli olmadığına işaret eder ve Poulantzas söz konusu durumu göz önünde bulundurarak doğrudan demokrasiyle temsili demokrasiyi rabıtalandırmaya çalışır. Doğrudan demokrasiyle temsili demokrasiyi koordine etme çabası aynı zamanda, sosyalizmin otoriter bir rejime evrilmesinin önüne geçmeye yönelik kuramsal bir çaba olma hüviyetini taşımaktadır ve bu açıdan sosyalizmi demokratikleştirme işlevini yükümlenmektedir.

Lenin'den III. Enternasyonal'e, oradan Üçüncü Dünya'ya uzanan devletçi Jakoben gelenek ile tabandan doğrudan demokrasi (öz yönetimci) anlayışı arasında bir ayrıma giden Poulantzas, demokratik sosyalizmin birinci anlayışından koptuğuna ve ikinci anlayışta ifadesini bulduğuna işaret eder (Poulantzas, 2013n: 490).

Sovyetler Birliği'nin sosyalizmin insanlığa vadettiği eşitlik ve özgürlük ideallerinden uzak görüntüsü, devletçilikten ve halk inisiyatiflerine karşı güvensizlikten neşet etmektedir ve araçsalcı devlet anlayışı uyarıca işçi sınıfının devleti olarak telakki edilen devlet aygıtını güçlendirme politikaları sosyalizmi otoriter bir eğilimle karakterize etmektedir (Poulantzas, 2013n: 489).

Poulantzas'a göre SSCB'de devlet aygıtının merkezileşmesi ve mutlak bir güce ulaşması (devletin sönümleneceği iddiasının aksine) sadece doğrudan demokrasi pratiklerinin ihmal edilmesinden kaynaklanmamaktadır, temsili demokrasi kurumlarının

ortadan kaldırılmasından da neşet etmektedir. Lenin'in Sovyetler'in temsilcilerinden oluşan kurucu meclisi dağıtması ve bunun yerine doğrudan demokrasiyi ikame etmeye çalışması, farklı fikirlerin dolaşıma girmesine ket vurmuş ve tek sesli düşünsel ortam partinin toplumsal hayatı kontrol etmesine imkân vermiştir.

Otoriterleşme eğiliminin Lenin'de de olduğunu fakat Stalin'le birlikte farklı bir momente doğru evrildiği belirten Poulantzas, devletin işçi sınıfının devleti olduğu varsayımının tabandan gelen inisiyatiflerin anlamsız olduğu anlayışına güç verdiğini belirtir (Poulantzas, 2013n: 493).

Lenin döneminde doğrudan demokrasiye ağırlık verilerek temsili demokrasinin ikinci plana atılması, Stalin döneminde ise doğrudan demokrasi pratiklerinin ortadan kaldırılması, SSCB'nin otoriter bir sistem olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır ve demokratik bir sosyalizm için iki demokrasi biçimini aynı anda var kılacak bir sistemi inşa etmek gerekmektedir.

Temsili demokrasiyle doğrudan demokrasiyi koordine etme girişimi, teorik arka planda özne ve nesne olarak devlet anlayışının sınırlarını aşma girişiminde cisimleşmektedir ve devletin sınıfsal ilişkilerin kurumsallaşmış biçimi olduğu varsayımından neşet etmektedir.

Devletin olduğu gibi korunması ve sol teknokratlar yoluyla devlet aygıtının stratejik alanlarında konumlanılması gerektiğini ifade eden sosyal demokrat anlayış, yukarıdan aşağıya bir toplumsal dönüşüm modeli öngörmektedir ve devleti toplumsal güçlerden bağımsız hareket edebilme/kendi gücünü toplumsal alana dayatabilme kapasitesine sahip bir özne olarak formüle etmektedir. Temsili demokrasinin yerine doğrudan demokrasi pratiklerini ikame eden bir diğer anlayış ise, aşağıdan yukarıya doğru bir örgütlenme

modelini gerçekleştirmeye çalışmaktadır ve burjuvazinin elinde bir nesne olduğu düşünülen devlet aygıtını kuşatma girişiminde cisimleşmektedir.

Devletin özgül kurumsal bir ilişki olması, temsili demokrasi kurumlarının korunup genişletilmesinin gerekliliğine ve tabandan öz yönetimsel odakların kurulup yayınlaştırılmasının önemine işaret eder. Temsili demokrasinin doğrudan demokrasiye eklemlenmesi sol siyasete geniş bir spektrumda yerleşme imkânı vermektedir ve demokratik sosyalizme giden yolu karakterize ederek sosyalist rejimlerin otoriter bir rejime evrilmesine ket vurma girişimi olarak temayüz etmektedir.

Sınıf mücadelelerinin eşit bir şekilde devlet aygıtında yankı bulmadığına işaret eden devletin maddiliği/yapısal seçiciliği, devlet içerisinde konumlanışın tek başına kapitalist devletin radikal dönüşümü için yeterli olmadığına işaret eder ve devletin maddiliğinin alt sınıflar lehine dönüştürülmesinin gerekliliğine gönderimde bulunur. Öz yönetimsel örgütler ve halk sınıflarının inisiyatifleri devletin kurumsal maddiliğini alt sınıfların lehine dönüştürmeye yönelik mücadeleleri devreye sokar, öte taraftan devletin dönüşen maddiliği de halk sınıflarının mücadelesinin geniş bir spektrumda sürebilmesinin imkânını verir. “Dolayısıyla görüyoruz: aslında, halkçı hareketin birbirine yapıştırılmak gereken devletçi ve öz yönetimsel iki geleneğin sentezini yapmak söz konusu değildir. Devletin ortadan kaldırılmasına yönelik genel bir perspektifte içinde konumlanmak söz konusudur ve bu perspektif birbirine eklemlenmiş iki süreci içerir: devletin dönüştürülmesi ve tabandan doğrudan demokrasinin yaygınlaştırması” (Poulantzas, 2013n: 506).

Yönetenler ile yönetilenler arasındaki mesafenin artmasıyla karakterize olan otoriter devletçilik, devlet aygıtındaki işçi sınıfının politik temsilcileriyle işçi sınıfı arasındaki ilişkiyi tesis etmek gerektiğine işaret etmektedir. Poulantzas’a göre temsili

demokrasiyle doğrudan demokrasiyi koordine etmek bu açıdan önemli işlevler yükümlenmektedir ve halk sınıfları ile temsilcileri arasındaki ayrımı/uzaklığı ortadan kaldırma girişimi olarak temayüz ederek, kurumsal yeniliklerin ötesinde devam eden kalıcı bir demokratikleşme dinamiği olarak var olmaktadır (Poulantzas, 2013m: 476; Linera, 2019: 41).

Temsili demokrasiyle doğrudan demokrasi koordine ederek sol siyasetin radikal bir şekilde devlet aygıtını dönüştürmesini içerimleyen demokratik sosyalizm tezi, Marksist klasiklerde *proletarya diktatörlüğü* olarak tanımlanan kapitalist devleti dönüştürme girişimine bazı yönlerden benzemekte, belirli noktalarda ise ondan ayrılmaktadır.

Kapitalizmden sosyalizme geçiş için Marx ve Engels tarafından gerekli bir yönetim biçimi olarak tanımlanan ve bu doğrultuda teorize edilen proletarya diktatörlüğü, kapitalist devlet aygıtının radikal bir şekilde parçalanmasını içerimler ve sosyalist demokrasi pratiklerinin yaygınlaşmasında ifadesini bulur. Devlet görevlileri üzerindeki tam kontrolle ve devletin toplum üzerindeki ayrıcalıklı konumunun son bulmasıyla karakterize olan proletarya diktatörlüğü, işçi sınıfının burjuvaziye karşı yürüttüğü sınıf mücadelesinde de önemli işlevler yerine getirmektedir ve proletaryanın düşmanlarını bastırarak kendi egemenliğini cisimleştirmesine vesile olmaktadır. Devletin sınıf diktatörlüğü olduğu ve antagonist çelişkilerin sonucunda ortaya çıktığı varsayımı proletarya diktatörlüğü kuramının epistemolojik çerçevesinin oluşmasında anahtar rolü oynamaktadır ve Marksist teori tarafından zorunlu bir kötülük olarak tanımlanmasına imkân vermektedir. Sosyalizmden komünizme geçiş sınıfsız topluma geçişle karakterize olduğu ve uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin sonucu olarak doğmuş devletin de varlık temelleri ortadan kalkacağı için, proletarya diktatörlüğünün sönümleneceği iddia edilmektedir. "Baskı altında tutulacak hiçbir toplumsal sınıf kalmayınca; sınıf egemenliği ve şimdiki üretim anarşisine dayanan bireysel var olma savaşı, bunlardan doğan çatışmalar ve

aşırılıklar giderilir giderilmez, baskı altında tutulacak hiçbir şey kalmaz ve özel bir baskı gücü, bir devlet, artık gerekli değildir" (Marx ve Engels, 1979: 176). Marksist teori, gerçek özgürlüğün ve eşitliğin ise proletarya diktatörlüğü sönümlendikten sonra yani komünizm aşamasında gerçekleşeceğini varsaymaktadır ve bu açıdan devletin olduğu yerde özgürlüğün gerçek anlamda yeşeremeyeceğine dikkat çekerek, anti-devletçi bir tutum takınmaktadır (Balibar, 1990: 114-130).

Poulantzas'ın demokratik sosyalizm tezi, proletarya diktatörlüğü kuramına benzer bir teorik yönelim uyarınca devlet aygıtının radikal bir şekilde dönüştürülmesi gerektiğine işaret etmekle beraber, Marksizmin devletsiz toplum vaadinin aksine devletin varlığını sürdüreceğine gönderimde bulunur ve belirli yönlerden reformist çağrışımlar içerir. Poulantzas'ın demokrasiyi sosyalizme telif etme girişimi, Marksist düşünürler tarafından da eleştiri konusu yapılmış ve söz konusu eleştiriler Poulantzas'ın sosyal demokrasiye yakın bir pozisyona konumlandığı çerçevesinde şekillenmiş ve tersten bir araçsalcılık geliştirdiği ekseninde temellenmiştir. Poulantzas'ı bu çerçevede eleştiren Ellen Meiksins Wood, demokratik sosyalizm anlayışının, devletin proletaryanın amaçları doğrultusunda da kullanabileceği fikrinden neşet ettiğini ve söz konusu tezin siyasal alanın başatlığı fikrinden hareketle formüle edildiğini belirtir:

> "Siyasal alanın egemenliğini saptayan devlet kuramıyla; sömürü olgusunu bir yana itip ideolojiyi ana belirleyici konumuna yükselten (böylece işçi sınıfını da "halk ittifakı" içinde sulandırılmış bir artakalan gruba indirgeyen) sınıf kuramıyla; kapitalist ve sosyalist "demokrasi"yi bütünsel bir süreç içinde birleştiren, kapitalizm ile sosyalizmi birbirinden ayıran çelişkileri, uzlaşmazlıkları ve sınıf çatışmalarını gözlerden gizleyen belirsiz bir "demokrasi" kavramını gitgide daha çok benimsemesiyle Poulantzas, yeni

"hakiki" sosyalizmin bütün ana temalarını herkesten önce ortaya koydu." (Wood, 2006b: 74-75).

Wood'un Poulantzas'ın siyasal alanı başat konuma getirdiğine ve demokratik sosyalizm tezini bu çerçeve geliştirdiğine yönelik eleştirisinin aksine, Poulantzas geç dönem çalışmalarında, kapitalist üretim tarzının siyaset ve ekonomi arasındaki görece bir ayrımla karakterize olmasına rağmen, ekonomi ve siyasetin birbirinden yalıtık alanlar olmadığına işaret eder. Poulantzas erken dönem devlet çalışmalarında, "özgür emek"le karakterize olan kapitalist üretim tarzında özerk bir hüviyete bürünen siyasal kertenin, ekonomik ilişkileri üstbelirlemesi ekseninde çözümlemelerde bulunur. Poulantzas *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* isimli çalışmasında devletin kapitalist toplumsal formasyonda tutunumu sağlama ve sınıf hâkimiyetini cisimleştirme işlevinin devlete politik bir rol verdiğini ve devletin ideolojik/ekonomik rolünün siyasal rolünün tarzlarını((*Modalite*) oluşturduğu belirterek, Wood, Clarke, Holloway ve Picciotto gibi düşünürlerin eleştirilerini doğrulayacak şekilde siyasal alanı başat hale getirir.

Foucault'yla eleştirel bir diyalog aracılığıyla devlet teorisini yeniden inşa etmeye çalıştığı *Devlet, İktidar, Sosyalizm* isimli çalışmasında ise, ekonomi ve siyaset arasındaki düalizmi aşmaya çalışır ve alanlar arasındaki ilişkiyi belirleyenin sınıf mücadeleleri olduğuna dikkat çekerek, devletin ekonomik, siyasal ve ideolojik sınıf mücadelelerinin özgül bir yoğunlaşması olduğuna işaret eder. Bu çerçevede Poulantzas'ın demokratik sosyalizm teorisi, büyük bir oranda geç dönem devlet çalışmalarından neşet etmektedir ve Poulantzas ilişkisel devlet teorisi uyarınca işçi sınıfının mücadelesinin devlet aygıtına dışsal olamayacağına işaret etmektedir.

Wood, Poulantzas'ın demokratik sosyalizm teorisinin, devlet aygıtının işçi sınıfı tarafından devrimci amaçlarla kullanılabileceğini içerimlediğini ve Poulantzas'ın

eleştirdiği araçsal devlet anlayışını farklı bir kavramsal repertuarla yeniden üretmesinden neşet ettiğini belirtir. Wood'un eleştirisinin aksine Poulantzas kapitalist devletin devrimci amaçlarla kullanılamayacağını belirterek, Marx ve Engels'in proletarya diktatörlüğü kuramında olduğu üzere devlet aygıtının radikal bir şekilde dönüştürülmesi gerektiğine işaret eder. "Burada söz konusu olan, münhasıran devlet kurumları içinde (parlamento, ekonomik ve toplumsal konsey, istişare meclisleri, vs.) yerleşmek ve onların kendilerine özgü yetkilerini iyi amaçlar doğrultusunda kullanmak değildir" (Poulantzas, 2013n: 502).

Başta E.M. Wood olmak üzere Marksist düşünürlerin, Poulantzas'la post-Marksizmi ilişkilendirme çabaları ve Poulantzas'ın post-Marksizme giden yolu açtığına ilişkin iddiaları, demokratik sosyalizm kuramıyla post-Marksist düşünürlerin teorik tezlerini karşılaştırmayı gerekli kılmaktadır ve söz konusu karşılaştırma demokrasiyle sosyalizm arasındaki ilişkiyi anlamlandırmak açından da önemli bir imkân vermektedir.

Klasik Marksizmin, işçi sınıfının devrimci bir özne olarak ayrıcalıklı kıldığını ve toplumsal alanı ekonomik temelden hareketle anlamlandırdığını iddia eden ve söz konusu tezlere eleştirel yaklaşan post-Marksizm, üretim ilişkilerindeki konumunun işçi sınıfına doğrudan devrimci bir rol vermediğine ve toplumsal hayatının tek bir temelden hareketle anlamlandırılamayacağına işaret eder. Sınıfları önceleyen çıkarların olmadığı tezinden hareketle, sosyalizmin doğrudan işçi sınıfının ekonomik/politik çıkarlarının cisimleşmesi olarak telakki edilemeyeceğine işaret eden Laclau ve Mouffe, ekonomik/siyasal çıkarların eklemlenme mantığı uyarınca söylemsel[20] düzeyde inşa edilmesi gerektiğine dikkat çeker ve sınıf merkezli kuramsal yaklaşımların yerine akışkan bir yön ihtiva eden tikel

[20] En temel anlamıyla ideolojinin bilinç biçimlerine tekabül etmesinin aksine söylem, maddi pratikleri de içerisine almaktadır ve toplumsal hayatı dışarıya açık olarak kurma girişiminde ifadesini bularak çıkarların/taleplerin/toplumsal ilişkilerin eklemlenme mantığı olma hüviyeti taşımaktadır. Laclau ve Mouffe'un bütün toplumsalı içerisine alacak bir söylemin imkânsız olduğunu belirtmesi, söylemin parçalı karakterine ve diğer söylemsel kuruluşların muhalefetine açıklığına işaret eder (Eagleton, 1996: 296-301).

kimlikleri ikame ederek evrensel özne kategorisinden kopmaya yönelik bir çaba içerisine girer.

Radikal demokratik projeye anlamını veren halkın inşası, toplumsalın ontolojik olarak ayrıcalıklı kılınmış bir merkeze indirgenemeyeceğinin ifadesi olan *boş gösteren* yoluyla heterojen talepler arasında bir eşdeğerlilik zinciri kurma girişimine işaret eder ve sol siyasetin söylemsel düzeydeki eklemlenme mantığıyla işlerlik kazanabileceğine gönderimde bulunur (Laclau, 2007: 263).

Laclau ve Mouffe tarafından Marksist teoriyle eleştirel bir diyalog aracılığıyla yeniden formüle edilen *hegemonya* kavramı, bir sınıfın ontolojik olarak ayrıcalıklı konumundan kopmayı gerekli kılar ve ekonomik temelden ziyade siyasal düzeyde çatışan karmaşık ve kolektif iradelere gönderimde bulunur. Hegemonya, toplumsalın dışarıya açık karakterine işaret eder ve siyasetin sonul bir noktaya varamayacağına gönderimde bulunarak komünizm fikrinin reddedilmesinin temel dayanağını oluşturur. Bu çerçevede hegemonya nosyonu belirli taleplerin eklemlenmesine ve olumsallık temellindeki hegemonik pratikler vasıtasıyla mücadele hatlarının birleştirilmesine işaret eder. Dolayısıyla eşitlik ve özgürlük ideali, ancak farklı taleplerin ve çatışan iradelerin söylemsel hegemonik kuruluşuyla mümkün hale gelmektedir ve sınıfların yerine kimliklerin (söylemsel hegemonik pratiklerle inşa edilmiş) ikame olmasıyla karakterize olmaktadır.

Post-Marksist düşünce antagonizmanın toplumsal sınıflar arasında olmadığı ve sistemin sınırlarıyla, temsil talepleri arasında olduğu fikri eşliğinde sol hegemonik söylemsel inşanın temel işlevinin, sistemin sınırlarını genişletmek ve siyasal/ekonomik temsili akamete uğratılan toplumsal grupların temsilini mümkün kılan bir sınır ihlalini gerçekleştirmek olduğuna dikkat çeker. “Fakat söylediğimiz gibi toplumsal ancak toplumu -yani nesnel ve kapalı bir farklılıklar sistemini- kurma yönünde kısmî bir çaba

olarak varoluyorsa, nihaî bir dikişin olanaksızlığına tanıklık eden antagonizma da toplumsalın sınırının 'deneyim'idir" (Laclau ve Mouffe, 2008: 202).

Her hegemonik kuruluş olumsal eklemlenmeler çerçevesinde şekillendiği için başka türlü olabilme potansiyelini de içerisinde taşımaktadır ve karşıt hegemonik projelerin muhalefetine açık olmaktadır. Bütün toplumsalı kuşatacak ve çatışmaları nihayete erdirecek bir hegemonyanın kuruluşunun imkânsız olması, siyasal alanın farklı güçlerin çatışmalarına açık bir alan olarak temayüz etmesine vesile olmaktadır.

Siyasal düşünceler tarihindeki temel tartışma konularından olan siyasal alanın oluşumu meselesi farklı teorik yönelimler ekseninde ele alınmıştır ve siyasal alanın uzlaşıyla/mutabakatla kurulduğuna veya toplumsal güçler arasındaki çatışmanın ifadesi olduğuna ilişkin tezler geliştirilmiştir. Siyasal alanın çatışmayla karakterize olduğunu ifade eden post-Marksist düşünce, siyasal(ontolojik) ve siyaset(ontik) arasındaki bir ayrım uyarınca, siyasalın toplumsalın kurucu unsuru olduğuna ve ortadan kaldırılamaz antagonist bir boyut içerimlediğine işaret eder ve siyasetin yalnızca antagonist boyutta işlerlik kazanabileceği fikrinden hareketle genel bir uzlaşının olanaksız olduğunu belirtir (Mouffe, 2018: 15-20).

Siyasal alanın dost-düşman ayrımıyla karakterize olduğuna işaret eden Carl Schmitt'in antagonizma anlayışını ehlileştirme girişiminde ifadesini bulan post-Marksizm, siyasal alanın biz-onlar ayrımından hareketle düşünülebileceğine ve "biz"in yaratılması için "onlar"ın gerekli olduğuna işaret ederek, bu durumu kurucu dışsallık [constitutive outside] olarak adlandırır. Antagonizma taraflar arasındaki ortak zeminin yokluğuna ve karşılıklı meşruluğun tanınmadığı bir anlayışa gönderimde bulunurken, *agonist* siyaset rasyonel bütüncül bir çözümün olanaksız olduğunu kabul etmekle beraber aynı zeminin paylaşılmasına ve tarafların birbirlerini ortak bir siyasal birliğe ait olarak görmesine işaret eder. Siyasetin agonist boyutuyla olumlanması gerektiğine işaret eden

ve çatışmaların antagonist bir momente evrilmemesi için siyasal alanın farklı gruplara açılması gerektiğine işaret eden Mouffe, demokrasinin temel işlevinin bu olduğunu belirtir. "Demokrasinin görevinin antagonizmayı agonizme dönüştürmek olduğunu söyleyebiliriz" (Mouffe, 2018:28).

Laclau ve Mouffe'un Gramsci'yi belirli yönlerden olumlaması ve Gramsci'nin hegemonyayı ekonomik temelden hareketle ele almadığına siyasal düzeyde çatışan iradeler olarak teorize ettiğine işaret etmesi, Poulantzas'ın Gramsci'ye yönelik eleştirilerinin başlangıç momentini oluşturur. Laclau ve Mouffe'un Gramsci'nin hegemonya nosyonuna ilişkin tespitlerini Poulantzas da farklı bir kavramsal repertuar eşliğinde tespit etmektedir ve bu tespit dolayımıyla Gramsci'ye tarihselcilik eleştirisini yöneltmektedir.

Poulantzas'a göre Gramsci ve takipçileri, hegemonyayı genellikle tarihselci bir sorunsal uyarınca üst yapılarla ilişkili bir çerçevede düşünmüşlerdir ve bir sınıfın dünya görüşünü organik aydınları vasıtasıyla madun sınıflara kabul ettirmesi ekseninde çözümlemeler yapmışlardır. Kapitalist toplumsal formasyonda tutunumu sağlayan ve devletin içsel birliğini tesis eden bir sınıf öznenin bilinci olmaktan ziyade, sınıf mücadeleleri ekseninde şekillenen kapitalist üretim tarzındaki kertelerinin birliğidir. İdeoloji toplumsal formasyonun dolayımından geçtiği ölçüde, imgesel düzeyde toplumsal formasyonun çatışmalı karakterini yeniden üretir ve bir sınıf-öznenin özüne indirgenemez (Poulantzas, 2013c: 134-139).

Post-Marksizmin hegemonyayı toplumsal grupların çatışan iradeleri ekseninde açıklamasının ve hegemonyanın ekonomik bir temelle ilişkilendirilemeyeceğini belirtmesinin aksine, Poulantzas hegemonya nosyonunu ekonomik ilişkilere doğru

genişletir ve kapitalist toplumsal formasyonda siyaset ile ekonomi arasındaki düalist ilişkiyi aşmaya yönelik işlevsel kılar.

İktidar blokunun çelişkili yapısı bir sınıfın önderliğine duyulan ihtiyacı gündeme getirmektedir ve söz konusu işlevi yükümlenmek üzere temayüz eden hegemonik sınıf ve fraksiyon, iktidar bloku üzerinde hegemonyayı tesis etmektedir ve politik düzeyde egemen sınıfların kapitalist devlet dolayımıyla yapılandırılmasına vesile olmaktadır. Hegemonik fraksiyonun önderliğinde iktidar blokunu yapılandıran kapitalist devlet evrenselleştirici rolü dolayımıyla halk sınıfları üzerinde de hegemonyayı tesis etmektedir. Gerek halk sınıfları üzerindeki hegemonya gerekse de iktidar bloku üzerindeki hegemonya, ekonomik bir yön ihtiva etmektedir ve kapitalist devlet halk sınıflarının kısa süreli ekonomik çıkarları dolayımıyla egemen sınıfların uzun erimli siyasal çıkarlarını cisimleştirmektedir. İktidar bloku üzerinde hegemonya ise kapitalist üretim tarzının evre ve aşamaları, üretici güçlerin gelişim seyri, ekonomik mücadelelerin farklılaşan ritmi, kapitalist ilişkilerin uluslararasılaşması gibi bir dizi ekonomik unsur ekseninde şekillenmektedir. Bu doğrultuda Poulantzas'a göre hegemonya, iktidar blokunun halk sınıflarıyla mücadelesi dolayımıyla politik düzeyde yapılanmasını ifade ettiği ölçüde, ekonomi ve siyasetin birbirlerine indirgenemezlikleri ekseninde birliğini ifade eder (Poulantzas, 2014: 156-161).

Laclau ve Mouffe'un işçi sınıfının ontolojik olarak ayrıcalıklı konumundan vazgeçmek gerektiğini vurgulamasının ve akışkan öznellikler ekseninde inşa edilmiş kimlikleri ön plana çıkarmasının aksine Poulantzas, sınıfsal bakış açısının önemine vurgu yapmıştır ve sınıfların yalnızca sınıf mücadeleleri içerisinde var olduğuna işaret etmiştir. Sınıf pozisyonuyla (sınıfların politik yönelimi) yapısal sınıf belirlenimleri arasındaki ayrıma işaret eden Poulantzas, yapısal sınıf belirlenimlerini sınıf pozisyonunu lehine görmeyen yaklaşımın, yeni toplumsal hareketlerin ihtiyaç duyduğu ideoloji

doğrultusunda Marksist sınıf analizlerini belirsiz hale getirdiğini belirtmiştir (Poulantzas, 1976: 15-18).

Her ne kadar Marksist sınıf analizlerini, kitle mücadelelerini birleştirmek adına belirsiz hale getirmemek gerektiğine işaret etse de sol siyasetin yeni olağan otoriter kapitalist devlete karşı kendisini ortaklaşan mücadele hatları ekseninde kurması gerektiğine işaret eden Poulantzas, sınıfsal taleplerin dışında kalan (kadın hakları, çevre mücadeleleri, azınlık hakları vs.) mücadeleleri de yükümlenen ve kendisini geniş bir stratejik spektrumda kuran sol bir siyaset anlayışının, devlet aygıtının radikal dönüşümünün sağlanması için gerekli olduğuna işaret eder (Poulantzas, 2013n: 508).

Post-Marksizm kimlikler arasında kurulan ve söylemsel düzeyde inşa edilen birliklere işaret ederken, Poulantzas sınıf ittifaklarına işaret eder ve söz konusu ittifakları koşullandıranın konjonktürde biriken ve ideolojik, politik, ekonomik sınıf mücadeleleri ekseninde şekillenen çelişkiler olduğunu belirtir ve halk sınıfları arasında ittifaklar kurulurken işçi sınıfının çıkarlarını her zaman gözetmenin gerekliliğine dikkat çeker (Poulantzas, 2013h: 286-291).

Kapitalist devletin radikal bir şekilde dönüştürülmesine gönderimde bulunan demokratik sosyalizm tezi, tekelci aşamada iktidar bloku içerisinde yoğunlaşan sınıfsal çelişkileri daha fazla keskinleştirmeyi amaçlamaktadır ve devlet içi-devlet dışı mücadeleleri koordine ederek işçi sınıfı ve müttefiklerinin iktidar blokuyla olan mücadelesini yoğunlaştırma gayreti olarak temayüz etmektedir. Laclau ve Mouffe'un antagonizmayı agonist bir boyuta taşıma çabasında cisimleşen radikal demokrasi kuramının aksine Poulantzas'ın teorik yönelimi, geçici uzlaşıları antagonist bir boyuta dönüştürme girişimi olma hüviyeti taşır.

Post-Marksizm, demokrasi ve sosyalizm arasındaki ilişkiyi demokrasiye ağırlık verecek şekilde kurgular ve liberal demokrasilerin eşitlik ve özgürlük ideallerini toplumsalın bütün alanlarına şamil kılınarak, dezavantajlı toplumsal grupların bu ideallerden yaralanmasının imkânını oluşturacak bir siyasal düzenin kurulması gerektiğine işaret eder. "Birileri bizim liberal demokrasiyle köprülerin atılması ve yepyeni bir rejim yaratılması gerektiğini ileri sürdüğümüzü sandı. Aslında bizim savunduğumuz, liberal demokrat rejimin etik-politik ilkelerinin, yani herkes için özgürlük ve eşitlik ilkesinin radikalleştirilmesiydi" (Mouffe, 2019: 51). Toplumsal iktidar ilişkilerinin çoğunun kapitalist bir yön ihtiva etmesi ve eşitlik-özgürlük idealinin tabiiyet ilişkilerine bir meydan okuma olması, anti-kapitalizmin demokrasiyi radikalleştirme girişiminin bir momenti olarak ön plana çıkacağına işaret eder. "Demokrasiyi radikalleştirme işlemi ister istemez anti-kapitalist bir boyuta sahip olmalıdır çünkü karşı konulması gereken tabiiyet biçimlerinin çoğu kapitalist üretim ilişkilerinin sonuçlarıdır" (Mouffe, 2019: 60).

Sosyalizmi demokrasinin alt momenti olarak gören ve demokrasiye sosyalizmin taşıyıcısı olma misyonunu veren post-Marksizm, liberal eşitlik ve özgürlük idealini yaygınlaştırma girişiminde ifadesini bulur ve sınıfsal tahakküm/sömürü ilişkilerini ehlileştirme gayreti güder. Poulantzas'ın demokratik sosyalizm tezi, tekelci evreye denk düşen otoriter devletçilik ekseninde tartışmaya açıldığında ve otoriter devletçiliği koşullandıran nedenler tespit edildiğinde anlam kazanmaktadır ve sosyalizmle demokrasi arasındaki ilişkiyi inceleme imkânı vermektedir.

Uluslararası sermayenin ekonomik/siyasal çıkarlarının iç burjuvazi dolayımıyla ulusal toplumsal formasyonda temsil edilmesi, devletin görece özerkliğinin sınırlarının daralmasını beraberinde getirmiş, iktidar bloku içerisindeki çelişkileri keskinleştirmiş, halk sınıflarının ekonomik/siyasi çıkarlarının temsil edilmesini akamete uğratmış,

böylece devletin krizine ve otoriter dönüşümüne zemin hazırlamıştır. Kuvvetler ayrımının yapısal bozuluşu, devlet şiddetin derinleşmesi, siyasal özgürlüklerinin kısıtlanması, siyasal partilerin rolündeki keskin düşüş, parlamenter temsiliyetin silinmeye yüz tutması ve bürokrasinin artan işlevleri gibi bir dizi otoriter dönüşüm, kapitalist üretim tarzının uluslararası koşullarda üretilmesinden neşet etmektedir ve kapitalist tahakküm/sömürü ilişkilerinin sürmesine cevaz veren kurumsal düzenlemeler/devlet müdahaleleri olarak temayüz etmektedir.

Devlet aygıtının yapısal seçiciliğinin tekelci sermayenin hegemonyası altında burjuva sınıf ve fraksiyonları lehine dönüşmesiyle karakterize olan otoriter devletçilik, bürokrasi içerisindeki tutunumu sağlama ve kararları plebisit tarzda tabana ulaştırarak meşrulaştırma rolünü ifa eden egemen kitle partisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Egemen sınıfların çıkarlarını cisimleştiren bürokrasi düzenekleri tarafından etrafı sarılan egemen kitle partisi, sınırlı bir manevra kabiliyetine haiz olmaktadır ve niyetinden bağımsız olarak tekelci sermayenin önderliğindeki iktidar blokunun çıkarlarını kendi dünya görüşü içerisinden otoriter bir yönetim pratiği uyarınca cisimleştirme rolünü ifa etmektedir.

Poulantzas'ın otoriter devletçiliğe ilişkin çözümlemeleri, devlet aygıtında bir dönüşüm sağlanmadığı takdirde, sol bir hükümetin de (niyetinden bağımsız olarak) egemen kitle partisinin rolünü oynamak zorunda kalacağına gönderimde bulunmaktadır ve devletin kurumsal maddiliğini değiştirme gücüne haiz olanın yalnızca sınıf mücadeleleri olması hasebiyle, sınıf mücadelelerinin önceliğine işaret etmektedir. Liberal eşitlik ve özgürlük ilkelerini radikalleştirme girişiminde ifadesini bulan radikal demokrasi kuramının aksine, liberalizmin otoriter kapitalizmin ideolojisine dönüştüğü tekelci evrede Poulantzas'ın teorik yönelimi, sınıf mücadelelerini radikalleştirme gayreti olarak ön plana

çıkar ve sınıfsal tahakküm/sömürü ilişkileri dönüşmeden siyasal özgürlüklerin korunamayacağını içerimler (Poulantzas, 2013ö: 539).

Marx'ın Bonapartizm analizleri, siyasal bir kriz sonucu ortaya çıkarak burjuvazinin uzun erimli siyasal/ekonomik çıkarlarını otoriter bir yönetim pratiği doğrultusunda cisimleştiren ve kurumsal matrisi bu çerçevede yapılanan bir rejim biçimine işaret etmektedir. Fransa'da kurulan yarı-diktatörlük biçimindeki rejimin Bonaparte'ın iradesinin bir tecessümü olarak yorumlanmaması gerektiğine işaret eden Marx, Bonaparte'ı yaratanın sınıfsal ilişkilerinin dönüşümü ve işçi sınıfına yönelik saldırı stratejisi olduğuna dikkat çeker. Devlet aygıtındaki otoriter dönüşüm Bonaparte sonrası liderlerin de yönetim pratiğini koşullandırmıştır ve iktisadi temel siyasal üstyapıya otoriter bir yön ihtiva etme rolü dayattığı müddetçe, iktidara gelen burjuva sınıf ve fraksiyonlarının politik temsilcileri devlet aygıtını güçlendirmeyi/korumayı kendi çıkarlarına uygun bulmuşlardır ve böylece Bonapartizmin Bonaparte sonrası da sürecek bir projeye dönüşmüştür (Thomas, 2000: 108).

Poulantzas'ın otoriter devletçilik çözümlemeleri de siyasal alana görece bir özerklik doğrultusunda otoriterlik dayatanın ekonomik ilişkilerin tekelci aşamada dönüşmesi olduğuna işaret eder ve sınıfsal güç dengeleri alt sınıflar lehine değişmediği takdirde otoriter rejimlerin farklı formlara bürünerek varlığını sürdüreceğine gönderimde bulunur. Demokratik sosyalizm stratejisi, devlet içerisinde özgül bir şekilde yoğunlaşan sınıfsal güç mücadelelerini işçi sınıfı ve müttefikleri lehine dönüştürme girişiminde ifadesini bulmaktadır ve egemen sınıfların hegemonyasının tesisinde/yeniden üretiminde işlevsizleşen siyasal özgürlükleri geliştirme/taşıma gayreti gütmektedir.

Kapitalizmin kendisinin yaratmadığı eşitsizliklere birlikte var olabilmesi, hatta söz konusu eşitsizlikleri sınıf tahakkümünün tesisinde/yeniden üretiminde işlevsel

kılabilmesi (Wood, 2016: 298) sınıfsal temelden yoksun eşitlik ve özgürlük ideallerinin tek başına otoriter devletçilikten kurtulmak için yeterli olmadığına işaret eder. Demokratik sosyalizm tezi de bu çerçevede şekillenir. Poulantzas, işçi sınıfının sekter bir tutum benimsemeden kapitalist ilişkilerin uluslararasılaşması çerçevesinde sınıfsal konumu aşınan sınıf ve fraksiyonlarla ittifaklar kurmasının gerekliliğine ve doğrudan sınıfsal eşitsizliklere indirgenemeyen talepleri de yükümlenmesinin önemine vurgu yaparak, gerek devlet içi gerekse de devlet dışı güç dengelerini halk sınıfları lehine dönüştürmeye ve sınıf mücadeleleri doğrultusunda devleti/toplumsal alanı demokratikleşmeye yönelik kuramsal bir çaba ortaya koyar.

Poulantzas'ın demokratik sosyalizm tezi, otoriter devletçiliği koşullandıran sınıfsal nedenler ortadan kalmadan demokrasinin tesis edilemeyeceğini içerimlediği ölçüde, sosyalizmin demokrasinin taşıyıcısı olduğuna/olabileceğine işaret eder ve demokrasiye sosyalizmin taşıyıcısı olma misyonunu veren post-Marksist tezlerden ayrılır.

SONUÇ

Dünyada gerçekleşen otoriter dönüşümü sınıf mücadeleleri ekseninde tartışmaya açan ve erken bir dönemde dünyanın post-demokratik bir düzene evrilmekte olduğuna işaret eden Poulantzas, günümüz siyasal sistemini anlamak açısından önemli bir düşünür olarak ön plana çıkmaktadır. Poulantzas'ın Avrupa'ya ilişkin öngörülerini kısmen doğrulayacak şekilde sermayenin uluslararasılaşmasıyla beraber ulusal toplumsal formasyonda artan sınıfsal çelişkilerin Avrupa'nın siyasal ve ekonomik birliğini tehdit etmesi (en somut örneğini Brexit'de gösterdiği üzere), ulus içerisindeki bölünmelerin artması, sağ popülizmler aracılığıyla ulusu tekrar inşa etme girişimleri, ulus devletlerin artan önemi, otoriter rejimlerin temayüz etmesi gibi bir dizi unsur beraber düşünülecek olursa, Poulantzas'ın güncel bir düşünür olduğu görülmektedir ve dünya solunun günümüzdeki ekonomik/siyasal egemenlik biçimlerine ilişkin tartışmalarında Poulantzas'ın çalışmalarına sıkça atıf yapılmaktadır.

Devlet ve sınıflar, ekonomi ile siyaset arasında kurulan dışsallık ilişkisinin reddi çerçevesinde anlamını bulan ve devletin sınıf mücadelelerinin özgül bir yoğunlaşması olduğuna işaret eden Poulantzas'ın ilişkisel devlet teorisi, küresel kapitalist sistemi anlamlandırabilmek için önemli bir imkân verir. Poulantzas'ın küresel kapitalizme ilişkin analizleri, devletlerin uluslararası sermayenin ekonomik/siyasal çıkarlarını cisimleştirebilmek için önemli değişimler geçirmesi gerektiğine ve ekonomik iktidarın yoğunlaşmasının devletlerin siyasal gücünü azaltmadığına işaret eder ve ancak ulus devletler var olduğu takdirde küresel sermaye egemenliğinin var olabileceğine gönderimde bulunur.

Yabancı sermayenin çıkarlarını da temsil eden iç burjuvazinin ulusal toplumsal formasyonda yoğunlaşması, uluslararası sermayenin çıkarlarının bizatihi ulus devletler

tarafından üstlenilerek yeniden üretildiğine ve artık iktidar blokunun ulusal düzeyde düşünülemeyeceğine işaret eder. Uluslararası sermayenin ekonomik/siyasal çıkarlarının eklemlendiği iktidar bloku içerisinde dönüşen sınıf konfigürasyonları, devletler ve sermaye sınıf ve fraksiyonları arasındaki ilişkinin kompleks yönüne işaret eder. Belirli bir güç mücadelesi uyarınca toplumsal formasyonlar içerisinde kök salma gayreti güden ve çıkarlarını ulusal toplumsal formasyon içerisinde temsil etmek için devletlerle esnek bir zeminde ilişki kuran uluslararası iktidar bloku, egemenliğini cisimleştirebilmek için ulus devletlere ihtiyaç duyar, öte taraftan hiçbir devlet uluslararası iktidar blokunun çıkarlarını tek başına üstlenmeye muktedir değildir.

Poulantzas sermayenin uluslararasılaşmasını, bir devletin/devletler grubunun diğer devletler üzerindeki hâkimiyeti doğrultusunda ele almadığı gibi, uluslararası sermayenin devletlere boyun eğdirmesi çerçevesinde de yorumlamaz. Tekelci kapitalist evredeki egemenlik/bağımlılık ilişkisi, emperyalist metropollere özgü üretim tarzının toplumsal formasyonların özgün şartlarında yeniden üretilmesinden neşet etmektedir ve toplumsal formasyonlar arasındaki dışsallık ilişkisinin reddi çerçevesinde anlamını bulmaktadır. Bu açıdan özne-nesne olarak devlet anlayışının sınırlarına aşan ve teritoryal alanın sınırlarına indirgenemeyen uluslararası sermaye egemenliğine işaret etmektedir.

Devletler arasında kurulan bağlantılara ve ittifaklara işaret eden "ulusüstü" devlet teorileri, ulus devletlerin kendi sermayelerinin koruyucusu olduğu tezinden hareketle, devleti sermayenin uluslararasılaşma sürecinin öznesi pozisyonuna yükseltir. Öte taraftan sermayenin ulus devletlerin sınırlarından kurtulduğuna dikkat çeken ve belirli bir entegrasyon süreci uyarınca kaynaştığı tezinden hareket eden bakış açısı ise, sermayenin uluslararasılaşmasını yoğunlaşan ekonomik iktidarın devletlerin politik iktidarına galebe çalması olarak teorize eder ve ulus devletleri sermayenin uluslararasılaşması sürecinin nesnesi pozisyonuna indirger. Poulantzas ise kapitalist devleti sınıf mücadelelerinin özgül

bir yoğunlaşması olarak formüle edip özne-nesne olarak devlet düalizmini aşmasına benzer bir şekilde sermayenin uluslararasılaşması sürecini anlamlandırır ve devletlerin söz konusu sürecin ne düzenleyici/öznesi ne de nesnesi olmadığına işaret eder.

Üretici güçlerin gelişim seyri, sanayi sektöründe yoğunlaşma, kapitalist ilişkilerin uluslararası düzeyde yeniden üretiminin dayattığı iş bölümü gibi bir dizi etken, uzun erimli çıkarları uluslararası sermayenin çıkarlarına bağımlı olan iç burjuvazinin iktidar bloku içerisinde hegemonik sınıf ve fraksiyon pozisyonuna gelme ihtimalini güçlendirmektedir ve iç burjuvazinin öncülüğünde egemen sınıflarının ortak çıkarlarını cisimleştiren ulus devletler, uluslararası iktidar blokunun kendisine dayattığı ekonomik/siyasal rolü toplumsal formasyonun özgün şartlarında yerine getirmektedir.

Devletler iktidar blokuna görece özerk bir pozisyonda sınıfların kısa süreli beklentilerine/çıkarlarına karşı inisiyatifi elinde tuttuğu için, iktidar blokunun uluslararasılaşması doğrudan devletlerin uluslararası bir pozisyona evrilmesine neden olmamaktadır ve ulus devletler varlıklarını koruyarak ulusüstü bir hüviyet kazanan sermaye egemenliğini kendi kurumsal matrisi dolayımıyla cisimleştirmektedir.

Kapitalist ilişkilerinin uluslararasılaşması doğrultusunda uluslararası sermayenin ekonomik/siyasal çıkarlarının iç burjuvazi dolayımıyla ulusal toplumsal formasyon içerisinde temsil edilmesi, devletlerin sınıf egemenliğini rızaya dayalı olarak tesis etme/yeniden üretme konusundaki manevra kabiliyetini sınırlamakta, görece özerkliğinin sınırlarını daraltmakta ve otoriter bir yönetim pratiğinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Sermayenin uluslararasılaşmasıyla imlenen aşamada devletler, bir dizi ekonomik/siyasi dönüşümü gerçekleştirmek için tekelci sermaye lehine hareket etme ve dolayısıyla refah devletinin tasfiyesi doğrultusunda adımlar atmakla, kapitalist toplumsal

formasyondaki özgün rolü gereği sınıf mücadelelerinin keskinleşmesini önlemek ve toplumsal formasyonun içsel birliğini yeniden örgütlemek için alt sınıfların taleplerini gündeme almak arasındaki çelişkiye hapsolmuş durumdadır.

Devletlerin krizine işaret eden söz konusu temel çelişki, kapitalist devleti acil çözülmesi gereken bir dizi sorunla karşı karşıya bırakır ve sınıfların temsilinde bir dönüşümü beraberinde getirerek, burjuva sınıf ve fraksiyonlarının temsilinin yasama organından, hızlı kararlar alma ve uygulama gücüne haiz yürütme organına geçmesi sonucunu doğurur. İdare teşkilatının devlet içerisinde önemli bir pozisyona gelmesi ve halk sınıflarının nüfuz etmekte zorlandığı idare teşkilatı etrafında devlet aygıtının yeniden organize edilmesi, kapitalist devletin yapısal seçiciliğinin radikal bir şekilde tekelci sermaye öncülüğündeki burjuva sınıf ve fraksiyonları lehine dönüşmesine neden olur.

Devletin yapısal seçiciliğindeki söz konusu dönüşüm siyasal özgürlüklerin ve demokrasinin zayıflamasının başlangıç momentini oluşturmaktadır ve sınıf hegemonyasının tesisi/yeniden üretimi için parlamenter demokrasi kurumları ve siyasal partiler işlevsizleşerek yerini burjuva sınıf ve fraksiyonlarının egemenliğinin özgül bir tarzda kaydolduğu idari düzeneklere bırakmaktadır.

Devletin kurumsal yeniden yapılanma süreci, belirli bir merkezileşme eğilimini de beraberinde getirmektedir ve bu durum sınıf hegemonyasının tesisi için kapitalist devlete belirli bir manevra kabiliyeti vermektedir. Kapitalist devlet, halk sınıflarının yoğunlaştığı aygıtları karar alma ve uygulama süreçlerinden geri çekerek egemen sınıfların yoğunlaştığı aygıtları ön plana çıkarmaktadır ve bu doğrultuda sınıf hegemonyasını restore etme imkânına sahip olmaktadır.

Poulantzas'ın bürokrasi içerisinde tutunumu sağlama rolünü ifa ettiğine ve belirli bir merkezileşme eğilimini aşağıdan yukarıya doğru gerçekleştirme işlevini

yükümlendiğine işaret ettiği egemen kitle partisi, sınırlı bir manevra kabiliyetine haiz olması nedeniyle siyasal partiler, niyetlerinden bağımsız olarak egemen kitle partisinin rolünü yerine getirmektedir ve egemen sınıfların çıkarlarını otoriter bir yönetim pratiği uyarınca kendi dünya görüşleri içerisinden cisimleştirmektedir.

Poulantzas'ın otoriter devletçiliğe ilişkin çözümlemeleri, siyasal özgürlüklerin silinmeye yüz tutmasına, hukuk devletinin ve kuvvetler ayrımının deformasyonuna, meclisin işlevsizleşmesine, siyasal partilerin rolündeki keskin düşüşe, toplumsal alanın bir bütün olarak otoriterleşmesine neden olan başat unsurun sermayenin uluslararasılaşması çerçevesinde sınıf egemenliğinin tesisinin otoriter bir hatta girmesi olduğuna işaret eder ve kapitalizmin otoriter rejimlere/toplumsal ilişkilere ihtiyaç duyduğuna gönderimde bulunur.

Otoriter devletçiliği koşullandıran, kapitalist üretim ilişkilerinde temellenen iktidar ilişkilerinin radikal bir şekilde tekelci sermaye öncülüğündeki egemen sınıf ve fraksiyonlar lehine dönüşmesidir ve iktidar ilişkilerindeki söz konusu dönüşüm devletin kurumsal matrisinde bir dönüşümü beraberinde getirir. Poulantzas'ın devletin yalnızca iktidar ilişkilerinin içerisinde hareket edebileceğine ve iktidarın devlet aygıtına kıyasla önceliği elinde tuttuğuna işaret etmesi, devlet aygıtını dönüştürme gücüne haiz olan tek gücün sınıf mücadeleleri olduğuna gönderimde bulunur.

Sınıf mücadelelerinin eşit bir şekilde devlet aygıtında yankı bulmaması ve kapitalist devletin yapısal seçiciliğinin ve kurumsal matrisinin, egemen sınıfların çıkarlarını takip etmeye/cisimleştirmeye yönelik olarak organize edilmesi, devlet içi ve (görünüşte) devlet dışı mücadeleleri koordine etmek gerektiğine işaret eder. Poulantzas'ın doğrudan demokrasiyi temsili demokrasiye eklemleme çabası, devlet aygıtını radikal bir şekilde dönüştürmeye yönelik stratejik bir hat üzerinden ilerler ve sosyalist siyasetin geniş bir

spektrumda nasıl kurulabileceğine ilişkin bir sorunsal etrafında şekillenir. Öz yönetimsel örgütler ve halk sınıflarının inisiyatifleri devletin kurumsal maddiliğini alt sınıfların lehine dönüştürmeye yönelik mücadeleleri devreye sokar, öte taraftan devletin dönüşen maddiliği de halk sınıflarının mücadelesinin geniş bir spektrumda sürebilmesinin ve alt sınıfların siyasi/ekonomik taleplerinin devlet aygıtında temsil olmasının imkânını verir.

Poulantzas'ın demokratik sosyalizm tezi, her ne kadar reformist çağrışımlar taşısa da ve Marksizmin devletsiz toplum vaadinin reddi ekseninde şekillense de sosyalizme parlamenter yollara geçilebileceğine işaret etmemektedir. Devlet içi ve devlet dışı mücadeleleri birleştirerek güç dengelerini radikal bir şekilde alt sınıflar lehine dönüştürme girişimi olarak temayüz etmektedir ve egemen sınıfların hegemonyasının sağlanması için artık pek bir işlevi kalmayan demokratik hak ve özgürlüklerin sınıf mücadeleleri ekseninde taşınmasını ve yaygınlaştırılmasını içerimlemektedir.

Toplumsal hayatın bir bütün olarak otoriterleşme momentine girdiğine ve kapitalist devletin burjuva sınıf ve fraksiyonlarının egemenliğini ancak otoriter bir yönetim pratiği uyarınca cisimleştirebileceğine işaret eden otoriter devletçilik, söz konusu dönüşümü koşullandıran nedenler ortadan kalkmadan otoriterleşme eğiliminin farklı formlara ve ritimlere bürünerek süreceğine gönderimde bulunur.

Poulantzas'ın demokratik sosyalizm kuramı, tekelci evrede yeni olağan kapitalist devlet tipinin büründüğü form olan otoriter devletçiliği koşullandıran sınıfsal etmenleri ortadan kaldırma hüviyetine sahip olan tek gücün geniş bir stratejik spektrumda kurulan sosyalist bir siyaset olduğuna işaret eder ve sınıf mücadeleleri ekseninde demokratik hak ve özgürlükleri yaygınlaştırma girişiminde ifadesini bulur.

Poulantzas'ın çözümlemelerini kateden genel tez, günümüzde yalnızca sosyalist bir siyasetin demokrasinin taşıyıcısı olabileceğine işaret eder.

KAYNAKÇA

Althusser, L., (1975), Marksist Tarih Anlayışı, çev. Murat Belge**, Birikim**, No:3, 15-24.

Althusser, L., (1987), **John Lewis'e Cevap**, çev. Müntekin Ökmen, Ankara: V Yayınları.

Althusser, L., (2000), **Özeleştiri Öğeleri**, çev. Levent Targu, İstanbul: Belge.

Althusser, L., (2002), **Marx İçin**, çev. Işık Ergüden, İstanbul: İthaki.

Althusser, L., (2004), **Lenin ve Felsefe**, çev. Bülent Aksoy vd., İstanbul: Ayrıntı.

Althusser, L., (2005), **Yeniden Üretim Üzerine**, çev. Işık Ergüden, İstanbul: İthaki.

Althusser, L., (2006), **Makyavel'in Yalnızlığı ve Başka Metinler**, çev. Turhan Ilgaz vd., Ankara: Epos.

Althusser, L., (2007), "Kapital"in Nesnesi" **Kapitali Okumak** içinde, der. Nazlı Ökten - Ahmet Öz, çev. Işık Ergüden, İstanbul: İthaki.

Althusser, L., (2010), **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: iletişim.

Amin, S., (1992), **Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme**, çev. Semih Lim, İstanbul: Kaynak.

Anderson, P., (2007), **Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler**, çev. Bülent Aksoy İstanbul: Birikim.

Arendt, H., (1994), **İnsanlık Durumu**, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim.

Arendt, H., (2014a), **Totalitarizmin Kaynakları 2- Emperyalizm**, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim.

Arendt, H., (2014b), **Totalitarizmin Kaynakları 3- Totalitarizm**, çev. İsmail Serin, İstanbul: İletişim.

Aristoteles, (1975), **Politika**, çev. Mete Tuncay, İstanbul: Remzi.

Aronowitz, S., (2002), "Global Shift: A New Capitalist State?" **Paradigm Lost State Theory Reconsidered** içinde, edt. Stanley Aronowitz ve Peter Bratsis, London: University of Minnesota.

Auvray, T. and Durand, C., (2019), "A European Capitalism? Revisiting the Mandel–Poulantzas Debate" **The End of the Democratic State** İçinde, edt. Jean-Numa Ducanges and Razmig Keucheyan, trans. David Broder, London: Palgrave Macmillan.

Bakunin, M., (1998), **Devlet ve Anarşi**, çev. Murat Uyurkulak, Ankara: Öteki.

Balibar, E., (1990), **Proletarya Diktatörlüğü Üzerine**, çev. M. A. Akay, İstanbul: Pencere.

Balibar, E., (1991), **Althusser İçin Yazılar**, çev. Hülya Tufan, İstanbul: İletişim.

Balibar, E., (2007), " Tarihsel Materyalizmin Temel Kavramları Üzerine" **Kapitali Okumak** içinde, der. Nazlı Ökten ve Ahmet Öz, çev. Işık Ergüden, İstanbul: İthaki.

Balibar, E. (2008), "Özeleştiri: Theoretical Practice'ten Gelen Sorulara Bir Yanıt", **Teori ve Politika**, No: 47-48. https://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/item/790-ozelestiri

Balibar, E., (2016), **Eşitliközgürlük,** çev. Oylum Bülbül, İstanbul: Metis.

Barrow, C., (2002), "The Miliband–Poulantzas Debate An Intellectual History" **Paradigm Lost State Theory Reconsidered** içinde, edt. Stanley Aronowitz ve Peter Bratsis, London: University of Minnesota.

Bidet, J., (2016), **Foucault'yu Marx'la Okumak**, çev. Zehra Cunillera, İstanbul: Metis.

Bourdieu, P., (2015), **Devlet Üzerine**, çev. Aslı Sümer, İstanbul: İletişim.

Cantzen, R., (1994), **Daha Az Devlet Daha Çok Toplum**, çev. Veysel Atayman, İstanbul: Ayrıntı.

Carnoy, M., (2001), "Gramsci ve Devlet," çev. Mehmet Yetiş, **Praksis**, No. 3, 252-277.

Carnoy, M., (2015**)**, **Devlet ve Siyaset Teorisi**, çev. Simten Coşar vd., Ankara: Dipnot.

Clarke, S., (1991), "Marxism, Sociology and Poulantzas's Theory of State", **The State Debate** içinde, Edt. Simon Clark, New York: St Martin's.

Clastres, P., (1991), **Devlete Karşı Toplum**, çev. Mehmet Sert ve Nedim Demirtaş, İstanbul: Ayrıntı.

Crouch, C., (2004), **Post- Democracy**, Cambridge: Polity Press.

Deleuze, G., (2013), **Foucault**, çev. Burcu Yalım ve Emre Koyuncu, İstanbul: Norgunk.

Deleuze, G. ve Guattari F., (2005), **A Thousand Plateaus,** çev. Brian Massumi, Minneapolis: Minnesota Press.

Demirovic, A., (2019), "The Capitalist State, Hegemony, and the Democratic Transformation Toward Socialism" **The End of the Democratic State** İçinde, edt. Jean-Numa Ducanges and Razmig Keucheyan, trans. David Broder, London: Palgrave Macmillan.

Demirovic, A., (2012), "Hegemonya ve İktidarın Analizi", çev. Meral Asa, **Felsefelogos**, No: 44, 95-103.

Dimitrov, G., (1989), **Faşizme Karşı Birleşik Cephe**, çev. Seçkin Cılızoğlu ve Ali Özer, Ankara: Ekim.

Eagleton, T., (1996), **İdeoloji**, çev. Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı.

Eagleton, T., (2011**), Postmodernizm Yanılsamaları**, çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı.

Engels, F., (1990), **Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol.

Foucault, M., (1992**)**, **Hapishanenin Doğuşu**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge.

Foucault, M., (1993), **Ders Özetleri 1970-1982**, çev. Selahattin Hilav, İstanbul: YKY.

Foucault, M., (2005a), "İki Ders" **Entelektüelin Siyasi İşlevi** içinde, der. Ferda Keskin, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı.

Foucault, M., (2005b), "Michel Foucault'nun Oyunu" **Entelektüelin Siyasi İşlevi** içinde, der. Ferda Keskin, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı.

Foucault, M., (2007), **Cinselliğin Tarihi**, çev. H.U.Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı.

Foucault, M., (2012), "İktidar ve Beden" **İktidarın Gözü** içinde, der. Ferda Keskin, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı.

Foucault, M., (2015), **Biyopolitikanın Doğuşu: Collège de France Dersleri 1978-1979**, çev. Alican Tayla, İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Goodchild, P., (2005), **Deleuze & Guattari Arzu Politikasına Giriş**, çev. Rahmi G. Oğdül, İstanbul: Ayrıntı.

Gramsci, A., (1997), **Hapishane Defterleri**, çev. Adnan Cemgil, İstanbul: Belge.

Gramsci, A., (2014), **Modern Prens**, çev. Pars Esin, Ankara: Dipnot.

Gramsci, A., (2018a), "Sosyalizm ve Marksizm 1917-1918" **Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935** içinde, der. David Forgacs, çev. İbrahim Yıldız, Ankara: Dipnot.

Gramsci, A., (2018b), " Politika Sanatı ve Bilimi " **Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935** içinde, der. David Forgacs, çev. İbrahim Yıldız, Ankara: Dipnot.

Gramsci, A., (2018c) "Hapishane Defterleri" **Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935** içinde, der. David Forgacs, çev. İbrahim Yıldız, Ankara: Dipnot.

Griffin, R., (2014), **Faşizmin Doğası**, çev. Ali Selman, İstanbul: İletişim.

Guattari, F. ve Negri, A., (2006), **Bizim Gibi Komünistler**, çev. İlkay Sümer vd., İstanbul: Otonom.

Hardt, M. ve Negri, A., (2003), **İmparatorluk**, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.

Hardt, M. ve Negri, A., (2004), **Çokluk**, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı.

Harvey, D., (2004), **Yeni Emperyalizm**, çev. Hür Güldü, İstanbul: Everest.

Harvey, D., (2012), **Marx'ın Kapitali İçin Kılavuz**, çev. Bülent O. Doğan, İstanbul: Metis.

Hayek, F., (2015), **Kölelik Yolu**, çev. Turhan Feyzioğlu vd., Ankara: Liberte.

Hegel, G.W.F., (1991), **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, çev. Cenap Karakaya, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Hirsch, J., (2011), **Materyalist Devlet Teorisi**, çev. Levent Bakaç, İstanbul: Alan.

Hobsbawm, E., (2012), "Lenin and the Aristocracy of Labor", **Monthly Review**, No: 64(7).

Holloway, J. ve Picciotto, S., (1978), "Introduction: Towards a Materialist Theory of the State", **State and Capital A Marxist Debate** içinde, Edt. John Holloway ve Sol Picciotto, London: Edward Arnold.

Jessop, B. vd., (1984), "Authoritarian Populism, Two Nations, and Thatcherism", **New Left Review**, No. 147, 32-60.

Jessop, B., (1985), **Nicos Poulantzas Marxist Theory and Political Strategy**, London: Macmillan.

Jessop B., (2002a) "The Political Scene and the Politics of Representation: periodising class struggle and the state in the Eighteenth Brumaire" **Marx's 'Eighteenth Brumaire' (Post)Modern Interpretations** içinde, der. Mark Cowling ve James Martin, London: Pluto Press.

Jessop, B., (2002b), "Globalization and the National State" **Paradigm Lost State Theory Reconsidered** içinde, edt. Stanley Aronowitz ve Peter Bratsis, London: University of Minnesota.

Jessop, B., (2005a), "Siyasi Strateji Olarak Devlet", **Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet** içinde, der. Betül Yarar ve Alev Özkazanç, çev. Alev Özkazanç, İstanbul: İletişim.

Jessop, B. (2005b), "Birikim Stratejileri, Devlet Biçimleri, Hegemonik Projeler", **Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet** içinde, der. Betül Yarar ve Alev Özkazanç, çev. Yiğit Karahanoğulları, İstanbul: İletişim.

Jessop, B., (2008), **Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak**, çev. Ahmet Özcan, Ankara: Epos.

Jessop, B., (2018), **Devlet: Dün, Bugün, Gelecek**, çev. Atilla Güney, Ankara: Epos.

Kalyvas, A., (2002), "The Stateless Theory: Poulantzas's Challenge to Postmodernism" **Paradigm Lost State Theory Reconsidered** içinde, edt. Stanley Aronowitz ve Peter Bratsis, London: University of Minnesota.

Kautsky, K., (1990), **Seçilmiş Politik Yazılar**, çev. Celal A. Kanat, İstanbul: Kavram.

Kouvelakis, S., (2019), "Specters of 'Totalitarianism': Poulantzas Faced with Fascism and the State of Exception" **The End of the Democratic State** İçinde, edt. Jean-Numa Ducanges and Razmig Keucheyan, trans. David Broder, London: Palgrave Macmillan.

Laclau, E., (1998), **İdeoloji ve Politika**, çev. Hüseyin Sarıca, İstanbul: Belge.

Laclau, E., (2007), **Popülist Akıl Üzerine**, çev. Nur Betül Çelik, Ankara: Epos

Laclau, E. ve Mouffe C., (2008), **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, çev. Ahmet Kardam ve Doğan Şahiner, İstanbul: Birikim.

Lenin, V. İ., (1992), **Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı**, çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol.

Lenin, V. İ., (1999), **Sol Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı**, çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol.

Lenin, V. İ., (2006a), **Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, çev. Cemal Süreya, Ankara: Sol.

Lenin, V. İ., (2006b), **Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi**, çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol.

Lenin, V. İ., (2008), **Emperyalist Ekonomizm Marksizmin Bir Karikatürü**, çev. Yurdakul Fincancı, Ankara: Sol.

Lenin, V. İ., (2014), **State and Revolution**, trans**.** Todd Chretien, Chicago: Haymarket Books.

Linera, A. G., (2019), "The State and the Democratic Road to Socialism" **The End of the Democratic State** İçinde, edt. Jean-Numa Ducanges and Razmig Keucheyan, trans. David Broder, London: Palgrave Macmillan.

Linz, J.J., (2008), **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, çev. Ergun Özbudun, Ankara: Liberte.

Lukács, G., (1998), **Tarih ve Sınıf Bilinci** çev. Yılmaz Öner, İstanbul: Belge .

Machiavelli, N., (1994), **Prens**, çev. Nazım Güvenç, İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Malherbe, M., (2003), " Doğa", **Siyaset Felsefesi Sözlüğü** içinde, der. Philippe Raynaud ve Stephane Rials, çev. Emel Ergun vd., İstanbul: İletişim.

Mandel, E., (1970), **Europe versus America? : Contradictions of Imperialism**, trans. Martin Rossdale, London: NLB.

Mann, M., (2017), **İktidarın Tarihi Cilt III**, çev. Ali Rıza Güngen ve Özgür Balkılıç, Ankara: Phoenix.

Martin, J., (2019), "Poulantzas: From Law to the State" **The End of the Democratic State** İçinde, edt. Jean-Numa Ducanges and Razmig Keucheyan, trans. David Broder, London: Palgrave Macmillan.

Marx, K., (1966), **Felsefenin Sefaleti**, çev. Erdoğan Başar, Ankara: Sol.

Marx. K., (1979a), **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol.

Marx, K., (1979b), **Grundrisse**, çev. Sevan Nişanyan, İstanbul: Birikim.

Marx, K., (1997), **Yahudi Sorunu**, çev. Niyazi Berkes, Ankara: Sol.

Marx, K., (2011), **Kapital c.1**, çev. Mehmet Selik-Nail Satılgan, İstanbul: Yordam.

Marx, K., (2016a**), Fransa'da İç Savaş**, çev. Erkin Özalp, İstanbul: Yordam.

Marx, K., (2016b), **Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i**, çev. Erkin Özalp, İstanbul: Yordam.

Marx, K. ve Engel, F., (1976), **Marx-Engels Seçme Yapıtlar c.1**, çev. Muzaffer Ardos vd., Ankara: Sol.

Marx, K. ve Engel, F., (1977), **Marx-Engels Seçme Yapıtlar c.2**, çev. Sevim Belli vd. , Ankara: Sol.

Marx, K. ve Engel, F., (1979), **Marx-Engels Seçme Yapıtlar c.3**, çev. Mihri Belli vd., Ankara: Sol.

Marx, K. ve Engels, F., (2009), **Anarşizm Üzerine**, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol.

Marx, K. ve Engels F., (2011a), **Alman İdeolojisi**, çev. Tonguç Ok- Olcay Geri dönmez, İstanbul: Evrensel.

Marx, K. ve Engels, F., (2011b), **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, çev. Mustafa Erdost, Ankara: Sol.

Marx, K. ve Engels, F., (2017), **Komünist Parti Manifestosu**, çev. Erkin Özalp, İstanbul: İleri Kitaplığı.

Mouffe, C., (2018), **Siyasal Üzerine**, çev. Mehmet Ratip, İstanbul: İletişim.

Mouffe, C., (2019), **Sol Popülizm**, çev. Aybars Yanık, İstanbul: İletişim.

Negri, A., (2005), **Devrimin Zamanı**, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı.

Negri, A., (2006), **Avrupa ve İmparatorluk**, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Otonom.

Newman, S., (2006), **Bakunin'den Lacan'a,** çev. Kürşad Kızıltuğ, İstanbul: Ayrıntı.

Oğuz, Ş., (2007), "Maddeci Tarih Yazımında Temel Tartışmalar", **Praksis**, No: 17, 33-56.

Panitch, L., (1995), "Ralph Miliband, Socialist İntellectual, 1924–1994", **Socialist Register**, vol.31., 269-294.

Panitch, L., (2000), "The New Imperial State" **New Left Review II**, No:2, 5-20.

Panitch, L., (2002), "The Impoverishment of State Theory" **Paradigm Lost State Theory Reconsidered** içinde, edt. Stanley Aronowitz ve Peter Bratsis, London: University of Minnesota.

Popper, K., (2018), **Açık Toplum ve Düşmanları**, çev. Mete Tuncay ve Harun Rızatepe, Ankara: Liberte.

Poulantzas, N., (1976), **Classes in Contemporary Capitalism**, trans. David Fernbach, Lonlon: NLB.

Poulantzas, N., (1980), **Faşizm ve Diktatörlük**, çev. Ahmet İnsel, İstanbul: Birikim.

Poulantzas, N., (1981), **Portekiz İspanya ve Yunanistan'da Geçiş Süreci**, çev. B. Yılmaz, İstanbul: Belge.

Poulantzas, N., Miliband, R., Laclau., E., (1990), **Kapitalist Devlet Sorunu**, çev. Yasemin Berkman, İstanbul: İletişim.

Poulantzas, N., (2000), **State, Power, and Socialism**, trans. Patrick Camiller, London: Verso.

Poulantzas, N., (2006), **Devlet, iktidar, Sosyalizm**, çev. Turhan Ilgaz, Ankara: Epos.

Poulantzas. N., (2013a), "Çağdaş Devlet ve Hukukun Marksist İncelenmesi ve Alternatif Sorun", **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013b), "Sartre'ın Diyalektik Aklın Eleştirisi ve Hukuk", **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013c) "Devlette Hegemonya İncelemesine Giriş", **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013d) “Büyük Britanya’da Marksist Politik Teori”, **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013e) “Marksist Bir Teoriye Doğru”, **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013f) “Askeri Darbenin Politik Biçimleri”, **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013g) “Kapitalist Devlet Sorunu”, **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013h) “Toplumsal Sınıflar Üzerine”, **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013ı) “Kapitalist İlişkilerin Uluslararasılaşması ve Ulus Devlet”, **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013i) “Faşizmin Halk Nezdindeki Etkisi Üzerine”, **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013j) “Kapitalist Devlet: Miliband ve Laclau’ya Cevap”, **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013k) "Politik Kriz ve Devletin Krizi", **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013L) "Yeni Küçük Burjuvazi", **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013m) "Devlet ve Sosyalizme Geçiş", **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013n) "Demokratik Bir Sosyalizme Doğru", **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013o) "Marksizm Krizde Mi?", **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013ö) "Nicos Poulantzas ile Röportaj", **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas. N., (2013p) "Devlet ve Toplum Üzerine Araştırma Notu", **Poulantzas Kitabı Seçme Yazılar** İçinde, der. James Martin, çev. Akın Sarı ve Selime Güzelsarı, Ankara: Dipnot.

Poulantzas, N., (2014), **Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar**, çev. Şule Ünsaldı, Ankara: Epos.

Ranciere, J., (2015), **Demokrasi Nefreti**, çev. Utku Özmakas, İstanbul: İletişim.

Reich, W., (1979), **Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı**, çev. Bertan Onaran, İstanbul: Payel.

Revel, J., (2012), **Foucault Sözlüğü**, çev. Veli Urhan, İstanbul: Say.

Ryan, A., (2013) "John Rawls", **Çağdaş Temel Kuramlar** içinde, der. Quentin Skinner, çev. Ahmet Demirhan, İstanbul: İletişim.

Savran, S., (2008), **Kod Adı Küreselleşme**, İstanbul: Yordam.

Thalheimer, A., Bauer, O., Tasca, A., (1999), **Faşizm ve Kapitalizm**, çev. Rona Serozan, İstanbul: Sarmal.

Thomas, P., (2000), **Marx ve Anarşistler**, çev. Devrim Evci, Ankara: Ütopya.

Togliatii, P., (1989), **Faşizm üzerine Dersler**, çev. Şiar Yalçın ve Yüksel Demirekler, Ankara: Bilim ve Sosyalizm.

Touraine, A., (1997), **Demokrasi Nedir?**, çev. Olcay Kunal, İstanbul: YKY.

Wallerstein, I., (2011), **Dünya Sistemleri Analizi**, çev. Ender Abadoğlu ve Nuri Ersoy, İstanbul: BGST.

Wallerstein, I., (2012), **Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık**, çev. Necmiye Alpay, İstanbul: İletişim.

Weber, M., (2012), **Ekonomi ve Toplum**, çev. Latif Boyacı, İstanbul: Yarın.

Wissel, J., (2003), "Canavarı Adlandırmak: Nicos Poulantzas ve İmparatorluk", çev. Emre Aslan ve Doğan Göçmen, **Praksis**, No.11, 83-96.

Wood, E. M., (2006a), **Sermaye İmparatorluğu**, çev. Sami Oğuz, Ankara: Epos.

Wood, E. M., (2006b), **Sınıftan Kaçış: Yeni Hakiki Sosyalizm**, çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Yordam.

Wood, E. M., (2016**), Kapitalizm Demokrasiye Karşı**, çev. Şahin Artan, İstanbul: Yordam.

Zarka, C., (2003), "Devlet Çıkarı", **Siyaset Felsefesi Sözlüğü** içinde, der. Philippe Raynaud ve Stephane Rials, çev. Emel Ergun vd., İstanbul: İletişim.

Zetkin,C. (1923), **Fascism,** trans .Einde O'Callaghan,

https://www.marxists.org/archive/zetkin/1923/08/fascism.htm

Zizek, S., (2006), **Biri Totalitarizm mi Dedi?**, çev. Halil Nalçaoğlu, Ankara: Epos.

ÖZET

NİCOS POULANTZAS'IN DEVLET TEORİSİ VE KAPİTALİST DEVLETİN OTORİTER DÖNÜŞÜMÜ

Günümüzde otoriter rejimlerin yükselişi ve post-demokratik bir yöne doğru evrilen dünya siyasal sistemi devlet gücünün artmasıyla karakterize olmaktadır. Dünyadaki dönüşümü sınıf mücadeleleri ekseninde anlayabilmek belirli bir devlet teorisini gerekli kılmaktadır. Post-yapısalcı siyaset felsefesinin mikro-iktidar ilişkilerini ön plana çıkararak devlet teorisini ikinci plana atması siyaset teorisini derinden etkilemiştir. Öte taraftan küreselleşme kuramları da devletlerin gücünü kaybettiğine ilişkin bir anlatı geliştirmektedirler. Nicos Poulantzas'ın devlet teorisi, bu boşluğu doldurmak açısından önemli bir katkı olarak ön plana çıkmaktadır. Poulantzas mikro-iktidar ilişkileriyle devlet teorisi arasındaki bağı tesis etmiştir. Sermayenin uluslararasılaşmasının devletleri zayıflatmadığını, tam tersine devletlerin artan işlevleriyle karakterize olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu özgünlüğü nedeniyle bu tez çalışmasında Poulantzas'ın devlet teorisi incelenmiştir. Poulantzas'ın erken ve geç dönem devlet teorisi, belirli bir süreklilik ve kopuş ekseninde tartışmaya açılmıştır. Daha sonra kapitalist devletin otoriterleşme eğilimleri incelenmiş ve Poulantzas'ın demokratik sosyalizm tezi farklı bir perspektifle ele alınmıştır. Çalışma boyunca yürütülen tartışmalar neticesinde günümüzde sadece sosyalist bir siyasetin demokrasinin taşıyıcısı olabileceği tezi ileriye sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Nicos Poulantzas, Marksizm, Kapitalist Devlet, Sermayenin Uluslararasılaşması, Demokratik Sosyalizm

ABSTRACT

NICOS POULANTZAS'S THEORY OF THE STATE AND THE AUTHORITARIAN TRANSFORMATION OF THE CAPITALIST STATE

Today, the rise of authoritarian regimes and the world political system, which has assumed a post-democratic posture, is characterized by increased state power. Understanding the transformation in the world in terms of class struggles entails a specific theory of the state. Political theory has been considerably affected by a post-structuralist political philosophy that discredited the state theory emphasizing micro-power relations. Globalization theories have also developed a narrative about the power loss of states. Nicos Poulantzas's theory of the state is an essential contribution and attempt to fill this gap. Poulantzas has established the link between micro-power relations and state theory. He indicates that the internationalization of capital does not undermine states. On the contrary, it is characterized by an increase in the functions of states. This thesis addressed Poulantzas's theory of the state, considering the novelty of the argument. Firstly, the early and late state theory of Poulantzas was discussed in an absolute continuity and rupture. Then, the authoritarian tendencies of the capitalist states were reviewed, and Poulantzas's democratic socialism argument was studied from a different perspective. As a result of the discussions throughout the study, it was claimed that only socialist politics could be considered as the carrier of democracy today.

Key Words: Nicos Poulantzas, Marxism, Capitalist State, Internationalization of Capital, Democratic Socialism